ADMINISTRAȚIA PREZIDENȚIALĂ

RAPORTUL

Comisiei Prezidențiale pentru Patrimoniul Construit, Siturile Istorice şi Naturale

septembrie
2009

Membrii Comisiei Prezidențiale pentru Patrimoniul Construit, Siturile Istorice şi Naturale

Prof. dr. Dan Mohanu, **Co-preşedinte**
Şeful Catedrei de restaurare patrimoniu, Universitatea Națională de Arte, Bucureşti

Arh. Şerban Sturdza, **Co-preşedinte**
Preşedinte al Ordinului Arhitecților din România

Prof. dr. Ştefan Andreescu, Istoric, Institutul Nicolae Iorga, Academia Română

David Baxter, Restoration Officer, Institute of Historic Building Conservation, Marea Britanie

Maria Berza, Vicepreşedinte, Fundația „Pro Patrimonio"

Prof. dr. Ruxandra Demetrescu, Rector, Universitatea Națională de Arte, Bucureşti

Prof. dr. Hanna Derer, Universitatea de Arhitectură şi Urbanism „Ion Mincu", Bucureşti

Paul Gherasim, Pictor, Uniunea Artiştilor Plastici din România

Arh. Ioana Irina Iamandescu, Universitatea de Arhitectură şi Urbanism „Ion Mincu", Bucureşti; secretar ICOMOS

Mioara Lujanschi, Centrul de Consultanță pentru Programe Culturale Europene

Prof. dr. ing. Dan Lungu, Director general, Institutul Național al Monumentelor Istorice

Ierom. Iustin Marchiş, Mănăstirea Stavropoleos

Arh. Dan Marin, Universitatea de Arhitectură şi Urbanism „Ion Mincu", Bucureşti

Prof. dr. Aurelian Trişcu, Universitatea de Arhitectură şi Urbanism „Ion Mincu", Bucureşti

Dr. Petre Guran, Cercetător ştiințific III, Institutul de studii sud-est europene, Academia Română

Dr. arh. Monica Mărgineanu Cârstoiu, Cercetător principal, Institutul de arheologie „Vasile Pârvan", Academia Română

Dr. Ioana Iancovescu, Cercetător ştiințific, Institutul de Istoria Artei „G. Oprescu", Academia Română

Arh. Ştefan Mănciulescu, Arhitect Şef, Monumente Istorice, Ministerul Culturii, Franța

Dr. Ecaterina Buculei, Cercetător ştiințific, Institutul de Istoria Artei „G. Oprescu", Academia Română

Pîrvu Ionică, Director, Centrul de Pregătire Profesională în Cultură

Cristian Lascu, Redactor Şef, *National Geographic*, România

CUPRINS

Notă introductivă.....1

Introducere în problema patrimoniului construit *(Monica Mărgineanu Cârstoiu, Dan Mohanu)*.....2

Capitolul I. Starea patrimoniului construit şi a siturilor istorice 7

1. Monumentele istorice *(Monica Mărgineanu Cârstoiu)*.....7
1.1. Actorii principali ai distrugerii patrimoniului cultural.....7
1.2. Probleme curente ale degradării şi distrugerii.....8
1.3. Peisajul cultural. Abandon şi demolare în zonele protejate.....11
1.4. Cazuistică.....13
1.4.1. Monumente agresate.....13
1.4.1.1. Castele (reşedinţe nobiliare) şi conace din Transilvania.....13
1.4.1.2. Conace (reşedinţe boiereşti) din Ţara Românească şi Moldova.....17
1.4.1.3. Culele din Oltenia.....18
1.4.1.4. Edificii de cult.....19
1.4.1.5. Fortificaţii şi cetăţi degradate.....23
1.4.1.6. Monumente din Bucureşti.....24
1.4.2. Peisaj cultural. Patrimoniu rural/ vernacular.....28
1.4.3. Patrimoniu industrial.....29
1.4.4. Agresiunea împotriva operei de artă.....30
1.5. Lista ilustraţiilor.....30

2. Componentele artistice *(Dan Mohanu)*.....32
2.1 Proiectul de conservare - restaurare ca sursă a erorilor.....32
2.2 Preeminenţa arhitecturii în detrimentul expresiei autentice a monumentelor istorice.....34
2.3 Utilizarea surogatelor.....35
2.4 Patrimoniul „minor”.....35
2.5 O morfologie a distrugerilor.....36
2.6 Cazuistică.....40
2.7. Lista ilustraţiilor.....47

3. Monumentele arheologice *(Monica Mărgineanu Cârstoiu)* 49
3.1. Natura patrimoniului arheologic.....49
3.1.2. Principalii actori ai distrugerii patrimoniului arheologic.....49
3.1.3. Recunoaşterea patrimoniului arheologic.....49
3.2. Starea patrimoniului arheologic din România.....50
3.2.1. Excurs privind istoria protejării patrimoniului arheologic în România.....50
3.2.2. Tipuri de distrugere ale patrimoniului arheologic.....51
3.3 Probleme actuale ale patrimoniului arheologic şi ale cercetării arheologice.....53
3.3.1. Cercetarea preventivă (de salvare) şi certificatul de descărcare arheologică.....53
3.3.2. Regimul de proprietate asupra terenurilor.....54
3.3.3. Suportul cartografic/ cadastral. Marcarea siturilor.....54
3.3.4. Înregistrarea de teren a monumentelor arhitecturale.....54
3.4. Cazuistică.....55
3.5. Lista ilustraţiilor.....69

4. Agresiuni asupra patrimoniului istoric din Bucureşti *(Dan Marin)*.....71
4.1. Radiografia tipurilor şi efectelor agresiunilor.....71
4.1.2. Tipologia agresiunilor.....71
4.1.3. Cauzele care fac posibile agresiunile.....71
4.2. Agresiuni asupra patrimoniului din secolele XIX-XX.....71
4.3. Agresiuni asupra patrimoniului modern.....75
4.4. Agresiuni asupra zonelor protejate.....77
4.5. Lista ilustraţiilor.....81

Cap. II Educaţia, formarea şi informarea în domeniul patrimoniului construit.....84
1. Introducere (*Aurelian Trişcu)* 84
2. Problema patrimoniului la nivelul educaţiei generale 85
3. Formarea specialiştilor. Probleme actuale privitoare la învăţământul dedicat conservării-restaurării componentelor artistice ale monumentelor istorice (*Dan Mohanu)*.....86
3.1. Observaţii generale.....86
3.2. O privire critică asupra activităţii de formare a specialiştilor.....89
3.3. Niveluri ale formării şi atestarea specialiştilor.....90
3.3.1. Nivelurile formării.....90
3.3.2. Atestarea specialiştilor.....94
4. Formarea specialiştilor din domeniul arhitectură-arheologie (*Monica Mărgineanu Cârstoiu*).....94
4.1. Situaţia formării în domeniul arhitectură-arheologie.....94
4.2. Consecinţele formării şi ale educaţiei deficitare.....95
5. Alte forme de instruire şi educaţie.....96
Cap. III Legislaţie, instituţii, strategie şi măsuri.....97
1. Probleme legislative şi instituţionale referitoare la patrimoniul cultural şi natural.....97
1.1. Patrimoniul cultural construit (*Maria Berza, Pîrvu Ionică, Mioara Lujanschi, Dan Marin*).....97
1.2. Patrimoniul natural. Vicii legislative şi instituţionale (*Cristian Lascu*).....102
2. Elemente de analiză strategică. Oportunităţi şi recomandări (*Mioara Lujanschi*).....104
2.1. Cadru introductiv.....104
2.1.1. Poziţionare.....104
2.1.2. Diagnostic.....104
2.1.3. Valorificarea contextului european.....106
2.2. Programarea strategică şi operaţională.....107
2.2.1. Viziune şi principii.....107
2.2.2. Obiective.....107
2.2.3. Arii de intervenţii.....108
2.2.3.1. Fundamentare.....108
2.2.3.2. Sistemul de programare a intervenţiilor.....109
2.2.3.3. Arii de intervenţie.....109
2.3. Măsuri de intervenţie rapidă.....110
2.4. Recomandări pe termen mediu şi lung.....112
2.5. Concluzii.....113
3. Măsuri (*Maria Berza, Hanna Derer, Irina Iamandescu, Pîrvu Ionică, Cristian Lascu, Mioara Lujanschi, Dan Lungu, Dan Marin, Ştefan Mănciulescu, Monica Mărgineanu Cârstoiu, Dan Mohanu, Şerban Sturdza)* 113
3.1. Măsuri generale la nivel legislativ.....113
3.2. Măsuri generale la nivel instituţional-administrativ.....114
3.3. Măsuri privitoare la zonele protejate.....116
3.4. Măsuri privitoare la identificarea şi protejarea peisajelor culturale.....117
3.5. Măsuri privitoare la patrimoniul arheologic – monument de arhitectură 118
3.6. Măsuri privitoare la componentele artistice 123
3.7. Măsuri privitoare la mediul istoric şi schimbările climatice.....125
3.8. Măsuri privitoare la patrimoniul natural.....125
Glosar 126
Anexă.....129
Analiza exercitării atribuţiilor Ministerului Culturii, Cultelor şi Patrimoniului Naţional potrivit Legii 422/ 2001*(Ioana Irina Iamandescu)*

Notă introductivă

Comisia Prezidențială pentru Patrimoniul Construit, Siturile Istorice şi Naturale a fost înființată prin Decizia Preşedintelui României la data de 18 aprilie 2008, având următoarele scopuri: (1) elaborarea unui raport referitor la situația actuală a patrimoniului construit, siturilor istorice şi naturale; (2) elaborarea unei strategii pe termen mediu şi lung privitoare la modalitățile de protejare şi promovare a patrimoniului cultural; (3) identificarea unor măsuri eficiente la nivel instituțional care să asigure o mai bună coordonare şi implementare a politicilor prioritare în domeniul patrimoniului construit, siturilor istorice şi naturale; (4) elaborarea unui *Ghid al patrimoniului construit, siturilor istorice şi naturale*. In vederea atingerii obiectivelor, activitatea Comisiei a continuat în baza Deciziei privind prelungirea termenului de funcționare, din 20 octombrie 2008.

Prima etapă a activității s-a concretizat sub forma unui document intitulat *Patrimoniul construit şi natural al României în pericol. Măsuri prioritare de protecție*, care a propus un set de 12 măsuri urgente. După lansarea documentului la data de 16 septembrie 2008, Preşedintele României a transmis Guvernului şi Parlamentului recomandările Comisiei.

Activitatea Comisiei a continuat pe grupuri de lucru şi reuniuni în plen. Redactarea capitolelor care alcătuiesc prezentul Raport a fost asumată de următorii membri ai Comisiei: Maria Berza, Dan Marin, Monica Mărgineanu Cârstoiu, Cristian Lascu, Mioara Lujanschi, Dan Mohanu. Ghidul a fost redactat de Hanna Derer.

Raportul şi Ghidul au fost predate la încheierea mandatului Comisiei. Pentru perioada cuprinsă între prima redactare şi lansarea documentului, s-au actualizat doar informațiile privitoare la schimbările instituționale şi legislative. Integrarea materialelor transmise de autorii capitolelor şi de membrii grupurilor de lucru, precum şi operațiunile de pregătire pentru editare a textului Raportului au fost realizate de un secretariat tehnic, pus la dispoziție de compartimentul Cultură şi Culte al Administrației Prezidențiale.

Autorii Raportului adresează mulțumiri tuturor celor care au pus la dispoziție imagini:
Viorica Crişan, Grațiela Grigoriu, dr. Ioana Bogdan Cătăniciu, dr. Gabriela Gheorghiu, dr. Mihaela Mănucu Adameşteanu, Ştefana Bianu, dr. Cristina Popescu, Dana Postolache, Iulia Stanciu, Sorin Onişor, arh. Petru Mortu, arh. Ştefan Bâlici, Aurelian Stroe, arh. Andrei Moldoveanu, arh. Şerban Bonciocat, arh. Virgil Apostol, Robert Constantin, Gabriel Stăicuț, dr. Constantin Chera, dr. Alexandru Barnea, ing. Mircea Crişan, Georgel Dumitriu (INMI), Fundației ARA, studenților arhitecți Anca Dumitrescu, Diana Pop, studenților de la Universitatea Națională de Arte Bucureşti.

Introducere

Moştenirea nu se transmite, ci se cucereşte.
(André Malraux, 1935)
Nu moştenim lumea de la strămoşi, ci o împrumutăm de la urmaşi.
(proverb amerindian)

Raportul pe care Comisia prezidențială pentru patrimoniul construit, siturile istorice şi naturale[1] îl prezintă la finalul activității sale este inseparabil de primul raport, numit „de urgență", destinat în principal opririi distrugerilor, mutilărilor, desfiinţării unor fragmente mai mult sau mai puţin ample din zonele protejate, a căror agresare este în continuă creştere. Punctul de plecare al demersului nostru a fost evaluarea impactului asupra patrimoniului a fenomenelor generate de dezvoltarea economică şi globalizare. România a intrat în competiția proiectelor europene cu povara unei istorii devastatoare, marcată de politica sistematică a regimului comunist de distrugere a vestigiilor trecutului: centre istorice, monumente ecleziale cu întreagul lor tezaur de artă au fost pulverizate şi odată cu acestea s-a destrămat memoria şi identitatea comunităților cărora le aparţineau. Trecutului comunist, separat de frontiera anului 1989, i s-a adăugat experiența recentă a României, pe parcursul căreia, la capătul a aproape două decenii de exercițiu democratic, asistăm la aceleaşi erori de abordare a problemelor patrimoniului construit şi natural. Lipsită de prioritate în planificarea şi alocarea bugetelor de stat succesive, situată, în ciuda oricăror declarații sau a statisticilor optimiste, în afara politicilor proritare de dezvoltare ale țării, Cultura – şi cu aceasta întregul patrimoniu material şi imaterial – aşteaptă încă să fie recunoscută.

Deşi măsurile urgente propuse în documentul preliminar[2] aveau rolul să oprească pierderile irecuperabile produse în zonele protejate, construite şi naturale, reacția insuficientă sau inadecvată a autorităților[3] a făcut ca procesul de distrugere, de pierdere a autenticității unor clădiri istorice să continue în paralel cu efortul *Comisiei* de a diagnostica starea actuală a patrimoniului şi de a oferi soluții rapide de salvare. Astfel, la capătul mandatului *Comisiei*, nu putem decât să constatăm că problematica patrimoniului construit şi natural este aceeaşi, agravată de bilanțul în creştere al distrugerilor. Un loc special în acest bilanț îl ocupă, fără îndoială, Capitala, „Bucureştii ce se duc", a cărei efervescență economică şi socială suportă încă efectul lipsei cronice de interes pentru decontaminarea de acțiunile care, amenințându-i mediul istoric, îi compromit viitorul.

Scopul prezentului document[4] este de a analiza starea patrimoniului cultural construit, a siturilor istorice şi naturale din România, de a surprinde cauzele nefuncționării sistemului de protejare a acestuia şi de a propune soluții pentru îndreptare. Din primul capitol al raportului, pe baza prezentării unui tablou sintetic al stării patrimoniului construit, siturilor istorice şi arheologice, precum şi din analiza situației educației şi formării specialiştilor, abordată detaliat în cel de-al doilea capitol, se desprind cauzele care au făcut posibilă degradarea şi distrugerea patrimoniului cultural. Se va arăta prin exemple concrete că starea dramatică de degradare a patrimoniului național se datorează atât unei legislații insuficient elaborate şi aplicării defectuoase a acesteia, cât şi nivelului scăzut de informare şi responsabilizare a cetățenilor şi a administrației. Pornind de la principiile Convențiilor internaționale la care România a aderat, care fundamentează abordarea patrimoniului cultural şi reglementarea politicilor şi a practicilor universal adoptate, în partea finală a Raportului sunt propuse strategii şi măsuri generale şi specifice, în vederea atingerii obiectivului esențial: stoparea distrugerilor, care au atins o amploare fără precedent, printr-o protejare eficientă a patrimoniului cultural şi natural de pe teritoriul României.

Raportul general este însoțit de un *Ghid al patrimoniului*. Adresat publicului larg, acesta este menit să deschidă o cale de înțelegere în lungul drum al schimbării mentalității.

[1] De aici înainte, Comisia.
[2] Este vorba despre prezentarea din 16 septembrie 2008 a documentului *Patrimoniul construit şi natural al României în pericol. Măsuri prioritare de protecție. O ilustrare a stării de fapt* elaborat de Comisie.
[3] Cu excepția notabilă a pertinentelor opinii şi propuneri referitoare la concluziile Comisiei, adresate Preşedintelui României de către ministrul dezvoltării, lucrarilor publice şi locuinței, domnul László Borbély, la 18 noiembrie 2008.
[4] Potrivit Deciziei de înființare a Comisiei, art.3.

România şi standardele internaţionale

Noţiunea de „patrimoniu cultural" este tratată în acest document conform accepţiunii promovate de Consiliul Europei prin *Convenţia Cadru privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate*, în care este subliniat rolul patrimoniului cultural pentru dezvoltarea unei societăţi democratice din perspectiva dezvoltării durabile şi a promovării diversităţii culturale, recunoscând contribuţia esenţială a acestuia la dezvoltare şi la creşterea calităţii vieţii.[5]

Conceptul confom căruia posibilităţile de dezvoltare a generaţiilor viitoare pot fi asigurate printr-o gestionare economă a resurselor actuale este acela al dezvoltării durabile[6]. „Dezvoltarea durabilă este un progres care răspunde necesităţilor prezentului fără a compromite necesităţile viitorului"[7]. În viziunea actuală europeană, una dintre bazele dezvoltării durabile este constituită de ceea ce generaţiile prezentului consideră a fi *patrimoniul cultural şi natural universal.* În România, fenomenul de diminuare a patrimoniului naţional este însă în creştere şi reflectă un proces contrar dezvoltării durabile. Luarea în considerare a patrimoniului în cadrul politicilor de dezvoltare durabilă nu este numai o necesitate obiectivă în cazul patrimoniului cultural românesc, ci se înscrie şi pe traiectoria urmată de politicile europene de dezvoltare durabilă. Este vorba nu doar de un sens naţional ci şi european.

Conservarea patrimoniului cultural nu prezintă un interes exclusiv ştiinţific şi estetic, ci este intrinsec legată de funcţiile economice şi sociale ale patrimoniului naţional în calitate de sursă importantă de dezvoltare durabilă. Decizia cu privire la conservarea optimală a patrimoniului este o opţiune politică în sensul prezervării, utilizării şi reutilizării patrimoniului, care trebuie să se reflecte în politicile de urbanism, de amenajare a teritoriului, în educaţie, mediu şi, nu în ultimul rând, în politica de coeziune socială.

Azi, protejarea patrimoniului cultural din România are la bază o concepţie lipsită de perspectivă, care nu ţine cont de viziunea actuală europeană şi internaţională, în care noţiunea de patrimoniu cultural este extinsă de la componentele izolate (monument, ansamblu, sit, parc natural, etc) la *mediul istoric.* În privinţa transpunerii legislative a acestei concepţii teoretice, tendinţa internaţională este aceea de extindere a noţiunii de patrimoniu cultural de la *protejarea legală limitată* a câtorva monumente la o conştientizare a *potenţialului dimensiunii istorice a mediului* în întregul său pentru a îmbogăţi vieţile oamenilor.

În documentele internaţionale, contribuţia patrimoniului cultural la pace şi securitate în lume a fost subliniată cu peste 50 ani în urmă, prin Convenţia Culturală Europeană[8]. Acelaşi moment a consacrat şi ideea necesităţii ocrotirii şi dezvoltării *patrimoniului cultural comun al Europei*, anunţând prin această interpretare activă concepţia actuală.

Ideea depăşirii abordării segmentate a patrimoniului, atât în privinţa identificării şi atribuirii unui statut de protecţie (de la monument izolat la ansamblu, sit şi la *peisaj cultural*), cât şi în privinţa atitudinii de „parcelare" a domeniului în patrimoniu arhitectural, urban, arheologic, rural, industrial etc., a fost exprimată de Convenţia Patrimoniului Mondial (UNESCO, 1972)[9], care a impus concepţia de *conservare integrată.* Pe lângă această viziune care promovează integrarea conservării patrimoniului cultural în politicile de planificare teritorială, economică şi socială, acelaşi document consacră *reunirea patrimoniului cultural cu cel natural* într-o abordare unitară a *peisajului cultural.* Ratificată de 185 de state[10], Convenţia Patrimoniului Mondial constituie o abordare globală a patrimoniului, din păcate nu întotdeauna aplicată. Menţionăm şi faptul că *Statutul de la Roma al Tribunalului Penal Internaţional (*2002)[11] include atacurile intenţionate, dirijate împotriva

[5] Council of Europe, Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, Faro, 2005.

[6] În accepţiunea sa generală, dezvoltarea durabilă nu se limitează la protecţia mediului, ci este o metodă nouă de a gândi o dezvoltare integrată care ţine cont atât de viaţa economică, cât şi de necesităţile sociale şi de exigenţele mediului înconjurător. Prin urmare, dezvoltarea trebuie astfel concepută încât, „suportabilă" fiind de către societatea actuală, să nu aducă atingere resurselor nerecuperabile. Acesta este sensul denumirii de „sustainable development", decalchiat în limba română sub forma „dezvoltare sustenabilă".

[7] Această formulare, considerată astăzi „tradiţională", a fost enunţată într-un raport ONU din 1987 de către dna Brundtland: „un développement qui répond aux besoins du présent sans compromettre la capacité des générations futures à répondre aux leurs".

[8] European Cultural Convention (CoE, 1954) ratificată de România la 19 decembrie 1991.

[9] Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, 16 noiembrie 1972, ratificată de România în anul 1990.

[10] La data de 30 noiembrie 2007.

[11] Rome Statute of the International Criminal Court, semnat de România în 7 iulie 1999 şi ratificat în 11 aprilie 2002.

patrimoniului cultural (clădiri dedicate religiei şi artelor şi monumente istorice) printre crimele de război[12].

Este o realitate că România a adoptat documente internaţionale în domeniul conservării patrimoniului cultural, dar o realitate este şi faptul că acest gest s-a rezumat în mare parte la actul formal şi declarativ, nefiind urmat de adoptarea măsurilor legislative corespunzătoare pentru ca aceste carte şi convenţii să devină instrumente cu adevărat active de conservare a patrimoniului cultural. Pe scurt, în România adoptarea documentelor internaţionale nu a produs efecte reale. Viziunea generală asupra patrimoniului cultural, aşa cum este reflectată în *Strategia Naţională pentru Dezvoltare Durabilă a României. Orizonturi 2013-2020-2030*[13], este în continuare dominată de tendinţa de a reduce patrimoniul cultural exclusiv la capacitatea sa de a produce efecte economice, de a fi subiect pentru turism.

Se poate spune că, în timp ce la nivel european protecţia patrimoniului cultural este considerată o prioritate în cadrul unei dezvoltări durabile, în România, dincolo de o gesticulaţie abundentă, nu s-a acordat conservării şi punerii în valoare a patrimoniului său cultural un rol privilegiat.

Carenţe actuale în protecţia patrimoniului românesc

Din cauza incoerenţei legislaţiei în vigoare, a carenţelor exprimate prin slaba şi ineficienta corelare dintre legislaţia principală şi legislaţia secundară, a absenţei unei politici clar şi coerent definită în acest domeniu, a inconsecvenţelor şi lipsei de reacţie din partea administraţiei locale, a slabei instruiri a corpului de specialişti şi insuficienţei sale numerice, dar şi din cauza ignoranţei şi a lipsei de educaţie a cetăţenilor faţă de moştenirea materială şi imaterială a trecutului, patrimoniul cultural naţional a devenit un teren al abuzurilor care afectează identitatea naţională. Pe scurt, terenul de acţiune a celor care „distrug prefăcându-se a construi".

România este obligată să remedieze aceste deficienţe începând cu adoptarea unei legislaţii ferme în materie de protejare a patrimoniului cultural şi continuând cu definirea clară şi fără echivoc a metodologiei de aplicare a acesteia, pentru a opri modul de aplicare imprecis şi interpretabil, dacă nu îşi doreşte anihilarea, în timp previzibil, a culturii sale naţionale, parte integrantă a diversităţii culturii europene.

Principii de acţiune

Având în vedere starea dramatică de degradare a patrimoniul naţional, pentru România nu recomandăm o transpunere *a minima* a standardelor europene în materie de protecţie a patrimoniului cultural. Asemenea altor state europene, care au o legislaţie protecţionistă în această materie, este absolut necesar ca România să acorde protejării patrimoniului un loc privilegiat şi să adopte criteriile europene *a maxima*. România poate urma modelul francez, care a decis să transforme dimensiunea culturală în *cel de-al patrulea pilon* al dezvoltării durabile[14].

Din această perspectivă, considerăm necesară adoptarea şi punerea în practică a unei viziuni asupra protecţiei patrimoniului care are următoarele **principii fundamentale de acţiune,** în absenţa cărora în România nu va fi posibilă stoparea degradării şi distrugerii patrimoniului cultural şi natural**:**

1. Definirea patrimoniului cultural şi natural ca prioritate naţională şi ridicarea acestei priorităţi la rang de principiu constituţional[15];

2. Principiul conform căruia *punerea în pericol sau distrugerea patrimoniului cultural şi natural naţional este calificată drept infracţiune care aduce atingere intereselor naţionale şi securităţii naţionale* [16].

---

[12] V. şi Werner von Truetzschler, *The Evolution of Cultural Heritage in International Law*, ICOMOS, 15th General Assembly and Scientific Symposium, Xi'an, China, 17-21 octombrie 2005.

[13] Aprobată în şedinţa de Guvern din 12 noiembrie 2008.

[14] Le 4e rapport sur la mise en oeuvre de la Stratégie nationale de développement durable 2003-2008, Ministère de l'écologie et du développement durable, La documentation française, Paris 2007.

[15] „ceea ce ar revigora dezbaterile privind protecţia patrimoniului cultural în România ar fi să se înceapă prin a învăţa din erorile altora, apoi prin a se inspira fără obsesia lipsei de originalitate din reuşitele altor ţări europene şi, de ce nu, să se declare protejarea patrimoniului cultural românesc drept principiu constituţional.", Andrea Cârstoiu, *La protection du patrimoine national: l'expérience française*, Symposium Patrimoine Roumain-Patrimoine Européen, Roşia Montană, Paris, 26 - 27 mai 2008.

[16] Statutul de la Roma al Tribunalului Penal Internaţional (2002) poate fi considerat un deschizător de drum în acest sens.

De asemenea, recomandăm următoarele **principii generale de acțiune:**

1. Definirea unei politici de stat orientată în vederea identificării, cercetării, protejării şi punerii în valoare a patrimoniului cultural şi natural şi a evitării oricărei distrugeri pe această cale.
2. Protejarea patrimoniului trebuie să se bazeze pe o concepție unitară, integratoare asupra *mediului istoric*, în sensul participării efective la o dezvoltare durabilă a comunităților care beneficiază de patrimoniul cultural şi natural.
3. Orice acțiune concretă care are în vedere conservarea şi punerea în valoare a unui monument istoric trebuie să aibă la bază principiul conform căruia, în procesul concret de conservare sau restaurare, monumentul istoric este abordat în integralitatea sa: cadrul construit şi natural, forma arhitecturală, componentele artistice şi structura formând o unitate profundă. Cercetarea şi elaborarea concepției de conservare şi punere în valoare trebuie să se desfăşoare în permanentă corelare, pentru a se realiza acordul între toate elementele, care numai împreună pot exprima realitatea concretă a monumentul istoric.
4. Toți membrii societății, în mod individual sau colectiv, au dreptul să beneficieze de patrimoniul cultural şi natural şi să contribuie la îmbogățirea sa.
5. Totodată, ei au responsabilitatea de a respecta patrimoniul celorlalți ca pe propriul lor patrimoniu, ținând cont că formele de patrimoniu constituie o sursă comună de memorie, înțelegere reciprocă, identitate, coeziune şi creativitate[17].
6. Respectul față de diversitatea culturală a mediului istoric trebuie să fie permanent încurajat şi promovat ca principiu al formării şi al informării în domeniul patrimoniului. Respectul şi răspunderea individuală şi colectivă pentru păstrarea şi transmiterea acestei moşteniri culturale sunt factori activi în constituirea identității şi evoluției la nivel individual, comunitar şi național, cât şi factori care determină bunăstarea.
7. Formularea clară şi neechivocă a necesității unei politici de sensibilizare în cadrul educației naționale în privința problemelor legate de patrimoniu cultural şi natural.
8. Încurajarea, printr-o fiscalitate avantajoasă, a actorilor economici publici şi privați în acțiunile şi investițiile care protejează, restaurează şi conservă patrimoniul.
9. Dezvoltarea mecenatului considerat ca „element esențial al competitivității întreprinzătorilor şi atractivității economice a țării”[18].

Aplicarea principiilor anterioare implică **măsuri specifice** pe care le menționăm:

1. Reforma cadrului legislativ privitor la protecția patrimoniului cultural în spiritul asigurării unei protecții integrate a *mediului istoric*. Este implicit necesară acordarea legislației primare cu legislația secundară.
2. Asigurarea unei transparențe decizionale reale şi extinse în domeniul protecției patrimoniului cultural, în absenta căreia nu poate exista un răspuns corect din partea mediului economic şi a societății civile.
3. Protejarea, punerea în valoare a teritoriilor rurale şi transformarea acestora în rezervoare de creştere economică şi excelență prin valorificarea corectă a mediului istoric. Patrimoniul cultural rural este relevant pentru o diversitate de domenii: arhitectură, istorie, arheologie, artă, tradiții orale, meşteşuguri tradiționale, peisaje, practici de interacțiune cu teritoriul (agricultură, zootehnie). Protejarea şi punerea în valoare a patrimoniului rural implică ansamblul comunității şi sunt capabile să răspundă aşteptărilor tuturor locuitorilor, asigurând coeziunea socială şi teritorială.
4. Încurajarea reflecției asupra eticii şi metodelor de prezentare a patrimoniului cultural, precum şi a respectului pentru pluralitatea interpretărilor[19] în conformitate cu identitatea culturală şi spiritul locului.
5. Stimularea participării cetățenilor la acțiuni de interes general privind protejarea patrimoniului, având în vedere că participarea societății civile, alături de politicile publice, este indispensabilă. Asemenea acțiuni se pot traduce voluntariat, participare la evenimente culturale, prin

[17] În conformitate cu Council of Europe, Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, Faro, 2005, art. 3.

[18] Cf. modelul francez (principiu afirmat de Preşedintele Franței într-un discurs din 8 aprilie 2002 de la Palais Royal).

[19] Vezi The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Site, ratificată în 2008 [Ename Charter]. Conform acestui document prin interpretare se înțelege orice activitate de reflecție în vederea stimulării receptării publice şi înțelegerii problemelor patrimoniului cultural. Aceste activități pot include: publicații, conferințe publice,programe educaționale, metode de prezentare a monumentelor, activități comunitare, cercetare, formare şi evaluare a demersului de interpretare.

donațiile financiare sau în natură din partea persoanelor sau a investitorilor particulari şi prin activitățile organizațiilor nonguvernamentale.

6. Asigurarea unui cadru privilegiat pentru promovarea prin publicații şi mass-media a activităților de protejare a patrimoniului (identificare, cercetare, restaurare, punere în valoare) în vederea educării şi formării publicului larg şi, implicit, a autorităților adiministrative şi a potențialilor investitori.

***

Acest Raport prezintă liniile principale ale unei diagnoze asupra stării patrimoniului cultural construit şi a siturilor naturale. Aspectele prezentate au la bază realități economice, sociale şi politice asupra cărora va trebui acționat nu numai pentru oprirea urgentă a distrugerilor, ci şi pentru prevenirea intervențiilor intenționate de mutilare sau falsificare. O definire şi o analiză a factorilor care pun în pericol existența patrimoniului construit şi, în strânsă legătură cu acesta, a patrimoniului natural, va trebui să constituie preocuparea instituțiilor şi organizațiilor implicate direct şi indirect în protejarea patrimoniului. Este necesar ca acestea să se angajeze într-un program comun şi într-o acțiune convergentă.

Predominanța dramatic negativă a tabloului general referitor la starea patrimoniului nu poate fi ascunsă. Nu poate fi ascuns nici faptul că ne aflăm în fața unei alegeri fundamentale care ne va marca inevitabil viitorul: alegerea între pierderea ireversibilă a vestigiilor istoriei noastre şi abordarea responsabilă a valorilor de patrimoniu ca parte firească a dezvoltării societății noastre, prin punerea în practică a unei viziuni europene.

Societatea românească în ansamblul său este datoare cu un efort fără precedent de reflecție şi acțiune pentru a înțelege că propria sa identitate culturală şi dezvoltare este legată de patrimoniul cultural pe care l-a moştenit şi pe care trebuie să-l *redea* generațiilor viitoare. Statul român are datoria să acționeze ferm pentru conservarea patrimoniului cultural național, a memoriei istorice, aceasta fiind o condiție esențială pentru viitorul european al României.

Capitolul I. Starea patrimoniului construit şi a siturilor istorice

1. Monumentele istorice

> *Oricare ar fi drepturile de proprietate, distrugerea unui edificiu istoric şi monumental nu trebuie să fie permisă acestor speculatori infami, orbiţi de propriul interes şi care uită de onoare* **[…]**. *Există două aspecte privind un edificiu: dreptul de a fi folosit şi frumuseţea sa. Dreptul de folosinţă aparţine proprietarului, dar frumuseţea sa aparţine tuturor. A-l distruge înseamnă, deci, a-şi depăşi drepturile.*[20] Victor Hugo

1.1. Actorii principali ai distrugerii patrimoniului cultural[21]

Supravieţuirea patrimoniului cultural este direct dependentă de acţiunea a două tipuri fundamentale de factori. Primul, mai mult sau mai puţin devastator, nu are legătură cu voinţa umană şi cuprinde diversitatea factorilor de mediu care periclitează în mod inevitabil dăinuirea patrimoniului în timp (poluarea, umiditatea, atacurile biologice, alunecări de teren, inundaţii, cutremure etc.). Al doilea, care cuprinde un singur actor, dar care are cel mai mare potenţial de influenţă, este calitatea acţiunii umane. Acţiunea umană este aceea care poate împinge patrimoniul spre distrugere sau, dimpotrivă, este capabilă să-i protejeze perenitatea. Efectul negativ al factorilor de mediu poate fi în mare parte înlăturat sau parţial recuperat prin operaţii de conservare, restaurare, protejare, inclusiv în cazul catastrofelor naturale. Însă în cazul în care atitudinea omului faţă de patrimoniu este negativă, acţiunile distructive generate condamnă patrimoniul, mai devreme sau mai târziu, la dispariţie. O analiză a situaţiei generale a stării patrimoniului cultural naţional arată că, paradoxal, în România acţiunea umană este îndreptată preponderent spre distrugere şi nu spre protejare.

Fenomenul globalizării şi dezvoltarea economică, suprapunându-se pe vulnerabilitatea unei societăţi insuficient pregătită să le întâmpine şi lipsită de educaţia necesară pentru a preţui şi evalua corect semnificaţia şi potenţialul spiritual şi material al patrimoniului cultural, au generat alterarea gravă a mediului istoric. Presiunea economică a condus frecvent la agresarea acestuia, uneori până la compromiterea lui ireversibilă. Exersată adesea sub paravanul legalităţii, împingerea către degradare şi dispariţie a fondului istoric construit, care atinsese deja cote alarmante înainte de 1989, este continuată, frecvent stimulată şi amplificată, sprijinindu-se în ultimele decenii pe o retorică din ce în ce mai adaptată democraţiei şi economiei libere.

Zone protejate şi centre istorice ale oraşelor au fost şi sunt afectate de speculaţii imobiliare, în paralel cu proiectele promovate în numele unei dezvoltări greşit înţelese. Destinul fondului construit istoric românesc a ajuns în general la îndemâna intereselor obscure care determină direct sau profită de posibilităţile de manipulare a opiniei publice. Cu rare excepţii, aceasta este inertă în faţa responsabilităţilor faţă de moştenirea istorică pe care nu ştie (sau nu dispune de mijloace) să o valorifice în propriul interes, ignorând faptul că este obligată să o restituie intactă generaţiilor viitoare.

Se poate constata că, într-un stat democratic ca România, ignoranţa – desăvârşită prin lipsa de educaţie – a majorităţii populaţiei privind problema patrimoniului deţine un potenţial de nocivitate analog cu al unui incendiu devastator care nu mai lasă nimic în urmă. Lipsa de educaţie şi de informare transformă societatea românească într-un filtru nefuncţional, opac faţă de problemele reale ale unei dezvoltări durabile, dar larg permeabil faţă de propaganda pentru îmbunătăţirea calităţii vieţii fluturată de falşi profeţi ai dezvoltării economice. Patrimoniul vernacular dispare vertiginos sub ochii unor comunităţi la fel de indiferente ca şi administraţiile locale, a căror inconştienţă şi lipsă de reacţie – dublată de obicei de complicitatea, involuntară sau poate tacită, la actul distrugerii – a dobândit un caracter endemic.

Capitala ţării este pe cale de a fi ireversibil deviată dintr-o devenire inteligent dirijată, care ar putea încă să o conducă, printr-un efort de valorificare a multiplelor sale înfăţişări istorice, spre imaginea unui oraş european de excepţie. Edili mediocri, corupţia care macină resursele identitare, sărăcia imaginarului profesional al unora dintre dirijorii urbanismului şi arhitecturii insuficient pregătiţi pentru a avea capacitatea de a decide corect soarta unui oraş bogat încă în clădiri istorice, transformă sub ochii noştri Bucureştiul într-un oraş cu urbanism sufocant, un oraş bolnav de platitudini arhitecturale, un oraş fără istorie.

---

[20] Victor Hugo, *Revue des deux mondes*, 1832, citat în Patrimoine état et culture, La Documentation française, 1992, p. 29

[21] Pentru a nu îngreuna textul, prin patrimoniu sau patrimoniu cultural, ne referim la patrimoniul cultural construit şi la situri istorice. La redactarea acestei secţiuni, cât şi a introducerii Raportului, a contribuit domnul Ştefan Bâlici, căruia îi mulţumim pe această cale.

Se poate spune că procesul de degradare sau distrugere conştientă a patrimoniului cultural şi-a încheiat demult destinul unei manifestări punctuale, dobândind la ora actuală un caracter generalizat, extins atât la suprafaţa întregii ţări, cât şi în profunzimea identităţii sale. Rănile deschise se extind de la castelele sau bisericile fortificate din Transilvania, la bisericile de lemn din nordul Olteniei, de pe valea Mureşului, sau la bisericile de zid din Vâlcea, de la alterarea zonelor protejate din Bucureşti (fig. 3 şi 4) la condamnarea caselor „vechi" din Peninsula Constanţei (fig.54), la degradarea unor clădiri din Oradea (fig.55 şi 56) – ilustrări remarcabile ale Secession-ului sau Art Nouveau-ului – până la anularea unui mediu istoric complex cum este cel al Roşiei Montane.

1.2. Probleme curente ale degradării şi distrugerii

1.2.1. Abandonul. Este o situaţie care a dobândit caracter endemic pe teritoriul ţării. Apartenenţa la Lista monumentelor istorice (LMI) s-a dovedit un paliativ pentru vindecarea anomaliilor cronice, care conduc tezaurul moştenirii istorice pe drumul degradării şi dispariţiei. Cu atât mai mult sunt expuse agresiunilor şi abuzurilor construcţiile neînscrise în LMI (neclasate), dar care conţin memoria locurilor, având rolul de germeni activi ai mediului istoric. Administraţiile locale, cu precădere cele din mediul rural, nu au capacitatea financiară pentru a derula lucrări de restaurare şi de protecţie ample, dar nici nu au iniţiative corespunzătoare pentru realizarea unor proiecte în vederea obţinerii de fonduri, aşa cum se poate constata la Vinţul de Sus, Sânmiclăuş, Floreşti, Slimnic etc.

Situaţia financiară, deseori precară, nu justifică ineficienţa unor consilii locale în utilizarea, în scopuri de conservare, a fondurilor proprii destinate prin lege protejării patrimoniului; totodată, nu justifică frecventele încălcări ale prevederilor legii, care sunt orientate spre conservarea patrimoniului, nu spre distrugerea lui. În unele cazuri, nici apartenenţa la Lista patrimoniului mondial nu poate garanta o protecţie superioară. Sate săseşti se deteriorează, acţiunile de conservare sau restaurare de la biserica din Ribiţa, cu splendida sa pictură murală, sau de la cetăţile dacice din munţii Orăştiei au fost întrerupte sau nu au avut loc niciodată. Prin streşinile bisericii din Sântămărie-Orlea curge apa de ploaie peste picturile interioare.

1.2.2. Incendierea. Cea mai devastatoare dintre agresiunile care pun în pericol patrimoniul cultural este incendiul care, asemeni demolărilor, se produce adesea intenţionat. Prejudiciile aduse patrimoniului sunt ireversibile. Au ars în ultimii ani biserici din Vâlcea („Cuvioasa Paraschiva" din Sineşti, construită în 1746, schitul „Mihai Viteazul" din Suteşti, monument din 1615), biserica de rit vechi din Piatra Neamţ, mănăstirea Tarniţa (sec. XVIII) din Baloteşti, Vrancea, biserica de lemn din Iobăgeni (comuna Valea de Mureş) a cărei vechime coboară la 1760. În anul 2008 a fost de două ori incendiată (intenţionat sau nu) Moara lui Assan din Bucureşti (edificată în 1853), monument de seamă al începuturilor industriale ale României.

Neglijenţa beneficiarilor, ineficienţa administraţiei locale, încălcări sau carenţe ale legii, corupţia însoţesc de obicei acest tip mortal de agresiune. O statistică a Ministerul Administraţiei şi Internelor arată că „din 1995 şi până în prezent s-au produs cca. 550 incendii la construcţii cu caracter religios, aproximativ 30% din acestea afectând lăcaşuri de cult", dintre care 7% fiind intenţionate. Prin urmare, neglijenţa şi nerespectarea procedurilor legale[22], cu alte cuvinte acţiunea umană, sunt actorii determinanţi în proliferarea acestui tip letal de distrugere, având în vedere că peste 50% dintre incendiile înregistrate s-au datorat unor cauze de natură tehnică şi peste 30% unor deficienţe de tip organizatoric.[23]

1.2.3. Regimul de proprietate incert. În numeroase cazuri (de la clădiri din zone protejate până la castele sau conace), regimul de proprietate incert sau litigiile prelungite privind drepturile de proprietate – ca în cazul retrocedărilor – produc abandonul pe termen lung al monumentelor istorice (castelul de la Uioara/ Teleki, Zău de Câmpie/ Ugron etc.). Asemenea situaţii, încă numeroase, frânează iniţierea unor programe susţinute de punere în valoare şi eventuală refuncţionalizare.

[22] Utilizarea focului deschis fără respectarea normelor de apărare contra incendiilor (25%), utilizarea coşurilor de fum cu defecţiuni sau neîntreţinute (16%), utilizarea mijloacelor de încălzire defecte, improvizate sau amplasate în aproierea materialelor combustibile (13%), fumatul (6%), jocul copiilor cu focul (4%). Numai un procent de 5% din incendii sunt datorate descărcărilor electrice atmosferice.

[23] Informaţiile şi datele statistice cuprinse în acest paragraf sunt extrase dintr-un material documentar elaborat de specialişti ai Inspecţiei de Prevenire, transmis Comisiei de către General locotenent Vladimir Secară, Inspector General în cadrul Inspectoratului General pentru Situaţii de Urgenţă din Ministerul Internelor şi Reformei Administrative, în data de 09.06.2008.

Aplicaţiile pentru accesarea fondurilor nerambursabile pentru astfel de proiecte cer aplicantului să deţină statutul de proprietar sau concesionar al monumentului.

Abandonul îndelungat cauzat de aceste situaţii incerte, nu poate justifica vandalizarea monumentelor de către localnici şi nici lipsa de reacţie şi responsabilitate a comunităţilor şi a autorităţilor locale, care transferă tacit şi în exclusivitate viitorilor prezumtivi proprietari obligaţia de protejare a acestor clădiri. De cele mai multe ori – pare să devină o regulă – este vorba de *ignoranţă* şi *indiferenţă.* Acest gen de monumente – unele înzestrate cu un surplus de potenţial de atractivitate, datorat unor evenimente sau legende a căror memorie o păstrează – este rareori apreciat ca mărturie arhitecturală importantă a istoriei sociale şi comunitare (casa/ curia Nopcsa din Densuş, casa/ conacul Berthelot-Nopcsa din Fărcădin, conacul din Silvaşu de Sus etc.).

Monumentele abandonate din cauza regimului de proprietate incert sunt lipsite de protecţie concretă din partea statului şi ignorate de administraţiile locale, suportând degradări şi vandalizări care le periclitează supravieţuirea.

1.2.4. Educaţia deficitară a populaţiei şi administraţiilor locale. Ritmul lent sau lipsa de interes, ambele inadmisibile, din partea instituţiilor abilitate ale statului pentru rezolvarea problemelor legate de regimul de proprietate al unor monumente sau situri istorice se suprapune peste dificultatea de receptare din partea comunităţilor locale, în primul rând a celor rurale, a sensului unei dezvoltări durabile. Absenţa programelor sistematice de instruire şi educare a comunităţilor pentru recuperarea rapidă a acestei carenţe sporeşte exponenţial şansa distrugerii definitive a patrimoniului vernacular. Ataşamentul administraţiilor locale şi al populaţiei pentru „casele vechi" este subminat de perceperea acestora ca semne ale sărăciei, nicidecum ca paradigme ale unei tradiţii identitare capabile să susţină coeziunea socială şi să creeze bunăstare printr-o punere în valoare şi utilizare eficientă. Este cazul caselor tradiţionale din lemn sau de zid din Oltenia (fig. 1), zona Haţegului până în Maramureş (fig. 2), Covasna şi Dobrogea.

1.2.5. Schimbarea componenţei comunităţilor locale. Una din problemele particulare faţă de care autorităţile locale şi centrale fie nu manifestă niciun interes, fie afişează un interes mai degrabă declarativ, este aceea a patrimoniului construit din localităţile afectate de un transfer masiv de populaţie. De obicei, noii localnici tratează casele tradiţionale, părăsite de foştii proprietari, fie ca reprezentări ale unei alterităţi destinate să dispară, fie ca subiecte ale unui uz agresiv, iar monumentele istorice ca surse de materiale de construcţie (un caz notoriu îl reprezintă Râu de Mori, fenomenul fiind prezent şi în unele sate săseşti). În satele care-şi pierd locuitorii, patrimoniul rural dispare în ritmul neutilizării sale, peisajul cultural rarefiindu-şi consistenţa.

1.2.6. Paradigma nocivă: monumentele istorice „oficial" abandonate. Cazul siturilor istorice, al monumentelor „uitate" în paragină de autorităţi, sau al celor abandonate în timpul iniţierii procesului de restaurare şi pe parcursul acestuia, are un dublu impact negativ. Primul constă nemijlocit în degradarea patrimoniului, care conduce inevitabil (în absenţa intervenţiilor de conservare) la instalarea ireversibilă a colapsului.

Cazul abandonării şantierelor de restaurare pentru perioade nedefinite produce alterări grave monumentelor, dar au şi alte consecinţe dificil de evaluat. Cu siguranţă, efectele negative ale „exemplului" oferit de abandonarea unor ansambluri istorice precum Curtea nobiliară a familiei Cândea de la Râu de Mori[24], Castelul Martinuzzi de la Vinţul de Jos sau „Micul Trianon" de la Floreşti, devenite surse de materiale de construcţii pentru localnici sau depozite de deşeuri biologice, dar şi al Curţii Vechi din Bucureşti – cu ambianţa sa mai degrabă decrepită – vor acţiona pe termen lung. Reflectând un anumit tip de atitudine faţă de moştenirea culturală, acest gen de tratament va modifica în conştiinţa publică raportarea la patrimoniu care, de vreme ce este desconsiderat şi neglijat de către autorităţi, va fi perceput în timp ca fiind lipsit de valoare şi importanţă. Astfel, va fi încurajată atitudinea indiferentă şi lipsită de respect a fiecărui cetăţean care, în unele cazuri, va considera legitimă agresiunea sau eliminarea caselor „vechi" din peisajul urban sau rural.

1.2.7. Absenţa unei susţineri eficiente a conservării peisajului cultural din mediul rural. Ataşamentul faţă de protejarea caselor ţărăneşti tradiţionale emblematice pentru peisajele culturale

[24] În curtea castelului putea fi admirat panoul instalat de Ministerul Culturii şi Cultelor pentru a anunţa intrarea în restaurare a complexului.

identitare, subminat în mod firesc de tendința de a se dobândi un nivel de confort adaptat modernității, şi-a pierdut într-un ritm accelerat consistența. Cu foarte rare excepții, casele vechi, de lemn sau de zid, sunt abandonate şi demolate (fig.9) pentru a face loc unor construcții noi, al căror aspect exhibă o neputință, generalizată pe întreg teritoriul țării, de a exprima valorile identitare, aşa cum reuşesc s-o facă elemente din patrimoniul național rural percepute ca definitorii pentru anumite comunități, teritorii şi epoci. În pofida faptului că această realitate este de mult timp invazivă, nu există un sistem de informare şi educare eficient pentru a susține conservarea peisajului cultural rural în ansamblul său.

Comunitățile locale nu sunt suficient încurajate să înțeleagă potențialul de bunăstare materială al patrimoniului pe care l-au abandonat şi importanța acestuia pentru păstrarea identității locale şi naționale în contextul unei dezvoltări de perspectivă. Mijloacele care ar permite dezvoltarea pe termen lung sunt cu atât mai puțin susținute prin acțiuni coerente de instruire şi educare. Un corolar al acestor realități este dispariția meşteşugurilor tradiționale – astăzi fapt aproape împlinit la nivel statistic. Această sărăcire exponențială a matricei patrimoniului cultural național diminuează periculos – la un nivel a cărui amploare este dificil încă de prevăzut – şansele de revitalizare a patrimoniului rural şi prin aceasta a patrimoniului cultural național.

1.2.8. Agresiunea prin restaurare sau intervenții inadecvate. Este un tip particular şi aparent paradoxal de distrugere, întâlnit din ce în ce mai frecvent, în cazurile în care monumentele sunt mutilate prin falsificare, parțială sau integrală, ca urmare a unor intervenții realizate fie de neprofesionişti în conservare-restaurare, fie de practicieni care au cedat rutinei profesionale sau sunt mai sensibili față de voința beneficiarului decât față de monumentul însuşi (zidurile de fortificație ale Braşovului zidurile fortificației de la Orăştie, biserica fortificată din Drăuşeni etc.).

Introducerea materialelor inadecvate – cimentul de exemplu – sau utilizarea abuzivă a betonului pentru consolidarea structurilor, în pofida faptului că efectul lor de compromitere gravă, în timp, a monumentului este binecunoscut, sunt utilizate încă în numeroase lucrări de conservare şi restaurare (în cazul monumentelor arheologice utilizarea cimentului în conservare este practic generalizată). Falsificarea monumentelor, generată de incapacitatea de a sesiza semnificația înscrisă în materialitatea originară a formelor şi componentelor de stil şi aplicarea unor soluții de restaurare impermeabile expresiei monumentului sau superficiale sub raportul conservării în timp, sunt erori care s-au produs frecvent. Notăm aici zugrăvirea „pigmentată" a fațadelor bisericilor de la Crişcior, Ribița sau Ostrov sau kitsch-ul care guvernează fațadele şi interioarele restaurate ale „Casei cu Cerb" din Sighişoara; aspectul parcelat al fațadei bisericii lui Petru Rareş din Baia, rezultat al unei soluții agresive de consolidare a monumentului, prins într-o carcasă de beton, cu efecte grave asupra posibilităților de conservare a picturii murale exterioare, care înstrăinează fațadele de expresia lor originară. Zugrăvirea bine intenționată, dar superficial concepută şi inadaptată principiului excelenței în executarea detaliilor, este aplicată în cazul unor clădiri istorice din principalele zone de peisaj cultural urban din Cluj Napoca, Sibiu, Bucureşti etc.

1.2.9. Falsificarea unui monument prin restaurare înregistrează la noi două variante „extreme", ambele având ca rezultat aneantizarea spiritualității înscrise în materia originară a monumentului, sub presiunea unei concepții alterate asupra valorii patrimoniului cultural. Prima este generată de un principiu revolut, conform căruia un monument dispărut sau demolat poate fi înlocuit cu o copie (ex. paraclisul de la Dobrovăț, variantele de „salvare" propuse de actorii investiției canadiene de la Roşia Montană pentru galeriile romane care ar urma să fie distruse). A doua variantă suprapune expresiei autentice a unui monument istoric particularități caracteristice altor tipuri de exprimări artistice, înstrăinând astfel monumentul de arhiva propriei sale substanțe artistice şi istorice (pictarea interiorului bisericii lui Ştefan cel Mare din Baia).

1.2.10. Agresarea monumentelor prin lucrări de îmbunătățire a infrastructurii. Un tip de abuzare asupra căruia suntem datori cu un mare semnal de alarmă este acela al mutilărilor produse cu ocazia lucrărilor de îmbunătățire a infrastructurii, cazuri în care cei care le execută nu manifestă nici un interes pentru ocrotirea patrimoniului național. Un exemplu emblematic este modul în care s-au montat de curând contoarele electrice în câteva sate săseşti din Transilvania[25], deteriorând fațadele proaspăt restaurate ale caselor tradiționale.

[25] După Patrimoniul cultural național din nou agresat! Un nou caz: satele săseşti, Comunicat de presă al Asociației ARA, www.simpara.ro, Monumente în pericol, 21 nov. 2008.

Acest tip de agresiune este răspândit pe întreg teritoriul ţării, inclusiv în centrul istoric al Bucureştiului. O acţiune edilitară necesară devine, prin modul inadecvat de punere în aplicare, o ameninţare la adresa patrimoniului naţional, constituind o gravă încălcare a legii.

1.2.11. Absenţa evaluării statistice a stării de degradare. În pofida faptului că pierderile suportate de patrimoniul cultural naţional tind să compromită ireversibil supravieţuirea acestuia, nu s-a realizat încă o evaluare statistică a distrugerilor. Nu există o evaluare detaliată a situaţiei în care se află monumentele istorice aflate în proces de degradare, cu atât mai puţin a clădirilor valoroase care, deşi nu sunt înscrise în Lista monumentelor istorice, formează repere importante ale peisajului cultural urban.

1.2.12. O lacună importantă care determină **persistenţa metodelor revolute şi erorilor în activitatea de conservare-restaurare** este absenţa evaluării statistice a tuturor metodelor de acţiune aplicate şi a comportamentului în timp a materialelor utilizate în conservare şi restaurare, practicate de-a lungul vremii în România. În consecinţă, nu există concluzii corecte asupra valabilităţii şi calităţii acestora.

Nu există nici o evaluare statistică a monumentelor istorice clasate aflate în stare avansată de deteriorare fără să beneficieze de proiecte de intervenţie şi a acelor monumente pentru care există asemenea proiecte, dar nu au fost puse în practică sau au fost iniţiate şi abandonate înainte de finalizare. Elaborarea unei asemenea baze de date, pe lângă valoarea euristică evidentă pentru evaluarea în termeni realişti a măsurilor necesare pentru salvarea unui patrimoniu ameninţat cu descompunerea, este utilă şi pentru a aduce la cunoştinţa autorităţilor centrale şi locale – abilitate cu gestiunea şi protejarea patrimoniului – o realitate economică binecunoscută în mediile de specialitate, şi anume că întreţinerea constantă a patrimoniului construit, ca şi a siturilor istorice, este mai economică decât intervenţia de restaurare aplicată unui monument ajuns în stare de colaps iminent.

1.3. Peisajul cultural. Abandon şi demolare în zonele protejate

1.3.1. Peisajul cultural urban. Peisajele culturale în oraşele contemporane sunt considerate ca locuri asociate evenimentelor care presupun întâlnirea dintre spaţiile publice ale unui oraş cu istoria şi formele fizice cu semnificaţie. Astfel, peisajul cultural urban face parte din ceea ce la ora actuală este definit ca „loc al comunicării”[26]. Problema conservării acestor zone de arhivare a memoriei sociale, repere pe care s-a format imaginea urbană şi odată cu ea caracterul distinctiv al unui oraş, este comună tuturor ţărilor civilizate. Din păcate, România a început să aplice un fel de „strategie fără strategii” în proiectele sale urbane. Aceste proiecte nu au la bază o viziune coerentă asupra devenirii organismului urban şi nici o concepţie clară asupra modalităţilor specifice de abordare a peisajului cultural urban. Nu poate fi o surpriză că nici legislaţia nu răspunde mulţumitor problemelor implicate. De aceea, în lipsa unor politici şi strategii integrate, în oraşe importante ale ţării, între care excelează Bucureştiul, presiunea dezvoltării imobiliare a generat strategii şi politici de dezvoltare urbană care, în multe cazuri afectează sau pun în pericol zonele protejate.

Un caz particular, aflat la limita legii, este cel al edificiilor *abandonate intenţionat* în vederea exploatărilor pe piaţa imobiliară. Abandonarea clădirilor istorice din peninsula Constanţei sau din Bucureşti pregăteşte acestor oraşe un viitor fără trecut. Acest tip de anihilare a patrimoniului construit este cu atât mai gravă cu cât este din ce în ce mai frecvent practicată de către persoane fizice sau juridice interesate în desfiinţarea cădirilor pe care le au în proprietate, pentru a utiliza (specula) ulterior terenul. În acest fel, clădiri clasate sau nu, repere ale unui spaţiu public aderent la propria istorie, sunt lăsate în paragină pentru a ajunge de la sine în stadiul în care unica „salvare” este demolarea. Pe locul lor se ridică apoi, sistematic, forme ale unei arhitecturi lipsite de identitate.

Mijloacele legale existente nu sunt eficient aplicate, iar regimul sancţionator este prea lax pentru a frâna acest tip de zel imobiliar autohton. Majoritatea clădirilor de interes local valoroase aflate în *zonele protejate* nu sunt înscrise în Lista monumentelor istorice (nu sunt clasate), prin urmare nu beneficiază nici măcar în principiu de protecţia Legii monumentelor istorice (Legea nr. 422/2001). Pe de altă parte, clădirile care formează părţi ale unui *ansamblu* clasat ca *monument istoric* nu sunt nominalizate individual. Ca urmare a acestei carenţe, acestea sunt *de facto* lipsite de orice apărare („monument este ansamblul, nu şi clădirile” este un argument folosit cu cinism pentru justificarea demolărilor în aceste cazuri). Prevederile legale sunt frecvent încălcate de primăriile locale, fără ca

[26] Mariajose de Azevedo Marcondes, *Paysages culturels: concepts et critères de preservation*, Forum UNESCO University and Heritage, 10th International Seminar – Cultural Landscapes in the 21st Century, Newcastle upon Tyne, 11-16 April 2005.

acestea să suporte rigorile legii. Administrațiile locale avizează deseori documentații neconforme cu politica de protejare a patrimoniului, încurajând urbanismul derogatoriu[27]. Actorii imobiliari, având în aceste condiții teren liber de acțiune, continuă să mutileze părți din zonele protejate, ocrotiți de lege.

Comportamentul iresponsabil, concretizat prin demolări punctuale, intervenții de „modernizare" incompatibile cu statutul clădirilor asupra cărora se aplică, implantări de edificii noi a căror prezență arhitectural urbanistică în zonele protejate desfigurează, până la anihilare, coerența pentru care acestea au fost clasate, au devenit imaginea dominantă a Bucureştiului. Revitalizarea în scopuri comerciale, teoretic benefică, a numeroase clădiri din centrul istoric nu respectă elementele esențiale ale unei metodologii moderne compatibile cu conservarea mediului istoric arhitectural. S-a împământenit utilizarea unor materiale inadecvate şi introducerea unor detalii mutilante pentru expresivitatea istorică a fațadelor. În centrul istoric apar fronturi comerciale cu vitrine renovate, fără legătură cu aspectul fațadelor în care sunt incluse. Obsesia termopanelor a înlocuit orice respect pentru detaliile originale (fig. 3 şi 4). Numai incompetența şi eventual corupția pot explica avizul uneori favorabil al forurilor decidente acordat proiectelor din zonele protejate care permit demolarea, după ce în prealabil clădirile au fost „ajutate" să ajungă în colaps. Există şi alte exemple de alterare a peisajului cultural urban. Desfigurarea fațadelor prin intervenții inadecvate mediului şi fondului istoric al acestor zone. Ansamblul Curții Vechi, care ar trebui să fie pus în valoare ca una din cele mai prețioase arhive ale memoriei istorice şi sociale ale capitalei, continuă să poarte amprenta mediocrității şi lipsei de demnitate. În altă parte a oraşului, experiența tristă a dublării unui monument istoric – catedrala „Sf. Iosif" – cu un bloc turn ridicat în imediată vecinătate, pare a constitui doar un „antrenament" edilitar. Palatului Ştirbei de pe Calea Victoriei îi este rezervată aceeaşi soartă, în spatele lui urmând să se ridice un bloc turn înalt de 100 m. Remizele acestuia, distruse în toamnă (noiembrie 2008), aveau o valoare excepțională. Horea Teodoru (preşedintele Comisiei Monumentelor Istorice în 1965) afirma, în fața unei propuneri de demolare a grajdurilor palatului, că „arhitectura grajdurilor şi a remizei reprezintă un unicat în Bucureşti".[28]

Pierderea coerenței centrului istoric, a zonelor protejate în general, are ca rezultat pierderea şansei de strălucire a centrului istoric şi a oraşului în ansamblul său. Pe lângă mediocritatea succesului pe plan economic – turismul durabil, de exemplu, are slabe şanse de dezvoltare într-un oraş fără identitate – pierderile de acest tip încalcă un drept fundamental al omului, încorporat în dreptul la un mediu sănătos: dreptul la bunăstare spirituală şi prin aceasta, dreptul la frumos [29].

Administrația, o parte însemnată a corpului de profesionişti ai urbanismului şi arhitecturii şi o parte a comunității bucureştene nu au învățat nimic din lecția neagră a demolărilor antedecembriste. Cauzele profunde ale acestei realități depăşesc obiectul acestui raport. Suntem datori, însă, să atragem atenția asupra totalei înstrăinări a reprezentanților administrației şi a unei părți a corpului de profesionişti ai arhitecturii urbane față de preocupările şi tendințele contemporane adoptate în țările europene care se confruntă permanent – poate în termeni mai nuanțați – cu problema modificărilor suportate de oraş.[30]

Trebuie să recunoaştem că problemele grave pe care le înfruntă supraviețuirea peisajelor culturale urbane şi rurale îşi află adesea un teren fertil de acțiune în mentalitatea publică, a cărei inerție şi indiferență în domeniu subminează supraviețuirea patrimoniului cultural şi rădăcinile identitare ale comunităților locale. Din acest punct de vedere, comportamentul față de „casele vechi" este esențial. Mentalitatea publică este – cu rare excepții – mai puțin receptivă la ideea că o casă „veche" poate participa în mod benefic la estetica urbană, la conservarea spiritului locului, la susținerea identității (locale) şi, în consecință, poate aduce chiar şi beneficii materiale în cadrul unei dezvoltări durabile. Edificii de cult au căzut în egală măsură sub incidența acestui gen de autism. Astfel, biserici de lemn din Maramureş sau din alte zone ale țării sunt direct sau indirect agresate de prestanța volumetrico-arhitecturală disproporționată a noilor biserici de zid, prezența noilor construcții fiind excentrică în peisajul cultural şi străină spiritului locului. Este cazul bisericii de lemn din satul Bogdan Vodă (fost Cuhea) şi al bisericii din Breb (fig. 6).

O variantă a manifestărilor distructive rezultate dintr-o mentalitate publică încă greu permeabilă ideii de diversitate confesională şi etnică generează dispariția mai mult sau puțin forțată a unor repere

[27] Care acceptă ca prin Planurile de Urbanism Zonal/ PUZ să fie introduse excepții de la Planul de Urbanism General /PUG .
[28] Cezara Mucenic, Palatul Ştirbey de pe Calea Victoriei, Bucureşti. Materiale de Istorie şi Muzeografie (20), 2006, p. 70.
[29] Valérie Depadt-Sebag, *Le droit et la beauté*, LPA, 12 mai 2000, nr. 95, p. 4.
[30] În timpul redactării acestui raport, distrugerile din Bucureşti îşi continuă cursul (policlinica Colțea a dispărut, pe strada Banului nr. 2, în locul unui monument istoric se află acum un maldăr de ruine, iar unul dintre monumentele de pe Calea Griviței nr. 137 – Cinema Dacia (Marconi), a fost demolat (fig.5).

semnificative ale mediului istoric. Biserica greco-catolică din Ungheni, de secol XIX, demolată fără autorizaţie (fig. 7), sinagoga din Constanţa (fig. 8), biserica evanghelică de secol XIV din Vinţul de Jos, biserica reformată – secolele XVI-XVII – din Peşteana, ambele abandonate, sunt exemple grăitoare.

Acest gen de receptare a componentelor mediului istoric nu este de natură să încurajeze atribuirea, imperios necesară din partea administraţiilor locale, a unui regim special de protecţie a numeroaselor clădiri care arhivează valorile fondului construit local. Cu excepţia câtorva oraşe care au reuşit să scape intacte din febra demolărilor din perioada comunistă, aşezările urbane (şi nu numai ele) şi-au pierdut în mare parte trecutul şi, odată cu el, calitatea imaginii identitare.

Pentru ca desfigurarea oraşelor şi definitiva aneantizare a memoriei culturale şi istorice să fie interzisă, clădirile, care sunt şi ele oglinzi ale istoriei, trebuie să beneficieze de un regim de protecţie special. Multe dintre acestea nu fac parte din Lista monumentelor istorice, dar au o importantă valoare ambientală, susţinând supravieţuirea spiritului locului. Administraţiile locale trebuie să fie instruite şi încurajate să urmărească şi să susţină consecvent aplicarea principiului de conservare şi punere în valoare a identităţii locale. Acest demers nu va fi însă posibil în absenţa informării intensive şi a educării populaţiei în acest spirit.

1.3.2. Peisajul cultural rural. Peisajul cultural rural nu are o soartă mai bună. În Vâlcea sau Mureş numărul bisericilor degradate, incendiate sau pur şi simplu demolate este impresionant. Dacă în judeţul Mureş, în perioada interbelică existau cca. 90 biserici de lemn, în anul 1986 erau inventariate cca. 46 biserici (datate între secolele XIV-XVIII)[31], pentru ca la ora actuală să supravieţuiască doar 35. Depopularea, disensiunile interconfesionale remanente (un caz notoriu este biserica de lemn din Cerghid – cca. 1750 – demolată în 2007 sub pretextul că era „veche şi stricată"), ignoranţa, sărăcia şi mai ales absenţa oricărei reacţii din partea organismelor abilitate cu monitorizarea stării patrimoniului cultural au făcut dintr-o zonă care concura cu Maramureşul prin bogăţia în lăcaşuri de cult ridicate din lemn, un teatru al degradării.

În cazurile fericite în care comunităţile locale îngrijesc vechile biserici de lemn, reparaţiile – deseori invazive – alterează arhitectura, fiind executate de lucrători care nu mai cunosc tehnicile tradiţionale ale lemnului.

1.4. Cazuistică

1.4.1. Monumente agresate

1.4.1.1. Castele (reşedinţe nobiliare) şi conace din Transilvania

Pe teritoriul României se află o suită impresionantă de reşedinţe nobiliare, conace sau palate şi fortificaţii aflate în ruină sau în curs de ruinare**.** Lipsa asumării responsabilităţii pentru protejarea lor echivalează cu semnarea *de facto* a actului condamnării acestora. Aşa cum s-a semnalat, apartenenţa la Lista monumentelor istorice nu le asigură supravieţuirea. Valoarea arhitecturală şi relevanţa istorică, culturală şi comunitară a acestor monumente este inestimabilă iar pasivitatea faţă de pierderea lor dizolvă resorturile coeziunii comunitare, alterează mediul istoric vitregind patrimoniul naţional şi generează un grav prejudiciu de imagine României la nivel european.

Conacul familiei Bethlen din Sânmiclăuş, jud. Alba (fig. 10, 11, şi 12)

Istoric. Amplasat pe malul Târnavei Mari, castelul a fost construit între anii 1667-1683, iar parcul – situat pe malul opus al Târnavei – a fost amenajat ceva mai târziu, în jurul anului 1700. A fost conceput de Bethlen Miklos – el însuşi arhitect cu studii la Utrecht şi Leiden – care a utilizat pentru construcţie piatră de la o mai veche cetate medievală aflată pe o culme din apropierea aşezării. Iniţial, castelul a fost prevăzut cu un şanţ de apărare. Construit pe un plan patrulater, pe două niveluri, castelul este o oglindire de rară fineţe a renaşterii târzii, cu o belvedere dublă compusă din suite a câte şase arce în plin cintru, amintind o sorginte italiană. Conform tradiţiei locale, o galerie subterană conducea la castelul Bethlen de la Cetatea de Baltă.[32] De mai multe ori reparat, mai ales la nivelul bolţilor pivniţelor, va fi refăcut în secolul al XIX- lea, la iniţiativa noului său proprietar, baronului Bruckenthal (în 1856).

[31] Ioana Cristache Panait, *Biserici de lemn, monumente istorice din Episcopia Alba Iuliei, mărturii de continuitate şi creaţie românească*, Alba Iulia, 1986.

[32] Se spune că acest „tunel" avea o lăţime suficient de mare pentru a le permite proprietarilor să meargă de la un castel la altul cu trăsura.

Starea actuală. După al II-lea Război Mondial, acest preţios ansamblu a fost condamnat la degradare treptată, datorită seriei de destinaţii care au contrazis destinul său firesc: iniţial castelul a fost atribuit sediului unui IAS, apoi devine pe rând grădiniţă pentru copii, închisoare, cantină, carmangerie, secţie de şampanizare etc., pentru a fi în final complet abandonat. Rezultatul este dramatic, faţadele dar şi interioarele altădată pline de fast (decorate cu fresce, stucaturi policrome, o splendidă scară însoţită de sculpturi de valoare) sunt astăzi distruse, iar structura abia mai rezistă.

În contradicţie fundamentală cu statutul său de monument istoric de valoare excepţională, acest monument este complet ignorat. Fără o intervenţie urgentă de restaurare şi re-funcţionalizare corespunzătoare, va deveni foarte curând încă un monument istoric dispărut, încă o pierdere ireversibilă pentru patrimoniul cultural naţional şi european.

Castelul Kornis, Mănăstirea, jud. Cluj (fig.13 şi 14)

Istoric[33]. În 2 februarie 1575 principele Transilvaniei şi regele Ungariei, Stefan Bathory a donat domeniul Mănăstirea lui Kristof Kereszturi, care construieşte între 1575-1593 un castel (prima construcţie dintr-un mare ansamblu fortificat cu incintă înzestrată cu 3 turnuri octogonale de colt, un bastion triunghiular şi turnul porţii) considerat o ilustrare de excepţie a Renaşterii în Transilvania. În 1602, castelul trece în proprietatea familiei Kornis, prin căsătoria fiicei lui Kristof Kereszturi cu Boldizsar Kornis. Tipul de plan (cu subsol, parter, piano nobile şi etaj, care se mai conservă până azi), particularităţile stilului şi ale sistemului decorativ formează un corp plastic în care influenţe eterogene – maghiare sau poloneze – trăiesc într-un echilibru estetic de excepţie. Se presupune că ansamblul a suportat refaceri în sec. XVIII (aşa cum sugerează inscripţia din 1720 de pe turnul intrării) şi în secolul XIX (1886).

Clădirea castelului se află pe latura sudică a incintei patrulatere a ansamblului, înconjurat de un şanţ cu apă, iar trecerea peste acesta s-a realizat iniţial pe un pod de lemn, înlocuit în jurul anului 1720 cu unul de cărămidă. În jurul aceleiaşi date, castelul a fost înălţat şi decorat cu fresce, încă vizibile după anul 1945.

Starea actuală. Cu excepţia turnului de poartă care îşi mai păstrează statura datorită restaurării începute în anii ’70 şi ulterior abandonată, restul ansamblului s-a ruinat, castelul fiind redus, la ora actuală, la o alăturare de ruine. O nouă tentativă de restaurare a ansamblului castelului a avut loc în anii ’90.

Castelul de la Medieşul Aurit[34]**,** jud. Satu Mare (fig.15 şi 16)

Istoric. Aflat în centrul aşezării de câmpie, a fost ridicat pe locul unei cetăţi de secol XIII, existând şi ipoteza existenţei unei cetăţi de pământ anterioare, de secol X. În anul 1492, cea mai mare parte a domeniului Megyes, împreună cu castelul, intră în proprietatea familiei Báthori, familie de care se leagă premisele viitorului castel. În 1620, când domeniul se afla în proprietatea comitelui Sigismund Lónyai (diplomat al lui György Rákóczi I), se începe reconstrucţia vechii cetăţi în stilul Renaşterii, primind aspectul de astăzi, de castel-cetate. Construcţia se încheie în 1657. Castelul are un plan rectangular, cele patru aripi ale clădirii delimitând o curte interioară. Fiecare colţ are câte un turn-bastion în formă de pană. În anul 1707, în timpul răscoalei lui Francisc Rákóczi al II-lea, cetatea este incendiată. După acest incident castelul a fost restaurat de mai multe ori. La finele secolului al XVIII-lea, castelul a fost moştenit de familia Teleki, dar pentru că membrii ei nu au locuit decât ocazional la Medieş, castelul a intrat treptat într-un proces de degradare. În anul 1916 castelul este oferit contelui Lónyai Elemer, care îl restaurează şi îl donează în 1926 Reginei Maria, care îl dăruieşte la rândul său fiului ei, Carol al II-lea. La urcarea acestuia pe tron, castelul intră în proprietatea statutul şi, nefiind folosit, intră din nou în degradare.

Stare actuală. În anul 1941, castelul a fost restaurat sub îndrumarea arhitectului Lux Géza. În 1944, castelul servea drept spital militar, dar la retragerea trupelor germane, a fost incendiat, distrugându-se în special aripile de nord şi est. De atunci castelul nu a mai fost folosit. Au fost efectuate lucrări de consolidare în anii 1957, 1960, 1970 şi 1999.

Nici până astăzi castelul nu a primit o folosinţă. Lipsa acoperişului şi sustragerea materialelor de construcţie timp de o jumătate de secol l-au adus într-o stare avansată de degradare. Bolţile de la

[33] Dr. Pal Voit, Szentbenedeki Udvarhaz, Epiteszet, vol. IV, fascicol 1, 1944, pp. 21-25; Kadar Jozsef, Szolnok-Doboka, Varmegye Monographiaja, Vol 4, Dej, 1903, pp. 310-326; Arhiva Institutului Naţional al Monumentelor Istorice, Fond D.M.I. dosar 6263, respectiv, Fond D.M.I. dosar 6264.

[34] Judita Erdös, Castelul de la Medieşul Aurit – Monument al Renaşterii Transilvănene, Studii şi comunicări, vol. IV, Satu Mare, 1980.

etajele superioare sunt în cea mai mare parte prăbuşite. Aripa de sud-est este singura care mai păstrează toate cele trei niveluri iniţiale. Etajul de peste parter se mai păstrează şi în aripa de vest, dar din celelalte două corpuri au rămas doar fragmente parţiale ale faţadelor exterioare.

Castelul Martinuzzi de la Vinţul de Jos, jud. Alba (fig.17)
Istoric. Primul edificiu ridicat pe amplasamentul din lunca Mureşului, în vecinătatea Alba-Iuliei, a fost o biserică romanică construită de regele Béla al IV-lea în secolul XIII. Înlocuită în secolul următor de mănăstirea dominicană în stil gotic, va fi preluată şi transformată în reşedinţă nobiliară de către regentul Transilvaniei, cardinalul Martinuzzi, în anul 1551. Mărturie a Renaşterii, această reşedinţă va fi transformată, în prima parte a secolului XVII, de către principele Gabriel Bethlen în castelul ale cărui ruine se păstrează şi astăzi[35].

Starea actuală. O încercare de salvare a castelului aproape ruinat a avut loc în anul 1977 când acesta a fost introdus în Planul naţional de restaurare, dar lucrările nu au avut loc niciodată, în pofida reincluderii monumentului în Planul de restaurare din 1990. Ruinele abandonate ale unuia „din cele mai frumoase Castele din Transilvania"[36] au devenit adăpost pentru caii care pasc în fosta curte a castelului.

Castelul Haller, Coplean, jud. Cluj
Istoric. Construit în stil baroc, castelul Haller a fost edificat între anii 1721- 1771.
Stare actuală. Deşi este înscris din 2004 în Lista monumentelor istorice, castelul se află în stare de ruină avansată, complet părăsit. Acoperişul şi bolţile sunt prăbuşite, interioarele complet distruse.

Curtea nobiliară a familiei Cândea de la Râu de Mori[37]**,** jud. Hunedoara (fig.18)
Istoric. Cel mai vechi membru cunoscut al familiei Cândea din Râu de Mori a fost Nicolae, zis Cândea, care a trăit în jurul anului 1300. Fiul său, Mihail – „dictus Kende de Malomviz filius Nicolai dictus Kende de Malomviz" – a fost executat din porunca lui Andrei Lackfy, voievod al Transilvaniei, iar moşiile sale au fost confiscate. În 1359, moşiile Râu de Mori, Nucşoara şi Sibişel îi sunt restituite văduvei lui Mihail Cândea. Ioan şi Cândea, nepoţii lui Mihail de Râu de Mori – reprezentând a patra generaţie cunoscută a familiei – sunt puşi la 1406 în stăpânirea „ipsorum keneziatus in possessione Malmovize existentis". În 1402 Ioan, zis Cândea, împreună cu cei trei fii ai săi sunt înstăriţi de Iancu de Hunedoara pentru merite militare, cu târgul Sântămăria Orlea şi cu alte moşii. Trecerea la catolicism s-a produs probabil în urma ascendenţei lor în funcţii publice. De la finele sec. al XV-lea, familia se desparte în două ramuri importante care vor fi cunoscute de aici înainte cu nume maghiare: familia Kendeffy (fiul lui Kende) şi familia Kenderessy.

Starea actuală. La Râu de Mori se păstrau încă, până prin 2000, o parte din construcţiile unei curţi nobiliare prevăzute cu o capelă cu altarul orientat spre sud, indicând amenajarea ei prin transformarea unor mai vechi încăperi ale curţii.[38]

Complexul s-a ruinat rapid în ultimii ani, în timp ce se afla în „regim" de restaurare, aşa cum indica panoul MCC expus în incintă. Bolţile parterelor s-au prăbuşit, zidurile abia mai subzistă. Zidurile şi materialul din bolţile prăbuşite au fost sustrase şi folosite ca sursă de materiale de construcţie.

În zidurile ansamblului se aflau valoroase spolii de arhitectură romană, unele cu inscripţii, astăzi în mare parte distruse sau pierdute.[39]

Castelul din Iernut, Castelul Kornis - Rákóczi - Bethlen, jud. Mureş (fig.19)
Istoric. Construit de Gáspár Bogáti în stil renascentist (1545) a fost modificat între 1650-1660 de principele Transilvaniei, Gheorghe Rákóczi al II-lea, după planurile arhitectului veneţian Agostino

[35] Adrian Andrei Rusu, Un ansamblu de monumente medievale dispărute la Vinţu de Jos (Jud. Alba): Mănăstirea Dominicană şi Castelul Martinuzzi (rezultatele preliminare ale cercetărilor arheologice), RMI, 1998, nr. 1-2, pp. 36-48.
[36] Virgil Vatasianu, Istoria Artei feudale în Ţările Române, vol. I, p. 613.
[37] Radu Popa, *La începuturile Evului Mediu românesc. Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1988, pp.117-118; Adrian Andrei Rusu, Ctitori şi biserici din Ţara Haţegului până la 1700, Satu Mare, 1997, pp. 275-277, p. 281.
[38] Datarea probabilă a capelei la sfârşitul secolului al XVI-lea oferă un terminus ante quem pentru încadrarea cronologică a construcţiei nobiliare ale cărei ancadramente de uşi şi ferestre par să indice perioada de trecere de la gotic la renaştere (sfârşitul secolului XV – prima parte a sec. XVI).
[39] Monica Mărgineanu Cârstoiu, Ştefan Bâlici, Virgil Apostol, Roman lithic fragments in Haţeg. Membra disiecta, (partea I), Editura Dacia, NS, 2004.

Serena. Castelul propriu-zis forma nucleul unui valoros complex înconjurat de ziduri cu turnuri şi de un şanţ larg de apărare alimentat de apa Mureşului.

O amplă „loggia" deschisă atât către exterior, cât şi către curtea interioară, forma unul dintre elementele cele mai preţioase ale acestui edificiu care, după ce aparţinuse unor familii nobiliare şi fusese reşedinţa câtorva principi ai Transilvaniei şi loc de desfăşurare a unsprezece diete transilvane, a fost pierdut de familia Bethlen în favoarea familiei Haller la un joc de cărţi (în anul 1885). Contele Jeno Haller, câştigătorul „partidei de cărţi", a trecut castelul în proprietatea Bisericii Romano-Catolice din Transilvania. Ulterior, domeniul a fost transformat într-o fermă model şi o şcoală agricolă. După 1920, domeniul s-a destrămat, ceea ce a rămas a fost naţionalizat în 1948, iar castelul a devenit apoi liceu agricol.

În castelul din Iernut au fost închişi, în secolul al XVII-lea, mitropoliţii Transilvaniei Dosoftei Ilie Iorest şi Sava Brancovici.

Starea actuală. Clădirea s-a menţinut într-o stare mai bună decât alte zeci de palate şi castele transilvane, datorită funcţionării liceului agricol instalat aici după naţionalizare, până în 2001. După această dată, palatul a fost abandonat, parcul s-a defrişat, spolierea şi degradarea instalându-se în ritm rapid. După demersuri îndelungate, Biserica Romano-Catolică a reintrat de curând în posesia ansamblului.

Castelul Teleki din Uioara de Sus, jud. Alba

Istoric. Aparenţa neogotică a castelului familiei Teleki este parte a imaginii finale a unui ansamblu arhitectural care a supravieţuit trecând prin transformări radicale pe parcursul unei îndelungate istorii, odată cu naşterea unei fortificaţii timpuriu medievală (sec. X-XI) şi s-a încheiat cu transformarea lui într-un monument reprezentativ al romantismului, în secolul al XIX-lea. Între aceşti doi poli se aşează succesiv ansamblul medieval cunoscut sub numele de Novum Castrum – reşedinţă amintită în documente la sfârşitul secolului XIII – şi un scurt episod marcat de prezenţa transilvană a lui Mihai Viteazul, care donează castelul banului Mihalcea. La mijlocul secolului al XIX-lea, pe locul castelului medieval a fost edificat ansamblul castelului neogotic, împreună cu anexele sale, iniţial ca proprietate a familiei Banffy, dar trecut ulterior în proprietatea familiei Teleki. În spiritul timpului, noii proprietari amenajează în jurul castelului un parc romantic, dotat cu specii rare de arbori.

Starea actuală. Din vechiul ansamblu medieval mai pot fi văzute astăzi vestigiile ruinate ale donjonului pentagonal. Din păcate, capela romanică situată în curtea castelului – funcţională în secolul XIX – este la ora actuală complet distrusă.[40] Imaginea dominată de componenta neogotică care îl înscrie în seria arhitecturilor romantismului (alături de pitorescul castel al familiei Ugron de la Zău de Câmpie şi de construcţiile neogotice ale lui Kagerbauer[41] de la Cluj şi Bonţida) se află în stare de degradare avansată.

Curia (curtea) Nopcsa din Densuş[42], jud. Hunedoara (fig.20)

Istoric. Reprezintă un tip de edificiu interesant prin arhitectura sa particulară[43], dar mai ales important ca martor al memoriei unei istorii ieşite din comun, conservate încă de tradiţiile orale ale locului. Casele (curţile) care au aparţinut familiei Nopcsa, de la Densuş sau Fărcădin[44], sunt învăluite de umbrele misterului care a înconjurat membrii numitei familii. Istoria familiei Nopcsa (familia „Noapte", numele fiind maghiarizat după 1701), una din cele mai celebre din Ardeal, cuprinde personaje contradictorii, aventurieri, nobili şi cărturari şi devine aproape legendară datorită spectaculoasei vieţi a lui Laszlo (Vasile) Nopcsa, nobil ziua şi tâlhar la drumul mare în timpul nopţii, despre care se spunea că ar fi fost celebrul haiduc Faţă Neagră[45].

---

[40] Ovidiu Haţegan, Dorin Timonea, Romania Liberă, Ediţia de Transilvania-Banat, 19 mai 2005.

[41] Barra Nagy Margit, Stilusok, müvek, méstérek, Bucureşti, 1977, pp. 70 şi urm.; Monica Mărgineanu Cârstoiu, Romantismul în arhitectură, Bucureşti, 1989, pp. 189-198.

[42] Nicu Gheorghiu, Coralia Jianu, http://www.geraico.ro/ob_turistice/ultimul_nopcsa.htm

[43] Cea mai celebră dintre curiile ardelene este Magna Curia (Curtea Mare) din Deva, construită în secolul XVII de către principele Transilvaniei, Gabriel Bethlen. A fost restaurată şi funcţionează ca muzeu de istorie şi arheologie.

[44] Curtea de la Fărcădin este cunoscută sub numele de „castelul Berthelot", după numele celui căruia regina Maria i-a dăruit casa care aparţinuse familiei Nopcsa.

[45] Numele este împrumutat dintr-un roman al lui Jokay Mor, al cărui personaj central era un anume baron Hatzegy, supranumit tâlharul Faţă Neagră, locul acţiunii fiind chiar Haţegul. Contemporanii, surprinşi de asemănarea dintre acest personaj şi baronul Nopcsa, l-au identificat pe acesta din urmă cu Faţă Neagră, un haiduc care-i tâlhărea pe bogaţi şi-i înzestra pe săraci, iar ziua ducea viaţa de nobil şi demnitar. Nepotul lui Nopcsa-Faţă Neagră, Francisc Nopcsa, a fost un aventurier şi un important om de ştiinţă, vestit paleontolog, de numele lui legându-se descoperirea dinozaurilor pitici din zona Haţegului, lingvist albanolog, autor a cca. 150 de lucrări de etnografie, lingvistică, arheologie, istorie şi geografie, dar şi ...

Starea actuală. Din păcate, curia Nopcsa din Densuş a fost abandonată după 1989 când s-a construit un nou sediu pentru primărie (instituţia funcţionase până atunci în clădirea curiei). S-a destrămat de la un an la altul, în aşteptarea demolării... Aceeaşi soartă a lovit şi curtea din Fărcădin.

Castelul din Sâmbătă de Sus, Voila, jud. Braşov[46]
Istoric. Construit de Constantin Brâncoveanu (în ideea unei retrageri în Transilvania) şi terminat în anul morţii domnitorului (1714), castelul este realizat în spiritul şi forma celui de la Potlogi. După ce a suportat o distrugere masivă în secolul XVIII, a fost refăcut de prinţul Grigore Brâncoveanu, nepotul voievodului, în anul 1800.
Starea actuală. Monumentul este supus unui proces de rapidă şi continuă degradare. Este afectată structura de rezistenţă, acoperişul este spart, tencuielile distruse, tâmplăria complet dispărută. Actualul proprietar îl abuzează prin realizarea unor lucrări neconforme cu proiectul avizat, refăcând şarpanta (în vederea exploatării maximale a podului) într-o manieră care mutilează proporţiile construcţiei originale, diminuându-i grav calitatea de monument istoric.

1.4.1.2. Conace (reşedinţe boiereşti) din Ţara Românească şi Moldova [47]
Dintre aceste forme caracteristice arhitecturii boiereşti, răspândite în număr mare pe teritoriul principatelor române, cele care au supravieţuit sunt, în marea lor majoritate, în pericol să dispară din cauza efectelor abandonului şi vandalizărilor. Retrocedate sau nu, acestea suportă acelaşi regim de degradare, unele fiind ruinate – „palatul cnejilor Cantacuzini" din Hangu, jud. Neamţ – altele în stare de colaps, altele înaintând spre stadiul de ruină – Conacul Gigurtu, sec. XIX, din Ciorogârla, jud. Ilfov (fig.21), conacul Manu, sec. XVII-XIX, din Popeşti Leordeni, jud. Ilfov sau conacele familiei Roset din Mărgineni, mijlocul sec XVIII, jud. Neamţ, vestitul conac Cantacuzino–Paşcanu de sec. XVII din Paşcani, jud. Iaşi, sau conacul familiei Crupenschi ridicat la sfârşitul sec, XVIII în Podoleni, jud. Neamţ.

Conacul Cantacuzino, Cepelnița, jud. Iaşi (fig. 22)
Istoric. Palat construit pe la 1835 de boierii Cantacuzino-Paşcanu pe ruinele curţii boiereşti pe care o ridicase aici, pe la începutul secolului al XVII-lea, marele vornic Nestor Ureche, tatăl cronicarului Grigore Ureche. Trecut succesiv în proprietatea mai multor familii boiereşti, conacul devine, după naţionalizarea din 1948, localul unei şcoli gimnaziale şi apoi, în anii '80, al căminului cultural şi al bibliotecii comunei.
Starea actuală. Palatul este părăsit în 1986, după un incendiu devastator, având cauze obscure. Soarta nu i se schimbă nici după 1989, devenind ţinta, ca în atâtea alte cazuri, unor distrugeri sistematice care continuă, autorii fiind chiar locuitorii satului care cară material de construcţie din ruinele palatului. În urmă cu câţiva ani, printre „destinaţiile" acestor materiale, de care se putea beneficia gratuit (!), se găsea şi biserica din sat, unde materialul era adunat pentru nouă casă parohială.

Conacul familiei Catargi, Tupilați, jud. Neamț
Istoric. Construit în secolul al XVIII-lea şi modificat în 1842, este cel mai bun exemplu de curte boierească din Moldova, datorită supravieţuirii tuturor componentelor arhitecturale în picioare, poarta, zidurile, împrejmuirea fortificată cu turnurile cilindrice de la colţuri, anexele şi impunătoarea casă boierească.
Starea actuală. Folosit ca sediu C.A.P. în perioada comunistă, conacul este astăzi abandonat în stare de ruină, fiind un exemplar excepţional de arhitectură istorică pe cale să dispară.

Conacul familiei Cantacuzino de la Hangu (*Palatul cnejilor Cantacuzini*), jud. Neamț
Istoric. Fostă aşezare mănăstirească (Mănăstirea Pionul) din sec. XV, refăcută la 1639 de paharnicul Gh. Coci (fratele lui Vasile Lupu) cu ziduri de împrejmuire ridicate de Iordache Cantacuzino la 1676. Aşezarea devine curte boierească după întoarcerea lui Matei Cantacuzino din Rusia (unde dobândise titlul de cneaz) care intră îm posesia aşezamintelor mănăstireşti în urma numeroaselor litigii îndreptate

spion în Primul Război Mondial. A avut un sfârşit tragic, fiind împuşcat din motive rămase obscure de concubinul său, un albanez de care nu s-a despărţit toată viaţa.
[46] Din documentul INMI, pus la dispoziţia Comisiei de către dr. Dan Lungu şi arh. Iosef Kovacs.
[47] Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităţilor şi monumentelor feudale din România*, vol I – Ţara Românească, Craiova, 1970, idem, *Repertoriul bibliografic al localităţilor şi monumentelor din Moldova*, Bucureşti, 1974; Mihai Ispir, *Conace din judeţul Neamţ*, SCIA, 26, 1979, Anca Brătuleanu, *Curţi domneşti şi boiereşti în România*, Bucureşti 1997.

împotriva Mănăstirii Pionul. Se construiesc cu această ocazie noi anexe, se întăreşte zidul de incintă, se transformă vechile chilii. Începută în jurul anului 1840, perioada de strălucire a palatului Cantacuzino de la Schit a fost de scurtă durată. Dornici să menţină un fast nobiliar asemănător celui pe care-l cunoscuseră la Sankt Petersburg, Cantacuzinii au cheltuit peste puteri şi au contractat numeroase datorii care i-au dus la ruină. De acest fapt au profitat adversarii lor politici, mai ales că în timpul evenimentelor din martie 1848 şi după aceea, stăpânii de la Hangu au adăpostit şi înlesnit ieşirea din ţară a unor conducători ai mişcării revoluţionare.

În 1852, moşia Hangu scoasă la licitaţie este cumpărată de Smaranda Sturdza. Încercând zadarnic să ridice în favoarea lor cetele de hangani înarmaţi, cei trei fraţi Cantacuzino se închid între zidurile palatului, refuzând să-l predea noilor stăpâni. După o îndelungată rezistenţă, unul dintre ei se sinucide, iar ceilalţi doi apucă drumul fără de întoarcere al surghiunului. Se scrie astfel ultima filă a romanului atât de aventuros petrecut între zidurile de la Palatul Cnejilor, care începe să se ruineze şi să se risipească, înconjurându-se de aura de mister şi legendă ce dăinuie şi astăzi.

Stare actuală. Invadat de vegeţie şi de ogrăzile localnicilor (în curtea castelului se află o ogradă de găini), din impunătorul conac au mai rămas ruinele. Administraţia locală ignoră valoarea monumentului şi potenţialul acestuia (generat atât de valoarea istorică dar şi de calitatealui de martor al unor întâmplări încă vii în legendele locului) de valorificare în avantajul spiritual şi material al comunităţii, lăsându-l pradă descompunerii.

Palatul Cantacuzino de la Floreşti („Micul Trianon")[48], jud. Prahova (fig. 23)

Istoric. Între 1840-1842, Grigore Cantacuzino construise în mijlocul parcului de pe domeniul său din comuna Floreşti un conac, astăzi sanatoriu TBC. Mai târziu, în 1911, arhitectul Ioan D. Berindey – la comanda lui George Grigore Cantacuzino (*Nababul*) – începe ridicarea unui palat care, datorită eleganţei şi prestanţei stilului de sorginte clasică franceză[49], va fi supranumit „Micul Trianon". Primul Război Mondial găseşte palatul cu decoraţiunile interioare încă nefinalizate[50] şi marchează începutul distrugerilor[51] care vor aduce opera unuia din cei mai însemnaţi arhitecţi români în starea de ruină lamentabilă de astăzi. Moştenitorul palatului, Mihail Cantacuzino, abandonează edificiul. După al II-lea Război Mondial, în urma naţionalizării din 1948, localnicii distrug palatul încercând să sustragă grinzile metalice ale planşeelor şi furând cărămizile din ziduri. Loviturile de graţie sunt date apoi de numeroasele scene de război filmate aici, care înmulţesc degradările. Fiind impresionat de frumuseţea palatului, Ceauşescu intenţiona să îl renoveze şi să transforme domeniul în parc de vânătoare.

Starea actuală. Anul 1989 găseşte palatul cu un proiect de restaurare şi refuncţionalizare (hotel) care nu a fost demarat nici până în zilele noastre. Soarta dramatică a uneia din cele mai frumoase reflectări a istorismului neoclasic european a fost împinsă la extremă prin înfiinţarea, în anul 1965, a sanatoriului TBC în conacul mai vechi aflat în imediata apropiere a palatului. Prezenţa acestuia l-a determinat nu numai pe Ceauşescu să renunţe la intenţiile sale de a restaura castelul, dar a descurajat şi investitorii străini după 1989[52]. Asemenea numeroaselor cazuri din ţară, acest monument preţios dispare prin neglijenţa autorităţilor locale şi centrale, incapabile să înţeleagă avantajele pe care le-ar putea aduce – inclusiv comunităţii locale – restaurarea şi punerea în valoare a palatului şi a superbului parc care îl înconjura[53].

1.4.1.3. Culele din Oltenia

Aceste locuinţe-turn, ridicate pe trei nivele, reprezintă o reflectare târzie a unui fenomen arhitectural caracteristic Balcanilor medievali, fiind răspândite exclusiv în zona Olteniei. Deşi ilustrează un tip arhitectural particular şi sunt, cu rare excepţii, introduse în Lista monumentelor istorice, nu au fost iniţiate acţiuni de conservare sau restaurare. Cula din Broşteni (jud. Mehedinţi), cula din Groşerea (jud Gorj), cula din Cerneţi (jud. Mehedinţi) sau cula Cioabă-Chintescu din Şiacu (jud. Gorj, 1818-1823), cula Izvoranu-Geblescu din Brabova (jud. Dolj, sec. XVIII), cula din Retevoieşti din 1822 (jud. Argeş), dar şi cula din Şuici (a doua jumătate a sec. XVIII, jud. Argeş), care a beneficiat de unele tentative de restaurare în anii '90, sunt în plin proces de degradare, unele ruinate – deşi sunt

[48] Narcis Dorin Ion, *Castele, palate şi conace din România*, Ed. Fundaţiei Culturale Române Bucureşti, 2002.
[49] Inspirat de clasicismul regal de la Versailles (Marele şi Micul Trianon).
[50] Din cauza morţii lui G.G.Cantacuzino, survenită în 1913.
[51] Ocupanţii germani au jefuit palatul, furând sobele de teracotă, piesele de mobilier, până şi tabla de cupru a învelitorii acoperişului, acţiune care va genera procesul de degradare al plafonului de la etaj, cu consecinţele previzibile.
[52] Ibidem 48.
[53] Localnicii au jefuit până şi copacii cu esenţe rare cultivaţi aici.

repere semnificative ale diversității arhitecturii tradiționale din fondul istoric românesc – fiind abandonate.

Cula din Groşerea, jud. Gorj
Istoric. A fost construită în anul 1808 de către Cocoş Crăsnarul, ilustrează tipul „clasic" de culă ridicată pe trei nivele, cu pivniță cu metereze. Foişorul se sprijină pe arcade încheiate în arce trilobate aplatizate, susținute de coloane din cărămidă.
Starea actuală. Fiind incendiată de un trăznet, se află în stare de degradare avansată.

Cula din Broşteni, jud. Mehedinți[54]
Istoric. A fost construită în 1815, în lunca Motrului, de către Ghiță Cuțui, căpitan de panduri în oastea lui Tudor Vladimirescu. Memoria locului păstrează amintirea tragicului destin al tinerei soții a capitanului Cuțui, răpită de turcii din Ada-Kaleh, care pustiau vestul Olteniei în vremea când cetele lui Pasvantoglu terorizau Bucureştiul.

Starea actuală. Deteriorată în timpul Primului Război Mondial, abandonată după 1916, restaurată în anii '60, în 1990 este recuperată de proprietari – după litigii pe marginea moştenirii – dar la ora actuală este abandonată şi supusă vandalizării.

Cula din Cerneți, jud. Mehedinți
Construită pe la 1800, a aparținut lui Tudor Vladimirescu. Valoarea istorico-arhitecturală este dublată de valoarea memorială. Cu toate acestea, cula este abandonată şi se află în curs de degradare. Prin învelitoarea spartă a acoperişului pătrunde apa de ploaie în interiorul monumentului.

1.4.1.4. Edificii de cult

Ansamblul bisericii fortificate din Drăuşeni, com. Cața, jud. Braşov (fig. 24)
Istoric[55]. Bazilica romanică ridicată în jurul anului 1280 a trecut printr-o transformare radicală la sfârşitul secolului al XV-lea. În acelaşi timp, biserica a fost înconjurată cu o centură de fortificații, înzestrate cu cinci turnuri pătrate şi un bastion dreptunghiular alungit care apăra accesul în incintă. La jumătatea secolului al XVII-lea (în 1650 şi 1651) se adaugă o a doua incintă, care a supraviețuit până în secolul la XIX-lea, când a fost demolată. Calitatea deosebită a monumentului se datorează integrării, extrem de valoroase, într-un unic gest artistic, a arhitecturii, sculpturii arhitecturale şi picturii murale. Primele componente din acest monument sunt o mărturie de excepție a ambianței stilistice a şantierelor cisterciene, o reflectare particulară a transformării spre gotic a artei romanice. Pictura murală (sec. XIV- ante 1380), cu reprezentările sale din ciclul legendar al Sfintei Ecaterina din Alexandria (din care supraviețuiesc fragmente pe peretele sudic al navei, sub ferestre), se înscrie în seria prețioasă a celor mai vechi picturi murale din Transilvania, fiind o mărturie a goticului linear-narativ. Soarta ansamblului bisericii fortificate din Drăuşeni este marcată de un declin tragic începând cu 1977, când o restaurare planificată a fost abandonată, lăsând biserica într-o stare de precaritate gravă şi spoliată de tot mobilierul valoros.

Starea actuală. În anii '90, şantierul de restaurare fusese redeschis, dar cu consecințe nefaste pentru ansamblu: un tronson al zidului de incintă împreună cu unul dintre turnuri (latura de nord) se prăbuşesc din cauza unor lucrări de subzidire defectuos executate, în urma cărora s-a decis „recuperarea" daunelor prin reconstruirea porțiunilor prăbuşite. Reconstrucția s-a executat într-o manieră incompatibilă cu caracteristicile construcției istorice, din punct de vedere al tehnicii de execuție şi al materialelor utilizate. Şantierul va fi din nou abandonat, lăsând biserica expusă vicisitudinilor vremii: schela care îmbrăca turnul a perforat acoperişul navei), lăsând apa să deterioreze valoroasa şarpantă gotică, să se infiltreze în bolți, afectându-le grav stabilitatea (deja îndoielnică) şi, firește, să se scurgă pe ziduri. La ora actuală, ferestrele sunt găuri căscate în pereți (acoperite cu nailon), prin care apa de ploaie şiroieşte direct pe prețioasa frescă de secol XIV! Degradările, de aceeaşi natură şi gravitate, atacă turnurile şi zidul incintei. În urmă cu doi ani, biserica a intrat din nou

[54] Luiza Zamora, foto. Ştefan Bonciocat, *Cule, case boiereşti fortificate din România*, Ed. Igloo Media, Bucureşti, 2006; Radu Crețeanu şi Sarmiza Crețeanu, *Culele din România*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1969; Iancu Anastasescu, Valeriu Grama, Culele din Oltenia, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1974.
[55] V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, Bucureşti, 1959, pp. 62-63, pp. 592-593; V. Drăguț, *Însemnări despre pictura murală a bisericii fortificate din Drăuşeni*, SCIA, 1962, 1, pp. 180-188; H.Fabini, *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, Monumenta & AKSL, Hermannstadt-Heidelberg, 2002.

în atenția autorităților, fiind inclusă în Planul Național de Restaurare. Acest lucru nu a constituit o garanție a salvării monumentului, proiectantul propunând o intervenție dură şi invazivă – suprabetonarea bolților, introducerea unei centuri de beton la partea superioară a zidurilor şi înlocuirea valoroasei şarpante istorice – ca soluție a intervenției de urgență! Un raport solicitat de Consiliul Europei, care participă la finanțarea lucrărilor, a condus la abandonarea respectivei soluții în vederea reluării proiectului (aflat acum în curs de finalizare). În continuare biserica aşteaptă să fie salvată. Destinul dramatic al bisericii fortificate din Drăuşeni este comun cu al altor prea numeroase monumente abandonate sau desfigurate prin acțiuni de restaurare inadecvată.

Biserica „Adormirea Maicii Domnului" din Ocnele Mari[56]**,** jud. Vâlcea (fig. 25)
Istoric. Ctitorită în secolele XVI-XVII, biserica se caracterizează printr-o arhitectură de plan triconc, sobră, cu fațadele ritmate de un singur rând de firide înguste, fără brâu, înfățişare caracteristică epocii lui Matei Basarab. Biserica a avut turlă pe naos şi un turn cu clopotniță pe pronaos, aşa „cum dovedeşte scara ce se găseşte în grosimea zidului dinspre Nord". Pridvorul închis pare a nu fi existat la origini. Pisania din 1746 atestă refacerea bisericii, probabil ruinată la acea dată, de ispravnicul Constantin Hiotu („Fiotul"). Refacerea parțială a bolților, tâmpla de zid care urcă până în bolta dintre naos şi altar şi cei doi contraforți plasați în exterior, spre absida altarului, vădesc intenția unor intervenții cu rol de consolidare în condițiile unui teren în pantă cu pericol de destabilizare. Lăcaşul a fost rezugrăvit în 1809, reparat din nou în 1836 şi puternic degradat de cutremurul din 1940.

Starea actuală. Biserica a devenit o ruină care aşteaptă zadarnic inițiativa unei salvări. Totuşi, inițiativa aceasta a existat la începutul anilor '90, când a fost efectuat şi un proiect de consolidare şi reconstrucție, rămas fără ecou şi fără reacție din partea autorităților laice şi ecleziale. În anul 2002, un grup de tineri entuziaşti, aflați în ultimul an la secția de conservare-restaurare a Universității Naționale de Arte, au consacrat lucrarea lor de licență salvării unui fragment de pictură murală din pridvorul bisericii (dintr-o zonă în care, în cazul consolidării bisericii, trebuia sa fie tratată dizlocarea zidăriei suport). În memoriul lor privitor la necesitatea urgentă a salvării bisericii, studenții au atras în acelaşi timp atenția asupra valorosului ansamblu de picturi murale pe care ruina încă îl mai păstrează.

Biserica Albă din Târgşor, jud. Prahova (fig. 26)
Istoric. Dintre valoroasele monumente care populează situl istoric de la Târgşor, ruinele unei biserici creştine supraviețuiesc într-un dialog mut, dar care, prin forța expresiei învecinării cu vestigiile unor terme romane, formează un ansamblu impresionant. Este vorba de ruinele Bisericii Albe, ctitorie a breslelor meşteşugăreşti ale târgului vechi, ridicată la mijlocul sec. XVI. Aceasta a fost concepută pe un plan triconc, cu un pronaos extins. Cu toate că nu avea o amploare deosebită la nivelul planului, edificiul avea un aspect monumental datorită elansării sale pe verticală.

Particularitatea amplasamentului de deasupra ruinelor unor terme romane dezvelite prin cercetările arheologice, face din acest ansamblu un eveniment prețios al mediului istoric.

Starea actuală. Edificiul bisericii se află în stare de ruină. Spectacolul rar al dualității celor două semne cronologice concrete ale trecerii prin istorie, materializate prin învecinarea adiacentă a celor două zidiri, una păgână (termele romane), cealaltă creştină (biserica), nu a impresionat pe nimeni. Biserica însăşi a dobândit un aspect arheologic prin ruinarea sa ireversibilă. Conservarea, protejarea şi punerea în valoare a ruinelor bisericii, împreună cu ruinele termelor romane, ar putea crea în acest loc un spectacol al unei culturi superioare, un semn al transformării nepăsării într-un gest al respectului față de valorile civilizatoare. Beneficiile materiale pentru comunitățile locale ar fi pe măsura atractivității unei asemenea realizări.

Catedrala catolică din Baia, jud. Suceava (fig. 27)
Istoric[57]. Menționată ca fiind „cel mai mare oraş de la est de Carpați" într-un document din anul 1339, Baia a fost în secolele XIV-XVI unul dintre oraşele medievale cele mai dezvoltate din Moldova, fiind prima cetate de scaun a Moldovei şi un foarte important centru religios. Târgul Baia avusese încă din secolul XIII o numeroasă populație catolică; în secolul XIV exista o biserică

[56] N. Ghika-Budeşti, *Evoluția arhitecturii în Muntenia şi Oltenia*, Bucureşti, BCMI, III, 1932, p.103.
[57] R. Rosetti, *Despre ungurii şi episcopiile catolice din Moldova*, Analele Academiei Române, 1905, p. 303; C. Auner, Episcopia de Baia, Revista catolică, IV, 1915, pp. 89-127; A. Horvath, *Strămoşii catolicilor din Moldova, documente istorice, 1227-1702*, Sf. Gheorghe, 1994, anexa II, p. 132.

franciscană (1337), la începutul secolului XV instalându-se aici şi reşedinţa unei episcopii catolice (desfiinţată, probabil, după victoria lui Ştefan cel Mare împotriva regelui Matei Corvin din anul 1467). Alexandru cel Bun construieşte cea mai mare biserica catolică din Moldova, ridicată în stil gotic. Conform afirmaţiei administratorului apostolic al catolicilor din Moldova, Marco Brandini, în anii 1646-1647, pe altar se putea vedea inscripţia care atesta că biserica ridicată de voievodul Alexandru cel Bun fusese închinată soţiei sale Margareta (catolică de origine poloneză), care era îngropată sub baptisteriul bisericii („sub acel baptisteriu zace Margareta, acel juvaer preţios, întemeietoarea bisericilor moldoveneşti").

Starea actuală. Biserica supravieţuieşte prin ruinele zidurilor în care se mai pot vedea urme ale frumoaselor ancadramente din piatră, ale deschiderilor în arc frânt, ale câtorva ferestre şi fragmente de contraforţi. Fiind abandonate, ruinele acestui edificiu cândva monumental, vor continua să se degradeze şi se va pierde şansa conservării unei amprente esenţiale a mediului istoric atât de sensibil al zonei, prin a cărui conservare şi punere în valoare comunitatea locală, îmbogăţind-şi imaginea de purtătoare a diversităţii culturale, ar avea mult de câştigat.

Biserica „Sfântul Gheorghe" din Baia (*Biserica Albă*), jud. Suceava (fig. 28 şi 29)
Istoric. Ctitorie a lui Ştefan cel Mare, ridicată în 1467 după bătălia împotriva lui Matei Corvin, a fost supranumită „Biserica Albă" pentru că, asemenea Putnei, nu a fost niciodată zugrăvită. Împreună cu ctitoria lui Petru Rareş, biserica „Sfântul Gheorghe" reprezintă un tip de biserică de târg, cu plan dreptunghiular şi acoperiş unitar. Deasupra naosului se înalţă un turn pe postament stelat, locul absidelor laterale fiind exprimat în faţade exclusiv prin rezalite. După unele opinii, biserica reprezintă refacerea unei ctitorii mai vechi, distrusă în timpul devastării oraşului care a avut loc cu ocazia bătăliei cu regele Ungariei, Matei Corvin. Legenda spune că trădătorul moldovean care l-a salvat pe Matei Corvin după bătălie, trecându-l munţii în Transilvania, a fost închis într-o mină părăsită (Groapa lui Harjap), iar cheia de la poarta acesteia a fost aşezată sub altarul bisericii.

Stare actuală. Biserica a fost restaurată. În zile noastre s-a produs un grav abuz asupra coerenţei artistice şi istorice a corpului plastic al monumentului, afectându-i unitatea: prin pictarea pereţilor interiori i s-a aplicat monumentului un element străin bisericii originare.

Paraclisul mănăstirii Dobrovăţ, hram „Sf Gheorghe", jud. Iaşi
Istoric. Paraclisul mănăstirii Dobrovăţ a fost construit la sfârşitul secolului al XVI-lea, pentru a servi ca loc de înhumare pentru Pavel Movilă, ultimul fiu al voievodului Simion Movilă, mort prunc în 1607. Inscripţia cu litere mari, frumoase, scrisă pe extradosul arcadei nişei de deasupra pietrei de mormânt, consemna faptul că „Aici este mormântul lui Io Pavel Voevod, prea-iubitul fiu al iubitorului de Hristos Io Simion Moghilă Voevod, care s-a mutat la veşnicele locaşuri, anul 7115 (1607), luna _". În nişă a fost pictat portretul funerar al defunctului, reprezentat asemenea unui foarte tânăr prinţ, mărturie rară a picturii moldoveneşti de la începutul veacului al XVII-lea.
Starea actuală. Această preţioasă mărturie a arhitecturii şi picturii moldoveneşti a dispărut odată cu demolarea nejustificată a paraclisului, după 1989. Piatra funerară a lui Pavel Movilă, spartă cu respectiva ocazie, a zăcut o vreme aruncată prin curte, fiind adăpostită, într-un târziu, în pronaosul bisericii mari. Pe locul paraclisului istoric s-a construit o copie neconvingătoare a preţiosului monument. Este un caz reprezentativ pentru o atitudine frecvent întâlnită în mediul românesc actual, contaminată de ideea că dispariţia unui monument poate fi suplinită de copia sa.[58]

Biserica Sântămărie Orlea, jud. Hunedoara[59]
Istoric. Închinată Maicii Domnului, biserica este cea mai impunătoare dintre ctitoriile Ţării Haţegului şi păstrează cel mai vechi ansamblu mural din ţara noastră (1311). Pictorul (rămas anonim) s-a format în ambianţa picturii bizantine – practicată de zugravii de origine slavă (*pictores graeci*) – contaminată de arta italiană. Construită probabil spre sfârşitul secolului al XIII-lea, în deceniul 1270-1280, biserica se înscrie în tipul de arhitectură provincială romanico-gotică, răspândită de călugării cistercieni în Europa Centrală şi de Est, până în Transilvania.
Starea actuală. Monumentul a suferit grave deteriorări, apa de ploaie pătrunzând prin streşini. Pictura nu a mai fost restaurată şi riscă să dispară, fiind, de la an la an, mai puţin vizibilă.

[58] Acelaşi tip de soluţie îl propun, ca un panaceu pentru aşa zisa „conservare" a galeriilor de epocă romană, cei interesaţi să distrugă Roşia Montană pentru a da curs unei investiţii economice care ar sărăci istoria şi identitatea culturală a României.
[59] Radu Popa, *La începuturile Evului Mediu românesc. Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1988.

Biserica „Sfinții Petru şi Pavel”, Leşnic, jud. Hunedoara
Istoric. Construită şi decorată la sfârşitul secolului al XIV-lea, după 1395, biserica a fost ctitoria cneazului Dobre. Bisericii de dimensiuni foarte reduse, i s-a adăugat un pronaos în veacul al XVIII-lea. Tavanul din lemn, decorat în casetoane pictate cu motive florale şi vegetale, datează din 1681 şi, împreună cu pictura navei, are o deosebită valoare stilistică şi iconografică.

Starea actuală. Din păcate, biserica este grav deteriorată, pereții prezintă fisuri şi riscă să se piardă mare parte din pictură.

Biserica „Schimbarea la Față”, Râu de Mori - Suseni, jud. Hunedoara.[60] (fig. 30 şi 31)
Istoric. Cunoscută şi sub numele de *Biserica Colț*, este o ctitorie a familiei Cândea, de la sfârşitul secolului al XIV-lea (după 1377), amplasată pe platoul situat la poalele masivului pe care se află ruinele castelului Colț (fig.53). Pictura murală aducea, pentru prima oară în Transilvania, o concepție de miniaturist, în stilul paleolog necontaminat de influențele occidentale.

*Starea actuală***.** Biserica se afla în ruină când s-a decis restaurarea ei, după 1989. Este un exemplu de restaurare distructivă, care a modificat substanța materială a arhitecturii, înecând integral edificiul în ciment, mistificând autenticitatea zidurilor, a detaliilor şi a spațiilor interioare. Cu o inconştiență fără egal, fragmentele excepționalei picturi murale au fost distruse. Este un exemplu tipic de restaurare lipsită de expertiză, care din nefericire a pervertit substanța materială a unuia din cele mai vechi repere ale mediului istoric românesc.

Biserica „Sfântul Gheorghe” din Streisângeorgiu, jud. Hunedoara[61] (fig. 32)
Istoric. Dedicată Sfântului Gheorghe, biserica a fost construită, conform ultimelor cercetări arheologice, între anii 1130-1140 (datare sprijinită pe inventare monetare şi funerare). Ansamblul, constituit de pronaos cu turn, navă şi absidă, a fost edificat într-o singură etapă (cu excepția celor două contraforturi adosate zidurilor longitudinale şi a tindei de secol XVI distruse, din păcate, la restaurare**.**
Starea actuală. Monumentele romane (altare şi monumente-soclu comemorative), extrase din ziduri cu prilejul restaurării, zac aruncate şi astăzi în cimitirul bisericii. Frescele, datate 1313-1314, în mare parte ascunse sub tencuiala din secolul al XVIII-lea, nu au fost restaurate, fiind amenințate la ora actuală să se degradeze ireversibil.

Biserica „Adormirea Maicii Domnului” din Criscior, jud. Hunedoara
*Istoric***.** Ctitorie a jupânului Bâlea, biserica datează de la începutul veacului al XV-lea**.** Decorația murală, executată probabil imediat după ridicarea construcției, se păstrează fragmentar în naos, la nord, vest şi sud. Caracteristicile stilistice ale frescelor de la Criscior fac posibilă atribuirea lor unui singur meşter, format în tradiția picturii bizantine, în mediul artistic provincial. Biserica a fost pictată şi la exterior, spre sfârşitul secolului al XV-lea, aşa cum atestă fragmentele de pictură (din *Judecata de apoi)* conservate.

*Starea actuală***.** Ansamblul a intrat în restaurare în anii ’90, dar lucrările s-au oprit înainte de a fi finalizate. Rezultatul este că arhitectura se deteriorează, iar frescele sunt afectate de acțiunea umezelii excesive.

Biserica „Sf. Nicolae” din Ribița, jud. Hunedoara
Istoric. Ctitorie a cnezilor locali, frații Vladislav, Matia şi Miclăuş, a fost ridicată, din piatră, la începutul secolului al XV-lea.[62] Interiorul adăposteşte una din cele mai vechi şi frumoase picturi de factură bizantină din Transilvania, singura care păstrează întreaga erminie ortodoxă.

Ansamblul mural, datat între 1401-1417, a fost readus parțial la lumină în vara anului 1994 (de către Dan Căceu) şi a devenit o mărturie incontestabilă a existenței picturii bizantine într-o zonă atât de mult pusă sub semnul controverselor în literatura de specialitate. Chiar dacă fragmentar recuperate, frescele de la Ribița sunt o dovadă clară a activității artistice din mediul ortodox transilvănean, puternic contaminat stilistic şi iconografic de lumea bizantină şi post-bizantină din secolele XIV-XV.

[60] Ibidem.
[61] Ibidem.
[62] Aceştia erau fiii lui Vladislav, care stăpânise satele Mesteacănul de Jos şi de Sus, Ribița şi Țebea (Tertfalva). În reprezentările lor din tabloul votiv, se pot recunoaşte elemente de port păstrate până aproape de zilele noastre, dulame asemănătoare țundrelor, păr retezat pe frunte, în plete sau în chică, cum se putea vedea la țăranii din Hălmagiu sau Vidra.

Ansamblul pictural este valoros în tripla ipostază a mărturiei sale: istorică, teologică şi artistică. Pictura altarului, ca şi aceea care înveşmântează peretele de est al naosului, s-a păstrat integral, suplinind o lacună importantă a iconografiei ortodoxe din Transilvania.

Atestarea, de excepţională însemnătate pentru istoria românilor din Transilvania, a dublei dependenţe a cnejilor români – faţă de ierarhia ortodoxă şi puterea laică a regilor maghiari – este înscrisă în pictura de pe peretele nordic, unde sunt reprezentaţi cei trei regi canonizaţi ai Ungariei, Ştefan, Emeric şi Ladislau.

Starea actuală. Cu ocazia modificărilor ulterioare, edificiul a fost afectat mai ales în părţile superioare (inclusiv ferestrele); un stâlp de susţinere a bolţii (zidită în secolul XIX) acoperă o parte a pisaniei, a cărei descifrare parţială atestă vechimea bisericii şi numele ctitorilor. Din păcate, lucrările de conservare şi restaurare a picturii, reîncepute în anul 1995, au fost sistate în 1998. Deşi edificiul bisericii a trecut la rândul său prin operaţia de restaurare din anii ’90, apa de ploaie a început să degradeze tencuiala exterioară a zidurilor curând după încetarea lucrărilor de restaurare, la ora actuală procesul avansând spre interior.

În absenţa unor intervenţii urgente, se va ajunge într-o situaţie asemănătoare cu cea a Bisericii „Sântămărie Orlea”, unde apa s-a scurs peste pictura murală din naos. Orice amânare a protejării eficiente a acestui monument, martor al istoriei frământate a românilor din Ardeal, a cărui valoare de excepţie este de notorietate internaţională (face parte din Lista patrimoniului mondial), se poate transforma ireversibil într-o catastrofă.

1.4.1.5. Fortificaţii şi cetăţi degradate prin abandon sau prin intervenţii de restaurare inadecvate

Ruinate, în proces de degradare sau abuzate de restaurări primitive, cetăţile de la Slimnic (jud. Sibiu), Făgăraş (jud. Braşov), Rupea (jud. Braşov), Saschiz (jud. Mureş) sau fortificaţia de la Orăştie şi cele ale Braşovului sunt părţi indispensabile ale patrimoniului cultural naţional care au nevoie de intervenţii de restaurare urgente.

Cetatea Slimnic, jud. Sibiu (fig. 33 - 35)

Istoric. Primele referiri documentare datează din anul 1529, dar originile ei sunt mai vechi (mijlocul secolului al XIV-lea)[63]. Importanţa monumentului se datorează atât provocărilor implicate de numeroasele sale faze de edificare, cât şi particularităţilor planului. Istoria dramatică a acestei cetăţi de refugiu este marcată în secolele XVI-XVII de cuceririle succesive ale lui Ioan Zapolya şi Moise Secuiul, de asediul turcesc din 1658, pentru ca la începutul secolului al XVIII-lea să fie incendiată de curuţii lui Francisc Rákóczi al II-lea. Principalele componente ale ansamblului sunt orientate după cele două axe cardinale. Un turn de pe latura sudică îngloba la parter o mică capelă. Sistemul de fortificaţie a fost amplificat probabil în secolul al XVI-lea, când biserica – azi în ruină – al cărei edificiu traversa în întregime complexul generând cele două curţi, este transformată într-un réduit[64]: podul său este organizat pentru apărare, pereţii dinspre exterior sunt înzestraţi cu guri de păcură pe console. Tipul de biserică-réduit realizat aici a avut o mare forţă de iradiere în zona secuiască din vecinatate.[65]

Starea actuală. Aspectul impunător al cetăţii nu a scutit-o de dezastre. Pe parcursul sec. XIX se ruinează o parte a zidului de incintă şi turnul, apoi cetatea a intrat practic în uitare. După un scurt intermezzo cu refaceri în anii ’50, aceasta îşi trăieşte destinul degradării continue. Consiliul Judeţean Sibiu şi-a propus derularea unor lucrări de restaurare, dar pentru aceasta este nevoie de o susţinere financiară importantă care deocamdată lipseşte[66].

Fortificaţiile Braşovului (fig. 36 – 38)

Istoric. La sfârşitul secolului al XIV-lea - începutul secolului al XV-lea, o mai veche incintă, formată din şanţuri, valuri de pământ şi palisade, este refăcută din piatră, din ordinul şi sub supravegherea regelui Sigismund de Luxemburg. Impunătoarele zidurile şi bastioane ale fortificaţiei îşi vor câştiga o binemeritată faimă, făcând cunoscut Braşovul drept „cetate a celor şapte bastioane”. Zidurile aveau o lungime de 3000 m şi grosime între 1,70 şi 2,20 m. Astăzi se mai păstrează doar şase din cele 28 de turnuri-pulberărie cu plan de formă patrată. Bastioanele au fost construite fiecare de câte o breaslă, care le folosea în timp de pace pentru depozite (Bastionul Ţesătorilor, Bastionul Fierarilor, al

[63] V. Vătăşianu, op. cit, pp. 278-280, p. 602.
[64] Ibidem .
[65] Ibidem, loc. cit.
[66] Cf. Dorin Timonea, Cetatea uitată de la Slimnic, România Liberă, 21 aprilie 2008.

Funarilor, al Postăvarilor, al Aurarilor etc). Refacerile şi adăugirile au urmat până în secolul al XIX-lea. Ulterior, extinderea oraşului a anulat treptat o parte a fortificaţiei.

Starea actuală. Ceea ce s-a păstrat din vechile ziduri se află acum, în mare parte, în stare de ruină. Din păcate, acţiunea de restaurare din ultimii ani a pus în practică soluţii aberante, care au ca rezultat imagini deformate, false, străine de aspectul original al monumentului şi care vor avea efecte nocive asupra părţilor originale. Un asemenea tip de restaurare care „distruge prefăcându-se a construi" are la origine lipsa de competenţă profesională în domeniul restaurării a autorilor, de la proiectanţi şi până la cei din comisiile de avizare a proiectelor.

Cetatea din Orăştie, jud. Hunedoara (fig.39)
Istoric. Cetatea medievală amplasată în centrul oraşului, atestată documentar abia în 1544, pare să fi avut origini mult mai vechi, odată cu construcţia zidurilor la începutul secolului XIII. Funcţiona ca loc de refugiu pentru localnicii din Orăştie în timpul invaziilor. Ridicată după un plan rectangular cu o latură arcuită (spre răsărit), deseori refăcută, cuprinde înlăuntrul incintei sale biserica evanghelică târzie (sec. XIX), dar şi biserica din secolul XIV (azi reformată), în jurul căreia saşii din vestul Ţinutului Crăiesc şi-au ridicat zidurile fortificate. De asemenea, cercetările arheologice au scos la lumină construcţii distruse de tătari în 1242 şi anume „rotonda ecleziastică" care face parte dintr-un ansamblu datat în secolul XI, împreună cu o întăritură de tip palisadă şi un turn circular. Cercetările arheologice şi de arhitectură sunt departe de a fi exhaustive.

Starea actuală. Programul de restaurare iniţiat în anii '90 a pus în evidenţă o concepţie de restaurare primitivă, dublată de lipsa de expertiză în domeniu. Aspectul paramentelor şi modul de punere în valoare a „fazelor" de zidărie pot fi calificate, în cel mai bun caz, drept naive.

Cetatea Făgăraşului, jud. Braşov
Istoric. Zidirea acestui complex monumental – format din corpul central al castelului şi din zidurile de apărare înconjurate de un şanţ cu apă – este iniţiată la finele secolului al XIV-lea şi continuă, prin extinderi succesive, până la mijlocul secolului al XVII-lea. După 1688 a fost utilizat de austrieci exclusiv în scopuri militare. Regimul comunist a transformat cetatea în închisoare politică (între anii 1948-1960), ulterior – după o restaurare între 1964-1977 – fiind amenajată ca muzeu.

Starea actuală. Clădirea castelului, care adăposteşte astăzi Muzeul Ţării Făgăraşului este la ora actuală deteriorată, necesitând urgente reparaţii şi operaţii de întreţinere curentă. Zidurile fortificaţiei sunt într-o stare atât de avansată de deteriorare, încât sunt expuse unei iremediabile ruinări. Complexul este afectat de lipsa de educaţie şi de responsabilitate civică a administraţiei şi a populalţiei locale, care asistă indiferenţă la depozitarea gunoaielor în şanţul de apărare al cetăţii.

1.4.1.6. Monumente din Bucureşti

Fortificaţiile Bucureştilor din secolul al XIX-lea (fig. 40 - 42)[67]
Istoric. Încă din primele zile ale domniei Regelui Carol I s-a conturat ideea fortificării României şi cu precădere a capitalei[68], în contextul ameninţării turceşti pe de o parte şi a dorinţei recunoaşterii neutralităţii României pe de altă parte. În acest sens a fost consultat generalul belgian Henri Alexis Brialmont, cea mai recunoscută autoritate a timpului în domeniul fortificării. Răspunzând invitaţiei regelui Carol şi a primului ministru I. C. Brătianu, Generalul Brialmont prezintă memoriul său privind organizarea defensivă a Regatului. Cetatea Bucureşti urma să fie organizată permanent cu o centură de forturi detaşate. Această centură urma să fie compusă din 18 forturi şi 18 baterii intermediare, toate constituite după sistemul punctelor de sprijin cu dublă acţiune şi dezvoltate pe un perimetru de 72 km. Distanţa dintre un fort şi o baterie intermediară este de 2 km, adică raza de bătaie a unui tun de 57 mm. Diametrul cel mic al centurii de forturi era de 21,5 km (între forturile Afumaţi şi Măgurele) iar diametrul cel mare de 27 km (între forturile Chitila şi Leurdeni). Lucrările au fost demarate la data de 1 iunie 1884 şi terminate 10 ani mai târziu. Linia forturilor era dublată la 100 m spre interior de o şosea şi de o cale ferată, cu rol important în aprovizionarea forturilor. Costurile totale s-au ridicat la

[67] Ştefan Cristescu, Bucureşti: fortificaţiile din secolul al XIX-lea, Fortul nr.1 – Chitila, în Monumente în pericol, www.simpara.ro
[68] „Tunurile vor bubui din toate forturile din Bucureşti, Focşani, ridicate de Mine, ca un scut puternic al vetrei strămoşeşti, în timpuri de grele încercări de cari cerul să păzească ţara", din Testamentul regelui Carol I, preluat din Ştefan Cristescu, Bucureşti: fortificaţiile din secolul al XIX-lea, Fortul nr. 1 – Chitila, în Monumente în pericol, www.simpara.ro

111,5 milioane lei aur, adică de trei ori bugetul anual al Armatei Române! Ironia sorţii a făcut ca în Primul Război Mondial, linia forturilor să fie ocupată fără prea mare efort de armata germană, care a găsit fortificaţia abandonată. De fapt, soarta forturilor a fost pecetluită de dezvoltarea spectaculoasă a explozibililor şi a aviaţiei. În consecinţă, responsabilii Armatei Române au transformat toate piesele de artilerie din forturi în artilerie mobilă.

Starea actuală. Cu excepţia forturilor din sud-vestul Bucureştiului care găzduiesc unităţi militare, celelalte au fost transformate în depozite, crame, ciupercării sau au fost abandonate.

Fortul Chitila (având aceeaşi structură cu cel de la Otopeni) a servit o vreme drept cramă şi se pare că va deveni depozit de mobile. Între timp, el zace abandonat. Lipsa de întreţinere, în paralel cu inundarea ca urmare a creşterii nivelului pânzei freatice, a condus la degradarea lui accentuată. Deşi reprezintă, împreună cu celelalte forturi şi baterii intermediare, o componentă importantă a patrimoniului cultural istoric, potenţialul lui este complet ignorat. Este uimitor că nici unul din forturile Bucureştiului nu este clasat ca monument istoric. Pe lângă semnificaţia lor istorică, forturile reprezintă şi un potenţial important pentru amenajarea teritoriului. Bucureştiul se extinde, iar dacă în secolul XIX linia fortificată se afla la o distanţă de 8 km de marginea oraşului, există şanse reale ca unele forturi să fie incluse în spaţiul urban. Rolul forturilor trebuie fundamental reconsiderat, punându-se în valoare potenţialul lor cultural, educativ, turistic, economic etc., care poate contribui în măsură considerabilă la susţinerea dezvoltării locale şi regionale. Este suficient să consultăm modele cunoscute, cum sunt, de exemplu, forturile de pe linia Nieuwe Hollandse Waterlinie din Utrecht (Olanda) şi linia Vesting Antwerpen din Anvers (Belgia) sau linia fortificată din Essex (Marea Britanie).

Într-o situaţie specială se află fortul Jilava. Cunoscut datorită sumbrei sale notorietăţi de puşcărie comunistă pentru deţinuţii politici, celebrul „Fort 13 Jilava" se află la ora actuală în raza unui penitenciar pentru deţinuţii de drept comun. Dar Fortul 13 este inundat, din aceleaşi motive ca şi cel din Chitila. Dacă va rămâne abandonat, va dispărea în curând, iar România va pierde, pe lângă un fragment relevant al patrimoniului său construit, o mărturie de netăgăduit despre temniţele comuniste, amputând astfel memoria trecutului recent prin aruncarea peste bord a unuia din cele mai expresive dintre monumentele care-i ilustrează oroarea.

Curtea Veche[69] (fig. 43- 45)

Istoric.[70] Pe ruinele unei modeste fortificaţii[71], ridicate pe o mică înălţime într-un cot al Dâmboviţei de către Vladislav Vlaicu şi Mircea cel Bătrân, Vlad Ţepeş construieşte pe la 1459 prima reşedinţă domnească din acest loc, menţionată în documentele epocii sub numele „Castro fluvii Dombovicha" sau „Cetatea de scaun Bucureşti". Distrusă în urma atacurilor lui Ştefan cel Mare din 1473 şi 1476, cetatea este refăcută de Laiotă Basarab şi de Basarab cel Tânăr – Ţepeluş, care apelează, pentru şantierele Curţii domneşti sau ale altor ctitorii, la meşteri constructori saşi, veniţi din Braşov şi Sibiu. După această refacere, cetatea este numită în documente „Novo castro" sau „noua cetate de scaun din Bucureşti". La jumătatea secolului al XVI-lea, după o perioadă tulbure care îşi lăsase amprenta asupra curţii domneşti, Mircea Ciobanul, urmat de Pătraşcu cel Bun, iniţiază o nouă etapă de refaceri şi extinderi în urma cărora ansamblul este transformat într-un veritabil palat voievodal. Tot acum este construită şi Biserica „Buna Vestire" sau „Curtea Veche", ctitorie a lui Mircea Ciobanul, cea mai veche biserică şi una dintre cele mai valoroase din Bucureşti. Aici se vor desfăşura, mai bine de două secole, ceremoniile de ungere a domnilor Ţării Româneşti. După o nouă perioadă în care este neglijat sau chiar abandonat complet în câteva rânduri, afectat de distrugeri, ruinat, palatul este reparat şi extins, pe la 1650, de Matei Basarab. Palatul voievodal devine acum un „edificiu uimitor de elegant, cu aspect încântător", cum îl descrie Paul din Alep, cuprinzând sute de camere – cancelarii, sfatul domnesc, apartamentele domnului, odăile doamnei, băi, camere pentru slujitori şi pentru ostaşii de pază – ocupând o suprafaţă de peste 25000 mp. La sfârşitul secolului al XVII-lea, ansamblul atinge maxima înflorire, prin amplele lucrări iniţiate de Gheorghe Duca, având-l ca ispravnic pe Şerban Cantacuzino, care le continuă odată ajuns în scaunul domnesc. Lucrările vor fi desăvârşite de

[69] Text întocmit de arh. Ştefan Bâlici.

[70] Dumitru Almaş, Panait I. Panait, *Curtea veche din Bucureşti*, Bucureşti, 1974; Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureştilor din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre*, Bucureşti, 1966; Dana Harhoiu, *Bucureşti, un oraş între Orient şi Occident*, Bucureşti, 1997; Anca Brătuleanu, *Curţi domneşti şi boiereşti în România. Valahia veacurilor al XVII-lea şi al XVIII-lea*, Bucureşti, 1997.

[71] Fortificaţie restrânsă, cu un turn patrulater, cu ziduri modeste din cărămidă, înconjurat de şanţ de apărare.

Constantin Brâncoveanu. Vocaţia de ctitor şi iubitor al artelor pe care o avea domnitorul se va împlini la Curtea domnească. Transformările pe care le aduce vechii construcţii vor însemna realizarea unei arhitecturi pe deplin înnoite. Palatul voievodal extins şi remodelat se înfăţişa spre zona de acces, spre ulița Curții, cu o fațadă punctată de două foişoare largi, legate printr-o loggia de mari dimensiuni cu coloane bogat sculptate. Aceste elemente se constituie într-o veritabilă scenografie aulică, în care scara şi foişorul îşi au rolul clar determinat. Aici, într-unul dintre foişoarele spre care urca scara cea mare de marmură, domnitorul primea soliile şi oaspeţii şi tot de aici adresa discursurile către popor, notează cronicarul Radu Greceanu. Grădina interioară a palatului, pătrată, amenajată „după bunul gust italian", cum o caracterizează succint secretarul domnului, italianul Anton-Maria del Chiaro, aparține aceleiaşi scenografii a vieții aulice. Aici, în foişorul „cu stâlpi dă piatră sculptați, lucru foarte iscusit şi minunat, cu zugrăveli atât pă dinăuntru cât şi pă dinafară", domnul îşi primea oaspeții pentru convorbiri de taină.

În perioada domniilor fanariote palatul decade şi, spre sfârşitul veacului al XVIII-lea este abandonat; în 1798 şi 1799 este scos la mezat şi în decurs de câteva decenii vechiul ansamblu este înghițit de târgul din jur, iar mare parte dintre construcțiile Curții sunt demantelate pentru a face loc unor locuințe, prăvălii, magazii sau hanuri. O parte dintre aceste construcții ridicate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea au fost demolate în anii 1967-1971 pentru a readuce la lumină cel mai important ansamblu de arhitectură medievală din Țara Românească. Aici a fost inaugurat, în ianuarie 1972, Muzeul Curtea Veche.

Starea actuală. Lucrările de restaurare desfăşurate în anii '70, care au adus ansamblul în forma pe care o are şi astăzi, au fost conduse după principii şi metode larg utilizate în perioada respectivă. S-a procedat la reconstruiri extinse şi la introducerea materialelor noi, betonul armat şi mortarul de ciment. Aceste materiale, a căror incompatibilitate cu structurile istorice construite este astăzi recunoscută, au generat multe dintre problemele cu care se confruntă la ora de față monumentul.

După o tentativă de a restaura din nou ansamblul, la mijlocul anilor '90 (proiect realizat în 1995), abandonată din lipsă de fonduri, Primăria Municipiului Bucureşti a inițiat recent, începând cu anul 2004, un nou proiect pentru ansamblul Curții Vechi. Acesta presupunea intervenții de conservare şi restaurare dar şi introducerea unei construcții de protecție care ar fi acoperit mare parte din ruine. Calitatea slabă a proiectului realizat a condus la respingerea acestuia atât de către Comisia Națională a Monumentelor Istorice de pe lângă Ministerul Culturii şi Cultelor[72], cât şi de Comisia Tehnică de Urbanism şi Amenajarea Teritoriului de pe lângă Primăria Municipiului Bucureşti. Având în vedere importanța excepțională a monumentului, aceste Comisii au recomandat lansarea unui concurs de arhitectură pentru intervenția de conservare şi punere în valoare a ansamblului.

Recomandarea specialiştilor nu a fost respectată, concursul nefiind lansat. În acest răstimp nu a avut loc nicio dezbatere în rândul specialiştilor cu privire la intervenția asupra acestui monument în stare de ruină, care fusese deja compromis în bună măsură atât de acțiunile mai vechi de restaurare inadaptate caracteristicilor sale, cât şi de inacțiunea prelungită echivalabilă unui abandon.

O dezbatere asupra patrimoniului arhitectural arheologic al centrului oraşului ar fi fost imperios necesară. O astfel de dezbatere ar trebui să aibă drept țintă adoptarea unor principii de conservare şi punere în valoare valabile pentru vestigiile dezvelite astăzi în întreg centrul istoric, vestigii care scapă, în cea mai mare parte, oricărei valorificări alta decât publicarea rezultatelor cercetării. Defecțiunile, care de obicei se ascund în însăşi tema de proiect, ar putea fi astfel înlăturate din start.

O problemă gravă ridicată de conservarea ansamblului Curții Vechi este deficiența cercetării: cercetarea arheologică a ansamblului nu este încheiată şi cu atât mai puțin publicată corespunzător, iar cercetarea de arhitectură – care trebuie, în mod obligatoriu, să preceadă orice intervenție – lipseşte (cu excepția, extrem de firavă, a câtorva încercări datorate autorului restaurării din anii '70).

Dincolo de problemele de cercetare şi de conservare, un imperativ pentru orice intervenție de restaurare şi punere în valoare este abordarea complexului în relație cu țesutul urban istoric în care se află. Legăturile fizice, funcționale şi istorice ale Curții cu oraşul – distruse de intervenția din anii '70 – trebuie restabilite. Ceea ce trebuie anulat este aspectul de enclavă, grămadă de ruine împrejmuite cu gratii, lipsite de orice expresie şi fără vreun rost în economia oraşului.

Intervenția directă asupra vestigiilor ansamblului de la Curtea Veche trebuie să fie ghidată de principiile obligatorii astăzi pentru orice conservare, restaurare şi punere în valoare a unui monument

[72] În textul Raportului este utilizată denumirea „Ministerul Culturii şi Cultelor" (MCC) raportat la perioada în care acesta a funcționat sub această titulatură, precum şi la actele normative şi documentele aferente. Denumirea de „Ministerul Culturii, Cultelor şi Patrimoniului Național (MCCPN)" se referă la actuala titulatură şi este utilizată cu privire la situațiile, documentația şi actele normative curente, începând cu data schimbării acesteia.

istoric şi de artă: minima intervenţie, reversibilitatea, compatibilitatea şi marcarea zonelor în care s-a intervenit. Doar acţionând astfel poate fi evitat pericolul intervenţiei neadaptate sau chiar distructive.

Catedrala „Sf. Iosif"

Istoric. Catedrală metropolitană şi arhiepiscopală „Sfântul Iosif" a fost construită între anii 1873-1884 după planurile arhitectului vienez Fr. Schmidt. Consacrarea a avut loc în anul 1885. Concepţia arhitectural-decorativă reflectă istorismul romantic de tip german, cu predominanţe neoromanice cu unele accente neogotice. Ctitorită de către primul arhiepiscop al Arhidiecezei de Bucureşti, Ignatius Paoli, care a încredinţat execuţia lucrărilor călugărului olandez arhitectul Alfons Zegers şi, din 1880, arhitectului Carol Berisch. Stucaturile care îmbracă stâlpii, coloanele şi pereţii (lucrate de maeştrii italieni, fraţii Aterio), elementele de mobilier, detaliile decorative, orga (montată în 1892 de firma Merklin din Paris**)**, în general întreg ansamblul arhitectural, au fost rezultatul preocupărilor extrem de atente pentru o calitate superioară.

Altarul mare al Catedralei, lucrat la Roma în marmură albă de Carrara (arh. Friedrich Schmidt), tâmplăria aparentă a tavanului (executată la Braşov), vitraliile lucrate la München, medalioanele care decorează pereţii navei centrale, sculpturile din lemn ale amvonurilor, mozaicul şi grupul sculptural amplasate deasupra portalului exterior erau expresii nemijlocite ale artelor minore de la finele secolului XIX, fragmente valoroase ale diversităţii mediului istoric bucureştean. În acelaşi registru se înscrie şi decorativismul subliniat al picturii murale, operă a pictorului Fritz Elsner.

Starea actuală. Biserica a suportat mai multe transformări şi distrugeri. În anul 1925, cu ocazia edificării reşedinţei Arhiepiscopului, s-a construit un turn în care au fost montate cele şase clopote ale Catedralei. Distrugeri importante s-au produs în urma cutremurelor din anii 1929, 1940, 1977, 1986 şi 1990 (când au apărut fisuri în structură, la bolţi şi la deambulatoriu) şi, mai ales, în timpul bombardamentelor americane (4 aprilie 1944) şi a celor germane (24-25 august 1944) din cel de al II-lea Război Mondial. Acestea au făcut să dispară o mare parte a decorului arhitectural. Vitraliile originale ale ferestrelor în arc frânt, cele opt tablouri mari dintre ferestrele absidei cu scene din viata Sfântului Iosif şi a Sfintei Familii, cele şapte medalioane de pe pereţii navei centrale, mozaicul „Maica Domnului" şi cei doi îngeri de deasupra portalului exterior al Catedralei, preţioasele sculpturi din lemn ale amvonului au fost distruse. În 1980, în locul vitraliilor originale au fost montate altele noi, iar în anul 1985 s-au restaurat rozeta faţadei principale, două dintre vitraliile corului şi baptisteriului.

Catedrala a trecut prin câteva reparaţii şi consolidări, dar momentul unei intervenţii complexe a venit odată cu operaţiile de consolidare-restaurare, încheiate în 1986, când s-au finalizat lucrările de pictură. Pe lângă funcţia principală, de cult, catedrala este şi un lăcaş de cultură, datorită concertelor simfonice pe care le găzduieşte. Orga catedralei este în sine o mărturie preţioasă a unei epoci în care meşteşugul artistic era tratat cu seriozitate şi respect în România: acţionată de un sistem pneumatic electric, posedând trei claviaturi, 3375 de fluiere, 54 registre principale şi 36 registre auxiliare, orga este una dintre cele mai bune orgi de concert din România. Această orgă a înlocuit, în anul 1930, orga iniţială şi a fost construită şi montată de o firmă (Wegenstein) din Timişoara, autoare şi a altor dotări ale catedralei. Blocul turn care se înalţă astăzi lângă Catedrală, pe lângă nefericita presiune volumetrică pe care o generează – mutilând ireversibil ambianţa arhitectural urbană, anulând spiritul locul şi pervertind mediul istoric – pune în pericol clădirea Catedralei, a cărei structură era deja slăbită.

Casa Macca, sediul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan"[73] (fig. 46)

Istoric. Elena Macca a introdus pentru prima oară acest edificiu în circuitul cultural al capitalei printr-un testament generos din 1896. Aici şi-a avut sediul – atribuit în timpul guvernului Iorga (1931-1932) – Muzeul Naţional de Antichităţi, iar din 1956, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan".

Ideea de organizare a planului în jurul unui amplu spaţiu central de primire, aşa cum se vede la casa Macca, apare în arhitectura bucureşteană încă din timpul lui Vodă Bibescu (palatul postelnicului Şuţu, construit de Konrad Schwink este un exemplu) – dar va fi valorificată mai ales după Războiul de Independenţă, după declararea Regatului. Epiderma strălucitoare a clădirii sugera elegant fascinaţia eclectismului. Stucaturile, în nuanţe de stil baroc manieriste asociate cu pilaştri corintizanţi, ghirlande şi ornamente cu măşti, înlănţuiri vegetale sau geometrice, elemente heraldice şi atlanţi, au drept fundal la exterior o asizare falsă generalizată, la interior picturi murale care inundă plafoanele şi pereţii în câmpuri largi sau în embleme – accesorii romantice. Acestei luxurii ornamentale – expresii ale unui

[73] Text extras din Monica Mărgineanu Cârstoiu, Monumente în pericol, www.simpara.ro

temperament stilistic cunoscut în Bucureşti după 1870, dar rareori condus la o asemenea efervescenţă, i se adaugă amprente Art Nouveau, care pot fi recunoscute în feroneria unor balcoane transformate spre finele secolului XIX, după moda timpului, în „sere de iarnă" sau în piesele de mobilier şi în alte decoraţiuni interioare.

Starea actuală. Astăzi, această clădire, ea însăşi o imagine a artei europene, se asfixiază iremediabil în paragină. Edificiul are urgentă nevoie de consolidare şi restaurare. Structura de rezistenţă este afectată, planşeele prezintă cedări la încastrări, unele ziduri exhibă fisuri în „X". Expresivitatea artistică este subminată de asediul degradărilor, care după un cutremur şi un incendiu înainte de 1989 şi alte aproape două decenii de uitare au adus monumentul aproape de colaps. Există un foarte bun proiect de restaurare şi punere în valoare în ţesătura urbană, însă momentan nu s-au obţinut bani pentru finanţarea lui.

În absenţa unor intervenţii urgente, un monument din centrul capitalei, a cărui valoare ahitectural-istorică este dublată de prestigiul de adăpost al unui institut de mare importanţă în cultura română, va dispărea generând pe lângă sfârşitul unui monument de arhitectură şi artă a culturii europene şi sfârşitul unei speranţe de vindecare.

1.4.2. Peisaj cultural. Patrimoniul rural/ vernacular

Satele săseşti reprezintă valori importante ale patrimoniului cultural naţional, alcătuind unul dintre cele mai remarcabile şi bine conservate peisaje culturale istorice din România. Valoarea lor este recunoscută în lume prin înscrierea celor şapte ansambluri, „Biertan", „Câlnic", „Dânju", „Prejmer", „Saschiz", „Valea Viilor", „Viscri", printre monumentele istorice şi siturile naturale care fac parte din patrimoniul mondial. Acestea, împreună cu alte numeroase sate săseşti, sunt recunoscute drept valori naţionale prin înscrierea în Lista monumentelor istorice din România, ceea ce le conferă un statut privilegiat, plasându-le sub protecţia legii. În consecinţă, orice agresiune asupra acestora echivalează cu o încălcare a legii. Cu toate acestea, aşa cum se întâmplă cu o frecvenţă aflată în creştere alarmantă şi în alte zone ale ţării, la ora actuală acest peisaj este grav agresat (ex. Criţ, fig. 47).

Pe lângă problemele generate de depopularea şi transferul de populaţie, un nou tip de agresare se petrece în numele modernizării. În satele Criţ şi Meşendorf (comuna Buneşti, Judeţul Braşov), pe faţadele unor monumente istorice clasate (sau ale unor clădiri aflate în zone de protecţie ale monumentelor istorice), o companie privată de servicii în domeniul alimentării cu energie electrică desfigurează faţade, sparge ziduri, mutilează decoraţii arhitecturale, deteriorează finisaje şi învelitori pentru a monta contoare de electricitate noi. În carcasele de plastic transparent, amplasate la întâmplare pe faţadele istorice, rămân vizibile cabluri electrice, racorduri, contoare. Este cu atât mai grav deoarece o parte din aceste case fuseseră restaurate recent.[74] Este locul să subliniem că astfel de mutilări se răspândesc pe întreg teritoriul ţării, atingând inclusiv centrul istoric al capitalei.

Ansamblul rural Drăuşeni, jud. Braşov, situat în vecinătatea bisericii fortificate şi aflat în zona de protecţie a acesteia. (fig. 48)

Zona din imediata vecinătate a bisericii fortificate cuprinde exclusiv case istorice (cele mai vechi provin din secolul al XVII-lea, cele mai noi sunt exemplare reuşite de locuinţe şi clădiri administrative rurale de la începutul secolului XX) care împreună conturează o parte importantă a mediului istoric propriu satelor săseşti din Transilvania. Starea de conservare a majorităţii caselor în această parte a satului este precară, câteva dintre cele mai vechi şi mai valoroase fiind în pragul colapsului – din cauza abandonului sau a proastei administrări (în cazul caselor aflate în proprietatea statului). În acest context, autorităţile locale ale comunei Cata, în loc să ia măsuri pentru stoparea deteriorării fondului construit istoric valoros, au decis înlăturarea câtorva dintre cele mai importante case – aflate în proprietatea statului – pentru a face loc unui nou cămin cultural, construit cu fonduri oferite de Guvern, în cadrul unui program naţional de finanţare pentru construirea de cămine culturale în mediul rural[75]. În această operaţiune, de „curăţare a terenului", a dispărut una dintre case, iar celelalte sunt în aşteptare, dezintergrându-se încet. Aşa se face că un program guvernamental bine intenţionat, dar insuficient de bine adaptat la situaţia din teren, produce efecte secundare dezastruoase asupra unui patrimoniu valoros, oricum grav ameninţat.

[74] Program implementat de Fundaţia Mihai Eminescu Trust, fundaţie patronată de Prinţul Charles şi de Uniunea Europeană.

[75] Programul prioritar naţional privind reabilitarea, modernizarea infrastructurii culturale şi dotarea aşezămintelor culturale din mediul rural, iniţiat prin MCC şi finanţat apoi de către Ministerul Agriculturii şi Dezvoltării Rurale, prin Programul Naţional de Dezvoltare Rurală, prin accesarea Fondului European Agricol pentru Dezvoltare Rurală.

Cazul arată necesitatea informării şi instruirii tuturor celor care fac parte din organismele personalului administrativ, pentru a înţelege importanţa patrimoniului cultural, atât ca factor identitar, cât şi ca generator al unei dezvoltări durabile. De asemenea, este evidentă necesitatea însuşirii de către instituţiile statului a principiilor protejării şi conservării integrate a patrimoniului cultural şi obligativitatea aplicării acestora în orice program de dezvoltare care se desfăşoară în mediul construit istoric.

Roşia Montană

Alături de preţioasele vestigii arheologice[76], care fac din acest sit un reper al patrimoniului cultural european şi mondial, mediul istoric al Roşiei Montane este caracterizat deopotrivă de valoroasele manifestări construite, arhitectura vernaculară, dar şi de peisajul industrial care poartă urmele (generatoare de peisaj cultural) mineritului aurifer tradiţional.

Aşezarea istorică s-a format ca aşezare a minerilor veniţi din toate părţile Imperiului Habsburgic, aşa cum în antichitate cei care lucrau în galeriile minelor romane proveneau din diferite provincii ale Imperiului Roman. Locul se dezvoltă într-o perfectă adaptare faţă de cadrul natural al munţilor purtători de aur şi argint şi al firelor de apă, utilizate pentru acţionarea morilor de măcinat minereul (şteampuri). De o diversitate stilistică remarcabilă sunt atât casele din centrul istoric, cât şi cele cinci clădiri de cult ale diverselor comunităţi: biserica unitariană (sec. XVIII), reformată, catolică, greco-catolică (sec. XVIII) şi cea ortodoxă (sec. XVIII), toate exemple remarcabile ale arhitecturii istorice, cu accente baroce, clasiciste sau tradiţional româneşti.

Valoarea arhitecturii vernaculare de la Roşia Montană rezidă în vechimea construcţiilor, bisericile provenind din secolul al XVIII-lea, unele case din prima parte a secolului al XIX-lea, o vechime remarcabilă pentru fondul construit al munţilor Apuseni. Specificul Roşiei Montane este dat de peisajul industrial minier din secvenţa cronologică cuprinsă între epoca medievală şi epoca modernă. Dacă mărturiile antice miniere romane definesc peisajul subteran,[77] industria extractivă şi de prelucrare din perioada medievală avea să-şi pună amprenta asupra peisajului suprateran, conservându-se prin lucrări tehnice care, la distanţă de decenii de la ultima utilizare, se alcătuiesc azi în ansambluri caracteristice pentru identitatea aşezării: sistemul de tăuri (lacuri de acumulare) început încă din anul 1733, sistemul de galerii cu multitudinea de guri de mină – multe vizibile încă, haldele de steril (acum vegetate) sau urmele sterilului prăvălit pe pante. Peisajul industrial de epocă modernă păstrează sistemul de galerii, dirijat de galeria Sf. Cruce, zona Gura Minei, linia de transport al minereului, care şi-a păstrat până azi traseul stabilit acum 150 ani; staţia de concasare şi zona de prelucrare de la Gura Roşiei. Din păcate, ultimul tronson al acestui circuit al minereului a fost puternic transformat – *planul înclinat* a fost înlocuit cu o bandă rulantă, iar uzina de prelucrare de la Gura Roşiei, datând de la sfârşitul sec. al XIX-lea, a fost transformată recent în mod brutal. Chiar dacă momentul naţionalizării forţate din 1948 a presupus încetarea activităţii generatoare de peisaj cultural prin confiscarea galeriilor miniere şi distrugerea instalaţiilor de prelucrare a minereului – *şteampurile*, amprenta modului de exploatare tradiţională asupra cadrului minier aurifer.

Starea deplorabilă în care se află astăzi Roşia Montană este urmarea sărăcirii forţate a populaţiei, împiedicarea iniţiativelor localnicilor de a dezvolta activităţi economice private sau agroturism, rezultat al demolărilor sub auspiciile legii sau în dispreţul acesteia, a propagandei mincinoase şi manipulării populaţiei (inclusiv cu inadmisibile accente etnice) în numele unei investiţii economice de interes privat. Distrugerea parţială sau totală a Roşiei Montane ar însemna cea mai gravă amputare a mediului istoric românesc, distrugerea unui peisaj cultural unic, cu valoare mondială.

1.4.3. Patrimoniul industrial

Lichidarea marilor centre industriale, falimentate şi convertite în proiecte imobiliare, s-a desfăşurat în lipsa unui cadru legal apt să protejeze elementele valoroase ale acestui mediu istoric. Au dispărut hale industriale, instalaţii, clădiri administrative care au fost elemente reprezentative ale patrimoniului cultural construit, profitându-se de absenţa prevederilor legale privitoare la *protejarea patrimoniului în situaţii de faliment* sau de lichidare forţată. În asemenea cazuri, proprietarul de drept, reprezentat de societatea falimentară, nu mai este în poziţia de a răspunde pentru protejarea patrimoniului, iar pe de altă parte, lichidatorul, nefiind proprietar, distruge fără a se expune consecinţelor legale. Au dispărut în acest fel numeroase fabrici istorice, ca fabrica de hârtie din Buşteni, ale cărei corpuri – clădiri istorice clasate – au fost demolate, Rafinăria din Braşov, fostă Lubrifin S.A. (fig.49 şi 50), Uzina Rulmentul

[76] Vezi capitolul I. 3. Monumentele arheologice.

[77] Pentru vestigiile arheologice şi problemele implicate vezi capitolul dedicat arheologiei.

(halele primei fabrici de avioane din țară), Uzina Tractorul (ale cărei sedii valoroase sunt preluate şi în curs de demolare), fabrica de ciment din Comarnic. Combinatele siderurgice din Călăraşi şi Călan au fost dezmembrate şi topite fără o evaluare prealabilă a valorii de patrimoniu cultural. Planul înclinat de la Covasna-Comandău, ansamblu de valoare europeană, este împins către colaps prin vandalizare sistematică.

Planul înclinat, Covasna - Comandău (fig.51 şi 52)
Este un ansamblu istoric industrial (clasat), unic în România şi printre puținele conservate din lume, alcătuit din următoarele componente: planul înclinat propriu-zis; clădiri anexe; calea ferată îngustă (ecartament de 760 mm). Ansamblul a fost construit la finele secolului XIX, în scopul facilitării transportului masei lemnoase din bazinele râurilor Bâsca Mare şi Bâsca Mică prin mica depresiune de la Comandău, către depresiunea Bârsei, peste culmea muntoasă care le desparte. Diferența mare de altitudine dintre cele două depresiuni şi panta de cca. 45 de grade (!) a impus soluția realizării unui plan înclinat, cu lungime de 1200 m, pe care să fie coborâte vagoanele cu material lemnos cu ajutorul a două platforme speciale. Cele două platforme, legate printr-un sistem de cabluri şi scripeți aflați la partea superioară şi inferioară a planului, erau puse în mişcare prin forța gravitațională, o platformă încărcată coborând din zona Comandău, concomitent cu ridicarea platformei mai uşoare dinspre Covasna. Transportul se făcea cu locomotive cu abur, sistem foarte economic.

Starea actuală. Ansamblul a fost utilizat fără intrerupere până în urmă cu 4-5 ani, când ultimul proprietar S.C. Brafcor S.A. (societate cu capital de stat) şi-a încetat activitatea. O parte a materialului rulant (vagoane şi 7 locomotive cu abur, clasate ca bunuri de patrimoniu cultural categoria „Tezaur") au fost retrase în remize la Covasna şi Harghita, iar Planul înclinat a fost lăsat în părăsire. Pe fondul lipsei de interes a societății proprietare, a firmei lichidatoare S.C. Contexpert S.R.L. din Bacău, a poliției din zonă şi a administrației locale pentru conservarea şi paza monumentului, acesta s-a degradat rapid, fiind obiectul unui jaf permanent. Au fost sustrase sau îngropate în pământ şinele, vagoanele care nu au fost retrase în remize au fost tăiate şi date la fier vechi, iar roțile dințate, macazurile şi cablurile de la cele două capete au fost furate.

Având în vedere starea în care se află şi faptul că terenul pe care este amplasat ansamblul este revendicat de vechii proprietari, există şansa ca acest monument unicat să fie declasat şi, în consecință, complet dezafectat.

1.4.4. Agresiunea împotriva operei de artă

„Restaurarea" ansamblului lui Brâncuşi de la Târgu Jiu (*Poarta Sărutului, Masa Tăcerii*)
Modificările aduse unei capodopere îi infirmă identitatea transformând-o în altceva decât a intenționat autorul. În ansamblul sculptural au fost introduse forme noi: alveole-nişe şi trei grupuri de trepte. Efectul anulării finalității axului longitudinal al *Coloanei* care țintea orizontul, peste lunca Jiului, este completat de alte modificări care afectează întreg ansamblul. Apa curgătoare a devenit lac de acumulare, iar *Masa tăcerii* nu se mai proiectează pe orizont, ci pe rambleul de pământ care îi ocultează semnificația şi înghite axul sacru. Proiectul, prin care lacul era transformat şi în zonă de agrement pentru localnici, a inclus amenajarea, pe terenul înălțat, a unei promenade cu o balustradă metalică care completează fundalul sub care stă, de acum îngropată, *Masa tăcerii*. Filtrul copacilor a fost eliminat, *Masa* transformându-se astfel într-un element oarecare de tranziție către fundalul înalt dominat de balustradă şi de acoperişul caselor noi care se înalță pe malul opus al lacului de acumulare.

Şirurile scaunelor aflate pe calea dinspre *Poartă* şi *Masă* au fost fixate[78] în serii de alveole, forme plane, rectangulare, care se înşiră pornind din marea alveolă pe care se vede aşezată *Poarta*. Şirurile scaunelor nu mai duc la *Masă*, ci la un alt nou grup de forme, şase trepte cuprinse între laterale supraînălțate, care înstrăinează definitiv cele două creații.

Aceaste intervenții de repoziționare şi asamblare, completate de cele de transformare a peisajului, modifică esența operei, îl transformă pe Brâncuşi într-un simplu decorator (corijabil) al drumului dintre intrarea în parc şi promenada de pe malul lacului de acumulare.

1.5. Lista ilustrațiilor

Fig.1 Casă tradițională, jud. Gorj
Fig.2 Casă tradițională, Breb, Maramureş

[78] Acesta este termenul utilizat într-o şedință de avizare a C.N.M.I de către prezentatorul proiectului de amenajare a parcului de la Tg. Jiu .

Fig.3 Centrul istoric al oraşului Bucureşti. Renovări
Fig.4 Centrul istoric al oraşului Bucureşti. Ferestre termopan
Fig.5 Cinematograful Dacia (Marconi) în demolare, Bucureşti
Fig.6 Biserica nouă din Breb, Maramureş
Fig.7 Biserică nouă şi biserica veche. Tactică de demolare, Ungheni, jud. Mureş
Fig.8 Sinagoga din Constanța în degradare
Fig.9 Casă tradițională abandonată, Mărginimea Sibiului
Fig.10, 11, 12 Castelul din Sânmiclăuş, jud. Alba
Fig.13, 14 Castelul Kornis, Mănăstirea, jud. Cluj
Fig.15, 16 Castelul din Medieşul Aurit, jud. Satu Mare
Fig.17 Castelul Martinuzzi, jud. Alba
Fig.18 Reşedința nobiliară a familiei Cândea (Kendeffy) din Râu de Mori, jud. Hunedoara
Fig.19 Reşedința nobiliară din Iernut, jud. Mureş
Fig.20 Curia Nopcsa, Densuş, jud. Hunedoara
Fig.21 Conacul Gigurtu, Ciorogârla, jud. Ilfov. Monument abandonat
Fig.22 Conacul Cantacuzino - Paşcanu din Cepelnița, jud. Iaşi
Fig.23 Palatul Cantacuzino de la Floreşti, jud. Prahova
Fig.24 Biserica din Drăuşeni, com. Cața, jud. Braşov -
Fig.25 Biserica „Adormirea Maicii Domnului" din Ocnele Mari, jud. Vâlcea
Fig.26 Biserica Albă din Târgşor, jud. Prahova
Fig.27 Catedrala catolică din Baia, jud. Suceava
Fig.28 Biserica „Sfântul Gheorghe", Baia, jud. Suceava
Fig.29 Biserica „Sfântul Gheorghe", Baia, jud. Suceava, pictură interioară
Fig.30, 31 Biserica „Schimbarea la față", Râu de Mori, Suseni, jud. Hunedoara
Fig.32 Biserca din Streisângeorgiu, jud. Hunedoara. Pictură interioară
Fig.33, 34, 35 Cetatea Slimnic, jud. Sibiu. Ruine
Fig.36 Fortificațiile Braşovului. Eroare de restaurare
Fig.37 Fortificațiile Braşovului. Curtina originală
Fig.38 Fortificațiile Braşovului. Curtina restaurată
Fig.39 Zidurile fortificației din Orăştie, jud. Hunedoara. Restaurare
Fig.40 Fortificațiile lui Carol I, Bucureşti. Fortul Chitila inundat
Fig.41 Fortificațiile lui Carol I, Bucureşti. Fortul Otopeni
Fig.42 Fortificațiile lui Carol I, Bucureşti. Bateria 1-2, Chitila - Mogoşoaia
Fig.43, 44, 45 Curtea veche, Bucureşti
Fig.46 Casa Macca, Bucureşti. Sediul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan"
Fig.47 Casă în stare avansată de degradare, Criț, jud. Braşov
Fig.48 Ansamblul rural din Drăuşeni, jud. Braşov. Casă aflată în fază avansată de degradare
Fig.49, 50 Rafinăria din Braşov (Lubrifin SA) în curs de demolare
Fig.51 Linia mocăniței Covasna - Comandău
Fig.52 Vagonul de plan înclinat Covasna - Comandău
Fig.53 Cetatea „Colț", Suseni, jud. Hunedoara
Fig.54 Clădire abandonată, Peninsula Constanța
Fig.55 Clădire abandonată, Oradea. Fațadă bolnavă
Fig.56 Clădire istorică abandonată, Oradea

2. Componentele artistice ale monumentelor istorice

Deşi sunt considerate entităţi cu un statut de sine stătător, componentele artistice ale monumentelor istorice[79] reprezintă, de fapt, articulaţiile inseparabile ale acestora. În ciuda elementarităţii acestei afirmaţii, recunoscută teoretic[80], ignorarea sau arbitrariul intervenţiei asupra monumentelor istorice caracterizează adeseori abordarea componentelor artistice în contextul conservării şi restaurării patrimoniului construit.

O sinteză a simptomelor care caracterizează declinul activităţii de protecţie a componentelor artistice, parte a ansamblului monumentului, cuprinde următoarele aspecte:

- realizarea proiectului de conservare-restaurare a arhitecturii monumentului istoric se desfăşoară fără o viziune integratoare a componentelor artistice care ar trebui tratate la acelaşi nivel cu ansamblul arhitectural şi supuse aceluiaşi principiu al autenticităţii;
- preeminenţa formei arhitecturale face ca tot ceea ce constituie decoraţia unei clădiri să fie supus arbitrariului unei opţiuni estetice sau alteia, permiţându-se suprimarea parţială sau totală a elementelor decorative originale;
- arbitrariul distrugerii componentelor artistice originale este dublat de înlocuirea, tot atât de arbitrară, a originalului cu elemente decorative simplificate, modificate, reconstruite din materiale străine structurii autentice a arhitecturii;
- este permisă distrugerea şi înlocuirea elementelor funcţionale ale monumentelor istorice fără a se evalua contribuţia, adeseori importantă, a acestor elemente „minore" la definirea ansamblului architectural;
- intervenţiile inadecvate sunt responsabile pentru distrugerea, falsificarea sau mutilarea componentelor artistice autentice ale monumentelor istorice.

O analiză a acestor aspecte este necesară pentru a explica afirmaţia că distrugerea unui monument, ansamblu sau sit istoric, se poate instala înainte ca acesta să dispară fizic prin demolare. Pierderea autenticităţii unui edificiu istoric poate duce la pierderea statutului acestuia, chiar dacă subzistă în elevaţie, uneori cu o înfăţişare mai fastuoasă decât înainte de intervenţia de conservare-restaurare.

2.1. Proiectul de conservare - restaurare ca sursă a erorilor

Despărţirea păgubitoare a artelor în categorii care facilitează cercetarea şi lectura acestora, face să pară legitimă abordarea dezarticulată a proiectului de conservare-restaurare a unui monument istoric. Chiar dacă par a fi reunite prin acţiuni convergente, cercetarea şi proiectarea din domeniul conservării-reastaurării ansamblului arhitectural şi a componentelor sale artistice se desfăşoară cel mai adesea în paralel şi nu împreună, aşa cum ar trebui să decurgă din legătura organică a tuturor elementelor care definesc monumentul istoric.

Eroarea conceptuală, apărută încă din faza de proiectare a intervenţiei de conservare - restaurare a monumentului istoric, porneşte de la tratarea în registre diferite a arhitecturii şi a componentelor sale artistice. Preeminenţa arhitecturii determină instituirea unei ierarhii încă din faza de cercetare-proiectare a monumentului care urmează a fi restaurat. Concepţia tratamentului egalitar[81], indiferent de categoria operei de artă asupra căreia trebuie să intervenim, este sacrificată în favoarea dominanţei arhitecturii şi a principiilor ce guvernează supravieţuirea acesteia în condiţiile societăţii moderne. Cel mai adesea este vorba de metodologia *adaptării* care implică o proiectare calchiată pe noile funcţiuni contemporane ale clădirii istorice. Această formă de compromis, justificată de necesitatea

[79] Conceptul de componente artistice este lansat prin Legea 422/2001 privind protejarea monumentelor istorice, la Art.3, punctul a, în cadrul definiţiei monumentului. Potrivit legii, alături de instalaţii şi de elementele de mobilare interioară sau exterioară, componentele artistice fac parte integrantă din monumentul istoric. În textul legislativ şi în modificările ulterioare nu există o definire clară şi detaliată a ceea ce reprezintă aceste componente şi căror categorii le aparţin.

[80] Caracterul inseparabil de spaţiul arhitectural al componentelor artistice îşi găseşte unul din cele mai elocvente exemple în cazul picturii murale. „Legată" de zid şi, în consecinţă, de arhitectură, pictura dobândeşte un alt statut decât atunci când este „legată" de un obiect. Nu numai condiţiile sale materiale de execuţie diferă ci, odată cu contextul, diferă chiar natura intimă a imaginii, am spune mai degrabă statutul său de realitate, cf. Paolo şi Laura Mora, Paul Philippot, *Conservarea picturilor murale*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1986.

[81] Textul lămuritor în acest sens se află în Raportul lui Cesare Brandi la Carta Restaurării (1972): „Conştiinţa că operele de artă – înţelese în accepţia cea mai vastă, cuprinzând ambientul urban, monumentele de arhitectură, de pictură şi sculptură, de la vestigiul paleolitic până la expresiile figurative ale culturilor populare – trebuie să fie tutelate omogen şi egalitar, conduce cu necesitate la elaborarea unor norme tehnico-juridice care să sancţioneze limitele în interiorul cărora trebuie înţeleasă conservarea, fie ca salvgardare si acţiune preventivă, fie ca intervenţie de restaurare propriu-zisă." (Cesare Brandi, *Teoria Restaurării*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1996).

supraviețuirii monumentului istoric, include numeroase sacrificii ale unor detalii autentice, considerate nesemnificative pentru definirea monumentului respectiv. În acest sens, componentele artistice, decorația murală, decorația în stuc sau sculpturală, policromia fațadelor, detaliile funcționale care fac parte din sfera „minorului", sunt primele sacrificate.

Una dintre formele de compromis, invocată adesea pentru legitimitatea ei, este consolidarea structurală a arhitecturii, în condițiile regimului seismic al țării noastre. Până la aplicarea în România, în urmă cu peste doisprezece ani, a sistemului de consolidare prin forarea zidurilor şi introducerea unei rețele de tiranți metalici, utilizarea excesivă a betonului armat a provocat ireversibile transformări ale unor monumente istorice cu toate consecințele nefaste ale utilizării cimenturilor.

Enumerăm câteva din aspectele care condamnă componentele artistice sau detaliile definitorii pentru monumentele istorice, la mutilări, falsificări sau pierderi ireversibile, încă din faza de proiectare a conservării-restaurării arhitecturii sau a consolidării structurii:

1. înlocuirea paramentului monumentelor istorice (tencuieli, zugrăveli, profilaturi, bosaje, imitații de parament, picturi murale) cu noi tencuieli şi zugrăveli, adeseori având o cromatică străină de finisajul autentic al clădirii şi, din ce în ce mai frecvent, cu surogate imitând mai mult sau mai puțin abil materialele originale (spre exemplu, profilaturi din polistiren în locul celor din stuc, tencuială sau teracotă);
2. absența cercetării stratigrafice a fațadelor şi pereților interiori ai monumentelor istorice din programul inițial al proiectării de arhitectură sau structură;
3. conceperea soluțiilor de conservare-restaurare a arhitecturii şi structurii monumentului istoric pornind de la premisa că detaliile şi componentele artistice sunt elemente de sacrificiu care nu necesită alte variante de intervenție asupra monumentelor istorice;
4. soluțiile de conservare-restaurare a arhitecturii şi structurii acesteia includ materiale incompatibile cu natura celor originale sau care, asemenea cimentului, pot provoca efecte secundare nefaste (aport de săruri solubile, comportament diferit la condițiile de microclimat, provocarea fenomenului de condens şi favorizarea fenomenelor de biodeteriorare).

Exemplele care ilustrează aspectele prezentate mai sus sunt numeroase, unele dintre ele făcând parte din istoria protecției monumentelor istorice în spațiul românesc. Transformarea de către arhitectul francez A. Lecomte de Noüy a ansamblului monastic din veacul al XVI-lea de la Argeş în parc episcopal şi reşedință regală în acelaşi timp, fără legătură cu tradiția medievală românească, este unul dintre exemplele care marchează începuturile activității de protecție a monumentelor istorice[82].

O cazuistică foarte bogată o reprezintă ansamblurile şi siturile medievale din Transilvania unde, pe de o parte, practica cercetării stratigrafice a fațadelor şi pereților interiori nu însoțeşte întotdeauna proiectarea restaurării de arhitectură, iar pe de altă parte refacerile radicale, *ex novo,* sunt promovate în virtutea unor rațiuni comerciale sau festiviste conjuncturale. Un exemplu care concentrează cele două aspecte este restaurarea Casei cu Cerb din Sighişoara. Distrugerea unei părți din pictura interioară, în absența unei cercetări stratigrafice care să preceadă activitatea de proiectare, şi restituirea aberantă care a preluat în mod arbitrar rezultatele cercetării stratigrafice a paramentului.

Un caz îl reprezintă refacerea, în urma consolidării bisericii, a fațadelor bisericii „Sf. Nicolae" Domnesc din Curtea de Argeş, unde proiectul de arhitectură, împreună cu intervenția ulterioară a constructorului, nu a preluat şi proiectul de cercetare şi conservare a paramentului. Rezultatul a fost pierderea, în cea mai mare parte, a tencuielilor de rostuire istorice şi prin urmare a şansei de a regăsi urme semnificative din tencuielile originale de secol XIV. Asemenea necorelări între proiectul de restaurare a arhitecturii şi cel realizat de restauratorul de pictură murală se reflectă de multe ori în atitudinea constructorului care execută lucrarea de restaurare a monumentului istoric.

Conflicte metodologice provin adeseori din soluțiile propuse pentru consolidarea monumentelor istorice, soluții care implică, uneori cu prea mare uşurință, ca operațiuni auxiliare, extragerea picturilor murale sau suprimarea acestora sau a tencuielilor şi decorațiilor în stuc originale. Biserica din Baia, ctitorită de Petru Rareş, unde singura soluție posibilă a fost extragerea unor registre din valoroasa pictură exterioară din veacul al XVI-lea. Operațiunea de extragere şi replantare, traumatizantă în general pentru monumente, a provocat ireversibile degradări ale

[82] O imagine semnificativă despre începuturile activității de conservare-restaurare la noi se află în culegerea documentelor epocii privind îndeosebi restaurarea bisericii episcopale de la Argeş: Restaurarea monumentelor istorice. 1865-1890. Acte şi rapoarte oficiale, Bucuresci, Tipografia Carol Göbl, 1890.

fragmentelor de pictură murală. Un caz recent, întâlnit la biserica din Telița, județul Tulcea, este suprimarea totală a paramentului original, din piatră şi mortar de var acoperit de tencuială, cu un aspect mural specific unei asemenea zidării şi înlocuirea acestuia cu o cămaşă de beton armat[83]. Asemenea soluții, chiar dacă mențin existența fizică a zidurilor, declasează de fapt ireversibil monumental istoric văzut în integralitatea sa.

În ceea ce priveşte materialele inadecvate utilizate în intervenția de conservare şi restaurare, cazurile cele mai frecvente sunt cele de utilizare a cimentului în cazul monumentelor istorice cu zidării din cărămidă, piatră şi mortare de var. Un fapt evidențiat de mult timp este nocivitatea utilizării cimenturilor, care favorizează fenomenele de umiditate ascensională, determinând schimbarea regimul termic al zidurilor şi constituind un aport destructiv de săruri solubile[84].

2.2. Preeminența arhitecturii în detrimentul expresiei autentice a monumentelor istorice

Una din tendințele care au caracterizat evoluția conceptului modern de restaurare a monumentelor istorice este preeminența arhitecturii, în interiorul căreia tot ceea ce aparține domeniului componentelor artistice este expus, în numeroase cazuri, unei existențe temporare, fiind supus oscilațiilor gustului şi subordonat exigențelor ce țin de puritatea spațiului arhitectural.

După depăşirea rigorilor restaurării istorice, ca o reacție la erorile devastatoare ale etapei doctrinare, soldate cu definitiva pierdere a autenticității unor monumente cheie ale trecutului românesc, restaurarea, pe care profesorul Grigore Ionescu o numeşte „a zilelor noastre”[85], îşi îngăduie libertatea unor inițiative creative care vor să intre în dialog cu ceea ce subzistă din monumentul autentic. Rezultatul acestui exercițiu, cu perioade extrem de fructuoase în sec. XX, a fost dobândirea convingerii că la nivelul elementelor „minore” care alcătuiesc „epiderma” sau detaliile decorative şi funcționale, fie ele şi autentice, se poate produce o remodelare în funcție de viziunea arhitectului şi întotdeauna în favoarea purității spațiului construit. De aici decurge adeseori ignorarea arheologiei suprafețelor arhitecturale sau preluarea arbitrară a rezultatelor ei şi restituirea monumentului istoric în funcție de *valoarea de contemporaneitate*[86]. Aceste forme de *restaurare-adaptare*[87] au generat recent fenomene de transformare a fondului construit autentic într-un decor, în care falsul şi prostul gust, rafinamentul măsluit şi stridența grosolană coexistă. Iată câteva din aceste fenomene capabile să compromită autenticitatea monumentelor istorice :

- decaparea totală, în absența sau în ciuda cercetării stratigrafice, a suprafețelor arhitecturale, a tencuielilor de finisaj, a decorațiilor murale, păstrate fragmentar sau integral;
- înlăturarea, în absența cercetării stratigrafice sau în ciuda rezultatelor acesteia, a policromiei fațadelor sau a interioarelor;

---

[83] Cazurile menționate, ca multe altele care pot fi invocate în ceea ce priveşte monumentele noastre istorice, vin în contradicție cu Recomandările privind analiza, conservarea şi restaurarea structurală a patrimoniului arhitectural, document aprobat de Comitetul Științific Internațional pentru Analiza şi Restaurarea Structurilor Patrimoiului Arhitectural în cadrul reuniunii de la Paris din 13 septembrie 2001 (ICOMOS – ISCARAH, text bilingv, română-engleză, Ed. Universitară „Ion Mincu”, Bucureşti, 2002). Astfel, la capitolul 3 se spune: “Alegerea între tehnicile „tradiționale” şi cele „inovatoare” va fi cântărită de la caz la caz, acordându-se preferință celor care sunt mai puțin invazive şi mai compatibile cu valorile de patrimoniu, ținând cont de cerințele privind siguranța şi durabilitatea”. Se vorbeşte, de asemenea, despre reversibilitatea materialelor noi introduse în operă şi despre evitarea pe termen lung a efectelor secundare

[84] Unul dintre specialişii care au afirmat în anii ’70 nocivitatea utilizării cimenturilor la monumentele noastre istorice, promovând prin însăşi activitatea sa mortarele de var a fost restauratoarea Tatiana Pogonat. Unul din articolele în care şi-a afirmat punctul de vedere s-a intitulat Observations concernant la nature et le comportement des mortiers des peintures murales de Moldavie, publicat în actele Colocviului consacrat conservării-restaurării picturilor murale desfăşurat la Suceava în 1977. Este, după cum se ştie, anul desființării de către regimul comunist a Direcției Patrimoniului Cultural Național.

[85] Vorbind despre cel de-al doilea Congres Internațional al arhitecților şi tehnicienilor de monumente istorice care se desfăşurase la Veneția între 25-31 mai 1964 (momentul lansării Cartei de la Veneția), Grigore Ionescu realizează o periodizare a evoluției conceptului de conservare-restaurare la noi. Caracterizând ce-a de a patra perioadă, „a zilelor noastre”, ce urmase „restaurării istorice” de la finele veacului al XIX-lea, acesta explică: „se admite în anumite condiții alături de restaurarea istorică şi o restaurare cu completări, aceasta făcându-se loial, în stilul epocii noastre, respectându-se însă locul şi dimensiunile părților originale lipsă, care se înlocuiesc.” (O nouă cartă internațională privind conservarea şi restaurarea monumentelor istorice, în Monumente istorice. Studii şi lucrări de restaurare, Ed. Tehnică, Bucureşti,1967).

[86] Conceptul valorii de contemporaneitate (Der Gegenwartswert) face parte din sistemul valorilor monumentului istoric teoretizat de Aloïs Riegl în Cultul modern al monumentelor, esența şi geneza sa (Der moderne Denkmalkultus, sein Wesen und seine Enstehung), Leipzig –Viena, 1903.

[87] Termenul de adaptare, reprezentând atribuirea unei noi funcțiuni monumentului în scopul salvării acestuia din punct de vedere economic, al valorilor istorice şi estetice a fost utilizat de Bernard M. Feilden în cursul său editat de ICCROM, Une introduction à la conservation des biens culturels, cap. III. Termenul de reabilitare (rehabilitation) este, potrivit aceluiaşi document, „procesul prin care se aduce o construcție la o nouă funcțiune, fără alterarea părților de clădire semnificative pentru valoarea sa istorică”.

- restituirea arbitrară a faţadelor cu o policromie stridentă, adaptată gustului contemporan şi nicidecum realităţii istorice a monumentului;
- suprimarea policromiei originale sau refacerea într-o cromatică total străină de policromia autentică a decoraţiei interioare.

2.3. Utilizarea surogatelor

Distrugerilor sau restituirilor arbitrare ale decoraţiilor murale originale li se adaugă practica surogatelor artistice. Suprimarea originalului este urmată de o pseudo-reconstituire a acestuia în materiale de altă natură şi a căror prelucrare înseamnă, în primul rând, ruptura cu meseriile tradiţionale: zidarii, stucatorii, tâmplarii, fierarii, pietrarii devin din ce în ce mai puţini sau dispar. Locul acestora este luat de experţii surogatelor moderne. Unul din cele mai nocive fenomene prin expansiunea sa şi prin introducerea unor materiale incompatibile în tratamentul faţadelor este înlocuirea, sub pretextul consolidării clădirii, a profilaturii acesteia cu replici mai mult sau mai puţin fidele realizate din *polistiren*[88]. Procedura este simplă: modenatura faţadei este rasă pentru a face loc unei *cămăşuiri* a pereţilor interiori şi exteriori. Ulterior, elementele din polistiren, asemenea unei butaforii scenografice, sunt aplicate pe suprafeţele betonate, primind de asemenea un surogat de tencuială, de fapt o spoială sintetică imitând rugozitatea unui mortar cu nisip.

Uneori, utilizarea surogatelor ia o turnură mai serioasă, înscriindu-se aparent în efortul comun de a găsi materiale cât mai performante pentru tratamentul monumentelor istorice. Rezistenţa la factorii de degradare reprezintă argumentul care face loc cu grăbire abundenţei de materiale sintetice, uşor de pus în operă şi care transformă în produse falimentare vechile materiale tradiţionale cum ar fi varul sau argila. Odată cu înlocuirea acestora dispar, cum am arătat deja, meserii tradiţionale care perpetuau de secole tehnologii care au produs zidiri exemplare sau ansambluri şi situri în care materialele esenţiale, piatra, argila, lemnul, coexistau într-o perfectă consonanţă cu mediul natural.

2.4. Patrimoniul „minor”[89]

Monumentele istorice sunt posesoarele unui patrimoniu cu statut incert, considerat de multe ori ca având un caracter temporar şi nedefinitoriu stilistic pentru ansamblul architectural. Prin urmare, sunt elemente la care, după părerea restauratorilor sau a proprietarilor, se poate renunţa fără ca arhitectura să-şi piardă autenticitatea. Este vorba de detaliile cu caracter funcţional ale unei construcţii, de la ferestre şi uşi la ansamblul elementelor de feronerie, sfârşind cu umilele cutii poştale. Toate aceste detalii dispar cu o condamnabilă uşurinţă, înlocuindu-se cu elemente standardizate, noi, şi care nu mai au identitate stilistică, exprimând doar pragmatismul şi lipsa de educaţie din zilele noastre.

Am putea vorbi de veritabile manii care duc la pierderea ireversibilă a decoraţiilor murale, a stucaturilor sau a decoraţiilor în stucco-marmură, a splendidelor tocării de uşi şi ferestre, cu toate accesoriile autentice, a sobelor elegant construite cu rafinate cahle, a lambriurilor şi tavanelor, mozaicurilor pavimentare şi vitraliilor. Una din acţiunile curente, distrugătoare de patrimoniu, ar putea fi numită „termopanomania” căreia îi cad victimă, în afara oricăror reglementări privind intervenţia asupra diferitelor categorii de detalii ale unei clădiri istorice, sute de case începând cu moştenirea medievală şi sfârşind cu imprevizibila diversitate a arhitecturii secolelor XIX şi XX.

O altă modă devastatoare pentru patrimoniul nostru ar putea fi numită „dezvoltare”, ascunzând, sub deviza unui moment istoric confruntat cu efectele unei crize în expansiune, întreaga „isterie imobiliară”[90] care a cuprins Capitala şi, împreună cu ea, tot teritoriul ţării. Sub pretextul valorii de contemporaneitate, cum ar fi spus Alois Riegl, o serie de case aparţinând patrimoniului construit îşi pierd arhitectura interioară, exhibând uneori şi în exterior formele stridente şi orgolioase din metal şi sticlă. Sacrificarea arhitecturii de interior implică, evident, suprimarea întregului discurs al componentelor artistice, cu subtila asociere a materialelor epocii[91].

---

[88] Un caz recent, justificat prin operaţiunile de consolidare structurală, a fost cel al clădirii monument istoric din Calea Griviţei nr. 28, aparţinând în prezent Universităţii Naţionale de Arte din Bucureşti. Întreaga profilatură a fost „reconstituită” prin asemenea surogate din polistiren.

[89] Termenul ne aparţine, dorind să sublinieze atenţia secundară sau chiar ignorarea pe care o suportă detaliile cu caracter funcţional sau decorativ ale clădirilor de patrimoniu, având adeseori drept consecinţă mutilarea sau suprimarea acestora.

[90] Expresia aparţine noului primar general al Capitalei, Sorin Oprescu şi a fost lansată recent, cu prilejul unui interviu radiodifuzat în cadrul dialogului purtat cu noul ministru al Culturii Theodor Paleologu.

[91] Exemplele par a se înmulţi în Bucureştiul istoric. De la exemplul orgolioasei clădiri, sediu al Uniunii Arhitecţilor din Piaţa Revoluţiei, se poate ajunge la formule de o maximă „discreţie”, cum este recenta „restaurare”– reabilitare a frumoasei case din str. G-ral Berthelot nr. 79, a cărei autentică arhitectură interioară a fost complet suprimată.

Ne întrebăm ce se va întâmpla odată cu aplicarea dispozițiilor europene privind reabilitarea termică a clădirilor şi în ce măsură aceasta nu va fi pretextul renunțării fără dificultăți la tencuieli de finisaj, decorații sau detalii funcționale originale în favoarea unor discutabile replici.

Prezența acestui patrimoniu „minor" pune din nou problema formulată anterior a unui nivel al meseriilor de patrimoniu capabil să raspundă necesităților unui ansamblu sau sit istoric, ale centrelor istorice, atâtea câte au mai rămas, din oraşele noastre. În acelaşi timp, este vorba de o diversificare a ramurilor de învățământ dedicat conservării şi restaurării patrimoniului. Avem prea puțini restauratori dedicați unor domenii precum piatra, lemnul, metalul, vitraliile, stuco-marmura, ceramica, etc. Aceste carențe nu fac decât să faciliteze fie suprimarea tuturor detaliilor care rafinează şi definesc în mod unitar o clădire, fie înlocuirea lor cu lamentabile surogate.

2.5. O morfologie a distrugerilor

Admițând că prezentarea noastră privind starea monumentelor se face din perspectiva factorului antropic, comentariul privind morfologia distrugerilor are mai puțin în vedere explicarea în sine a formelor de degradare naturală şi a mecanismelor acestora. Contribuția factorilor naturali, de la mişcările seismice la condițiile climatice specifice zonei geografice în care ne aflăm, este privită din unghiul responsabilității umane, al intervenției sau non-intervenției politicii aplicate în domeniul protejării monumentelor istorice din România.

De aceea, ca şi în cazul arhitecturii, de care, reamintim, componentele artistice sunt organic legate, vom enumera principalele categorii de distrugere a componentelor artistice, împreună cu prezentarea efectelor acestora.

2.5.1. Abandonul

Fiind expresia culminantă a non-intervenției, abandonul îşi află rădăcina în abordarea iresponsabilă a monumentului istoric, una dintre cauzele acesteia fiind ignoranța, provenită din carențele sistemului de educație, din sistemul defectuos de promovare a valorilor, din exacerbarea *valorii de noutate*[92] pe care o promovează construcția economico-socială modernă şi din segregarea valorilor într-un mediu dominat de o anumită opțiune spirituală sau confesională.

Un al doilea aspect, definitoriu pentru protecția monumentelor istorice văzute în complexitatea şi diversitatea lor, îl reprezintă implicarea politicului. Determinarea pe care politicul o poate avea pentru soarta monumentelor istorice este exprimată şi de căderea acestora în uitare, stagnarea sau împiedicarea desfăşurării operațiunilor de conservare-restaurare, un abandon prelungit intenționat până în pragul „declasării de urgență". Unul din cazurile cele mai dramatice de distrugere prin abandon, care priveşte deopotrivă arhitectura şi componentele artistice care o definesc, este centrul istoric al Constanței. Modelul însă se poate regăsi pe întreg teritoriul țării, începând cu Capitala şi sfârşind cu satele româneşti.

Al treilea aspect, cel mai bine definit ca prezență şi eficiență, favorizând fenomenul de abandon al monumentelor istorice, este factorul socio-economic. Lipsa de precizie şi de coerență a legislației nu permite asigurarea unei veritabile protecții a patrimoniului în situația în care acesta are statut de proprietate privată şi este amenințat de caracterul discreționar al deciziilor administrative şi de presiunea unei dezvoltări urbane incapabilă să integreze şi să asume valorile istorice.

Abandonul se manifestă la nivelul componentelor artistice cu întregul arsenal de degradări, începând cu desprinderile şi decoeziunea suportului şi sfârşind cu denaturările cromatice, exfolierile şi pulverulența straturilor de culoare. Factorii de degradare, acționând în cazul abandonului într-o perfectă cooperare, ne oferă fenomene bazate pe valori extreme, cu manifestări corespunzătoare, de o maximă anvergură. Astfel, umiditatea, sub forma capilarității şi infiltrațiilor, e însoțită, în cazul unui monument neprotejat de o expansiune fără precedent a eflorescențelor saline sau a atacului biologic. Într-un asemenea caz, nu numai că structura materială (piatră, lemn, materiale liante pe bază de var, pigmenți şi lianți organici, etc.) a componentelor artistice suferă pierderi majore, dar efectele agresiunii factorilor de degradare pot persista chiar şi după protejarea monumentului istoric şi includerea lui într-un regim aparent normal de conservare.

Un caz special pentru fenomenele de abandon din zilele noastre, cu efecte dezastruoase asupra componentelor artistice, este reprezentat de suspendarea unor şantiere de conservare-restaurare fără

[92] Este de asemenea unul din conceptele lansate de Riegl. Valoarea de noutate (Der Neuheitswert), deşi aparent poate reprezenta o valență pozitivă, în realitate este responsabilă pentru mutilări sau distrugeri ale autencității monumentului istoric în numele unor criterii ale modernității.

a asigura o monitorizare a acestora şi menţinând uneori *in situ* schele şi sisteme de protecţie din materiale perisabile. Acestea pot deveni sursă a degradărilor, provocate de dezvoltarea fenomenelor de biodeteriorare, sau pot favoriza aportul de umiditate provenind din apele meteorice.

2.5.2. Vandalismul

Consecinţă a unui sistem instituţional fragil, lipsit de coeziunea şi sinergia necesară, dublat de o lipsă a convergenţei forţelor sociale, vandalismul îşi află rădăcinile în carenţele ce privesc patrimoniul construit în general, fiind în acelaşi timp o oglindă a conştiinţei publice. Proliferarea vandalismului, îmbrăcând forme dintre cele mai diverse, cum ar fi expansiunea *graffiti*-urilor, ar trebui să constituie obiectul unei analize interdisciplinare – sociologică, de evoluţie a mentalităţii, estetică – capabilă să ofere instituţiilor implicate în protecţia patrimoniului un diagnostic adecvat.

La nivelul componentelor artistice şi mai cu seamă al „epidermei" monumentelor istorice, reprezentată de tencuielile de finisaj şi picturile murale, vandalismul face parte din categoria degradărilor intenţionate de o remarcabilă amploare.

În cadrul numeroaselor acte de vandalism care desfigurează suprafeţele decorative sau iconografice ale monumentelor noastre istorice, trebuie despărţite intervenţiile iresponsabile de degradare de cele care au căpătat statutul de fapt de memorie, devenind uneori inestimabile documente. Este cazul, în special în ceea ce priveşte monumentele ecleziale, al inscripţiilor şi grafitelor istorice cu multiple semnificaţii, de la semnele şi inscripţiile cu caracter liturgic la consemnarea unor fapte istorice[93].

Actele de vandalism, dincolo de manifestarea lor întâmplătoare sau accidentală au căpătat, inclusiv la nivelul componentelor artistice, fizionomia unor intervenţii sistematice care intenţionează să conducă la declasarea monumentului istoric sau să pregătească terenul pentru operaţiuni de adaptare-modernizare a acestuia[94]. În acest sens, putem distinge câteva modalităţi de a agresa monumentele istorice şi implicit componentele artistice ale acestora, gesturi devenite tipice după o experienţă de aproape două decenii:

- decaparea elementelor decorative din stuc ale faţadelor pentru a realiza supralărgirea unor deschideri, pentru a permite intervenţii asupra structurii arhitecturale sau pentru a restitui suprafeţele arhitecturale în gustul arbitrar al proprietarului sau al beneficiarului de folosinţă;
- producerea unor degradări intenţionate ale sistemelor de protecţie a suprafeţelor arhitecturale pentru a provoca infiltraţii ale umidităţii şi ulterior degradări majore şi rapide ale decoraţiei murale originale;
- lovituri, grafite, mutilări prin aplicarea unor materiale ireversibile pe suprafeţele arhitecturale.

2.5.3. Întreţinerea defectuoasă

În acelaşi context al absenţei unei conştiinţe publice educate în sensul păstrării şi punerii în valoare a patrimoniului, sunt cultivate defectele cronice de întreţinere a ansamblului componentelor artistice ale monumentelor istorice. Caracterul eteroclit al materialelor constitutive ale elementelor decorative de mai mică sau mai mare amploare ale patrimoniului construit, de la detaliile „minore", cu caracter funcţional, la marile ansambluri iconografice de pictură murală, impune o atenţie specială şi o tratare diferenţiată a tuturor acestor componente definitorii pentru expresia artistică şi stilul monumentelor istorice.

În general, asistăm la o tratare neprofesionistă şi nu îndeajuns de responsabilă a activităţii cotidiene de întreţinere a monumentelor istorice. În cea mai mare parte a cazurilor, la monumente din categoria *A,* nu se cunoaşte existenţa unor reguli elementare de întreţinere a componentelor artistice, reguli care ar trebui să fie cuprinse în sfera conservării preventive. De asemenea, la monumente de prim ordin lipseşte orice sistem de monitorizare a condiţiilor de microclimat, care afectează direct evoluţia componentelor artistice ale monumentelor istorice.

---

[93] Decelarea grafitelor istorice, aspect deseori neglijat în ansamblul unor lucrări de conservare-restaurare a componentelor artistice, presupune un aspect de interdisciplinaritate prin colaborarea cu specialistul paleograf, capabil să facă lectura textului incizat şi să îi determine vechimea. Un astfel de model de interdisciplinaritate ne-a fost oferit, la începutul perioadei restaurării istorice de volumul Buletinului Comisiunii Monumentelor Istorice dedicat Bisericii Domneşti de la Argeş (BCMI, Anul X – XVI / 1923).

[94] Un exemplu tipic, între multe altele din centrul istoric al Bucureştilor, pentru această formă de degradare intenţionată este zona Căii Griviţei situată între intersecţia cu B-dul Dacia şi Buzeşti. Degradarea acentuată a unor case abandonate sau propuse spre vânzare este vizibil accelerată de persoane neidentificate care pot acţiona în condiţiile unei insuficiente supravegheri a zonei.

În lipsa echipamentului de control al microclimei, a aparaturii necesare curăţeniei cotidiene şi a cunoştinţelor necesare conservării preventive a monumentelor istorice, componentele artistice cad victima unei agresiuni lente şi constante din partea propriilor lor proprietari sau custozi. În acelaşi timp, ignoranţa este sursa a tot felul de iniţiative nocive pentru componentele artistice, de la elementele cu caracter decorativ şi funcţional la ansamblurile de pictură murală:

- desprăfuiri ale suprafeţelor arhitecturale cu perii dure, inadecvate, în condiţiile unei fragilităţi a decoraţiilor murale; prezenţa, de pildă, a unor desprinderi neinvestigate şi netratate ale suportului picturilor murale poate duce, prin desprăfuirea cu perii dure, la apariţia unor lacune sau la extinderea celor existente; de asemenea, atingerea suprafeţelor necercetate, aflate în curs de exfoliere, poate provoca mari pierderi ale stratului pictural;
- curăţări cu caracter abraziv ale componentelor artistice aparţinând diferitelor categorii de materiale (lemn, piatră, metal, etc.);
- utilizarea unor produşi chimici de curăţare, incompatibili cu natura materialelor care alcătuiesc diferitele tipuri de componente artistice ale unui monument istoric;
- efectuarea unor reparaţii improvizate cu materiale care pot produce degradări ale componentelor artistice sau pot provoca efecte secundare dezastruoase (semnalăm în acest sens intervenţiile cu ciment sau cu materiale sintetice ireversibile);
- introducerea în interiorul monumentelor istorice a unor aparate de încălzire şi aer condiţionat neomologate pentru monumentele istorice şi fără efectuarea unui studiu prealabil al condiţiilor de microclimat.

2.5.4. Erorile metodologice

Din cauza deficienţelor legislative, a lipsei de cooperare şi coordonare instituţională, a ineficienţei sistemului administrativ şi a subfinanţării constante a protecţiei patrimoniului, erorile privind intervenţia asupra fondului construit clasat sunt evenimente previzibile. Absenţa unui Cod al Restaurării şi a unei unităţi doctrinare, precum şi carenţele în educaţia publicului şi în formarea specialiştilor, converg spre degradările, erorile metodologice, spre intervenţiile neprofesioniste şi refacerile abuzive în numele unor principii situate în afara patrimoniului sau în contradicţie cu regulile care îi guvernează protecţia.

2.5.4.1. Absenţa conservării preventive[95]

Este condiţia în care se găsesc toate monumentele, indiferent de regimul de protecţie în care sunt clasate. Nici marile monumente aflate pe Lista patrimoniului mondial nu beneficiază de un program de conservare preventivă. Mai mult decât atât, monumente cu picturi murale, catapetesme, pictură pe lemn, mobilier, elemente de sculptură în piatră, care au fost supuse unui proces de restaurare, nu beneficiază de un program de monitorizare a condiţiilor de microclimat.

De fapt, existenţa componentelor artistice este condiţionată de asanarea monumentului în ansamblul său. Din păcate, patrimoniul construit este în numeroase cazuri supus unui proces de conservare-restaurare din care programul de asanare este fie absent, fie incomplet, fie incorect. Absenţa unui sistem formativ în domeniu, dedicat exclusiv problematicii monumentelor istorice, a unor specialişti capabili să ofere deopotrivă un diagnostic corect şi un proiect de asanare eficient, face ca monumentele istorice să treacă prin restaurări succesive şi să continue să fie expuse cu aceeaşi intensitate factorilor de degradare. Umiditatea, inamicul redutabil al monumentelor istorice, continuă să fie prezentă, sub forma umidităţii ascensionale (capilaritate) sau a fenomenelor de condensare, în interiorul şi exteriorul monumentelor noastre şi îndeosebi al monumentelor ecleziale, posesoarele celor mai mari tezaure de pictură murală, pictură pe suport de lemn sau sculptură. În mod aberant, intervenţiile asupra monumentelor istorice nu numai că nu ameliorează fenomenele de umiditate, dar nu fac decât să accentueze fenomene nocive cum ar fi ascensiunea umidităţii de capilaritate.

Inexistenţei conservării preventive i se alătură întreţinerea defectuoasă a spaţiului construit şi funcţiunea monumentului istoric, aflată adeseori în contradicţie cu exigenţele conservării arhitecturii şi a componenetelor sale artistice.

[95] Între rezoluţiile celei de-a 16-a Adunări Generale a ICOMOS, desfăşurată la Quebec, Canada, între 30 septembrie şi 4 octombrie 2008, există rezoluţia nr. 27 privitoare la „monitorizarea preventivă" (Preventive Monitoring). Aici se subliniază importanţa acţiunilor preventive pentru protecţia şi conservarea patrimoniului. O serie de proiecte vor trebui implementate în acest sens. Preocuparea pentru conservarea preventivă este veche., putând fi regăsită în teoria brandiană a restaurării. De asemenea, face parte din programele de învăţământ ale instituţiilor de formare a specialiştilor în domeniul conservării-restaurării patrimoniului.

Rezultatul acestei stări de fapt este dezvoltarea unor forme de degradare care scapă de cele mai multe ori controlului. Vorbind despre picturile murale, de pildă, multe dintre aceste degradări sunt fatale coeziunii materialelor componente ale suportului şi stratului pictural. Le enumerăm pe cele frecvent întâlnite:

- dezvoltarea, în condiţii de umiditate (capilaritate, condens), a eflorescenţelor saline. Un exemplu se referă la voalurile de eflorescenţe care acoperă valorosul ansamblu de pictură murală (sec. XV) de la Dobrovăţ;
- apariţia, în absenţa măsurilor de conservare preventivă şi a unui tratament de conservare a unor forme extinse de atac biologic. Exemplul cel mai elocvent îl reprezintă picturile murale (sec. XIV) din interiorul bisericii rupestre de la Corbii de Piatră;
- denaturarea stratului de culoare în condiţii de umiditate excesivă a zidurilor şi de microclimat necorespunzător. Pe lângă cazurile binecunoscute ale transformărilor suferite de faimosul albastru azurit din pictura exterioară moldovenească, există numeroase cazuri în care asistăm la denaturarea altor pigmenţi din paleta zugravilor medievali, cum ar fi roşul cinabru sau roşul miniu de plumb. Semnalăm mecanismul de alterare a roşului cinabru şi a miniului de plumb în ansamblul de pictură murală (1683) din vremea lui Şerban Cantacuzino de la Biserica Doamnei din Bucureşti.

2.5.4.2. Intervenţiile neprofesioniste

Actualul sistem de atestare profesională, bazat pe un sistem formativ defectuos, a generat apariţia în domeniul conservării - restaurării componentelor artistice a unor restauratori insuficient pregătiţi sau a unor pseudo-profesionişti cărora li s-a încredinţat tratarea unui patrimoniu de prim ordin. Evident, de această decizie este responsabil sistemul instituţional şi legislativ care o face aplicabilă. Lipsa din administraţie a personalului specializat, capabil să supravegheze punerea în practică a proiectelor, absenţa interesului instituţiilor statului pentru tot ce se află în afara Programului Naţional de Restaurare, în domeniul privat, ineficienţa Comisiei de componente artistice a Comisiei Naţionale a Monumentelor, devenită un organism consultativ, absenţa unui Cod al restaurării, după modelul cartei brandiene, în care să se reglementeze în detaliu comportamentul faţă de opera de artă, ceea ce este permis şi ceea ce constituie o eroare metodologică în intervenţia asupra patrimoniului.

Erorile privind intervenţia asupra componentelor artistice ale patrimoniului construit se manifestă în câteva direcţii principale: tratamente de conservare-restaurare neprofesioniste ale componentelor artistice ale monumentelor istorice; refaceri *ex novo* ale componentelor artistice, fie prin utilizarea ca suport a operei autentice, fie prin reconstituiri fanteziste sau având la bază analogia.

Intevenţiile neprofesioniste se caracterizează printr-o morfologie specifică a degradărilor pe care le provoacă. În acelaşi timp, însă, este de observat modul în care aceste intervenţii încearcă să disimuleze scopul şi metodele sale reale, puse în slujba unui beneficiar neavizat sau rău intenţionat. În cazul componentelor artistice, fie că este vorba de pictură murală, de sculptură, pictură pe lemn sau decoraţii în stuc sau stuco-marmură, putem distinge câteva modalităţi prin care un ansamblu sau o parte din acesta este degradat, pierzându-şi treptat principala calitate care îi conferă statutul de patrimoniu – autenticitatea:

- realizarea unei intervenţii de conservare-restaurare, de la operaţiunile de urgenţă la restaurarea integrală a unui ansamblu, fără o cuprinzătoare documentaţie prealabilă care să identifice obiectul intervenţiei, statutul său în ansamblul monumentului istoric şi trecerea acestuia prin timp;
- absenţa documentaţiei ştiinţifice preliminare, fizico-chimice, biologice etc., care să permită identificarea naturii materialelor componente ale operei de artă, a mecanismelor de degradare şi a naturii produşilor acestora, a stabilirii metodelor şi materialelor optime de conservare-restaurare;
- iniţierea lucrărilor de conservare-restaurare a componentelor artistice, multe dintre ele cu o structură materială fragilă, sensibile la condiţiile de microclimat, fără o asanare prealabilă a monumentului istoric şi o finalizare a consolidării structurii împreună cu conservarea-restaurarea elementelor protective ale monumentului istoric;
- absenţa monitorizării obiectului intervenţiei pe tot parcursul operaţiunilor de conservare-restaurare;
- organizarea şantierului de conservare-restaurare în condiţii neconforme normelor europene în domeniu, transformând schelele sau alte accesorii specifice şantierului în surse de degradare ale obiectului intervenţiei (depuneri de impurităţi, lacune, infiltraţii ale umidităţii având ca efecte eflorescenţele saline sau atacul biologic, contaminare cu microorganisme, pericole de incendii);

- efectuarea unor operaţiuni fizico-mecanice sau chimice traumatizante, fără asigurările necesare, transformând intervenţia de conservare-restaurare într-un incontrolabil compromis între salvare şi degradare;
- introducerea în operă a unor materiale incompatibile, cu efect secundar nedorit sau ireversibile;
- prezentarea estetică necorespunzătoare prin operaţiuni de reintegrare cromatică care denaturează originalul, falsificând percepţia în ansamblu a imaginii;
- refaceri abuzive care denaturează, practic, întregul ansamblu. Aceste intervenţii care înglobează originalul sau îl transformă într-un suport al refacerii arbitrare, după opţiunea beneficiarului, fac imposibilă lectura stilistică a ansamblului. În acelaşi timp, autenticitatea lui este, mai mult sau mai puţin ireversibil, compromisă;
- reconstituiri abuzive ale zonelor lacunare, bazate în numeroase cazuri pe analogie sau întregiri fanteziste ale lecturii imaginii. După cum se ştie, analogia este o metodă posibilă, aplicabilă însă în afara autenticului şi în orice caz delimitată explicit şi neechivoc de ceea ce subzistă din opera originală. Rolul analogiei rămâne pur didactic şi se bazează pe o documentaţie vastă. În schimb, reconstituirea fantezistă nu reprezintă decât o compromitere fără drept de apel a autenticităţii monumentului istoric. Este, din păcate, un fals care se poate fixa ireversibil în conştiinţa publică.

2.5.4.3. Intervenţii noi în cadrul monumentelor istorice

Prezenţa unor creaţii noi în interiorul monumentului istoric reprezintă o preocupare mai veche în cadrul conservării monumentelor istorice. Aceste creaţii pot constitui uneori un valoros adaos pentru monumentul istoric, fiind contribuţia, devenită cu timpul inestimabilă, a unor personalitati din domeniul arhitecturii, sculpturii, ceramicii, picturilor murale, artelor textile etc. Nesupusă însă unei judecăţi critice, neatribuite unor persoane sau organisme competente, asemenea intervenţii pot compromite iremediabil calitatea monumentului istoric.

Acest aspect atinge deopotrivă monumentele laice, dar mai cu seamă monumentele ecleziale, în care prezenţa imaginii, a programului iconografic, are un rol activ, integrat în actul liturgic. Dincolo de comentariile în jurul rolului imaginii şi al imperativei ei prezenţe, trebuie spus că noua pictură care, sub o aparentă canonicitate, îşi face loc în spaţiile rămase nezugravite de secole ale bisericilor ortodoxe, este prilejul lamentabil de a infiltra în trupul nealterat al unor monumente de prim ordin expresii mai mult sau mai puţin disimulate ale kitsch-ului, proliferând o pictură bisericească caracterizată de erori estetice şi iconografice.

Exemplele sunt numeroase, iar cauzele care au generat această situaţie în expansiune trebuie analizate cu grijă, într-un dialog între biserică şi laicat, între biserică şi instituţiile statului:

- formarea inadecvată a celor destinaţi să practice pictura bisericească;
- pregătirea insuficientă a oamenilor bisericii, deopotrivă în domeniul iconografic, estetic şi al istoriei artelor;
- inexistenţa unei instruiri adecvate a clerului în domeniul conservării şi administrării patrimoniului;
- absenţa unui program de promovare şi de control a introducerii noilor creaţii în spaţiul monumentelor istorice în cadrul Ministerului Culturii, Cultelor şi Patrimoniului Naţional şi al Comisiei Monumentelor Istorice;
- absenţa oricăror criterii privind modul de inserţie a noilor creaţii în spaţiul monumentelor, ansamblurilor şi siturilor istorice.

2.6. Cazuistică

2.6.1. Biserici din judeţul Vâlcea

Judeţul Vâlcea păstrează unul din cele mai bogate tezaure de biserici ale Evului Mediu târziu, situat între veacurile al XVIII-lea şi al XIX-lea. Această impresionantă înlănţuire de ctitorii datorate în cea mai mare parte unor boieri, boiernaşi sau unor comunităţi de moşneni a căror ceremonioasă desfăşurare votivă, ca în biserica din Urşani, de pildă, ne aminteşte de o altă pierdere ireparabilă, portul ţărănesc, reprezintă un fenomen a cărui frumuseţe şi vitalitate conţine în ea prospeţimea şi forţa începuturilor artei medievale. Constituind, stilistic vorbind, ecoul epocii brâncoveneşti, bisericile târzii din târgurile şi satele vâlcene, păstrează o inestimabilă bogăţie de picturi murale interioare şi exterioare împreună cu piese de mobilier, catapetesme şi obiecte liturgice.

Un periplu la aceste ctitorii vâlcene ne dezvăluie, însă, fenomenul îngrijorător al unei distrugeri sistematice care îmbracă nu numai forma clasică a abandonului, ci şi pe cea mult mai perfidă a

înnoirii, a unei festive şi grăbite refaceri prin voinţa orgolioasă şi puterea financiară a unor „ctitori" contemporani. Pentru a sublinia aspectul cuprinzător şi unitar al fenomenului distrugerilor, mutilărilor, falsificării, rezultat din acţiunea sinergică a proprietarilor monumentelor istorice, a autorităţilor responsabile de domeniul patrimoniului şi al restauratorilor, prezentăm în cazuistica distrugerilor componentelor artistice un grup de biserici vâlcene.

Biserica „Sf. Îngeri", Romanii de Jos, cartier Ţigănia, oraş Horezu (fig. 1 şi 2)
Zidită la 1700 de călugării Mănăstirii Hurezi, biserica păstra, până la ultima ei restaurare, ansamblul pictural autentic. Un impresionant tablou votiv, cu înlănţuirea călugărilor ctitori, domina prin amploarea şi expresivitatea lui ansamblul iconografic. O mână neprofesionistă, aparţinând din păcate unei categorii de pseudo-restauratori care lucrează în parohiile şi mănăstirile eparhiei Vâlcii, şi-a permis să mutileze prin repictări incisive un ansamblu care prelungea admirabilele realizări iconografice ale lui Costantinos împreună cu zugravii din jurul său.

Biserica „Intrarea în Biserică" şi **„Sf. Ioan Botezătorul",** Târgu Horezu (fig. 3 şi 4)
Ridicată între anii 1800-1804 prin osteneala lui Ioan Urşanu, vătaf de plai, a lui Constantin Covrea şi a altor ctitori, biserica păstra nealterată zugrăveala interioară şi exterioară de la 1807[96]. Biserica, împreună cu pictura sa, reprezenta unul din cele mai semnificative exemple de artă medievală târzie, a cărei originalitate şi-a aflat resursa vitală în filonul artei ţărăneşti. Urmând „metodologia" aplicată pentru pictura bisericii Sf. Îngeri din Romani, pseudo-restauratorul care a acţionat, fără nici o supraveghere din partea autorităţilor, a denaturat prin retuşuri şi repictări situate în afara principiilor restaurării, frumosul ansamblu de pictură murală ce împodobea deopotrivă interiorul şi exteriorul bisericii Târgului Horezu.

Biserica „Buna Vestire", Oteşani (fig.5)
Zidită la 1840 prin osteneala căpitanului Cincă şi a vătafului de plai Ioan Talin, biserica face parte din categoria monumentelor târzii, aflate la frontiera între tradiţia medievală, în ultima ei formă, post-brâncovenească, şi expresiile picturale înnoitoare, de factură occidentală. Zugrăvită de Ioan Predescu[97], biserica a suferit acelaşi proces de incisivă retuşare pe care l-am întâlnit la alte biserici vâlcene supuse intervenţiei unor pseudo-restauratori. Acest lucru dovedeşte lipsa de educaţie a comanditarilor.

Biserica „Sf. Nicolae", Olăneşti (fig.6 şi 7)
Zidită în anul 1718, prin osteneala căpitanului Drăghici Olănescu şi a jupânesii Ecaterina Oteteleşteanu, biserica a fost reparată de logofătul Gheorghe Olănescu. Biserica păstra pictura originală de la 1726. În 1999 vechea pictură murală a bisericii a fost acoperită cu o zugraveală sinistră. Pe lângă faptul că a fost compromisă autenticitatea picturii, s-au denaturat şi inscripţiile (spre exemplu, Sf. „Ermil" in loc de „Eustatie" şi „Teoctist" în loc de „Teopist"), cea mai gravă fiind pierderea unei neprețuite inscripţii care consemna numele generalului Steinwill, comandantul trupelor austriece de ocupaţie, aflată între portretul lui Şerban Cantacuzino şi cel al pr. Ioan[98]. Pentru că portretul lui Steinwill a fost şters după 1739, rămăsese numai inscripţia („Steanvil ghinarar"), pe care cercetătoarea Oana Iancovescu a vazut-o în anii '80. Se vede, însă, că „restauratorul" a socotit-o inutilă, din moment ce nu corespundea vreunui portret. Se vede denivelarea peretelui, în locul în care s-a facut intervenţia post 1739.

Este un caz tipic de intervenţie neprofesionistă, fatală pentru patrimoniul nostru bisericesc, şi căreia i-au căzut victimă numeroase ctitorii în absenţa controlului autorităţilor competente. Asemenea erori, provenite dintr-o nepermisă ignoranţă, din conştiinţa fragilă a restauratorilor şi din absenţa unor autorităţi competente şi active, prin care dispar, sunt denaturate sau se falsifică inscripţii, sunt frecvente în cazul ansamblurilor de pictură murală din bisericile noastre. Restaurarea ansamblului pictural de la Mănăstirea Govora are contribuţia ei la extinderea fenomenului. Astfel, câţiva din sfinţii reprezentaţi în registrul inferior, care aveau numele şterse, au primit, la cererea

[96] Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităţilor şi monumentelor feudale din România, I, Ţara Românească*, Editată de Mitropolia Olteniei, 1970.
[97] N. Stoicescu, op. cit.
[98] Inscripţie publicată în C. Bălan, Inscripţiile medievale şi din epoca modernă a României. Judeţul istoric Vâlcea, Bucureşti, 2005, nr.80, pp.169-170.

comanditarului, inscripţii noi. Astfel, restauratorii zeloşi au atribuit sfântului de langă fereastră numele de „Pahomie”. Desigur, nu exista un sfânt militar cu acest nume!

Biserica „Adormirea Maicii Domnului” a Mănăstirii Sărăcineşti, comuna Păuşeşti-Măglaşi (fig. 8-9)
Întemeiată la 1688 de Tănase Sărăcinescu împreună cu episcopul de Râmnic, Ştefan, mănăstirea a avut un parcurs dramatic al refacerilor şi schimbării statutului său, cu consecinţe asupra înfăţişării sale autentice. Cu chiliile „prefăcute” după cutremurul din 1838 (cf. Nicolae Stoicescu) de către episcopul Neofit al Râmnicului, ansamblul monastic mai păstra nealterată biserica împreună cu zugrăveala şi tâmpla. Ctitorită la 1718 de un alt episcop al Râmnicului, Damaschin, pictura murală împreună cu preţioasa tâmplă a bisericii constituia până nu demult expresia autentică a moştenirii brâncoveneşti. Dacă abuzivele retuşuri şi repictări ale picturii murale au fost executate cu o anume abilitate care nu se impune de la început ochiului neavizat, în schimb frumoasa şi bogata tâmplă cu elemente barocizante se remarcă cu uşurinţă prin stridenţa şi neprofesionalismul intervenţiei. Este uimitoare şi supărătoare în acelaşi timp graba cu care s-a înfăptuit, în afara oricărui control al autorităţilor, această pseudo-restaurare.

Biserici şi schituri din jurul Mănăstirii Bistriţa, Costeşti
Ctitorie de la mijlocul secolului al XV-lea a boierilor Craioveşti, rezidită de aceştia la 1519, Mănăstirea Bistriţa este astăzi rezultatul unor succesive refaceri şi transformări care au îndepărtat-o radical de înfăţişarea ei originală. Rezidirea, între 1846-1855, a incintei bisericii mănăstirii a însemnat definitiva îndepărtare de tradiţia medievală, din care subzistă doar chivotul preţios al Bolniţei.

Cu toate acestea, în jurul mănăstirii Bistriţa, locul ce adăposteşte moaştele Sf. Grigorie Decapolitul, gravitează biserici săteşti şi schituri care vorbesc despre continuitatea tradiţiei medievale în expresia sa ultimă, post-brâncovenească, a veacurilor XVIII-XIX. Această salbă de ctitorii este marcată de multiple fenomene de degradare, începând cu abandonul, actele de vandalism şi sfârşind cu neprofesionalismul intervenţiilor. O accentuare a degradărilor este generată de implacabilul factor antropic, a cărui prezenţă continuă să distrugă deopotrivă mediul şi monumentele ecleziale din jurul Bistriţei şi al surorii sale, Arnota. Este vorba de cariera de calcar care secţionează sistematic muntele şi dislocă, prin exploziile sale, bisericile şi schiturile din apropiere.

Împodobite cu picturi murale în cea mai bună tradiţie brâncovenească, componentele artistice din aceste schituri şi biserici se află uneori în aceeaşi condiţie limită ca arhitectura însăşi. Dislocările structurale, provocate de repetatele „cutremure” produse de cariera din apropierea Arnotei, îşi găsesc corespondentul în desprinderile ample, fisurile şi lacunele suportului picturii murale. Lipsa cronică de întreţinere favorizează apariţia şi extinderea umidităţii de infiltraţie, a umidităţii ascensionale, dezvoltarea formelor de biodeteriorare, transformarea suprafeţei picturale într-o zonă fragilă, decoezivă, invadată de săruri şi greu lizibilă datorită depunerilor de impurităţi.

Pentru a ilustra cele de mai sus prezentăm câteva exemple din bisericile din jurul Mănăstirii Bistriţa:

Biserica „Schitului Patruzeci de izvoare” (fig. 10 şi 11)
Numită şi „Schitul de sub piatră”, biserica este ctitoria de la 1701 a ieromonahului Ştefan, egumen al Mănăstirii Bistriţa. Construcţie simplă, fără abside şi turlă, cu aspect rustic[99], biserica păstrează decoraţia murală autentică, aflată însă într-o stare critică. Ansamblul picturilor murale prezintă desprinderi ample ale suportului având drept consecinţă apariţia şi extinderea lacunelor. Gravele dislocări structurale din bolţi pătrund la nivelul stratului pictural. Acestora li se adaugă reparaţiile grosolane devenite ele însele o sursă de degradare.

Biserica din Păr (fig. 12 şi 13)
Biserica păstrează ansamblul iconografic din veacul al XVIII-lea în buna tradiţie brâncovenească. Frumuseţea nealterată de incisive retuşuri sau repictări, este compromisă de degradările ample la nivelul suportului şi stratului pictural, provocate de dislocări structurale grave. În acelaşi timp, acestea au produs infiltraţia umidităţii provenite din apele pluviale şi apariţia crustelor de eflorescenţe în urma procesului de migrare şi recristalizare a sărurilor solubile.

[99] Cf. N. Ghika-Budeşti, *Evoluţia arhitecturii în Muntenia şi Oltenia*, Bucureşti, BCMI, III, 1932.

Schitul Păpuşa (fig. 14)
Fost metoh al Mănăstirii Bistriţa, actualul schit reprezintă refacerea realizată între 1711-1712 de egumenul Ştefan, pe locul unei mai vechi ctitorii a boierilor Craioveşti la sfârşitul secolului al XV-lea sau începutul secolului al XVI-lea. Frumosul ansamblu de pictură murală este la rândul lui victima vibraţiilor produse de cariera din vecinătatea Arnotei, şi a vandalismelor apărute în condiţiile unei protecţii precare. Mai cu seamă în pronaos, grafitele desfigurează picturile murale până la o înălţime considerabilă.

2.6.2. Biserici din Moldova

Biserica Mănăstirii Dobrovăţ, jud. Iaşi (fig. 15 şi 16)
Date istorice. Ctitorie de la sfârşitul domniei Sf. Ştefan cel Mare (1503-1504), biserica „Pogorârea Sfântului Duh" a mănăstirii Dobrovăţ adăposteşte unul din cele mai importante ansambluri de pictură murală din Moldova medievală, realizat în 1529. Cu o bogată iconografie, începând cu monumentala şi dinamica desfăşurare a ciclului cristologic din naos şi sfârşind cu discursul monastic al iconografiei pronaosului (*Scara lui Ioan Scărarul, Minunea Sf. Sava*), ansamblul picturilor murale de la Dobrovăţ este în acelaşi timp mărturia unei impecabile arte a frescei datorată zugravilor de tradiţie bizantină din veacurile XV-XVI de pe teritoriul Moldovei.

Starea de conservare. Din păcate, acest ansamblu-cheie al picturii medievale moldoveneşti a fost lăsat în afara oricărei monitorizări a condiţiilor de microclimat, precum şi a unei cercetări sistematice a evoluţiei fenomenelor de degradare.

Aceasta a condus la apariţia şi dezvoltarea unor degradări devastatoare pentru coeziunea stratului şi a suportului pictural, precum migrarea şi recristalizarea sărurilor solubile. De asemenea, odată cu apariţia şi evoluţia eflorescenţelor saline, trebuie luată în considerare şi posibilitatea unui atac biologic extins. În 1975, biserica mare a mănăstirii, care suferise în secolul al XVIII-lea transformări păgubitoare, de la tencuirea exteriorului la împodobirea coronamentului cu trei turle masive, a fost readusă la înfăţişarea originară prin lucrări de restaurare efectuate de fosta Direcţie a Monumentelor Istorice, condusă la acea vreme de Vasile Drăguţ. Cu acest prilej, pictura murală din bolţile naosului bisericii a fost supusă unei intervenţii urgente de consolidare a suportului. A fost, dealtfel, prilejul realizării unui program al intervenţiilor de urgenţă pentru patrimoniul de picturi murale din întreaga ţară, bazat pe conceptul minimei intervenţii, lansat doi ani mai târziu cu prilejul Colocviului de la Suceava (iulie 1977). Un asemenea program nu a fost niciodată implementat.

Biserica „Adormirii", Baia, jud. Suceava (fig. 17 şi 18)
Date istorice. Ctitorită în 1532 de voievodul Petru Rareş, biserica „Adormirii Maicii Domnului" din Baia a primit pictura interioară şi exterioară, prin grija aceluiaşi domn, în 1535. Înrudindu-se cu aceea a bisericii din Părhăuţi, ctitorită zece ani mai devreme, biserica „Adormirii" prezintă un plan mixt, fără turlă, având însă un foişor-clopotniţă peste pridvorul închis. Biserica se află în contextul vechii reşedinţe voievodale din timpul lui Bogdan I, centru economic şi politic legat de începuturile statale ale Moldovei medievale. Din trecutul fostei capitale moldoveneşti supravieţuiesc, împreună cu ctitoria mai târzie a lui Petru Rareş, ruinele Catedralei catolice din 1410, zidită cu ajutorul domnitorului Alexandru cel Bun, în memoria doamnei Margareta, şi biserica „Sf. Gheorghe" (biserica Albă), ridicată de Sf. Ştefan cel Mare în urma victoriei asupra lui Matei Corvin (1467).

Starea de conservare, intervenţii. Având probleme structurale grave, biserica a constituit obiectul unui proiect de consolidare. Intervenţia de consolidare a arhitecturii monumentului trebuia să ţină seama de cele două ansambluri, în aceeaşi măsură valoroase, de pictură murală interioară şi exterioară. Aflate într-un proces accentuat de degradare, cele două ansambluri iconografice necesitau ele însele un program de intervenţie urgentă de conservare.

2.6.3. Biserici rupestre

Corbii de Piatră, com. Corbi, jud. Argeş (fig. 19-21)
Date istorice. Considerată de unii cercetători ctitoria de la începutul secolului al XVI-lea a monahiei Magdalena, soţia Hamzei banul, iar de alţii ca fiind o biserică rupestră dintr-o aşezare monastică a cărei origine se află la începuturile veacului al XIV-lea, biserica săpată în stâncă de la Corbii de Piatră reprezintă unul din monumentele româneşti de prim rang, pentru care operaţiunile de cercetare-conservare ar trebui să se situeze printre priorităţi. În secolul al XIX-lea, la 1809, în timpul episcopului Iosif al Argeşului, biserica, devenită de mir, primeşte o tindă. O altă reparaţie intervine la 1846.

Biserica este constituită dintr-un naos cu laturile neregulate, boltit în arc frânt, urmat de două abside alăturate, cea din dreapta părând a aparține, după fragmentele iconografice păstrate, absidei principale a altarului, iar cea din stânga proscomidarului. La începutul secolului al XIX-lea o tâmplă de zid a separat naosul de cele două abside, micşorând spațiul destinat naosului şi modificând percepția interiorului şi a unei părți din ansamblul iconografic.

Starea de conservare. Chiar dacă în prezent monumentul constituie obiectul unui proiect de cercetare mutidisciplinară destinat conservării ansamblului, biserica rupestră de la Corbii de Piatră este un exemplu de degradare datorată unor condiții extreme de microclimat. Atacul biologic sub o formă deosebit de amplă, migrările şi recristalizările sărurilor, pierderile mortarelor pe bază de var sub forma unor degradări alveolare de o anvergură ieşită din comun, constituie fenomene cu atât mai grave cu cât se manifestă pe suprafața unui ansamblu de pictură murală, păstrat fragmentar, însă de o excepțională valoare. Executat în cea mai mare parte în frescă, probabil cu adaosuri *al secco,* ansamblul pictural de la Corbi aşteaptă, odată cu operațiunile de conservare-restaurare, o analiză iconografică aprofundată. În acelaşi timp, prin particularitatea sa, monumentul pune probleme de natură conservativă care necesită o monitorizare pe termen lung, cu restricții de vizitare.

2.6.4. Monumente din Transilvania

Biserica Neagră din Braşov (fig. 22 şi 23)

Date istorice. Prezență de prim rang a arhitecturii gotice din Transilvania, Biserica Neagră, a Sfintei Fecioare Maria, din Braşov este cel mai reprezentativ exemplu al construcțiilor ecleziale de tip hală de pe teritoriul românesc. Zidirea amplei bazilici, cu trei nave, s-a realizat pe locul unei mai vechi biserici în intervalul 1384-1477[100], continuând astfel o formulă constructivă adoptată pentru prima oară la fosta catedrală gotică din Oradea şi la corul bisericii evanghelice din Sebeş. Biserica Neagră este caracterizată de prezența tribunelor laterale, decorația bogată şi elegantă a portalurilor, cu amplele reprezentări sculpturale din exteriorul bisericii, fapt atipic pentru bisericile gotice din Transilvania.

Trecerea prin timp a bisericii este marcată de reparații mai mult sau mai puțin vaste, în urma degradărilor provocate de cutremure. Astfel de intervenții sunt menționate în prima jumătate a secolului al XVI-lea. A doua jumătate a veacului nu este nici ea scutită de evenimente grave, cum ar fi groaznicul cutremur din 1590. Mişcări seismice sunt înregistrate şi în 1590, respectiv 1681. Însă evenimentul care a marcat existența Bisericii Negre, determinându-i numele actual, a fost incendiul din 1689. Catastrofa, în care a pierit o bună parte din valorosul tezaur de obiecte al bisericii, a determinat reconstrucția, cu importante modificări, a bolților corului.

Probleme de conservare. Construită în cea mai mare parte dintr-o gresie friabilă de Timiş, la care se adaugă gresia albă calcaroasă de Ighiu în care au fost cioplite elementele constructive ale pridvorului dinspre est al fațadei sudice, statuile, ancadramentele ferestrelor şi baldachinele, Biserica Neagră prezintă fenomene grave de decoeziune a pietrei. La aceasta se adaugă problemele unei alte componente arhitecturale păstrată fragmentar: pictura murală. Una din mărturiile cele mai valoroase ale decorației murale, în stilul Renaşterii italiene (sec. XV), se află în timpanul treflat al portalului interior al pridvorului vestic. Picturii interioare i se alătura, până nu demult, decorația pictată exterioară din veacul al XVII-lea, din jurul ceasurilor de pe fațadele de vest şi sud ale turnului. Problemele de conservare ale exteriorului Bisericii Negre, generate deopotrivă de fragilitatea materialelor din care sunt alcătuite fațadele şi de condițiile aspre de microclimat, au angajat de-a lungul timpului intervenții mai mult sau mai puțin discutabile. Cea mai recentă, însă, pune sub semnul întrebării respectul principiului autenticității. Modul radical prin care s-a substituit consolidarea a ceea ce subzista din piatra originală cu decuparea şi eliminarea părților friabile şi înlocuirea lor cu similipiatră amestecată cu pigment a reprezentat numai o parte din metodologia de restaurare adoptată. O altă parte a acestui mod de intervenție a constituit-o pseudo-restaurarea picturii exterioare care decorează cele două ceasuri ale turnului. Practic, a fost vorba de o repictare grosieră care sfidează deopotrivă principiile restaurării şi bunul gust. Acțiunea s-a sustras, de altfel, monitorizării pe care o impusese la vremea respectivă Comisia de componente artistice din cadrul Comisiei naționale a Monumentelor.

„Casa cu Cerb" din Sighişora (fig. 24 şi 25)

Date istorice. Considerată cel mai reprezentativ monument de arhitectură civilă din Sighişoara medievală, „Casa cu Cerb" este rezultatul unei îndelungate evoluții în timp, cuprinsă în intervalul situat

[100] Cf. Vasile Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, Ed. Științifică şi Enciclopedică, Bucureşti 1976, p. 66.

între secolele XIV-XIX. Cercetările arheologice efectuate în subsolul casei au descoperit existența suprapunerii unor fundații de locuințe anterioare, databile în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, ceea ce face din perimetrul acesteia unul din cele mai vechi puncte construite ale cetății. Situată la intersecția Pieței Cetății cu strada Şcolii, „Casa cu Cerb" reprezintă, în forma sa actuală, reunirea a trei locuințe distincte, a căror evoluție, începând cu secolul al XIV-lea, s-a caracterizat prin succesive refaceri (cf. studiului realizat de istoricul de artă dr. Dana Jenei)[101].

Decorația murală: de la cercetare la restituirea finală. Cercetarea stratigrafică a fațadelor Casei cu Cerb, finalizată în anul 1998, a pus în evidență, la nivelul tencuielilor de parament, evoluția celor trei case care au creat forma actuală a construcției, descoperind în acelaşi timp elemente decorative care fuseseră ascunse de succesivele zugrăveli târzii. Casetele de sondaj extinse în colțul clădirii, în zona capului de cerb care reprezenta probabil în secolul al XVII-lea un trofeu autentic, au descoperit insolita imagine a trupului cerbului, reprezentat simultan pe fațada dinspre strada Școlii şi pe cea dinspre Piața Cetății. Dubla imagine a cerbului este însoțită de o amplă inscripție în latină, zugrăvită pe fațada dinspre Piața Cetății şi a cărei recuperare nu a putut fi finalizată la nivelul profesional pe care îl impunea valoroasa descoperire. Alte detalii ale decorației de parament, printre care o imitație de asize care împodobea casa nr.2 în perioada anterioară unificării din secolul al XVII-lea a celor trei case, imitația de bolțari realizată cu ocru roşu care a fost înlocuită peste aproximativ un secol cu o imitație din tencuială, urmele de policromie ale ferestrelor şi bowindow-ului, au oferit prețioase mărturii despre înfățişarea autentică a fațadelor „Casei cu Cerb". Programul de restituire a fațadelor pe care rezultatele cercetării stratigrafice îl impunea propunea conservarea în autenticitatea ei a tencuielii pe care au fost zugrăvite imaginile cerbului şi ampla inscripție în latină. De asemenea, ar fi trebuit lăsați vizibili martorii fazelor anterioare ale celor trei case unificate. Din păcate, ceea ce a rezultat a fost o restituire neprofesionistă a fațadelor cu o denaturare a dublei imagini a cerbului.

2.6.5. Picturile bisericilor de lemn din Transilvania

Parte integrantă a bisericilor de lemn, pictura interioară a acestora a suferit şi suferă un tratament discriminatoriu în raport cu arhitectura. Privită de multe ori ca o componentă minoră a arhitecturii, pictura suportă, chiar pe parcursul restaurării construcției, intervenții traumatizante, fără o prealabilă conservare preventivă a suprafeței picturale, sau fără protecția acesteia, cu sacrificarea unor fragmente din programul iconografic. Acestui aspect, care priveşte însăşi metodologia restaurării bisericilor de lemn, i se adaugă abandonul, întreținerea defectuoasă şi intervențiile neprofesioniste.

Înainte ca programele iconografice ale bisericilor de lemn din Transilvania să fi putut fi citite şi inventariate, acestea dispar sau sunt iremediabil mutilate. Efortul recuperărilor, preluat din păcate de prea puțini specialişti, este dezechilibrat de mic în raport cu fenomenul distrugerilor. Inclusiv acolo unde arhitectura subzistă, riscul pierderii picturilor interioare este demult instalat, fără să existe preocuparea pentru urgența intervenției şi pentru monitorizarea condițiilor de microclimat.

În asemenea condiții, putem vorbi de pierderea progresivă a unuia din cele mai ample şi mai vii capitole din arta medievală târzie. Aparținând veacurilor XVIII-XIX, ansamblurile iconografice din bisericile de lemn transilvane reprezintă expresia unei veritabile sinteze, produsă în mediul sătesc, între pictura barocizantă de factură occidentală şi tradiția picturii ortodoxe post-brâncoveneşti, filtrată însă prin viziunea frustă, dominată de gustul pentru apocrif al artei țărăneşti.

---

[101] Prima locuință care alcătuieşte actualul ansamblu a înlocuit construcția arhaică din lemn, fiind situată la limita nordică a ansamblului, cu fațada către strada Şcolii. Devenită ulterior gang de acces în curtea interioară, construcția redevine locuință la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Cea de-a doua locuință, cu fațada spre Piața Cetății, ocupând colțul actualei clădiri, avea inițial un singur nivel şi deschideri către str. Şcolii Cea de-a treia casă a păstrat nealterată structura medievală originară. Secolul al XVI-lea a constituit o etapă marcantă pentru evoluția Casei cu Cerb, schimbările intervenind la nivelul caselor 1 şi 2. Atribuită de unii cercetători lui Michael Hegyes, jude al Scaunului (1516), jude regal (1521-1529), primar (1526-1547) şi membru în „Sfatul locțiitorului regal", extinderea „Casei cu Cerb" este dovedită şi de unele mărturii din zona componentelor artistice, cum ar fi ancadramentele de piatră, păstrate fragmentar, ale unor uşi şi ferestre, precum şi frumoasa uşă intarsiată aflată în Muzeul din Sighişoara, purtând anul 1519, dată ce ar putea să marcheze momentul modificării construcției. Secolul al XVII-lea reprezintă la rândul lui o etapă importantă în existența Casei cu Cerb, mai cu seamă după devastatorul incendiu din 1676. Refacerea casei este datorată uneia din cele mai importante familii ale oraşului, familia Kelp, devenită în secolul al XVIII-lea von Sternburg prin înnobilarea acordată de Maria Tereza. Lucrările ample de reamenajare şi decorare interioară şi exterioară a casei îi modifică înfățişarea în secolul al XVI-lea. Reamenajări, precum amplificarea golurilor ferestrelor, apariția bowindow-ului pe fațada dinspre Piața Cetății, construirea accesului între niveluri pe scări interioare, sunt însoțite de apariția unor tavane decorate din lemn, a unor bolți cu nervuri şi chei de boltă din stuc, a picturii murale interioare şi exterioare. O nouă etapă de intervenții asupra arhitecturii Casei cu Cerb s-a produs în secolul al XVIII-lea, când devenise proprietatea notabilei familii Schech von Sternheim. Deşi a suferit ample şi numeroase intervenții, aspectul definitivat al casei, datând de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, a păstrat aspectul de Renaştere transilvăneană.

Câteva exemple din pictura bisericilor de lemn transilvane ilustrează starea preponderent precară în care se găseşte una din categoriile cele mai defavorizate ale patrimoniului arhitectural românesc.

Biserica de lemn „Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil”, Calna, com. Vad, jud. Cluj (fig.26 şi 27). Construită în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, conform inscripţiei săpată deasupra intrării („vleat 1672 Mihai Apafi”), biserica are un plan dreptunghiular divizat în pronaos, naos şi altarul decroşat. Cununi de bârne orizontale îmbinate în coadă de rândunică alcătuiesc pereţii austeri ai bisericii. O prispă ca a unei case ţărăneşti, sprijinită pe şase stâlpi împodobiţi cu inele şi contrafişe, se desfăşoară pe toată lungime faţadei sudice şi precede intrarea scundă încadrată de usciori în care s-au cioplit motive ornamentale: frânghia, rozete reprezentând motivul solar, linia frântă, cruci. Pe latura vestică, deasupra acoperişului de şiţă se înalţă, pe o bază pătrată turnul clopotniţă cu acoperiş piramidal. Pronaosul este tăvănit, în vreme ce naosul, a cărui intrare păstrează un frumos ancadrament ornamentat cu rozete şi linii frânte, prezintă o boltă semicilindrică din scânduri. Absida altarului este încununată de acelaşi tip de boltă semicilindrică. Interiorul bisericii păstrează încă etape succesive ale picturilor murale executate în tempera şi a căror conservare necesită o intervenţie urgentă. Asemenea multor alte cazuri de pictură ţărănească din bisericile de lemn din Transilvania, tehnica fragilă, cu liant organic, aplicată într-un microclimat cu precipitaţii abundente şi mari variaţii termice, stă la baza degradărilor grave pentru a căror remediere nu există un program de ansamblu coerent şi de lungă durată.

Biserica de lemn „Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil”, Cremenea, com. Bobîlna, jud.Cluj (fig.28 şi 29). Făcând parte dintre bisericile de lemn din podişul Someşan, lipsite şi ele de o politică coerentă de protecţie în regim de urgenţă, biserica din Cremenea se impune prin silueta ei zveltă şi armonioasă. De dimensiuni modeste, planul dreptunghiular al bisericii este divizat în pronaos, naos şi un altar decroşat. Pereţii, alcătuiţi din cununi orizontale de bârne, sunt ridicaţi pe o bază de piatră. Un turn elansat, cu acoperişul conic, se înalţă deasupra acoperişului de şiţă al bisericii. Prin intrarea scundă de pe latura sudică se pătrunde în pronaosul tăvănit, de mici dimensiuni, despărţit de naos printr-un perete străpuns de ferestrele cu un frumos grilaj ornamental de lemn. Naosul şi altarul sunt acoperite de bolţi semicilindrice. Biserica actuală a fost târnosită în 1756, dar este posibil ca o altă ctitorie să o fi precedat, pe grinda de deasupra intrării fiind incizat anul 1677. Un valoros ansamblu de pictură murală în tempera, realizat la 1758, acoperă fragmentar încăperile bisericii. Reparată succesiv la 1790, 1802 şi 1897, biserica necesită introducerea într-un program de conservare în care pictura murală reprezintă un obiectiv de primă urgenţă.

Biserica de lemn „Sf. Ioan Evanghelistul”, Apoldu de Jos, jud. Sibiu (fig.30 şi 31)
Considerată unul din „rarele monumente ale arhitecturii de lemn din părţile Sibiului”[102], biserica datează din secolul al XVIII-lea. Programul iconografic al interiorului a fost realizat în două etape. Primei etape îi aparţine pictura naosului şi altarului, autor fiind zugravul Simion Oprovici din Craiova. Unui al doilea meşter i se datorează pictura pronaosului, desăvârşită probabil la sfârşitul secolului al XVIII-lea sau începutul secolului al XIX-lea. Impresia de bună conservare a ansamblului pictural, semnalată de Marius Porumb, este astăzi infirmată de o realitate care reclamă intervenţia urgentă.

Biserica de lemn „Adormirea Maicii Domnului”, Poiana Sibiului, jud. Sibiu (fig.32 şi 33)
Cuprinsă în mănunchiul puţinelor biserici de lemn care se mai păstrează în judeţul Sibiu, biserica datează din anul 1770[103]. Monumentul, de mari dimensiuni, adăposteşte pictură murală şi icoane datorate mai multor zugravi. Pictura murală, de la 1771, aparţine lui Simion Zugrav Oprovici din Craiova, în vreme ce partea superioară a tâmplei, desăvârşită în acelaşi an, îl are ca autor pe Constantin Zugravul. Două decenii mai târziu, la 1791, Vasile Munteanu realizează icoanele şi uşile împărăteşti. Starea de conservare a picturilor murale ne oferă şi aici imaginea unor degradări ample, accentuate de fragilitatea tehnicii picturale utilizate.

[102] Cf. Marius Porumb, *Dicţionar de pictură veche românească din Transilvania*, Academia Română, Bucureşti, 1998.
[103] Ibidem.

2.7. Lista ilustrațiilor

Fig.1 Biserica „Sf. Îngeri”, Romanii de Jos, cartier Țigănia, oraş Horezu**,** jud. Vâlcea. Fragment din tabloul votiv cuprizând chipul arhimandritului Dionisie, ctitorul zugrăvelii (sec. XVIII). Supusă unei restaurări neprofesioniste, bazată pe repictarea originalului

Fig.2 Biserica „Sf. Îngeri”, Romanii de Jos, cartier Țigănia, oraş Horezu**,** jud. Vâlcea. Incisiva repictare a tabloului votiv

Fig.3 Biserica din Târgu Horezu, jud. Vâlcea. Tabloul votiv. Exemplul unei restaurări neprofesioniste bazată pe retuşuri şi repictări abuzive ale originalului

Fig.4 Biserica din Târgu Horezu, jud. Vâlcea. Fragment din tabloul votiv cuprinzând chipul repictat incisiv al lui Ioan Măldărescu şi al soției sale

Fig.5 Biserica „Buna Vestire”, Oteşani, jud. Vâlcea. Reprezentarea Pantocratorului din naosul bisericii. Ansamblu pictural supus unor retuşuri şi repictări abuzive, executate neprofesionist

Fig.6 Biserica „Sf. Nicolae”, Olăneşti, jud. Vâlcea. Detaliu elocvent de falsificare prin repictări a ansamblului de pictură murală de la 1726: modificarea inscripției „Sf. Teopist”, devenit după intervenție „Sf. Teoctist”

Fig.7 Biserica „Sf. Nicolae”, Olăneşti, jud. Vâlcea. Detaliu ilustrând pierderea inscripției care însoțea chipul dispărut al generalului Steinwill, comandantul trupelor austriece de ocupație, inscripție ce supraviețuise între portretul lui Şerban Cantacuzino şi imaginea refăcută a preotului Ioan

Fig.8 Biserica Mănăstirii Sărăcineşti, jud. Vâlcea. Imagine a tâmplei după curățirea agresivă şi stridenta repictare a fondului albastru.

Fig.9 Biserica Mănăstirii Sărăcineşti, jud. Vâlcea. Detaliu cuprinzând uşile împărăteşti, abuziv retuşate ale tâmplei bisericii

Fig.10 Schitul „Patruzeci de izvoare”, Costeşti, jud. Vâlcea. Dislocări structurale în cupola reprezentându-l pe Iisus Emanuel. Exemplu de intervenții care au afectat prin caracterul lor brutal picturile murale

Fig.11 Schitul „Patruzeci de izvoare”, Costeşti, jud. Vâlcea. Reparații necorespunzătoare, care afectează picturile murale realizate în pronaosul bisericii

Fig.12 „Biserica din Păr”, jud. Vâlcea. Pictura murală din cupola pronaosului, afectată atât de degradările structurale cât şi de infiltrațiile provocate de lipsa de întreținere de-a lungul timpului a şarpantei bisericii.

Fig.13 „Biserica din Păr”, jud. Vâlcea. Exemplul unor reparații efectuate de mâini necalificate şi în absența unei asigurări şi consolidări profilactice a suprafeței picturale.

Fig.14 Schitul Păpuşa, Costeşti, jud. Vâlcea. Pictura murală reprezentându-l pe Sf. Onufrie acoperită în întregime de grafite

Fig.15 Biserica Mănăstirii Dobrovăț, jud. Iaşi. Picturile murale din pronaosul bisericii. Fenomen intens de migrare şi recristalizare a sărurilor solubile.

Fig.16 Biserica Mănăstirii Dobrovăț, jud. Iaşi. Voaluri de eflorescențe şi depuneri de impurități pe suprafața picturilor murale reprezentând „Sinaxarul”, în pronaosul bisericii

Fig.17 Biserica „Adormirea Maicii Domnului”, Baia, jud. Suceava. Imagine de detaliu cuprinzând traseele structurii de beton armat ce au necesitat extrageri ample ale picturilor murale exterioare, aflate într-un accentuat proces de degradare.

Fig.18 Biserica „Adormirea Maicii Domnului”, Baia, jud. Suceava. Fragmentele de pictură murală din imagine prezintă lacune pe liniile de îmbinare şi discontinuități care vădesc degradările provocate prin operațiunile de extragere şi replantare

Fig.19 Biserica rupestră din Corbii de Piatră, com. Corbi, jud. Argeş. Imagine de ansamblu a peretelui stâncii şi a peretelui vestic al bisericii

Fig.20 Biserica rupestră din Corbii de Piatră, com. Corbi, jud. Argeş. Bolta în arc frânt a naosului cu pictura murală devenită ilizibilă pe latura nordică, expusă mai intens degradărilor umidităţii şi atacului biologic

Fig.21 Biserica rupestră din Corbii de Piatră, com. Corbi, jud. Argeş. Chipul Mariei prosternată la picioarele lui Iisus, în scena „Învierii lui Lazăr"

Fig.22 „Biserica Neagră", Braşov. Vedere către latura vestică a turnului după încheierea restaurării faţadelor. Tratamentului radical aplicat pietrei, prin decaparea zonelor friabile şi completarea lacunelor cu similipiatră, i se adaugă o tot atât de necruţătoare decizie pentru pictura din jurul ceasului: repictarea

Fig.23 „Biserica Neagră", Braşov. Repictarea ceasului de pe faţada sudică a turnului bisericii

Fig.24 „Casa cu Cerb", Sighişoara. Stridenta „reconstituire" a decoraţiei faţadelor a produs în acelaşi timp denaturarea, printr-o restaurare neprofesionistă, a insolitei imagini a cerbului

Fig.25 „Casa cu Cerb", Sighişoara. Faţadele „Casei cu Cerb", după restaurare şi abuziva refacere a decoraţiei faţadelor

Fig.26 Biserica „Sf. Arhangheli", Calna, com. Vad, jud. Cluj. Vedere către timpanul de vest al naosului.

Fig.27 Biserica „Sf. Arhangheli", Calna, com. Vad, jud. Cluj. Detaliu din pictura murală a pronaosului. Imaginea evidenţiază un intens proces de degradare a stratului pictural şi a preparaţiei, în condiţiile infiltraţiei umidităţii.

Fig.28 Biserica „Sf. Arhangheli", Cremenea, com. Bobîlna, jud.Cluj. Fragment cuprinzând scena „Înălţării lui Iisus"

Fig.29 Biserica „Sf. Arhangheli", Cremenea, com. Bobîlna, jud.Cluj. Partea dinspre sud a tâmplei bisericii cuprinzând reprezentările Apostolilor. Pierderea progresivă a stratului de culoare împreună cu preparaţia-suport

Fig.30 Biserica „Sf. Ioan Evanghelistul", Apoldu de Jos, jud. Sibiu. „Hristos Omul durerii", fragment din pictura absidei altarului

Fig.31 Biserica „Sf. Ioan Evanghelistul", Apoldu de Jos, jud. Sibiu. Reprezentarea „Sf. Doctori fără de arginţi" din naosul bisericii

Fig.32 Biserica „Adormirea Maicii Domnului", Poiana Sibiului, jud. Sibiu. Detaliul din aripa sudică a iconostasului evidenţiază consecinţele lipsei de întreţinere a bisericii: exfolierea stratului de culoare şi, treptat, a preparaţiei picturii murale

Fig.33 Biserica „Adormirea Maicii Domnului", Poiana Sibiului, jud. Sibiu. Detaliu din pictura naosului ilustrând pierderea progresivă a stratului de culoare împreună cu preparaţia-suport

3. Monumentele arheologice[104]

3.1. Natura patrimoniului arheologic

3.1.1. Patrimoniul arheologic, obiect de analiză distinct al convenţiilor internaţionale asupra patrimoniului

Patrimoniul arheologic este fundamental pentru cunoaşterea devenirii istorice a civilizaţiei omeneşti, formând în ansamblul său o mărturie în absenţa căreia reconstituirea trecutului îndepărtat nu ar fi posibilă sau ar rămâne într-un con de umbră. Caracterul său bipolar, de „instrument al memoriei colective şi al cunoaşterii istorice şi ştiinţifice"[105], impune o responsabilitate aparte în a-l proteja şi conserva.

Responsabilitatea revine în primul rând statului, în calitatea sa de protector al patrimoniului naţional şi european, calitate asumată inclusiv prin convenţii internaţionale. Specialiştii din instituţiile de profil, autorităţile de stat centrale şi locale, societatea civilă sunt responsabili pentru protejarea şi trasmiterea corectă a patrimoniului arheologic generaţiilor viitoare, având, fără excepţie, datoria de a acţiona folosind toate resursele şi mijloacele de care dispun, pentru protejarea acestui patrimoniu.

Convenţia europeană pentru protecţia patrimoniului arheologic (1992, Malta)[106] – România fiind cosemnatară – recunoaşte implicit **caracterul distinct** al patrimoniului arheologic şi necesitatea de a fi protejat şi conservat prin măsuri specifice, cu scopul de a „reduce riscurile de degradare şi pentru a promova conservarea".

3.1.2. Principalii actori ai distrugerii patrimoniului arheologic

Prin natura lor particulară „arhivele solului" – cum sunt denumite uneori vestigiile arheologice – sunt prin definiţie fragile, fiind prin urmare expuse în cel mai înalt grad distrugerii. În afara factorilor naturali care le periclitează inevitabil durata, distrugerea se produce, din ce în ce mai frecvent, în urma acţiunii umane.

Lucrările de amenajare a terenului agricol sau urban[107] deţin un potenţial de distrugere în creştere exponenţială, dar pericolul vine, în măsură comparabilă, dinspre „piraţii" arheologiei, fie ei căutători naivi de comori sau practicanţi ai săpăturilor clandestine, fie actori ai unui teritoriu de acţiune relativ nou în România: furtul şi comercializarea vestigiilor arheologice. Dintre pilonii de susţinere ai complexului de acţiuni care, dacă nu vor fi eficient eradicate, vor transforma într-un viitor apropiat una din sursele vitale de cunoaştere a trecutului în literă moartă, primul este *ignoranţa* majorităţii populaţiei, cauzată de absenţa informaţiei şi a educaţiei corespunzătoare. Această realitate devine cu atât mai gravă cu cât ideea că acţiunile de conservare şi protejare a patrimoniului pot contribui la dezvoltarea durabilă, economică şi socială, pe scurt, la creşterea calităţii vieţii, pătrunde cu greutate în mentalitatea publică. În paralel cu această mentalitate publică „săracă", acţionează, cu arme din ce în ce mai subtil diversificate, *corupţia.* Legislaţia României nu este suficient de specifică pentru combaterea eficientă a potenţialului distructiv.

3.1.3. Recunoaşterea patrimoniului arheologic. Cercetarea arheologică, o condiţie necesară

Pe lângă faptul că natura patrimoniul arheologic conţine germenii distrugerii, valoarea acestui patrimoniu este adesea dificil de recunoscut în afara lumii specialiştilor care îl aduc la lumină şi îi interpretează semnificaţia istorică şi culturală. Definiţia patrimoniului arheologic adoptată de *CEPPA 1992* exprimă indirect această realitate, indicând printre principalele căi de recunoaştere a patrimoniului arheologic[108] rezultatul *cercetării arheologice* sau „alte metode de cercetare referitoare

---

[104] Colaboratori: dr. Ioana Bogdan Cătăniciu, cercet. şt.gr.I, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti; dr. Mihaela Mănucu Adameşteanu, cercet. şt.gr.I, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti; dr. Ioan Piso, profesor, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca; arh. Ştefan Bâlici, lector, Universitatea de Arhitectură „Ion Mincu", Bucureşti; Au mai contribuit: dr. Gabriela Gheorghiu, Muzeul de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca; dr. Cristina Popescu, Muzeul de Istorie a Transilvaniei, Cluj Napoca; dr. Mircea Babeş, cercet.şt.gr.I, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti; Mulţumiri pentru informaţii şi revizuirea redactării: dr. Oana Damian (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti), dr. Adriana Pescariu, dr. Horea Ciugudean, dr. Constantin Chera (Muzeul de Arheologie Constanţa), d-lui Robert Constantin (Muzeul de Arheologie Mangalia), d-lui Răzvan Popescu (Oceano Club Constanţa).

[105] Convenţia europeană pentru protecţia patrimoniului arheologic (1992, Malta, art.1).

[106] De aici înainte, CEPPA 1992.

[107] Lucrări subterane sau supraterane (autostrăzi, lucrări edilitare, exploatare materii prime etc.).

[108] Format din „toate vestigiile, bunurile şi alte urme ale trecutului existenţei umanităţii" a căror „salvare şi studiu" pot conduce la cunoaşterea dezvoltării istorice a umanităţii şi a relaţiei acesteia cu mediul înconjurător (CEPPA 1992, art.1,1-2).

la umanitate şi mediul său înconjurător". În acest cadru, trebuie subliniat un aspect de majoră importanţă, caracteristic exclusiv monumentului arheologic – de orice natură – şi care îl expune în cel mai înalt grad distrugerii: *patrimoniul arheologic conţine vestigii care sunt acoperite de pământ (îngropate) sau se află sub ape*[109].

Pentru a face mai clară importanţa patrimoniului arheologic în cazul particular al României, este necesară o detaliere a domeniului său de cuprindere şi, implicit, de investigare ştiinţifică[110]. Astfel, *patrimoniul arheologic* este reprezentat de totalitatea vestigiilor fixe (structuri, construcţii, ansambluri arhitecturale, situri amenajate, complexe/ monumente de altă natură, împreună cu contextul acestora) şi a celor mobile (artefacte, ecofacte) aflate în pământ, la suprafaţa acestuia sau sub ape, constituind:

- unica sursă de cunoaştere a trecutului preistoric al umanităţii, începând din epoca veche a pietrei (paleolitic) şi până la începutul celei de-a doua epoci a fierului;
- sursă de cunoaştere fundamentală, indispensabilă – împreună cu izvoarele scrise – pentru epoca protoistorică (când apar primele informaţii despre teritoriul ţării noastre, transmise de autorii greci şi latini), pentru epoca romană, pentru epoca migraţiilor şi pentru începuturile Evului Mediu;
- fiecare perioadă poate fi reprezentată într-un spaţiu dat prin aşezări civile, fortificaţii (cetăţi, castella, valuri), necropole, drumuri, căi de acces pe apă (amenajări portuare, şantiere navale, faruri etc.), instalaţii (ferme, mine, cariere, vărării, ateliere de producţie pentru ceramica de uz curent sau pentru materiale de construcţii, ateliere de prelucrat metalele, ateliere pentru prelucrarea osului etc.), iar, la rândul lor, aceste categorii de monumente „livrează" diferite categorii de obiecte (olărie, unelte şi ustensile, arme şi piese de echipament militar, podoabe şi obiecte de port, obiecte de artă şi de cult).

În ultima vreme îşi face tot mai mult loc o viziune extinsă asupra patrimoniului arheologic, cuprinzând *arheologia trecutului apropiat (sau recent)*: monumentele propagandei totalitare, artefactele din gropile comune ale ultimului război mondial, ale *shoah-ului* şi ale comunismului etc.).

Descoperite prin cercetări arheologice sistematice sau uneori întâmplător, aceste vestigii deţin un potenţial euristic esenţial pentru cercetarea ştiinţifică, singura în măsură să le descrie corect în calitatea lor de mărturii ale unui trecut mai mult sau mai puţin îndepărtat. În consecinţă, protejarea patrimoniului arheologic implică, mai mult sau mai puţin direct, protejarea arheologiei, adică a *cercetării arheologice.*

După aducerea sa la lumină, patrimoniul arheologic este accesibil tuturor celor interesaţi: publicul poate veni în nemijlocit contact cu vestigiile arheologice atât pe teren, în mediul lor natural de descoperire, cât şi în muzee. Această realitate are un dublu aspect: accesul publicului poate fi nociv pentru vestigii, dacă traseul de vizitare a unui sit/ monument nu este prestabilit de specialişti şi monitorizat şi dacă situl nu este conservat şi nu are protecţia asigurată. Accesul poate oferi protecţie vestigiilor şi beneficii publicului, generând profit economic şi consitutind o sursă de îmbogăţire culturală şi spirituală, dacă situl este protejat, iar publicul urmează regulile corespunzătoare ocrotirii vestigiilor. Turismul cultural, bazat pe un management corect şi o educaţie corespunzătoare a publicului, devine astfel un *turism durabil*. Deoarece de cele mai multe ori nu există condiţii de vizitare controlată, doar educaţia şi bunul simţ ar putea suplini unele deficienţe, respectul publicului faţă de vestigiile arheologice fiind determinant pentru supravieţuirea acestora. Aceste cerinţe pot fi împlinite prin informare şi educare, deficitare la ora actuală.

3.2. Starea patrimoniului arheologic din România

3.2.1. Excurs privind istoria protejării patrimoniului arheologic în România

Originile ideii de cercetare şi protejare a patrimoniului cultural în România trebuie căutate în secolul al XIX-lea, odată cu înfiinţarea Comisiei pentru Cercetări Istorico-Arheologice (Ţara Românească, anul 1860) şi cu adoptarea Legii pentru Conservarea Monumentelor Publice (România, 26 martie 1892)[111]. Cercetarea şi protejarea efectivă sunt marcate, la sfârşitul aceluiaşi secol, prin acţiunile de valorificare ştiinţifică a vestigiilor de la Tropaeum Traiani. În perioada interbelică s-au luat decizii privind protejarea unor situri considerate exemplare, ca Ulpia Traiana Sarmisegetusa, cetăţile dacice din munţii Orăştiei, Histria, Argamum şi, în continuarea acţiunilor de dată mai veche, Tropaeum Traiani.

109 „Sunt incluse în patrimoniul arheologic structurile, construcţiile, ansamblurile arhitecturale, siturile amenajate, mărturiile de mobilier, monumente de altă natură, împreună cu contextul lor, fie că acestea se află în pământ sau sub ape" (CEPPA 1992, Art.1, 3).

110 Considerăm necesar să procedăm astfel întrucât absenţa capacităţii de sesizare corectă a valorii euristice a acestui tip de patrimoniu este, practic, generalizată, şi periclitează calitatea acţiunilor de conservare şi punere în valoare.

111 Pentru o istorie a formării legislaţiei în domeniu vezi dr. Augustin Lazăr, Procuror general adjunct, Parchetul de pe lângă Curtea de Apel Alba Iulia, „Criminalitatea împotriva Patrimoniului Cultural Naţional", Dreptul, nr.7/2007.

După ultimul război, atenţia statului român s-a îndreptat cu predilecţie spre siturile a căror valorificare fusese iniţiată în perioada anterioară (capitala Daciei romane, Ulpia Traiana Sarmisegetusa, cetăţile dacice, Histria, Tropaeum Traiani), dar şi – ca urmare a iniţiativelor unor organisme locale – spre acţiuni de punere în valoare a vestigiilor unor situri arheologice de la Cotnari, Callatis, Tomis etc. Au fost încercate şi experienţe inedite de restaurare, mai mult sau mai puţin reuşite, prin restaurările (din fericire, parţiale) a unor structuri arhitecturale de la Porolissum şi Arutela.

Un experiment care ar fi putut avea consecinţe pozitive, dacă rezultatele sale ar fi fost corect evaluate, şi care s-a înscris, cel puţin în intenţie, în seria extrem de săracă a acţiunilor de protejare eficientă a unor vestigii arheologice cu mare relevanţă istorică şi artistică, a fost intervenţia de restaurare şi protejare a marelui mozaic de epocă romană de la Tomis, Constanţa. La celălalt pol, se plasează restaurarea integrală a monumentului triumfal de la Adamclisi (Tropaeum Traiani), care a transformat o mărturie a antichităţii romane într-o butaforie.

În ansamblu, însă, se poate spune că, până în 1990, protecţia patrimoniului arheologic a rămas o vorbă goală sau un instrument de propagandă politică. Deşi acţiunile de protejare a patrimoniului arheologic nu au fost cu totul absente, au fost inconsecvent şi aleatoriu puse în practică. Rezultatul a fost pe măsură: situri de importanţă excepţională au fost lăsate pradă dispariţiei, fără a se întreprinde acţiuni de cercetare sistematică (Zlatna, Roşia Montană, cetăţi şi castre din zona Valurilor lui Traian din Dobrogea etc.).

Deoarece decizia factorului politic primează asupra celei de specialitate nu s-a întreprins nimic pentru a impune salvarea *Diernei* romane, inundată de lacul hidrocentralei de la Porţile de Fier; municipium Ampelum – sediul *procurator aurariarum* din Dacia – a dispărut fără urmă, fiind excavat pentru a face loc unei uzine chimice; Canalul Dunăre - Marea Neagră a distrus prin excavare sau acoperire cu pământ excavat numeroase cetăţi şi *castella*, fără să se fi întreprins o cercetare sistematică. Abia anul 2000 a marcat o schimbare de atitudine fundamentală prin apariţia primului act legislativ care prevede protejarea patrimoniului arheologic (Ordonanţa 43/2000). În pofida numeroaselor imperfecţiuni, această lege ar fi în măsură să asigure o relativă protecţie patrimoniului arheologic dar, din păcate, fie rămâne deseori literă moartă, fie este interpretată defectuos sau cu rea credinţă (abuzându-se de carenţele sale). Autorităţile centrale şi locale îşi neglijează adesea responsabilităţile în protejarea patrimoniului cultural, personalul (la nivel teritorial, regional, judeţean, municipal, local) – investit cu atribuţii de identificare a situaţiilor în care patrimoniul arheologic este periclitat şi care are misiunea să declanşeze procedurile de protejare – fiind deficitar atât numeric, cât şi ca pregătire.

Societatea civilă fie nu este suficient informată, fie este informată tendenţios pentru promovarea unor interese de altă natură decât protejarea patrimoniului cultural (vezi de exemplu unele emisiuni TV despre Roşia Montană, vestigiile de la Alba Iulia/ Apulum). Publicul interesat de siturile arheologice este în general puţin numeros şi needucat, neexistând o acţiune consecvent dirijată şi eficient susţinută pentru educarea cetăţenilor privitor la valoarea patrimoniului arheologic, la responsibilitatea fiecăruia de a-l proteja, cu atât mai puţin o informare cu privire la beneficiile pe care le poate aduce comunităţilor locale printr-o punere în valoare responsabilă.

3.2.2. Tipuri de distrugere ale patrimoniului arheologic

Primejdiile care ameninţă supravieţuirea patrimoniului arheologic pot fi, schematic, grupate în două categorii.

Distrugerile non-conştiente. Având în vedere că majoritatea siturilor arheologice se află încă îngropate în pământ, fără a-şi trăda la suprafaţă existenţa, ele pot fi afectate sau distruse integral ca urmare a lucrărilor de infrastructură, amenajări funciare, agricultură sau alte tipuri de lucrări asupra terenului fără ca persoanele în cauză să fie conştiente de aceasta. Sursa acestei forme de agresiune este lipsa de educaţie a populaţiei[112].

Lipsa de educaţie şi informaţie generează fenomenul de *migrare necontrolată* a fragmentelor arhitecturale, care îşi pierd relevanţa prin scoaterea lor din context. Un exemplu notoriu în zona Haţegului este cel al Bisericii „Sf. Nicolae" din Densuş, unde pentru a înfrumuseţa aleea de acces au fost „împrumutate" baze de coloane, elemente de frize, monumente cu inscripţii romane, majoritatea

[112] O altă formă de distrugere inconştientă era, cu ani în urmă, generată de unii profesori din învăţământul preuniversitar (în special de istorie), de bună credinţă, dar ignoranţi în probleme de protejare a patrimoniului, care au iniţiative distrugătoare, practicând împreună cu elevii o formă periculoasă de piraterie arheologică inconştientă, săpătura neautorizată.

provenind de la Ulpia Traiana; la Peşteana (lângă Ulpia Traiana) un soclu de coloană, expus conform gustului unui mic întreprinzător „decorează" intrarea în crâşma satului.

Distrugerile conştiente au afectat şi afectează în continuare în mod brutal patrimoniul arheologic.

Posibilitatea identificării rapide şi precise a amplasamentului pe teren al sitului/ monumentului arheologic constituie condiţia primordială în acţiunea de avertizare asupra caracterului de protecţie de care beneficiază. Absenţa suportului cartografic/ cadastral şi absenţa marcajului corespunzător al monumentelor creează condiţii pentru distrugerea monumentelor de care profită unii dezvoltatori imobiliari, care nu respectă valorile de patrimoniu.

Cazurile care reprezintă acţiuni contrare intereselor naţionale şi obligaţiilor pe care România şi le-a asumat pentru protejarea patrimoniului propriu, parte a patrimoniului european, devin din ce în ce mai numeroase. Pentru a-şi promova interesele, antreprenorii/ investitorii, beneficiarii de orice fel, care operează în teritoriu sau în mediul urban, distrug uneori cu bună ştiinţă, parţial sau total, un sit arheologic. Acţionând contrar legislaţiei în vigoare, o parte dintre aceştia omit să informeze autorităţile competente (primării, poliţie, organele descentralizate ale MCCPN) despre descoperirea vestigiilor arheologice, pentru ca lucrările pe care le execută să nu fie blocate. În consecinţă, lucrările de construcţie sau amenajare sunt puse în practică în absenţa avizului arheologic necesar eliberării autorizaţiei de construcţie.

Insuficienta pregătire profesională în problemele de conservare şi punere în valoare a vestigiilor arheologice a arhitecţilor reprezintă un alt tip de ditrugere. Carenţele de natură profesională au generat numeroase măsuri de conservare neprofesioniste, pe de o parte, iar pe de alta au condus la desfigurarea sau falsificarea aspectului originar al monumentelor prin intervenţii de conservare, restaurare sau protejare inadecvate. Astfel de exemple sunt Sarmisegetusa Regia, Murighiol/ Halmyris (fig.1-4), Cluj-Napoca (fig. 18-21), Tropaeum Traiani, Histria, (fig.5-7), Nufăru – protecţia zidului bizantin (fig. 8) etc.

În unele cazuri, când vestigiile arheologice au fost descoperite în interiorul ţesutului urban, gestionarea lor defectuoasă, desfigurează peisajul urban sau vernacular. Este cazul siturilor de la Nufăru: fragmentul de zid bizantin închis într-un pavilion grosolan, Cluj-Napoca: ruinele situate vizavi de claustrul dominicanilor, Constanţa: fragment din zidurile romane lăsate de izbelişte după dezvelirea lor arheologică, hipogeul pictat, Mangalia: fragmente din fortificaţia antică, monumente funerare etc.

O mare parte a primarilor şi membrilor consiliilor locale, uneori membrii poliţiei locale de patrimoniu nu cunosc – sau practică o atitudine indiferentă – şi, drept urmare, nu respectă obligaţiile legate de protejarea patrimoniului local, fără a suporta consecinţele. Cazuri precum Slava Rusă: ansamblul mănăstiresc; Covasna: planul înclinat; Constanţa: hipogeul pictat; Pietroasele: castrul şi edificiul cu hypocaust (fig.9 şi 10). În cele mai multe cazuri, autorităţile locale sunt neutre, în altele îşi afirmă deschis opinii neconforme cu protejarea acestor monumente. Lipsa de interes pentru protejarea patrimoniului arheologic devine uneori un apanaj regretabil al unor membri ai autorităţilor centrale.

Există monumente antice de mare importanţă care sunt complet abandonate. Celebra împrejmuire[113] „megalitică"/ „gardul ciclopic" de la biserica „Sf. Nicolae" din Ostrov[114] (Haţeg) este un exemplu paradigmatic (fig.11-13). Ansambluri care, în condiţii normale, s-ar înscrie printre monumentele cu valoare de patrimoniu mondial trăiesc încă sub zodia distrugerii: Roşia Montană, monumente încă slab investigate cum sunt valurile lui Traian din Dobrogea (fig.39), mausoleul pictat de la Tomis/ Constanţa, ansamblul rupestru de la Basarabi-Murfatlar, Germisara (fig. 33 şi 34), Troesmis – atacat de buldozere. Situri exemplare precum Slava Rusă (fig.14), Mangalia – zona sacră sunt distruse definitiv. Numeroase monumente de arheologie urbană sunt distruse, neprotejate sau protejate defectuos.

Neglijenţa autorităţilor locale, secondată de neutralitatea sau neglijenţa unor arheologi care nu au ştiut sau nu au fost interesaţi să-şi facă integral datoria, au condus, la Apulum (Alba Iulia), la distrugerea unor complexe arhitecturale romane de mare interes pentru istoria arhitecturii, fără să fie salvată măcar „memoria ştiinţifică" prin cercetări arheologice exhaustive şi înregistrări/ relevee corespunzătoare: sediul guvernatorului roman şi termele au dispărut în tăcere din cauza expansiunii

[113] Notorietatea ei este de natură ştiinţifică şi se datorează exclusiv savanţilor epigrafişti care au fost interesaţi de-a lungul timpului de citirea inscripţiilor romane.

[114] Celebra împrejmuire realizată din cca. 208 fragmente de arhitectură romană formează un monument unicat în România şi ilustrează calitatea deosebită a spectaculoaselor tipuri de arhitectură funerară aparţinând necropolei capitalei Daciei romane, Ulpia Traiana Sarmisegetusa. Mărturii ale unor mausolee în formă de templu şi alte variate forme de arhitecturi funerare şi comemorative nu au intrat niciodată în atenţia arhitecţilor, în pofida faptului că biserica a suportat o restaurare relativ recentă.

imobiliare, castrul a fost acoperit de vile noi; la Zimnicea, peste necropola getică „Câmpul Morților" (pe o suprafață de cca 3 ha!) s-a permis extinderea aleatorie a cartierului de rudari.

Unele dintre cele mai grave sunt situațiile în care siturile, mai ales cele dacice şi greco-romane, au devenit ținta unui intens braconaj arheologic. Banală şi de veche tradiție în România este exploatarea siturilor greco-romane din Dobrogea, din Oltenia sau din Transilvania ca sursă de material de construcție (cărămidă şi piatră). Exemple ale acestui abuz sunt Ulpia Traiana Sarmisegetusa şi Reşca/ Romula. Mai nou, în ultimii 10 - 15 ani, beneficiind de cea mai nouă şi mai sofisticată aparatură şi luând forma criminalității organizate, braconajul arheologic țintește detectarea şi extragerea prin săpături ilicite din siturile arheologice a obiectelor de mare valoare intrinsecă (din aur, argint, etc.) şi cultural-istorică. Datorită valorii lor comerciale considerabile, aceste obiecte iau adesea calea străinătății. Cazul cel mai celebru este acela al brățărilor de aur dacice extrase în apropierea Sarmisegetusei regale dacice (situl *Căprăreața*); în aceeaşi zonă, după datele Poliției române, prin braconaj au fost descoperite numeroase monede de tip Koson (aur) şi romane (argint). Din ce în ce mai frecvent fragmente arhitecturale, monumente funerare şi alte elemente de construcție greco-romane sunt extrase din situl de proveniență, pentru a decora, de obicei, vile nou construite[115]. Pagubele aduse pe această cale patrimoniului arheologic național şi bugetului statului (care a suportat cheltuielile de răscumpărare a brățărilor) sunt imense, iar cele de natură ştiințifică incomensurabile.

3.3. Probleme actuale ale patrimoniului arheologic şi ale cercetării arheologice

Având în vedere că existența patrimoniului arheologic este indisolubil legată de cercetarea/ descoperirea în teren a vestigiilor prin săpături arheologice, este necesar ca protejarea patrimoniului arheologic să implice susținerea şi protejarea modului în care acesta este adus la lumină. Dacă cercetarea nu are caracter ştiințific, dacă este dirijată incompetent sau sub presiuni generate de necesități de propagandă sau interese de altă natură ale organismelor administrației centrale sau locale, monumentele arheologice pot fi distruse prin mutilare, descifrare defectuoasă *in situ* sau pot dispărea definitiv. Consecințele sunt grave deoarece se transmit mesaje eronate care alterează cunoaşterea istorică sau, şi mai periculos, se provoacă dispariția irecuperabilă din memoria colectivă a mărturiei despre existența – în trecut – a unor evenimente imposibil de descifrat fără lupa arheologiei. Este un lucru comun pentru România ca anumite secvențe din istoria petrecută pe teritoriul său, care sunt corelate cu formarea romanității creştine, să fie încă obscure sau complet necunoscute, şansa unei recuperări, chiar dacă parțiale, rămânând pe seama documentului arheologic care, prin dezvăluirea sa complexă, devine entitate patrimonială. În acelaşi timp, România are şansa să îmbogățească patrimoniul european cu monumentele de arhitectură ale antichității greco-romane şi bizantine şi cu monumentele arheologice, cu totul particulare, ale epocii dacice. Cu toate acestea, nivelul la care se practică cercetarea arheologică în România este rudimentar în multe privințe sau, mai grav, cercetările arheologice sunt utilizate de către autorități pentru a masca distrugerea patrimoniului arheologic în favoarea investițiilor economice. Această situație este complex ilustrată de starea actuală a cercetărilor preventive, de salvare[116].

3.3.1. Cercetarea preventivă (de salvare) şi certificatul de descărcare arheologică

Din punct de vedere legislativ, cercetarea preventivă este un capitol alcătuit defectuos, astfel încât poate justifica orice distrugere, deoarece în însuşi principiul enunțat se afirmă univoc *că cercetarea preventivă se face cu scopul de a se da avizul de descărcare de sarcină arheologică*. Prin urmare, cercetarea preventivă, care trebuie să stabilească dacă patrimoniul conținut de situl propus poate fi salvat exclusiv prin documentare ştiințifică (caz în care situl poate fi eliberat de sarcină arheologică) sau trebuie conservat datorită importanței vestigiilor conținute (caz în care certificatul de descărcare nu trebuie să fie acordat), este amputată de principalul său instrument de apărare a patrimoniului

[115] Emblematică pentru lipsa de educație în materie de patrimoniu este propaganda inconştientă care se face uneori în favoarea înstrăinării de obiecte patrimoniale. Din păcate, mentalitatea publică favorizează frecvent acest gen de rapt. Un caz de înstrăinare/ rupere de contextul original a unor fragmente litice prezentat drept gest monden, demn de admirație pentru gustul proprietarului sau abilitățile arhitectului-autor, a putut fi văzut într-o emisiune TV, unde un arhitect dintr-o zona bogată în monumente arheologice romane (Alba Iulia) şi-a prezentat cu mândrie fragmentele de arhitectură romană cu care şi-a decorat vila. Nu putem şti, însă, ce vilă este înfrumusețată de splendidul panou de marmură decorat cu bucranii, rozete şi ghirlande de epocă elenistică (sec.II î.Chr), dispărut din Muzeul de la Histria cu prilejul ultimelor lucrări de reparație. Firește, fără consecințe.

[116] Cercetările arheologice preventive sunt parte componentă a strategiilor de dezvoltare durabilă, economico-socială, turistică, urbanistică şi de amenajare a teritoriului, la nivel național şi local (OG 43/ 2000, cap. I, art. 2. 2).

arheologic.[117] Cu alte cuvinte, cercetarea „de salvare" în România este pusă exclusiv în slujba investiției economice şi nu în slujba apărării patrimoniului arheologic național. Aplicarea acestui principiu a produs atingere unora din cele mai spectaculoase situri arheologice din această țară. Un caz de gravitate excepțională este Roşia Montană. Deşi a fost *declarat zonă de importanță națională excepțională* (Legea 5/2000), în mod paradoxal, valorosul program național de cercetare „Alburnus Maior", alcătuit de MCCPN, nu a reuşit să înlăture punerea în practică a acestui periculos principiu de acordare necondiționată a certificatelor de descărcare arheologică.

Deseori, obsesia vitezei – incompatibilă cu săpătura arheologică – nu permite o cercetare exhaustivă a obiectivului propus şi distruge practic memoria sitului de cercetat: asemenea situații apar frecvent în cazul săpăturilor de salvare (preventive), când investitorul, de altfel obligat prin lege să finanțeze cercetarea arheologică, are intenția de a grăbi, în folos propriu, obținerea certificatului de descărcare de sarcină arheologică. Prin urmare, deseori cercetările arheologice se efectuează sub presiune, unele ajungând să fie anulate din considerente de „eficiență economică". Surprinzător, acest gen de presiuni vin uneori de la actori ai administrației publice care se arată în general interesați de protejarea monumentelor istorice prin restaurare, dar lipsa de perspectivă şi informare îi împiedică să vadă în vestigiile de tip arheologic posibile entități patrimoniale.

3.3.2. Regimul de proprietate asupra terenurilor care conțin vestigii arheologice poate deveni o cauză de distrugere a patrimoniului şi un teren de acțiune concertată a descărcărilor arheologice abuzive şi a indiferenței față de valorile patrimoniale manifestată de autorități administrative centrale sau locale. Dintre cazurile relevante şi de o gravitate deosebită notăm Apulum (Alba Iulia), Sarmisegetusa Regia, Ulpia Traiana Sarmisegetusa, Argamum, Târgşor.

3.3.3. Suportul cartografic/ cadastral. **Marcarea siturilor.** O importantă lacună a Listei monumentelor istorice[118] este absența oricărui suport cartografic cadastral. În aceste condiții, ea devine ineficientă deoarece anulează posibilitatea identificării rapide şi cu precizie a amplasamentului pe teren, operație care constituie condiția primordială în acțiunea de avertizare (atât a actorilor sociali publici cât şi a celor privați) că situl respectiv se află sub incidența legii patrimoniului. Efectele negative nu au întârziat să apară. În consecință, primăriile nu respectă legea care stipulează implicarea lor în protejarea patrimoniului cultural, atât în cazurile stabilirii regimului de folosință a terenurilor din teritoriul administrativ, cât şi al obligației de a asigura semnalizarea[119] corespunzătoare a siturilor/ monumentelor arheologice. Absența marcajului corespunzător al monumentelor (atât într-o anexă cartografică a LMI/2004, cât şi în peisajul actual) creează condiții pentru distrugerea lor din culpă, indiferent de tipul de lucrări care se execută asupra terenului purtător de sarcină arheologică/ istorică şi în ciuda faptului că situl respectiv este inclus într-o listă menită să-i asigure protecția (LMI/2004 şi anexe). Prin urmare, se oferă un context favorabil posibilității de a distruge valori de patrimoniu, fără se putea aplica sancțiuni.

3.3.4. Înregistrarea de teren a monumentelor arhitecturale. O lacună fundamentală a cercetărilor arheologice este absența cronică a înregistrărilor de teren ale monumentelor de arhitectură realizate profesionist. Prejudiciul este nu numai de natură ştiințifică, are consecințe grave asupra conservării şi protejării acestui gen de patrimoniu. Cu câteva excepții notabile, releveele (planurile edificiilor şi ansamblurilor urbane, secțiuni de arhitectură, detalii constructive etc.) sunt executate de arheologi neinstruiți în acest domeniu sau, uneori, de arhitecți nepregătiți pentru a înțelege particularitățile şi metodologia necesară înregistrărilor de arhitectură arheologică. Cauza esențială a stării de fapt îşi are originea în pregătirea defectuoasă a arheologilor în materie de arhitectură antică, pe de o parte, şi în lipsa de interes şi slaba pregătire a arhitecților pentru acelaşi domeniu, pe de altă parte. Una dintre consecințe este că pentru majoritatea arheologilor vestigiile arhitecturale prezintă un interes scăzut sau

[117] Există totuşi cazuri în care, în funcție de vestigiile descoperite, arheologul nu propune şi comisia nu eliberează certificat de descărcare de sarcină arheologică, ci doar avize favorabile executării investiției cu respectarea unor condiții. Deseori acestea nu sunt respectate.

[118] Lista monumentelor istorice actualizată şi a monumentelor istorice dispărute din 08.07.2004, publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 646 bis din 16.07.2004; cf. Ordinul nr. 2314 al Ministrului Culturii şi Cultelor privind aprobarea LMI/2004.

[119] Cf. Ordinul Ministrului Culturii nr. 2237 din 27 aprilie 2004 privind aprobarea Normelor metodologice de semnalizare a monumentelor istorice, publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 220 din 16 martie 2005.

inexistent, materialul arheologic considerat relevant fiind restrâns deseori la inventarul mobil. Este uşor de constatat că, din păcate, în România persistă un interes disproporţionat faţă de patrimoniul mobil, de multe ori apreciat fără contextul în care a fost pus în evidenţă. Pentru arhitecţi monumentul de arhitectură – ruină arheologică – nu prezintă nici un alt interes decât, eventual, turistic. Implicaţiile asupra conservării, restaurării şi protejării patrimoniului sunt, fără excepţie, negative. Cele câteva proiecte de conservare şi punere în valoare care există aşteaptă încă să fie puse în practică. Între timp, ziduri de incintă şi monumente civile de la Tropaeum Traiani (fig. 37 şi 38), fragmente din zidurile de fortificaţie antice de la Mangalia (fig.15) şi hipogee, continuă drumul degradării.

3.4. Cazuistică

Având în vedere diversitatea problemelor care obturează căile de realizare a protejării eficiente a patrimoniului arheologic, vom apela la lecturarea acestora folosind situaţii concrete. Departe de a fi exhaustivă, diagnoza care urmează rezumă o parte însemnată a problemelor cu care se confruntă cercetarea arheologică, implicit existenţa şi perpetuarea valorilor patrimoniale arheologice.

3.4.1. Apulum, Alba Iulia (fig.16 şi 17) este cel de al doilea mare oraş roman din Dacia, dar nu s-a bucurat de o soartă fericită în secolul XX, după ce Béla Cserni a reuşit să identifice în teren desfăşurarea a două oraşe şi să facă primele săpături cu rezultate senzaţionale; la moartea lui, siturile au făcut obiectul împroprietăririi din anul 1923 şi, în consecinţă, au fost treptat acoperite de oraşul modern, majoritatea descoperirilor rezultând ca urmare a diverselor lucrări edilitare. În pofida importanţei acestui complex de situri excepţionale, nu s-a elaborat niciodată un proiect de cercetare a celor trei complexe din care este alcătuit situl roman de la Alba Iulia şi anume: castrul legiunii XIII Gemina cu *canabae* şi necropole; aşezarea civilă – devenită *colonia Aurelia* – cu necropola şi zona extramurană; cel de al doilea oraş de drept roman, *municipium Septimium*, dezvoltat pe o parte din *canabae*-le *legionis XIII Geminae*. Acest oraş este remarcabil prin edificiile sale de mare amploare, cum sunt termele sau palatul guvernatorului.

Abia din anul 1989 au început cercetări sistematice, dar de mică amploare şi cu o abordare nici pe departe suficientă a problemelor ridicate de existenţa celor trei complexe. Dar nici la ora actuală nu există înregistrări de detaliu şi cu atât mai puţin generale ale sitului de la Alba Iulia, asemenea materiale indispensabile cercetării şi punerii în valoare a vestigiilor rămânând încă (în sec. XXI!) un *pium desiderium*... Se poate constata cum, în cazuri concrete, sub incidenţa legislaţiei actuale se poate distruge „cu acoperire" orice sit de importanţă excepţională: acest sit care conţine un complex de mărturii de valoare excepţională este unul din rarele situri declarate „de interes arheologic prioritar" (Ordin MCC nr. 2483 din 12.12.2006). Cu toate acestea, întreaga suprafaţă care conţinea vestigii, ocupată de *colonia Aurelia* (cartier Partoş) – cu regim agricol înainte de 1990 – a fost parcelată, trecută în intravilan şi construită pe baza modificărilor Ordonanţei 43/2000 republicată în 2007, art.6.5. Acest articol al Ordinului MCC se află în contradicţie cu prevederile dintr-un capitol anterior (cap V, art. 21.1) prin care se stipulează că „dezvoltarea durabilă a zonelor de interes arheologic prioritar este obiectiv de interes naţional", iar protejarea şi punerea în valoare a patrimoniului arheologic din aceste zone sunt, în condiţiile legii, „cauză de utilitate publică".

Astfel se explică de ce orice descoperire este abandonată şi lăsată fără protecţie, acceptându-se executarea proiectului iniţiat de investitor. Harta descoperirilor efectuate în 2007 dă o imagine a amplorii cercetărilor preventive finalizate prin desfiinţarea pe cale juridică a unui patrimoniu irecuperabil.

Situaţii de acest gen se repetă pretutindeni în ţară, unde protejarea siturilor a fost lăsată la buna înţelegere a direcţiilor deconcentrate ale MCCPN, care duc lipsă de personal specializat.

3.4.2. Cluj-Napoca (fig. 18-21)

Descriere şi importanţă istorico-documentară. Pentru a cerceta o aşezare romană ca Napoca, acoperită de oraşul medieval şi modern – asemenea Drobetei sau Albei Iulia/ Apulum – „libertăţile" de acţiune arheologică sunt prin definiţie restrânse, investigaţiile fiind obligate să respecte edificiile moderne (edificii care sunt de cele mai multe ori, ele însele, monumente de arhitectură sau istorice). La ora actuală se cunosc limitele relative între care se dezvolta oraşul roman Napoca, datorită săpăturilor preventive, care au identificat zidul de incintă: spre vest, sud şi nord. Limitele dinspre est rămăseseră necunoscute. Cetatea Napoca, aşa cum sugerează puţinele vestigii arhitecturale romane descoperite, oferă un teren fertil de investigaţie a romanizării Daciei şi un însemnat arsenal de vestigii arhitecturale

a căror punere în valoare ar îmbogăţi la un nivel superior estetica urbană, activând în acelaşi timp memoria istorică a oraşului care le suprapune, bogat în monumente istorice exemplare (zidurile de incintă medievale, biserici medievale sau baroce, edificii ale Renaşterii, ale romantismului şi Secession-ului etc).

Depinde de calitatea imaginarului profesional şi de competenţa arhitecţilor şi a urbaniştilor să recreeze imagini istorice ale unui oraş antic suprapus de o cetate medievală cu istorie şi vestigii arhitecturale exemplare. Până astăzi, însă, se pare că societatea civilă, inclusiv majoritatea arheologilor, arhitecţilor şi urbaniştilor şi administraţia locală nu sunt pregătite să înţeleagă valoarea memorială, arhitecturală şi economică a acestui tip de entitate patrimonială: ruina arheologică.

Nu s-a iniţiat niciodată un program de cercetare sistematică şi nu s-a pus în termeni clari problema arheologiei preventive (săpături şi sondaje arheologice cu ocazia lucrărilor edilitare). Până în 1989 nu s-au făcut săpături de salvare în suprafaţă. Cu ocazia construirii magazinului Central s-a escavat un edificiu de mari dimensiuni din care s-au recuperat exclusiv patru fusuri de coloană – monolite – întregi, fără să se fi asigurat „salvarea ştiinţifică", astfel încât la ora actuală nu există nici un plan al edificiului distrus[120].

Se poate spune că acţiunea arheologică s-a rezumat, în mare, la urmărirea traseelor şanţurilor de amplasare a diferitelor conducte (în general puţin profunde) sau la recuperarea patrimoniul mobil din cupele excavatoarelor care săpau fundaţiile unor noi edificii. Primele cercetări arheologice în suprafaţă s-au efectuat după 1990, dar nu pe amplasamentele propuse de arheologi, pentru a pune în evidenţă chestiunile importante privind topografia şi istoria aşezării romane, ci exclusiv în zonele care urmau să suporte lucrări de construcţii: în Piaţa Muzeului şi pe strada Deleu (unde ruinele romane supavieţuiesc încă în condiţii nedemne de conservare şi punere în valoare) sau pe locul unde urma să fie turnată fundaţia Monumentului Memorandiştilor.

Probleme ale sitului.

Piaţa Unirii (fig.18, 19 şi 21) este un caz care demonstrează percepţia incorectă asupra vestigiilor antice de care dă dovadă aparatul administrativ şi politic. Mentalitatea publică este ea însăşi deformată de poziţionarea autorităţilor responsabile de protecţia patrimoniului istoric şi de lipsa de informare corectă asupra valorii memoriei istorico-arhitecturale pentru identitatea oraşului. Efectele negative ale acestor situaţii sunt amplificate de consecinţele lipsei de pregătire corespunzătoare a specialiştilor. Consecinţele au fost grave, la ora actuală fiind pe cale de a se pierde definitiv ocazia de revitalizare a imaginii centrului istoric al oraşului cu mărturiile antichităţii sale romane. Cercetarea arheologică a fost iniţiată din motive de propagandă politică şi s-a acomodat fluctuaţiilor specifice acesteia. Harţa politică a fost secondată de interesul scăzut pentru parcurgerea unui program de cercetare şi valorificare corectă, astfel încât un complex spectaculos de ruine romane a fost abandonat înainte de a fi finalizată cercetarea, iar câteva fragmente de ziduri au fost „restaurate", într-o primă etapă, fără a se respecta caracteristicile arhitecturale ale monumentului şi în absenţa oricărei idei de punere în valoare. Rezultatul a fost că în apropierea bisericii gotice „Sf. Mihail", în faţa ansamblului sculptural al regelui Matei, săpătura arheologică abandonată a devenit o groapă de gunoi. Pentru a se remedia o situaţie umilitoare pentru imaginea oraşului, administraţiei şi, de ce să nu recunoaştem, a cercetării arheologice, o parte a ruinelor au fost acoperite, fără alt criteriu decât acela de a se anula o groapă care desfigura centrul oraşului, fără nici un interes pentru relevanţa ruinelor.

Când noul aparat administrativ a lansat o binevenită acţiune de punere în valoare a centrului istoric, s-a observat lipsa de competenţă/ pregătire în materie de punere în valoare a ruinelor antice, atât din partea arheologilor, cât mai ales a proiectanţilor şi firmelor de execuţie. Absenţa pregătirii necesare în acest domeniu e demonstrată de conţinutul temei de proiectare a concursului lansat de primărie pentru amenajarea urbanistică a pieţei Unirii. Tema – la a cărei elaborare au participat în primul rând arhitecţi – nu a prevăzut obligaţiile specifice impuse de protejarea acestui gen de mărturii istorice. La ora actuală se execută un proiect hibrid, în afara cerinţelor cunoscute (e adevărat, în alte ţări ale Europei) impuse de arheologia urbană şi într-o lipsă totală de relevanţă pentru punerea în valoare a ruinelor. În concluzie, se poate afirma că, memoria locului va fi falsificată, fără nici un beneficiu pentru imaginea centrului istoric al Clujului. Proiectul încalcă principii elementare pentru realizarea unei construcţii de protecţie destinată conservării ruinelor: asigurarea ventilării vestigiilor (la doar câteva luni după încheierea lucrărilor în interiorul celulei acoperite cu sticlă, se produce condens) şi asigurarea vizibilităţii optime (în perioadele cu condens transparenţa capacului de sticlă

[120] Nici ulterior, cu ocazia extinderii magazinului din 2007-2008 nu s-a procedat corect: cercetarea preventivă s-a limitat la o parte restrânsă din suprafaţa construită.

este anulată)[121]. Construcția care ar trebui să protejeze, în fapt, este o carapace care ocultează ruinele şi asigură degradarea lor în timp. Nu este singurul caz din Cluj- Napoca: la magazinul Polus, câteva resturi de ruine dintr-un mare complex roman suportă consecințele condensului şi nu pot fi văzute de nimeni sub capacul de sticlă practicat în pardoseală (fig. 20).

Bulevardul Eroilor. În anii 2006-2007 s-au efectuat săpături „arheologice" cu ocazia lucrărilor de restructurare urbană. Excavațiile (cu adâncime de 2 m) au atins, cum era de aşteptat, structurile romane şi medievale. Graba investitorilor şi superficialitatea celor care ar fi trebuit să efectueze cercetările preventive dar nu şi-au făcut datoria a avut ca rezultat ratarea oportunității de a descoperi limitele de est ale cetății Napoca cu elementele sale de fortificație. Acțiunea nu a fost fundamentată pe un proiect de cercetare, nefiind realizate înregistrările necesare „salvării ştiințifice".[122]

3.4.3. Sarmisegetusa (Regia), Grădiştea de Munte, com. Orăştioara de Sus, jud. Hunedoara (fig.22-24)

Descriere şi importanță istorico-documentară. Capitala Daciei îşi atinge apogeul în timpul regelui Decebal. Este unul din cele mai importante situri antice ale României, care cuprinde cea mai mare cetate a dacilor – centru strategic al sistemului defensiv dacic din Munții Orăştiei – marele sanctuar şi aşezarea civilă de pe terasele extramurane. După victoria definitivă a romanilor conduşi de împăratul Traian asupra lui Decebal, romanii au instalat aici o garnizoană şi au întemeiat o nouă capitală – în apropiere, dar de astă dată la şes – la numai ~30 km distanță, purtătoare a numelui învingătorului. Ulpia Traiana, capitala Daciei înfrânte, a mai primit, în urma deciziei împăratului Hadrian, numele de Sarmisegetusa, pentru a aminti de victoria asupra capitalei dacilor, dar şi pentru a stabili o filiație între cele două capitale.

Problemele sitului. Datorită apartenenței sitului ocupat de cetate la lista patrimoniului mondial UNESCO, s-au operat acțiuni considerate a fi restaurări, dar care au distrus parțial sau în totalitate monumente originale: un mare sanctuar patrulater a fost refăcut în întregime, legătura cu monumentul original nefiind decât aparentă. O parte a ansamblului arhitectural (scara monumentală de acces la sanctuar) nu a fost integrată restaurării şi s-a distrus aproape integral. De o gravitate excepțională este neîndeplinirea operațiilor minimale de cercetare arhitecturală care să justifice reconstituirea pusă în operă: nu s-a publicat niciodată rezultatul unei cercetări sistematice, nu există documentația necesară „salvării ştiințifice" a arhitecturii atât de problematice a sanctuarului. Prin restaurarea care reamplasează şirurile dalelor circulare „cam pe-acolo" s-a anulat definitiv posibilitatea de a studia în viitor particularitățile unei arhitecturi încă nestudiate conform criteriilor ştiințifice.[123]

Ziduri de beton sprijină terasări modern. Aceste butaforii ridicole înălțate pe *marele sanctuar circular* nu au nici o relevanță pentru imaginea originară. *Soarele de andezit* apare ca o platformă în cea mai mare parte înecată în ciment etc. Nu există, până astăzi, niciun studiu monografic de arhitectură al ansamblurilor arhitecturale de la Sarmisegetusa, după cum nu există nici pentru vreun alt complex de arhitectură dacică. Orice acțiune de restaurare a suportat şi suportă consecințele acestei stări de fapt dezastruoase.

Cu toate că situl este un obiectiv turistic important, cu potențial economic pentru populația din zonă, punerea în valoare este cu totul deficitară, drumurile de acces sunt rudimentare, greoaie, iar serviciile inexistente. Vizitatorii, lipsiți de educație şi respect față de patrimoniu, instalează corturi printre ruine, fac focuri de tabără, scrijelesc copacii şi blocurile de piatră cu inscripții diverse.

Autoritățile locale au încercat, de această dată, să acționeze în sens pozitiv, dar inițiativa lor nu a avut suportul necesar. Astfel, Consiliul Județean Hunedoara a realizat un proiect pentru finanțare prin programul Phare 2001-2002, în vederea restaurării cetăților dacice din zona Munților Orăştiei şi a reabilitării căilor de acces (drumul județean 705A, pe o distanță de 19 km, între Costeşti şi Sarmisegetusa Regia, precum şi drumul comunal 58A, între Costeşti şi Cetățuie). Deoarece nu au fost îndeplinite criteriile de eligibilitate şi calitatea studiului de fezabilitate a fost considerată slabă, proiectul nu a fost inclus de către Ministerul Dezvoltării şi Prognozei în lista cu proiecte transmisă la data de 11 iunie 2002 Delegației U.E. la Bucureşti. Un alt proiect depus de Consiliul Județean

[121] Din acest ultim punct de vedere, concepția de proiectare este inadecvată: în loc să invite spectatorul să privească vestigiile romane, prin orientarea băncilor perimetrale adosate capacului de sticlă, îl invită să întoarcă spatele ruinelor.

[122] Pavajul din bârne al străzii medievale, descoperit pe o mare suprafață, nu a fost cercetat, înregistrat sau protejat.

[123] Prof. Ioan Glodariu, directorul şantierului arheologic, nu a fost întru totul de acord cu acest proiect, potrivit informațiilor oferite de dr. Gabriela Gheorghiu.

Hunedoara intitulat „Integrarea în circuitul mondial a cetăților dacice din Munții Orăştiei, mărturii ale genezei poporului român" nu a avut nici el succes[124].

Absența interesului pentru soluționarea dificultăților în care se află viitorul monumentelor dacice este relevată şi de modul în care s-a ignorat de către autoritățile centrale cererea Consiliului Județean Hunedoara în legătură cu *regimul de proprietate* asupra terenului pe care se află capitala dacilor, Sarmisegetusa (proprietarul este Regia Națională a Pădurilor). Consiliul Județean a întocmit un proiect prin care terenul ocupat de Sarmisegetusa Regia urma să fie scos din proprietatea Regiei Naționale a Pădurilor şi să treacă în propietatea Consiliului Județean Hunedoara, întrucât proprietatea asupra terenurilor este una dintre condițiile esențiale pentru acordarea unei finanțări europene. Proiectul – care avea ca scop transferul de proprietate – nu a fost aprobat [125] (propunerea legislativă nr. L191/1995). Prin urmare, una din problemele cele mai grave este *absența unei viziuni doctrinare a autorităților centrale asupra necesității şi modalităților adecvate conservării şi protejării patrimoniul cultural național*, cercetarea arheologică, conservarea şi punerea în valoare a monumentelor la Sarmisegetusa Regia fiind doar unul dintre exemple. Această realitate apare ca paradoxală: pe de o parte, statul român se arată preocupat de salvarea patrimoniului cultural național, a semnat convenții internaționale cu privire la protejarea patrimoniului, iar pe de altă parte, organismele statului adoptă şi practică frecvent aplicarea unor norme revolute. Absența oricărei viziuni doctrinare în domeniu se manifestă şi în cazul legislației care, nefiind conformă viziunii extinse asupra patrimoniului cultural, exclude din conceptul de „Parc Național"[126] monumentele şi siturile istorice. Astfel, în cazul Sarmisegetusei Regia, este asigurat *de facto* primatul Parcului Natural Grădiştea Muncelului - Cioclovina față de rezervația arheologică. În condițiile în care proiectul de lege privind declararea rezervației arheologice în zonă a fost permanent respins, s-a ajuns la situația aberantă în care Administrația Parcului Natural Grădiştea Muncelului-Cioclovina[127] este cea care acordă avizul necesar (în fiecare an) atât pentru cercetările arheologice, cât şi pentru lucrările de conservare care ar trebui efectuate. În felul acesta, acțiuni elementare pentru conservarea vestigiilor arheologice sunt frânate sau interzise. Rezultatul asupra conservării vestigiilor poate deveni, în asemenea condiții, devastator.[128]

3.4.4. Ulpia Traiana Sarmisegetusa, cu numele său complet *Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmisegetusa,* astăzi sat Sarmisegetusa, com. Sarmisegetusa, jud. Hunedoara

Descriere şi importanță istorico-documentară. Sarmisegetusa romană, considerată una dintre metropolele Imperiului Roman, a fost prima comunitate de cetățeni romani întemeiată în inima regatului lui Decebal după cel de al doilea razboi dacic, încheiat în vara anului 106. Din motive strategice, oraşul a fost înființat în Țara Hațegului (sud-vestul Transilvaniei), la circa 30 km de Sarmisegetusa Regia (Grădiştea Muncelului, în Munții Orăştiei), vechea capitală a regilor daci. Etnogeneza românilor şi-a avut rădăcinile în colonizarea romană, inițiată de întemeierea Ulpiei Traiana Sarmisegetusa. Această realitate istorică, împreună cu impozantele monumente care se mai păstrează *in situ,* fac din Ulpia Traiana unul dintre cele mai importante monumente ale memoriei istorice şi culturale ale țării şi, în consecință, obligă la o atenție pe măsură din partea autorităților. Ulpia Traiana Sarmisegetusa se întinde pe 32 ha în interiorul zidurilor şi pe încă cel puțin 100 ha în afara acestora. Identificat la începutul sec. XVI de către umanistul Mezerzius, oraşul roman a avut şansa de a nu fi fost acoperit de aşezări urbane ulterioare. Ruinele puteau fi văzute încă „în picioare" în plin secol XIX, potrivit preotului Ştefan Moldovan, care relatează că s-a plimbat pe străzile oraşului roman printre „clădirile aflate în picioare". În interiorul zidurilor de incintă au fost dezvelite monumente esențiale pentru cunoaşterea istoriei Daciei şi a Imperiului Roman, precum forul vechi (*forum vetus*) sau forul lui Traian, forul nou (*forum novum*) cu Capitoliul, templul lui Iupiter şi al Triadei Capitoline (cel mai important şi mai spectaculos templu din întreaga Dacie romană). În zona *extra muros* (în afara zidurilor), s-au dezvelit arheologic un amfiteatru şi seria de temple aparținând

[124] Finanțarea (în cadrul programului Phare 2003) în valoare de 7,2 milioane euro – dintre care 6,4 milioane euro reprezentau fonduri nerambursabile – nu a fost obținută.
[125] Informațiile privind acțiunea autorităților locale au fost transmise de dr. Gabriela Gheorghiu.
[126] Explicația termenului în accepțiune extinsă se regăseşte în Glosar.
[127] Subunitate a Direcției Silvice Hunedoara, Regia Națională a Pădurilor – Romsilva.
[128] A fost interzisă, în urmă cu 2-3 ani, adunarea crengilor şi frunzelor uscate de pe monumente şi dintre monumente(!), sub amenințarea aplicării unor amenzi în cazul nerespectării acestei indicații impuse de Romsilva de această dată. (inf. dr. Gabriela Gheorghiu). Un copac căzut peste urmele drumului (pavat) care duce la marele sanctuar nu a putut fi înlăturat timp de trei ani! Pentru tăierea unor copaci care împiedică cercetarea arheologică s-au cerut sume exorbitante (la nivelul a 6800 lei).

zonei sacre. Prin calitatea vestigiilor arheologico-arhitecturale şi a mărturiilor epigrafice, Ulpia Traiana Sarmisegetusa este cea mai importantă mărturie a romanității situată la nord de Dunăre.

Problemele sitului. Dezvelirea, şi mai ales restaurarea şi punerea în valoare a vestigiilor pe care le păstrează încă, cer o atenție specială[129]. Cu toate acestea, în starea actuală, vestigiile arhitecturale ale capitalei Daciei romane par să fie total uitate de către autoritățile române. Lipsa de educație şi de interes au schimbat fundamental starea vestigiilor capitalei Daciei romane, în timpul care a trecut de la vizita lui Ştefan Moldovan, în secolul al XIX-lea, până în zilele noastre.

Una din problemele acute ale sitului este cea a regimului de proprietate asupra terenului ocupat de oraşul antic, o problemă generalizată în cazul siturilor istorice şi arheologice. În vederea cercetării şi protecției, între anii 1998-2000 a fost achiziționată de către MCC de la localnici o suprafață de 16 hectare înțesată cu ruine. Tot atunci, a fost demarat un program de restaurări, dar care a urmat un curs descendent până în vara anului 2005, când au fost cu totul întrerupte. Mai mult, deşi o nouă suprafață (cca. 16 hectare cu vestigii) a fost oferită ulterior spre vânzare, MCC nu a fost interesat de cumpărarea lor şi nu şi-a exercitat dreptul de preempțiune.[130]

Un alt aspect îl reprezintă situația din teren: infrastructura nu există, ruinele nu sunt restaurate, coloane de marmură cu capiteluri superbe zac la pământ, oricine le poate sparge sau fura. Cele mai mari distrugeri au fost săvârşite în primii ani de după Revoluția din 1989. În anul 2000, principalele fragmente arhitectonice au fost depozitate în două spații ale forului lui Traian – care urmau să fie acoperite pentru asigurarea protecției materialului litic –, pe o platformă din scânduri groase, care a costat peste 1 miliard de lei vechi. Acoperişul nu a mai fost executat. Prin urmare, lemnul a putrezit, iar blocurile de piatră au trecut prin el, distrugându-şi suportul. Muzeul actual este mic şi neîncăpător, iar muzeul vechi, care ar putea fi declarat monument de patrimoniu, este pe cale de a se prăbuşi. Pe terenurile achiziționate de statul român între 1998-2000 se practică în continuare agricultura, deoarece nu au existat fonduri pentru a fi înregistrate în cartea funciară.

Pe lângă spectacolul vestigiilor arhitecturale, Ulpia Traiana Sarmisegetusa, situată în una dintre zonele cu cel mai mare potențial turistic din România, în imediata apropiere a Parcului Național Retezat, a vestitelor biserici medievale de la Densuş, Sântămărie-Orlea, Strei, Strei-Sângeorgiu, a Cetății Colț şi a castelului Huniazilor de la Hunedoara, deține un potențial turistic excepțional, care, dacă ar fi corect exploatat – potrivit reglementărilor internaționale adoptate de România – ar aduce mari beneficii economice populației locale, asigurând o calitate superioară a vieții. O politică inteligentă, susținută de un management corespunzător, ar fi putut crea până acum o zonă turistică la nivel european, salvând în acelaşi timp monumente de o valoare excepțională.

3.4.5. Troesmis, sat Iglița, com. Turcoaia, jud. Tulcea

Descriere şi importanță istorico-documentară. Troesmis este o cetate getică pomenită şi de poetul Ovidiu[131]. În epoca romană, s-a stabilit aici pentru câteva decenii legiunea V Macedonica, pentru a participa la războaiele dacice. Paralel cu *canabele*, s-a dezvoltat un *oraş civil*. În epoca romano-bizantină s-a dezvoltat aici o altă aşezare fortificată, aşa numita *cetate de răsărit*. Cetatea dinspre apus (getică) a continuat să fie locuită şi în epoca romană, alcătuind un fel de acropolă. Oraşul roman propriu-zis a suportat o involuție în epoca romano-bizantină şi bizantină, aria locuită restrângându-se treptat în spatele unor fortificații mereu mai reduse, în jurul cetății de vest. Cetatea de vest, protejată de poziția naturală şi de zidurile de apărare din blocuri masive de piatră, va supraviețui până în secolul al XIV-lea. Valoarea excepțională a sitului se datorează vestigiilor locuirii neîntrerupte, din epoca getică şi până la constituirea statelor româneşti medievale.

Problemele sitului. Nu s-au efectuat niciodată săpături arheologice de anvergura necesară, astfel încât valorile patrimoniale sunt, în marea lor majoritate, încă în pământ[132].

[129] Numeroşii savanți din Europa care vizitează situl par să fie unanimi în aprecierea negativă față de starea conservării şi punerii în valoare a ruinelor potrivit inf. dr. Ioan Piso, directorul şantierului arheologic de la Ulpia Traiana.

[130] În cazul în care MCC nu-şi exercită dreptul de preempțiune, acesta se transferă automat la nivel local: aşadar există mai multe trepte/ posibilități de scoatere a unor terenuri cu vestigii arheologice din circuitul agricol sau constructiv. În condițiile în care se promovează declarativ principiul descentralizării, probabil că preempțiunea se va realiza – sau nu – mai degrabă la nivel local.

[131] Ovidiu, Ex P. I.8; IV.7, pp.1-30; 9, pp.75-108.

[132] În secolul al XIX-lea, a fost cercetată Cetatea de est, dar rezultatele nu au fost decât parțial publicate. În 1976, cu ocazia construirii unui canal de irigații, s-au efectuat unele cercetări parțiale de către o echipă de la Muzeul de istorie din Tulcea. Menționăm că sarcina cercetării unui complex de această amploare nu se poate prelua fără un colectiv larg şi fără o finanțare constantă pe o perioadă lungă de timp.

După 1989 au început să se practice cercetări frauduloase. Piraţii arheologiei, „căutătorii de comori", au avut – şi au încă – un teren vast de acţiune. În comerţul de antichităţi din Germania a fost achiziţionată o placă de bronz, purtătoare a unei inscripţii despre statutul oraşului roman Troesmis, document care fusese cu siguranţă „afişat" în forum sau în una din construcţiile municipale din Troesmis.

3.4.6. Roşia Montană, com. Roşia Montană, jud. Alba, (fig.25-30)

Descriere şi importanţă istorico-documentară. Patrulaterul aurifer din Munţii Apuseni a jucat un rol de maximă importanţă în istoria Europei. Aurul, care conferă prestigiu şi putere, a fost exploatat aici încă din preistorie. Mărturie stau idolii neolitici de aur, podoabele din epoca bronzului şi, nu în ultimul rând, afirmaţia lui Herodot despre bogăţia în aur a sciţilor agatârşi, care pătrunseseră în Transilvania. Traian a dus în Italia, în urma înfrângerii dacilor, cantităţi enorme de aur. Analizele făcute asupra brăţărilor dacice descoperite de curând arată că acestea au fost confecţionate nu numai din aur aluvionar, ci şi din aur din galerii. Echipa de arheologi de la Universitatea din Toulouse care a cercetat galeriile din Muntele Cârnic de la Roşia Montană a constatat, pe baza analizei cu C14, că o parte din lemnul descoperit aici datează din perioada dacică. Totuşi, nici o localitate preistorică sau dacică nu a fost încă identificată în zona auriferă[133] din cauza cercetărilor insuficiente. Roşia Montană oferă posibilitatea rară de a elimina această mare lacună istorică. Faima localităţii se datorează în primul rând galeriilor antice unice în lume prin frumuseţea şi complexitatea lor, în care, în sec. XVIII şi XIX, au fost găsite celebrele *tăbliţe cerate* ce constituie unul dintre izvoarele dreptului roman. Numele Alburnus Maior apare pe mai multe tăbliţe cerate romane, de pildă *actum Alburno Maiore* (încheiat la Alburnus Maior), dar aşezarea cu acest nume nu este uşor de localizat. Alburnus Maior poate fi o localitate mai mare, sau o localitate înglobantă, cuprinzând mai multe aşezări cu rangul de *vici* sau *castella*. Minele aparţineau fiscului imperial, care le dădea în arendă unor întreprinzători bogaţi sau populaţiilor. Cei mai mulţi dintre locuitori erau illiri, aparţinând mai multor seminţii, precum Pirustae, Baridustae, Sardeates, Ansi, Maniates, veniţi din Dalmaţia pentru a exploata minele de aur din Dacia. Materialul onomastic atestat la Alburnus Maior este extrem de interesant pentru istoria Daciei, pentru cea a Dalmaţiei romane şi pentru lingvistica indo-europeană. Ar fi o ocazie unică pentru arheologia Imperiului Roman de a afla cum se prezintă în teren asemenea tipuri de aşezări de mineri. Nu este de mirare că 1038 dintre cele mai prestigioase instituţii ştiinţifice şi dintre cei mai renumiţi specialişti din lume, cărora li s-au adăugat 50 de arheologi români, au protestat în mod public împotriva proiectului care ameninţa cu distrugerea vestigiile istorice de la Roşia Montană.

Importanţa galeriilor de la Roşia Montană nu se limitează la vestigiile din antichitate. De la încheierea cruciadelor până la descoperirea Americii, Munţii Apuseni au fost principala sursă de aur a Europei. În vremurile moderne, extragerea aurului a fost una dintre ocupaţiile de bază ale moţilor. Administraţia austriacă a adus în zonă mineri de pe tot cuprinsul Imperiului şi astfel a luat naştere o aşezare minieră pe cât de pitorească, pe atât de europeană. A mai rămas acum un patrimoniu arhitectonic, care cuprinde 41 de monumente înscrise în Lista monumentelor istorice şi alte numeroase construcţii valoroase, doar întâmplător neprotejate direct prin lege. Toate acestea se află în pericol de a dispărea definitiv dacă actualul proiect de exploatare a aurului va fi aprobat. Faptul este cu atât mai scandalos, cu cât întreaga Roşie Montană este înscrisă, conform Legii 5/2000, pe Lista monumentelor de valoare excepţională.

Problema sitului. Un sit arheologic unic în România şi Europa, o aşezare cu tradiţie istorică şi arhitecturală, un peisaj cultural de mare valoare, o secvenţă a memoriei istoriei naţionale şi a reflectării multiculturalismului se află sub spectrul distrugerii.

În cazul acestui sit – de notorietate internaţională şi naţională datorită valorilor inestimabile ale memoriei istorice şi a importanţei vestigiilor vieţuirii antice şi moderne pe care le conţine – au reuşit să facă cor comun ignoranţa, lipsa de educaţie pentru susţinerea patrimoniului naţional şi european, neglijenţa dirijată, indiferenţa faţă de lege, ineficienţa legislaţiei de protecţie a monumentelor istorice şi a arheologiei. Ineficienţa legislaţiei, prin lacunele sale, lasă loc distrugerii, arătându-şi neputinţa de a acţiona ferm pentru apărarea valorilor naţionale. Este lăsată să acţioneze fără constrângeri forţa de persuasiune şi presiunea manipulărilor aplicate populaţiei locale. Din păcate, fiind vorba despre o zonă defavorizată din punct de vedere socio-economic, argumente parţiale,

[133] Deşi întreaga toponimie din zonă (Alburnus, Ampelum, Immenosum, Deusara etc.) este dacică.

centrate pe obținerea beneficiilor economice, se conjugă cu disponibilitatea administrației de a face uitate obligațiile legate de apărarea patrimoniului național în favoarea beneficiilor materiale de moment.

Cazul Roşia Montană exemplifică în cel mai înalt grad posibilitatea de *atingere a securității naționale prin distrugerea patrimoniului subteran şi suprateran*[134] în numele unei investiții economice prezentate în mod abuziv drept unica variantă pentru o dezvoltare durabilă.

Pe plan internațional, demararea proiectului de exploatare a aurului (aflat deocamdată în stare de suspendare) va arăta că statul român nu îşi respectă propriile legi şi cu atât mai puțin angajamentele internaționale[135], iar pe plan național va atrage după sine: distrugerea unor argumente fundamentale ale istoriei şi identității naționale, anularea mărturiilor diversității culturale, anularea dreptului la un mediu curat, distrugerea coeziunii sociale, anularea dreptului la memorie, distrugerea ireversibilă a unui peisaj cultural de prim ordin pentru România şi important pentru patrimoniul cultural şi natural european şi mondial.

Deşi sunt de notorietate la ora actuală, amintim câteva dintre încălcările legislației de către autorii acesteia: 1) Conform noii Legi a Minelor, nr. 85 din martie 2003, art. 11, alin. 1: „Efectuarea de activități miniere pe terenurile pe care sunt amplasate monumente istorice, culturale, religioase, situri arheologice de interes deosebit, rezervații naturale [...], precum şi instituirea dreptului de servitute pentru activități miniere pe astfel de terenuri sunt strict interzise." Mai departe, la art. 11, alin. 2, se adaugă: „Excepțiile de la prevederile alin. 1 se stabilesc prin hotărâre a Guvernului, cu avizul autorităților competente în domeniu şi cu stabilirea de despăgubiri şi alte măsuri compensatorii." Ori, cum Roşia Montană a fost declarată monument de valoare excepțională prin Legea 5/2000, săpăturile de salvare nu trebuiau să continue fără ca Guvernul României să fi clamat interesul național în această investiție. 2) Conform literei şi spiritului Legii 378/2001, beneficiarul este obligat să finanțeze săpătura de salvare, iar arheologii să acorde descărcarea arheologică numai dacă este cazul. Prin urmare, firma RMGC a plătit pentru săpături fiind obligată de legile statului român şi nu a „sponsorizat" săpăturile de la Roşia Montană, aşa cum pretinde, cu 9 milioane de dolari. Această realitate nu poate echivala cu „împroprietărirea" firmei respective cu un sit arheologic şi istoric de valoare inestimabilă.

Scrisoarea[136] adresată de preşedintele ICOMOS, Michael Petzet, primului ministru al României în 15 iunie 2007 exprimă dezacordul specialiştilor europeni în patrimoniu față de proiectul de la Roşia Montană. Aceeaşi poziție este afirmată şi de Rezoluția ICOMOS din octombrie 2008.

---

[134] Pentru a respecta adevărul, menționăm că în anexele la Legea nr. 5 din 6 martie 2000 – Secțiunea a III-a – Zone protejate (adică „monumente de valoare națională excepțională"), Roşia Montană apare nu cu galeriile romane şi cu centrul său istoric, aşadar este protejată prin lege. Situl arheologic este de asemenea introdus pe Lista monumentelor istorice publicată în iulie 2004, ca sit aparținând grupei valorice A (monumente de valoare națională şi universală) împreună cu 41 de case din localitate şi cu centrul istoric, declarate monumente istorice aparținând grupei valorice B (adică de importanță locală). Proiectul minier al RMGC are însă în vedere exploatarea în carieră deschisă a celor patru masive din interiorul sitului arheologic. Prin urmare, în ciuda regimului de protecție, proiectul de exploatare propune distrugerea tuturor galeriilor romane de la Roşia Montană (cu două excepții) – adică propune distrugerea sitului arheologic care aduce faima în lume Roşiei Montane. Prin acordarea descărcărilor de sarcină arheologică, statul român (prin MCC) şi-a dat practic avizul pentru dinamitarea galeriilor conținute de cele patru masive. Nimeni nu poate crede că „zona protejată" propusă de MCC, cuprinzând obiectivele arheologice şi centrul istoric al aşezării Roşia Montană, aflată în imediata vecinătate a celor patru cariere deschise va rezista exploziilor planificate (prafului produs de explozii) şi trepidațiilor produse de cele 14 autobasculante de transport de mare tonaj (150 t) care vor circula la Roşia Montană timp de 16 ani, 365 zile pe an, 24 de ore pe zi, cum prevede proiectul.

[135] De exemplu, Convenția europeană pentru protecția patrimoniului arheologic (Malta/ La Valetta, 1992), pe care România a semnat-o şi care prevede „a se dispune măsuri susceptibile de a favoriza conservarea integrală a ansamblurilor istorice şi a patrimoniului mobiliar al acestora, prin menținerea integrității întregului ansamblu şi prin înscrierea în inventar a bunurilor descoperite".

[136] „ICOMOS respinge proiectul noii mine de aur de la Roşia Montană. Această tehnologie periculoasă amenință patrimoniul natural al sitului şi fauna şi flora râurilor Mureş şi Tisa, precum şi patrimoniul cultural al vechilor mine folosite din era preistorică până în era romană şi Evul Mediu, pune în pericol echipamentele ce aparțin tehnologiei miniere vechi, precum şi patrimoniul arhitectural din secolul al 18-lea al micului oraş minier. ICOMOS solicită stoparea imediată a proiectului"; fragment reprodus după www.simpara.ro, unde se află şi versiunea în limba engleză. Scrisoarea a fost transmisă, în copie, către Jose Manuel Barroso, Preşedintele Comisiei Europene, Stavros Dimas, Comisarul pentru Mediu, Jan Figel, Comisarul pentru Educație, Formare Profesională, Cultură şi Tineret.

3.4.7. Orgame/ Argamum, com. Jurilovca, jud. Tulcea, punct Capul Dolojman[137] (fig. 31 şi 32)

Descriere şi importanţă istorico-documentară. Oraşul greco-roman Orgame/ Argamum[138] este prima localitate de pe teritoriul României al cărei nume este atestat în scris în opera unui autor antic[139]. Întemeiat de coloniştii greci ionieni (originari din Milet), către mijlocul sec. VII a. Chr., pe un amplasament ocupat anterior (sec. IX-VIII a. Chr.) de o comunitate locală, ale cărei urme materiale se înscriu în aria culturală Babadag (prima epocă a fierului), oraşul va supravieţui până către mijlocul sec. VII p. Chr. Identificat arheologic la sfârşitul sec. XIX, situl este supus unor cercetări programate (sistematice) în două etape: 1926-1932 (Paul Nicorescu) şi, începând din 1965, până în prezent (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" al Academiei Române).

Săpăturile arheologice au scos la lumină, pe lângă inventarul mobil variat, vestigiile oraşului antic, respectiv ziduri de apărare, patru bazilici paleocreştine şi edificii cu funcţie laică în epocile greacă şi romană, instalaţii artizanale pentru producerea ceramicii, elemente ale reţelei rutiere şi stradale intra şi extra muros, monumente funerare (morminte), dintre care cel mai impresionant este tumulul *heroon*, cel mai vechi mormânt grecesc atestat până în prezent în bazinul Mării Negre.

Probleme ale sitului. Argamum este un alt sit istoric al cărui statut exemplifică deficienţele unei legislaţii neconformă viziunii extinse asupra patrimoniului cultural şi reflectată în cezura dintre regimul parcurilor naţionale sau rezervaţiilor naturale şi regimul siturilor istorice. Notăm câteva aspecte legislative contradictorii, care sugerează nivelul scăzut al percepţiei autorităţilor şi al unor funcţionari publici faţă de valorile vestigiilor arheologice: situată în extravilanul localităţii Jurilovca, la 6,5 km est de aceasta, întreaga suprafaţă a oraşului face parte în mod natural din *Rezervaţia Biosferei Delta Dunării* (RBDD), beneficiind de protecţia Legii 82/1993 şi a Legii 454/2001, ca „domeniu public de interes naţional", aflat, teoretic, sub administrarea RBDD[140]. Potrivit HG 230/2003 privind delimitarea rezervaţiilor biosferei, parcurilor naţionale şi parcurilor naturale şi constituirea administraţiilor acestora, Rezervaţia Biosferei Delta Dunării deţine triplu statut de protecţie internaţional[141]. Ţinând cont de apartenenţa *de facto* a terenului oraşului antic la Rezervaţia Biosferei Delta Dunării, s-ar putea crede că, *ipso facto*, situl este inclus şi în Lista patrimoniului mondial. Surpriza este că, printre criteriile în baza cărora RBDD a fost inclusă în Lista patrimoniului mondial, argumentul patrimoniului cultural (în acest caz, arheologic) a fost omis. Prin urmare, pentru funcţionarul cultural român care a întocmit documentaţia, o cetate antică cu vestigii complexe, alături de atâtea alte situri arheologice aflate în situaţii asemănătoare (de exemplu Histria, Halmyris/ Murighiol, Nufăru, Ilganii de jos, Enisala, Babadag, sau Salsovia/ Mahmudia).

Statutul juridic al terenului şi regimul său de folosinţă. Înainte de colectivizare, terenul pe care sunt amplasate vestigiile antice de la Capul Dolojman făcea parte din islazul comunal, aflându-se în proprietatea privată a obştii Jurilovca, fiind exploatat în regim de pajişte naturală, ceea ce a asigurat condiţii optime conservării vestigiilor antice. După colectivizare, cea mai mare parte a lui a fost exploatat ca teren arabil, ceea ce a dus la degradarea până la distrugere a monumentelor funerare greceşti *(tumuli)* şi a urmelor de locuire extra muros. Odată cu apariţia Legii 18/1990, Muzeul Deltei Dunării a solicitat organelor locale şi judeţene abilitate cu aplicarea ei, excluderea de la împroprietărire a suprafeţei de 117 ha, corespunzătoare arealului acoperit de vestigiile antice şi *trecerea ei în domeniul public* (cf. Legea 18/1990, cap.1, art.1.e şi art.5), sub administrarea autorităţilor judeţene, ca rezervaţie arheologică permanentă, cu perspectiva amenajării ei muzeale. În ciuda repetatelor reveniri asupra

[137] Oraşul antic Orgame/ Argamum este înscris în Repertoriul Arheologic Naţional (cod RAN 160653.02) şi în LMI 2004 (Grupa A, judeţul Tulcea, cod TL-I-m-A-05808), ceea ce face ca patrimoniul arheologic de pe teritoriul său, indiferent de natura sa, să fie, teoretic, pus sub protecţia legilor specifice în vigoare în România.
În acelaşi timp, situl este listat în Legea 5/2000, Secţiunea III – Zone protejate, Anexa III. I. Valori de patrimoniu cultural de interes naţional (Monumente istorice de valoare naţională excepţională), grupa 2. Monumente şi situri arheologice, subgrupa h) Oraşe antice, pct. 10. „Cetatea antică Orgame/ Argamum - Comuna Jurilovca, satul Jurilovca Tulcea – colonie grecească şi, ulterior, oraş roman şi romano-bizantin (în punctul Capul Dolojman)".

[138] Situl este situat în partea de S-E a judeţului Tulcea, pe malul lacului Razelm, la cca. 12 km vest de Portiţa, pe teritoriul administrativ al com. Jurilovca. Ansamblul vestigiilor de locuire, cu necropolele aferente, se concentrază în jurul Capului Dolojman, unde ocupă o suprafaţă totală de 117 hectare.

[139] Hecateu din Milet, sfârşitul sec. VI a. Chr.: „Orgame: polis epi to Istro", fr. 172

[140] Legea 5/2000 privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului naţional, Secţiunea a III-a, Zone protejate, include Delta Dunării în Secţiunea I – Zone naturale protejate de interes naţional şi monumente ale naturii, grupa 1.0. Rezervaţii ale biosferei, parcuri naţionale sau naturale, pct. A, iar Capul Dolojman (parte a Rezervaţiei DD, cu o suprafaţă de 125 ha) intră în grupa 2.0. Rezervaţii şi monumente ale naturii.

[141] art. 1 (3) a) (RBDD): Rezervaţie a Biosferei, desemnată internaţional de Comitetul UNESCO „Omul şi Biosfera", Zonă Umedă de Importanţă Internaţională, desemnată de Secretariatul Convenţiei Ramsar şi Sit al Patrimoniului Natural Universal, recunoscut de UNESCO.

cererii, determinate de continuarea agresiunilor asupra fondului arheologic, statutul juridic al terenului a rămas incert şi la dispoziţia autorităţilor comunale. Descoperirea şi degajarea unei bazilici paleocreştine *extra muros* (la cca. 1,2 km vest de cetate) între anii 1993-1995 a dus la sistarea temporară a arăturilor pe terenul înconjurător, dar, în toamna anului 2008, în prezenţa arheologilor şi în pofida intervenţiilor imediate pe lângă Primăria Jurilovca, arăturile în interiorul ariei propuse ca rezervaţie au fost reluate. Cu acest prilej s-a aflat că din cele 117 ha solicitate pentru rezervaţia arheologică, aproape jumătate au fost trecute în proprietate privată, sub formă de loturi individuale, restul rămânând la dispoziţia autorităţilor locale, cu acelaşi statut juridic incert.

Neglijarea totală a obligaţiei de semnalizare şi marcare a statutului monumentului (cf. OMC nr. 2237/27.04.2004) denotă şi ea lipsa de implicare a autorităţilor locale şi judeţene în protecţia sitului.

Traficul internaţional de antichităţi. Totala lipsă de interes manifestată de autorităţile locale faţă de vestigiile fazei de locuire anterioară, despre a cărui existenţă pe teritoriul naţional avem o mărturie scrisă, datând din jurul anului 500 a.Chr. (cercetările arheologice indicând chiar o vechime mai mare, către 650/630 a. Chr.) şi absenţa oricărui avertisment, la faţa locului, asupra regimului de protecţie furnizat de cadrul legal existent, înlesnesc intervenţiile căutătorilor de comori sau ale amatorilor de antichităţi: activitatea acestora în zonă a fost semnalată încă din anii ’90; recent s-a aflat despre descoperirea „întâmplătoare” în perimetrul necropolei tumulare greceşti, a unui tezaur unicat pe teritoriul naţional, format din monede persane din aur de la jumătatea sec. IV a. Chr., intrat deja în circuitul subteran internaţional de antichităţi.

Probleme legate de punerea în valoare. Deşi aparent beneficiar al unor avantaje incontestabile şi unice, conferite de poziţia sa geografică şi de valoarea documentară a vestigiilor pe care le reuneşte, oraşul greco-roman Orgame/Argamum este departe de a fi perceput de autorităţile administraţiei locale ca o potenţială resursă de dezvoltare durabilă, prin valorizarea asocierii *de facto* a componentei naturale şi a celei culturale, în cadrul unui perimetru care constituie, cu excelenţă şi în mod evident, un *peisaj cultural*. Dovadă clară a ignoranţei autorităţilor locale în această privinţă stă accesul către sit, care se face pe un drum de pământ, traversând rampa de deşeuri menajere a localităţii.

Perspectiva încetării cercetărilor arheologice. În absenţa oricărei preocupări a administraţiei locale pentru asumarea valorii culturale a sitului şi pentru includerea sa în planurile de dezvoltare integrată a zonei, continuarea cercetării arheologice devine tot mai greu sustenabilă din punct de vedere financiar, fiind apreciată ca o irosire de resurse şi nu ca o investiţie. Sistarea definitivă a programului de cercetare arheologică va duce la degradarea până la desfiinţare a patrimoniului construit antic degajat în jumătate de secol de săpături arheologice.

Perspectiva restaurării monumentelor şi punerii în valoare a sitului. Punerea în valoare a vestigiilor prin restaurare şi amenajare muzeală deficitară[142]. În prezent se intervine asupra zidurilor prin consolidare cu ciment, fără proiect şi fără consultarea arhitectului specialist care studiază construcţiile cetăţii, aplicându-se o variantă de „conservare primară” fără legătură cu particularităţile structurilor originale. Activitatea de conservare este lăsată la latitudinea abilităţilor unui tehnician, atestat în restaurarea obiectelor din ceramică. Notăm că în perioada 1997-2007 situl a fost inclus în Planul Naţional de Restaurare, proiectarea şi execuţia intervenţiilor de restaurare fiind finanţate prin bugetul Ministerului Culturii şi Cultelor. Ţinând seama de mijloacele avute la dispoziţie şi de pretinsul profesionalism al proiectării şi execuţiei, intervenţiile realizate asupra a două dintre cele patru bazilici şi asupra unor tronsoane ale zidului de incintă al cetăţii romano-bizantine, trădează în mod flagrant superficialitatea endemică în abordarea intervenţiei asupra monumentelor antice, prin alterarea stridentă şi impardonabilă a autenticităţii lor, agresiunea materialelor utilizate şi distrugerea definitivă a unor detalii de mare relevanţă arhitecturală şi istorică.

3.4.8. Germisara (*Thermae Germisara, Thermae Dodonae*), Geoagiu-Băi, jud. Hunedoara (fig. 33 şi 34)

Descriere şi importanţă istorico-documentară. Aflată aproape de vărsarea râului Geoagiu în Mureş, nu departe de capitala Daciei romane Ulpia Traiana Sarmisegetusa (pe drumul roman care ducea spre Apulum), situl arheologic de la Germisara păstrează, încă, unul din cele mai spectaculoase monumente de arhitectură romană. Din ansamblul sitului fac parte un castru, aşezarea civilă şi vestitele băi (*thermae*). Complexul băilor este amplasat pe un promontoriu circular (diametru cca 95 m) în centrul căruia se află o cavitate naturală, care forma în antichitate un „bazin” natural în formă

[142] În pofida beneficiului pe care existenţa unui arhitect specializat în studiul monumentelor antice şi a urbanismului greco-roman l-a adus cercetării de arhitectură şi înregistrărilor de specialitate în timpul cercetărilor.

de pâlnie, plin cu ape termale (cu adâncime maximă de cca. 7 m şi suprafaţa superioară de 12 m/ 18 m). Datorită proprietăţilor curative, este frecventat şi devine loc de cult încă de pe vremea dacilor. În jurul bazinului s-au descoperit altare şi alte monumente votive (plăcuţe votive de aur), cunoscute astăzi datorită cercetărilor arheologice (închinate unor zeităţi vindecătoare şi protectoare ale apelor termale, Asclepios, Hygeea, Diana, Nymphae). Romanii au păstrat o vreme mai vechiul toponim Germisara (*germi* – fierbinte; *sara* – izvor), care aparţinuse aşezării dacice care se întindea între limitele actualului oraş Geoagiu. Ulterior, fiind şi un loc de cult, complexul a luat numele de Termele Dodonei. Ansamblul termelor romane formează un monument istoric de valoare excepţională: caracteristicile organizării pe un teren particular înzestrat cu ape termale, ale amenajării şi funcţionării bazinelor (împreună cu sistemul lor de canale) excavate într-o formaţiune calcaroasă, îl situează la un nivel de importanţă comparabil cu acela al celebrelor amenajări termale de la Hierapolis (Pamukkale).

Probleme actuale ale sitului. Există, se pare, un proiect de restaurare (proiect de cercetare arheologică, studiu geotehnic şi pavilion de primire a vizitatorilor, lucrări exterioare şi de protecţie a sitului)[143]. Până la finele anului 2007 au fost finalizate doar lucrările de împrejmuire ale complexului. Deocamdată, starea de degradare a complexului îl ameninţă cu dispariţia.

Acest complex – care ar fi putut deveni printr-o gestionare inteligentă unul din cele mai atractive situri istorice din România şi Europa – se află încă într-o stare deplorabilă. Bogăţia în monumente romane şi medievale a zonei Haţeg - Hunedoara ar putea constitui unul din pilonii dezvoltării de mare perspectivă a comunităţilor locale. Germisara ar ieşi în evidenţă prin particularitatea monumentelor sale săpate în stâncă, prin singularitatea unui sistem balnear roman de excepţie. În acelaşi timp, beneficiile pe care le-ar aduce imaginii României, ca ocrotitoare a ştiinţei şi culturii, ar fi incomensurabile.

Faptul că a fost introdus în programul de restaurare nu l-a salvat de la degradare, aşa cum nu au fost salvate nici monumentele de la Râu de Mori, Hipogeul pictat de la Tomis şi atâtea altele.

Neglijenţa autorităţilor locale dar şi a cercetătorilor care au studiat parţial situl sunt, probabil, factori decisivi ai acestei situaţii.

3.4.9. Centrul istoric al Bucureştiului[144]

Vestigiile arheologice dezvelite prin cercetările în curs de desfăşurare (fig.35 şi 36)

Centrul istoric al oraşului Bucureşti este astăzi scena unui amplu şantier, deschis în 2007, al cărui scop este modernizarea infrastructurii prin înlocuirea tuturor reţelelor de utilităţi şi prin reabilitarea spaţiului public: pavaje, mobilier urban şi iluminat public. Acest proiect, iniţiat de Primăria Municipiului Bucureşti, a prilejuit şi cea mai extinsă campanie de cercetări arheologice urbane din România, aflată, de asemenea, în desfăşurare.

Importanţa vestigiilor arheologice. Vestigiile aduse la lumină prin săpăturile arheologice – fundaţii fragmentare, înşiruiri de ziduri sau chiar pivniţe întregi ale vechilor case negustoreşti sau ale renumitelor hanuri comerciale, porţiuni extinse din străzile istorice podite cu lemn, palisade şi ziduri de fortificare ale Curţii Domneşti (cunoscută sub numele dobândit în ultima sa etapă de existenţă: Curtea Veche) – constituie repere importante pentru studierea configuraţiei istorice a zonei centrale a oraşului, rememorată până acum doar din sursele scrise, documentele cartografice şi iconografice (picturi, gravuri, desene sau fotografii) şi de rezultatele celor câteva cercetări arheologice sporadice, prea puţin valorificate în acest sens, al studierii structurii urbane şi a arhitecturii istorice. Toate aceste vestigii, acum descoperite, relatează despre transformările prin care a trecut zona în pragul Epocii Moderne, când repere ale ţesutului urban medieval sunt înlocuite de mari edificii publice ale statului modern.

Dintre numeroasele vestigii arheologice arhitecturale dezvelite până acum în centrul istoric atragem atenţia asupra câtorva, dintre cele mai importante: pe strada Smârdan pivniţele boltite aparţinând, probabil, vechiului Hotel Concordia, locul unde s-a decis, cu câteva zile înainte de 24 ianuarie 1859, alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domn al Ţării Româneşti, după alegerea sa în Moldova, înfăptuindu-se astfel Unirea Principatelor; pe strada Franceză vestigii ale Hanului Constantin Vodă şi ale caselor cu care se învecina; pe strada Lipscani pivniţe şi fronturi ale altor trei

[143] Conform www.monumenteistorice.ro, secţiunea Monumente restaurate, Monumente cu lucrări recepţionate 2007, Hunedoara.

[144] Material pus la dispoziţie de arh. Ştefan Bâlici şi arh. Virgil Apostol.

hanuri: Zlătari, Şerban Vodă şi Hanul Grecilor; pe strada Gabroveni palisada din trunchiuri de copac a Curții Domneşti, datând din prima jumătate a secolului al XVII-lea şi zidul de incintă din cărămidă, cu contraforturi puternice, care înlocuieşte palisada la începutul secolului al XVIII-lea, în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu; tot aici, pe strada Gabroveni se conservă porțiuni extinse din suprafața uliței, podită cu dulapi masivi din lemn de stejar. Am enumerat doar câteva elemente, rezultate din cercetarea în curs, care ancorează în timp povestea țării şi a capitalei. Vestigiile arheologice şi construcțiile existente azi – datând, şi acestea, din epoci istorice diferite – se completează reciproc şi se alătură într-un veritabil peisaj cultural urban. Caracterul zonei centrale a oraşului, spiritul locului, este definit prin acest amalgam de elemente eterogene, datând din epoci diferite.

Importanța cercetărilor arheologice. Campania de cercetări aflată în desfăşurare constituie un prilej unic atât prin amploarea teritorială – urmând să cuprindă, sistematic, o mare parte din nucleul central al oraşului – cât şi prin faptul că cercetările abordează zone care nu au mai fost investigate, decât punctual şi sporadic. Campania de cercetări constituie, nu mai puțin, un prilej irepetabil, mai întâi prin chiar natura săpăturii arheologice, care „consumă" evidențe ale trecutului pe care le aduce la lumină şi le înregistrează, dar şi prin caracteristicile proiectului de refacere a infrastructurii, care, odată pus în operă, va „sigila" tot ce se găseşte sub nivelul străzilor cu un capac de beton, ceea ce va face orice investigație imposibilă mult timp de acum înainte.

Problemele cercetării. Chiar dacă cercetările din Centrul istoric al Bucureştiului nu sunt egalate, prin amploare şi calitate, de nici un alt mare proiect urban din țară (să amintim doar două cazuri similare eşuate recent: modernizarea zonelor centrale ale oraşelor Sibiu şi Cluj, unde vestigiile arheologice nu au primit nici pe departe atenția care le este acordată ruinelor vechiului București), acestea suferă totuşi de grave lipsuri.

La originea deficiențelor stă chiar abordarea eronată a întregului proiect: în etapa de planificare preliminară nu au fost prevăzute cercetările arheologice (în ciuda prevederilor legislației în vigoare) şi, cu atât mai puțin, posibilitatea ca rezultatele acestor cercetări să determine adaptări şi modificări ale soluțiilor tehnice propuse. Şi, într-adevăr, aceste modificări nu s-au petrecut, astfel că fundații, ziduri, pivnițe sau alte elemente arheologice *au fost pur şi simplu distruse, înlăturate,* pe întreg traseul conductelor şi celorlalte elemente de infrastructură. Distrugerea acestor vestigii contravine flagrant cu recomandările formulate în mod repetat de către echipa de cercetare, prin care se solicită proiectantului de infrastructură adaptarea soluțiilor inițiale, astfel încât nici una dintre structurile construite descoperite să nu fie distrusă.

În ciuda posibilității şi a necesității de a transforma cercetarea arheologică din centrul istoric dintr-o etapă „neprevăzută" de consultanții Primăriei, într-un model de cercetare preventivă *exhaustivă,* acest lucru nu s-a întâmplat: numeroase porțiuni ale străzilor atacate au rămas necercetate, cum ar fi, spre exemplu, frontul sudic al străzii Franceze, în dreptul Palatului Poştelor (azi sediul Muzeului Național de Istorie a României), care nu a mai fost cercetat, lăsând astfel neelucidată problema structurii urbane şi arhitecturale istorice a acestei zone.

Problemele punerii în valoare. Proiectul de amenajare a spațiului public, ale cărui soluții ar fi trebuit să integreze şi informațiile sau vestigiile aduse la lumină prin cercetarea arheologică, s-a dovedit însă opac față de acest strat al patrimoniului zonei. Măsurile recomandate cu insistență în fiecare raport de cercetare de arhitectură, prin care se urmărea punerea în valoare a vestigiilor, au fost în mare parte ignorate. Nici un element de structură urbană istorică – trasee de fronturi stradale, care arată evoluția țesutului urban ca urmare a marilor proiecte de modernizare sau a mereu noilor reglementări urbanistice; elemente constructive sau ruine ale unor construcții cu semnificație specială, cum ar fi cele ale fostului Hotel Concordia, de pe strada Smârdan – nu a fost pus în evidență în desenul noilor pavaje realizate deja pe străzile Smârdan, Franceză, Sf. Dumitru şi, parțial, pe str. Lipscani. Chiar dacă recomandarea formulată de echipa de cercetare privind conservarea *in situ*, în cripte arheologice vizitabile, a vestigiilor importante ale hanurilor Zlătari, Şerban Vodă şi Greci sau ale podirii cu dulapi de lemn de pe str. Gabroveni, a fost recepționată, simpla închidere a ruinelor, fără integrarea lor într-o concepție unitară de amenajare a spațiului public, în care substratul istoric să fie evidențiat, riscă să producă un rezultat disonant – o suprafață tratată modern, perforată ici-colo de găurile criptelor arheologice rupte de context.

Recomandările importante primite de proiectant în repetate rânduri şi, în final, din partea Comisiei Tehnice de Urbanism şi Amenajare a Teritoriului din cadrul Primăriei Municipiului

Bucureşti[145] (în şedinţa din 22 martie 2007) subliniau necesitatea adoptării unor soluţii *rezonante cu spiritul locului* şi specularea acelei „moşteniri a iregularului" cu care Dana Harhoiu caracteriza succint mediul construit de sorginte medievală al oraşului istoric.Proiectanţii nu au ţinut cont de recomandări în soluţiile alese.

3.4.10. Alte cazuri semnificative

Împrejmuirea bisericii „Coborârea Duhului Sfânt", Ostrov, comuna Râu de Mori**,** jud. Hunedoara
Rezultatul uneia din cele mai spectaculoase forme de migrare a materialului litic roman într-o zonă aflată în vecinătatea Ulpiei Traiana Sarmisegetusa[146] este cu siguranţă *împrejmuirea romano-medievală* a bisericii din satul Ostrov. S-ar putea spune că împrejmuirea delimitează „nucleul de iradiere sacră" al bisericii în aşezarea pe care o slujeşte aşa cum împrejmuirea unui *temenos* delimita, sub alte auspicii şi într-o secvenţă temporală mult îndepărtată, zona sacră aparţinând unui templu. Prin prestanţa surprinzătoare a prezenţei sale concrete, împrejmuirea de la Ostrov a stabilit – voluntar sau nu – cu o claritate lipsită de orice echivoc, o linie de cezură originală între spaţiul profan al aşezării şi spaţiul sacru al bisericii şi necropolei sale.

Datarea întemeierii bisericii, se sprijină atât pe un document din anul 1360 cât şi pe un altul care atestă la Ostrov, în anul 1402, existenţa unuia din cnezatele Ţării Haţegului şi anume cnezatul lui *Dionisius de Oztro* (Daneş de Ostrov)[147].

Această împrejmuire, formată dintr-o aglomerare de pietre romane, este excepţională nu numai datorită numărului mare al monumentelor pe care le însumează şi a calităţii acestora de a fi fiecare în parte expresii ale istoriei sau artei imperiale romane, dar mai ales datorită originalităţii sale ca „produs" aflat până nu demult[148] în procesul formării unor istorii şi mentalităţi care interesează în cel mai înalt grad, dar ale ale căror detalii rămân încă, din păcate, preponderent obscure. În cea mai mare parte a traseului, împrejmuirea este invadată astăzi de buruieni, de resturile vegetale rezultate de la înmormântările din cimitir, iar materialul litic se distruge în continuare sub acţiunea agenţilor exteriori. Profilaturile sunt în majoritatea cazurilor atât de erodate încât nu mai pot fi descifrate, numeroase blocuri au devenit aproape informe.

Nici monumentele purtătoare de inscripţii nu au avut o soartă mai bună. După ce interesul pentru conţinutul epigrafic al unora dintre altarele sau postamentele incluse în împrejmuire s-a epuizat prin publicarea acestora, monumentele au fost neglijate, astfel încât astăzi puţine dintre ele mai pot fi recuperate. Împrejmuirea „megalitică" de la Ostrov (numită şi „gard ciclopic" de unii savanţi) a constituit ea însăşi un adevărat tezaur de antichităţi din care unele piese au fost probabil extrase de colecţionari – cu sau fără voia localnicilor – pe parcursul timpului. Pentru asemenea schimbări de

[145] Vezi „Arhitecţii şi Bucureştiul", nr. 9, martie-aprilie 2007, pp. 6-7.

[146] Migrarea materialului litic în zona Ulpiei Traiana Sarmisegetusa poate fi urmărită începând cu secolul al XVI-lea, mai ales datorită interesului suscitat de inscripţii. Pe parcursul timpului, colecţionari, anticari şi epigrafişti care au colindat zona în căutarea materialului epigrafic, au transmis informaţii preţioase în legătură cu particularităţile fenomenului migrării antichităţilor romane în zona Ţării Haţegului. În special blocurile purtătoare de inscripţii erau transportate din locul descoperirii lor spre reşedinţele nobiliare – începând cu Palatul principilor din Alba Iulia, până la curiile răspândite în numeroase sate din zonă (Bretea Română, Fărcădin, Densuş, Mintia, Nălaţvad, Ostrov, Sântămărie-Orlea, Zam), sau spre alte colecţii particulare (la Deva sau Breazova). Amploarea acestui fenomen este descrisă extrem de sugestiv de către Mihail Ackner, care oferă informaţii importante într-o epocă în care, impulsionat de romantism, interesul pentru antichităţi cunoaşte o revitalizare excepţională: în raportul său cu privire la periegeza epigrafică realizată în anul 1847 Ackner notează că pe parcursul timpului „multe piese zac ascunse, reastupate intenţionat de locuitorii (iobagii) din partea locului, pentru ca ei să nu fie obligaţi a le transporta cu săniile ori cu carele fie la curiile feudalilor proprietari de pământ din satele vecine, fie la Mureş în vederea expedierii lor pe apă spre Viena la curtea imperială" [s.n.] (Mihail. J. Ackner , Die römischen Alterthümer und deutschen Burgen in Siebenbürgen, 1856, p. 18). Numeroase piese sunt transportate şi depuse în curtea bisericilor din zonă, pentru a fi apoi înglobate în ziduri sau utilizate ca postament pentru masa altarului bisericii (cum se poate vedea încă la Almaşu Mic, Nălaţvad, Mintia, Haţeg, Peşteana, Roşia Montană, Abrud, Tuştea, Strei, Streisângeorgiu, Sânpetru, Râu de Mori, Peşteana, Densuş). În secolul XIX, din piesele migrate se formează nu numai colecţii nobiliare, dar şi colecţii importante de antichităţi la liceele din Orăştie, Sighişoara şi Turnu-Severin, datorită acţiunii unor profesori remarcabili – pasionaţi de epigrafie şi de arheologie – ca B. Jánó, C. Gooss sau Al. Bărcăcilă. Clerul se implică şi el în acest gen de acţiuni, cum s-a întâmplat în cazul preotului Ioan Ianza din Grădişte (azi Sarmisegetusa), care colecţiona antichităţi pentru eparhia greco-catolică din Lugoj (IDR, III, 2).

[147] Radu Popa, Tara Haţegului, p.108 şi urm.; Ferdinand Marsili, Danubius Pannonico-Mysicus, observationibus geographicis, astronomicis, physicis perlustratus ab Aloysio Ferd. com. Marsili. Hagae-Amstelodami, I, 1726; (apud IDR III/2, p.177); Th. Mommsen, CIL, III, Berlin, 1873 - 1902 apud IDR, III/2, p.235.

[148] Sub rezerva unor cercetări necesare în arhive, nu credem să existe un document care să ateste momentul de încheiere a migrării pieselor romane către împrejmuirea de la Ostrov. Este de presupus totuşi că prima parte a secolului XX a marcat sfârşitul migrării acestora.

destinație dispunem de mărturia despre cele şase piese extrase de Ariosti în secolul al XIX-lea pentru a fi transportate la Viena[149], dar, din păcate, şi o mărturie modernă despre două piese mutate la muzeele din Deva şi Sarmisegetusa[150].

Singurele piese care au fost inventariate grație aceluiaşi interes exclusiv epigrafic, formează un grup de 21 de blocuri cu inscripții adunate şi publicate de I. I. Russu[151]. Dintre cele cele 21 de piese epigrafice menționate de acesta, nu mai pot fi localizate în ziua de azi nici jumătate. Unele dintre ele mai fac probabil parte din împrejmuirea cimitirului dar sunt deteriorate în aşa măsură încât şi-au pierdut orice urmă de inscripție şi, în unele cazuri, s-au dezmembrat şi nu mai pot fi recunoscute. În anii din urmă, o echipă de arhitecți au inventariat din inițiativă proprie 196 piese arhitecturale (care sunt încă vizibile) şi au dat spre publicare rezultatele studiului fragmentelor[152].

Tropaeum Traiani Adamclisi, jud Constanța (fig. 37 şi 38)

La Adamclisi, la jumătatea distanței dintre Dunăre şi Mare, se află unul din cele mai reprezentative situri arheologice din țară şi, cu siguranță, din Europa. Este vorba de complexul format din două mari ansambluri de monumente romane: primul este format dintr-o grupare a trei monumente, *altarul comemorativ* al soldaților romani căzuți într-o luptă purtată în această zonă, un *tumul funerar* şi celebrul *Monument triumfal*; al doilea ansamblu este reprezentat de *cetatea Tropaeum Traiani*, aflată la poalele dealului pe care se înalță Monumentul triumfal. Cetatea a fost întemeiată de romani pe locul unei aşezări getice şi a dăinuit până la începutul sec. VII p. Chr.

Situl şi-a cucerit celebritatea în urma cercetărilor arheologice întreprinse de profesorului Gr. Tocilescu, care a publicat rezultatele la sfârşitul sec. al XIX-lea. La solicitarea acestui important arheolog, regele Carol I a creat un domeniu public de 120 ha pe care l-a dat în administrare Academiei Române. În perioada comunistă situl a fost supus unor intervenții deosebit de grave. Traseul unui mare canal de irigație care trece prin vecinătatea Monumentului Triumfal a distrus definitiv unitatea ansamblului, expulzând altarul în afara complexului şi condamnându-l la degradare definitivă.

Cercetările efectuate în oraşul roman au pus în lumină o mare parte din traseul masivelor ziduri de incintă cu paramente din blocuri mari de calcar (ridicate în faza de reconstrucție din sec. IV), cele patru porți cardinale situate la extremitățile axelor principale de circulație *decumanu*s şi *cardo*, patru basilici creştine *intra muros* (basilică „simplă" şi basilică „cu transept" în zona centrală, basilică „cisternă" şi basilică „de marmură"), o basilică civilă romană (basilica „Forensis", situată la intersecția dintre *cardo* şi *decumanus*), două basilici *extra muros* (una la apus de Poarta de Vest şi alta cimiterială) precum şi numeroase edificii de locuit, unele înzestrate cu ateliere, aparținând fazelor de locuire romano-bizantine.

Din păcate – în perioada premergătoare aniversării a 100 de ani de la Războiul de independență din 1877 – doar o parte din incinta romano-bizantină a fost restaurată. Prin comparație cu alte exemple, este un caz reuşit de restaurare, dar care se degradează, nefiind întreținută; în zonele în care restaurarea, deşi programată, nu a mai fost realizată, vestigiile sunt astăzi în colaps. Astfel au fost distruse unul dintre cele două turnuri ale Porții de Est, zidurile masive ale cisternei romane (unul din monumentele unicat descoperite în provinciile dunărene) şi ale basilicii construite deasupra acesteia (cripta ei nu mai poate fi recunoscută), zidurile şi cripta basilicii simple, baptisteriul – unicat arhitectural – basilicii de marmură, etc. Deşi cercetarea arheologică continuă, nu se pun în practică nici la această oră lucrările de conservare imperios necesare. (În treacăt fie spus, nu este de mirare că, în spiritul „conservării primare", au fost executate intervenții dirijate de un arheolog lipsit de noțiuni elementare de arhitectură: rezultatul a fost reconstruirea câtorva ziduri conform unei tehnici de zidărie nepracticată în epoca romană[153]).

Cu ocazia unei vizite a lui Nicolae Ceauşescu, s-au conservat – exclusiv în zona de vizibilitate imediată a axei decumane – construcții private de sec. IV-VI p. Chr., în mare viteză şi alterând grav

[149] Până la destinație (Viena) a mai rămas doar o piesă, celelalte fiind înghițite de apele Tisei, în urma naufragiului vasului care le transporta.

[150] Această mărturie este importantă mai ales pentru că exprimă o mentalitate actuală periculoasă, conform căreia, faptul că împrejmuirea constituie în sine un ansamblu-monument istoric de excepție care trebuie păstrat ca atare şi neapărat protejat, este cu totul neglijat.

[151] În IDR, III, 2, passim.

[152] Monica Mărgineanu Cârstoiu, Virgil Apostol, Ştefan Bâlici, Membra disiecta. Roman lithic fragments in Haţeg. (part II), Dacia, NS, 2008.

[153] Cele câteva asize ale zidurilor legate cu pământ asupra cărora s-a aplicat acest experiment sui generis au fost refăcute în totalitate, fără a se respecta orizontalitatea relativă a şirurilor de piatră.

realitatea ruinelor. Această concepție periculoasă de intervenție avea însă tradiție: basilica forensis fusese şi ea restaurată, mult anterior memorabilului eveniment, fără să se respecte particularități esențiale ale arhitecturii sale (de altfel, o cercetare de arhitectură nu avusese loc niciodată); în realitate s-au reconstruit doar zidurile corpului central al monumentului. Rezultatul este că la ora actuală au dispărut aproape integral impunătoarele postamente ale structurii de susținere a spațiului porticat dinspre est al basilicii, care flanchează *cardo*: acestea fuseseră complet ignorate cu ocazia restaurării. În anii '80 s-au terasat pentru viticultură toate dealurile care înconjoară cetatea Tropaeum Traiani, distrugându-se în mare parte necropolele romane şi romane-târzii. Viile plantate pe aceste terase au fost abandonate după 1989 şi au dispărut complet. Deşi terenul face parte din domeniul public, el nu a mai fost „retrocedat", iar în zona vecină monumentului triumfal se replantează viță de vie şi se pregătesc construcții noi (o cramă, un hotel şi, după cum afirmă localnicii, o amfiladă de vile pe laturile drumului de acces spre monument[154]).

Complexul de la Adamclisi trebuie să devină un obiectiv de prim ordin pentru punerea în valoare şi integrarea într-un traseu cultural de maximă valoare, în măsură să susțină un turism durabil. Unul dintre segmentele posibile ale unui asemena traseu poate fi marcat de *Mangalia/ Callatis - Constanța/ Tomis -Basarabi - Adamclisi/ Tropaeum Traiani - Ostrov/ Durostorum.* Un management inspirat, dinamic aplicat cercetării arheologice şi acțiunilor de punere în practică a conservării şi valorificării cultural-turistice a monumentelor ar aduce beneficii substanțiale comunităților locale, devenind una din căile cele mai importante pentru o dezvoltare cu adevărat durabilă.

Valurile lui Traian din Dobrogea (fig. 39 şi 40)

Dobrogea a constituit în permanență bastionul estic al porții de acces dinspre nord-est către provinciile de la sudul Dunării. Cele mai impozante lucrări de fortificație descoperite aici sunt cunoscutele „Valuri ale lui Traian", un traseu de fortificații complexe de mare amploare care se întinde între Cernavodă (Axiopolis) şi Constanța (Tomis) format din *valul mic de pământ, valul mare de pământ* şi *valul mare de piatră.* Aceste denumiri au fost folosite de populația din Dobrogea şi sunt păstrate ca atare în literatura de specialitate. Cetățile şi castrele care însoțesc valurile sunt înregistrate cartografic ca urmare a cercetărilor făcute la inițiativa şi prin participarea efectivă a marelui arheolog Gr. Tocilescu.

Valul mic de pământ este cel mai lung, atingând la baza sa o lățime de 18 m şi păstrându-se pe o înălțime de cca 2 m. Valul (*vallum)* este secondat de un şanț (*fossa)* săpat înspre sud, lat de 8-10 m şi adânc de 1 m. Valul a fost multă vreme considerat a fi o construcție de apărare ridicată de populațiile autohtone în fața unui dușman din sud, eventual în fața înaintării romane. Un lagăr mare de pământ de formă poligonală neregulată a fost descoperit în sudul valului mic de pământ. După unele opinii, cele două faze ale acestui lagăr – lecturabile pe fotografiile aeriene – provin dintr-o epocă republicană şi din epoca lui Augustus.

Valul mare de pământ, lat la bază de 14 – 16 m şi înalt de 3 – 4 m , este însoțit înspre nord de un şanț de apărare (*fossa)* lat de 10 m şi adânc de cca 2 m, iar spre sud de un al doilea şanț mai puțin adânc. Traseul acestui mare val începe la nord de Cetatea Pătulului şi se întâlneşte la Gura Ghermelelor cu valul mare de piatră; se întrerupe pe o distanță de cca. 13 km, până la Pietre, de unde merge paralel cu valul mare de piatră până la o cetatea de piatră[155], de unde se îndreaptă spre est, traversând valea Carasu şi apoi, spre est, până la Tomis. Pe linia valului mare de pământ s-au înregistrat 28 de *castella* (56x22,5 m), dreptunghiulare şi 35 de *castra,* forturi de mari dimensiuni, relativ pătrate (cele mai multe de 150x150 m), mai puțin uniforme ca dimensiune şi formă. Cronologia acestor fortificații adiacente se află încă sub semnul ipotezelor, cercetări arheologice sistematice nefiind încă realizate. Majoritatea cercetătorilor consideră ca *vallum* are două etape distincte de folosire, datate, însă, foarte diferit. Cichorius, E. Kornemann propuseseră epoca lui Domitian; Gr. Tocilescu epoca traiană, iar R. Vulpe consideră că sunt construite în vremea lui Theodosiu I sau II; I. Barnea a datat construirea inițială în sec IV-V şi o refacere în vremea lui Tzimiskes şi Vasile II Bulgaroctonul. Se pare că valul a fost refăcut şi refolosit în sec IX-X d. Chr.

Valul mare de pământ oferă imaginea unei lucrări defensive conform unei concepții relativ unitare, cu *castella* descoperite în interiorul unor *castra,* reflectând cel puțin două etape de edificare.

[154] În ciuda transparenței care ar trebui să existe în asemenea situații, nu am reuşit să obținem informații sigure cu privire la acest adevărat program de edificare sau despre avizele existente.
[155] Cetatea nr. XV, conform numărătorii propuse de Gr. Tocilescu.

Valul mare de piatră este numit astfel pentru că s-a putut determina existența unui zid (2,10-2,22 m) construit din blocuri mari de piatră, uneori piese arhitectonice refolosite dispuse la baza valului. Acest zid a fost în general utilizat de către localnici drept carieră de piatră pentru construcții. O serie de cetăți cu dimensiuni şi forme de plan variate însoțesc şi valul de piatră (Gr. Tocilescu a identificat un număr de 26 de cetăți, în timp ce C. Schuchardt a numărat 30 de cetăți).

Imaginile prin satelit au pus în evidență stadiul de avansată distrugere în care se află aceste sisteme de fortificații, cărora construirea canalului Dunăre – Marea Neagră, terasările pentru plantarea viilor sau dezvoltarea aşezărilor moderne le-au mutilat supraviețuirea[156].

Singura posibilitate de a mai proteja „vestigiile vestigiilor" este clasarea lor ca *rezervații arheologice, peisaj de valoare excepțională* a sistemului defensiv format din valuri, cetăți, castre şi castella, împreună cu aşezările deschise care li se învecinează, cu necropolele şi numeroşii tumuli funerari din zonă şi, firește, împreună cu drumurile antice şi medievale. Întocmirea dosarului necesar pentru includerea în Lista patrimoniului mondial a acestui impresionant lanț defensiv roman este de mare actualitate. Punerea în valoare a vestigiilor arheologice, susținută de o politică a peisajului dinamică, ar face posibilă realizarea unui traseu excepțional pentru un turism de calitate, element *sine qua non* pentru dezvoltarea zonei. Firește, orice proiect de management de asemenea amploare trebuie să fie fundamentat prin cercetări multidisciplinare.

Hipogeul pictat Tomis, Constanța, în zona str. Ştefan cel Mare, nr.1 (fig. 41 şi 42)
Monumentul funerar pictat (hipogeu), construit în epoca împăratului Constantin cel Mare, este un document de excepție al zorilor artei creştine, păstrat integral. Monumentul este spectaculos datorită picturii care înveşmântează integral pereții interiori (scene cu caracter mistic, imagerii vegetale şi animaliere, păsări, etc). Aceasta moştenire istorică şi artistică excepțională este condamnată la moarte lentă, fără să fie cunoscută publicului (din cauza lipsei protecției, accesul este permis, fiind limitat exclusiv la specialişti), dacă nu se fac lucrări urgente de conservare şi protecție.

Basarabi/ Murfatlar: ansamblul religios rupestru (fig.43) (înscris în lista monumentelor istorice ca obiectiv de importanță națională), datat în sec. IX-XI, este excavat într-un masiv de cretă. Reprezintă un document excepțional al vieții monastice format dintr-un ansambu de cavouri, galerii, capele cu pereții incizați cu desene figurative sau cu caracter simbolic şi numeroase inscripții (unele în paleoslavă sau greacă, altele într-un scris încă nedescifrat). Complexitatea extraordinară a reprezentărilor figurative şi bogăția inscripțiilor dovedesc o intensitate a vieții religioase nemaîntâlnită în forme comparabile. Monumentul este amenințat la ora actuală cu dispariția: numeroase incizii au dispărut, altele au ajuns abia vizibile, iar în curând vor dispărea cu desăvârşire, suprafața pereților transformându-se în pulbere. În pofida fragilității sale, monumentul, lipsit de o pază eficientă, este amenințat şi de accesul publicului care l-a vandalizat (mai ales prin scrijelirea pereților cu „inscripții"). Lipsa de interes a autorităților publice pentru acest monument singular este demonstrată de mutilarea zonei istorice prin amenajarea în imediata vecinătate a ansamblui monastic a unei gropi de gunoi, alimentată zilnic cu deşeuri menajere de camioane de tonaj greu, care contribuie la distrugere prin vibrațiile provocate.

Ibida (Slava Rusă). Ansamblul mănăstiresc paleocreştin (sec. IV-VII) constituia cea mai veche mărturie arheologico-arhitecturală referitoare la tradiția monastică de pe teritoriul României. Descoperite în apropierea cetății romane Ibisa, vestigiile ansamblului au fost distruse de intervenția unui investitor, cu aprobarea autorității locale: în 2 februarie 2007 un buldozer al firmei mixte franco-române *Agrifrance* a nivelat terenul distrugând monumentul. Această agresiune s-a petrecut în pofida faptului că ansamblul monastic a fost clasat în anul 2005, ca monument de categoria A fiind menționat în PUG-ul comunei Slava Cercheză, iar terenul pe care se afla avea regim de domeniu public. Nimeni nu a fost tras la răspundere.

3.5. Lista ilustrațiilor:

Fig. 1 *Halmyris/ Murighiol.* Construcție de protecție a basilicii cu cripta martirilor
Fig. 2 *Halmyris/ Murighiol.* Construcția de protecție a basilicii, detaliu intrare
Fig. 3 *Halmyris/ Murighiol.* Restaurarea unui arc în plin cintru

[156] O parte din informațiile datorate cercetării aerofotografice ar mai putea fi recuperate şi puse în valoare printr-un program de cercetare arheologică cu ajutorul unui magnetometru cu cesium.

Fig. 4 *Halmyris/ Murighiol.* Restaurare greşită, dar bine conservată
Fig. 5 *Histria.* Zona Sacră, Templului Afroditei, restaurarea... protecției
Fig. 6 *Histria.* Piața Mare, „conservare primară" şi perpetuarea memoriei executanților
Fig. 7 *Histria.* Piața Mare, dalaj restaurat şi tribuna instalată pentru spectacole (turism cultural...)
Fig. 8 *Nufăru*. Protecția zidului bizantin, interior
Fig. 9 *Pietroasele*. Zidul castrului „restaurat", în curtea Primăriei
Fig.10 *Pietroasele*. Edificiul cu hypocaust. Supraviețuiesc gunoaiele
Fig.11 *Ostrov.* Împrejmuirea bisericii „Sf. Nicolae" (*gardul ciclopic*), monument unicat abandonat
Fig.12 *Ostrov.* Împrejmuirea bisericii „Sf. Nicolae", altar roman
Fig.13 *Ostrov.*Împrejmuirea bisericii „Sf. Nicolae", fragmente de arhitectură între montanții de beton şi morminte
Fig.14 *Slava Rusă*. Planul ansamblului, unica mărturie rămasă (după A. Opaiț)
Fig.15 *Mangalia.* Zid de incintă latura nord
Fig.16 *Apulum.* Alba Iulia, cartier Partoş, zonele acoperite cu edificii noi
Fig.17 *Apulum.* Lecturarea incintelor după fotografia aeriană
Fig.18 *Cluj-Napoca.* Capacul de sticlă peste vestigiile romane. Valorifocare prin ocultare
Fig.19 *Cluj-Napoca.* Piata Unirii, concepția de proiectare. Vizitatorul stă cu spatele la ruine
Fig.20 *Cluj-Napoca.* Magazin Polus. Valorificarea ruinelor sub sticlă şi condens
Fig.21 *Cluj-Napoca.* Ruinele romane şi Piața Unirii
Fig.22 Drum de acces spre Sarmisegetusa
Fig.23 Drumul spre Sarmisegetusa, vilă proprietate privată (construită fără avizare)
Fig.24 Respect şi epigrafie contemporană la Sarmisegetusa
Fig.25 *Roşia Montană.* Masivul Cârnic, minele romane descoperite de echipa de cercetători de la Toulouse (numerotarea ilustrațiilor din imagine are legătură cu modul de publicare al rezultatelor cercetării arheologice)
Fig.26 *Roşia Montană.* Masivul Orlea, Galeriile romane vizitabile
Fig.27 *Roşia Montană.* Masivul Orlea, Galeriile romane vizitabile
Fig.28 *Roşia Montană.* Casa nr. 392, în fundal casa nr. 391
Fig.29 *Roşia Montană.* Casina, nr. 329
Fig.30 *Roşia Montană.* Casa nr. 388
Fig.31 *Argamum.* Edificiu conservat ad-hoc
Fig.32 *Argamum.* Protecție provizorie
Fig.33 *Germisara.* Băi romane tăiate în stâncă
Fig.34 *Germisara.* Trepte antice
Fig.35 *Centrul istoric, Bucureşti.* Pivnițele hanului Şerban Vodă
Fig.36 *Centrul istoric, Bucureşti.* Pod pe strada Gabroveni
Fig.37 *Tropaeum Traiani.* Basilica Forensis, degradarea postamentelor stâlpilor de susținere a porticului estic
Fig.38 *Tropaeum Traiani.* Axa *cardo* cu basilica cu transept
Fig.39 Valul de pământ, 1994
Fig.40 Pentru comparație „Antonine Wall", monument din Lista patrimoniului mondial UNESCO
Fig.41 *Tomis.* Construcție de protecție pentru cavoul pictat
Fig.42 *Tomis.* Cavoul pictat, interior
Fig.43 *Basarabi.* Ansamblul rupestru

4. Agresiuni asupra patrimoniului istoric din Bucureşti[157]

4.1. Radiografia tipurilor şi efectelor agresiunilor asupra patrimoniului ia în considerare sensul larg al acestui concept, înţeles atât arhitectural, ca obiect clasat monument istoric, cât şi urbanistic, ca parte a oraşului declarată zonă de protecţie sau zonă protejată.

Necesitatea acestei duble ipostaze ţine de faptul – elementar, dar în mare măsură neglijat în România – că un monument nu fiinţează separat de contextul urban sau natural în care este situat.

Patrimoniul construit nu poate fi restrâns la exemplarele sale de excepţie – imobilele clasate monumente istorice – în el trebuie incluse şi numeroasele clădiri care, deşi nu sunt monumente, au o indiscutabilă valoare – fie în mod individual, fie ca părţi ale unui ansamblu – formând împreună substanţa zonelor de protecţie ale monumentelor sau zonelor protejate din teritoriul urban.

4.1.2. Tipologia agresiunilor, foarte diversă, poate fi clasificată în câteva mari categorii:

- prima categorie include efectele **lipsei lucrărilor de întreţinere şi a reparaţiilor**, în special cele privind componentele artistice a căror degradare iniţială s-a accentuat în timp. O situaţie particulară o reprezintă clădirile a căror stare precară a fost intenţionat provocată şi întreţinută, pentru a declanşa un proces agresiv de „autodistrugere" menit a elibera terenul foarte atractiv pentru investiţiile imobiliare.
- a doua categorie include **efectele diferitelor tipuri de intervenţii** asupra clădirilor: reparaţii necalificate, care conduc la mutilarea unor componente sau chiar a clădirii în ansamblul ei, restaurări aproximative, care alterează autenticitatea edificiului, extinderi şi supraetajări, care afectează coerenta şi imaginea iniţială.
- a treia categorie se referă la brutalizarea clădirilor şi la utilizarea abuzivă a spaţiului public prin **amplasarea de echipamente tehnice şi de obiecte publicitare.** Este o distrugere simbolică a faţadei, care devine un simplu suport sau suprafaţă de afişaj.
- a patra categorie cuprinde **agresiunile exercitate de către clădiri**, marcând trecerea la problematica urbanistică a zonelor protejate sau de protecţie a monumentelor. În esenţă, este vorba despre procesul – accelerat în ultimii ani – de degradare a acestor zone, prin decăderea fondului construit, prin construcţii speculative făcute pe terenuri libere sau, de obicei, pe terenuri eliberate prin distrugerea clădirilor vechi, dar cu valoare culturală. Tot aici, intră şi construcţiile înalte, cu impact funcţional, spaţial şi de imagine major.

4.1.3. Cauzele care fac posibile agresiunile sunt multiple şi au o natură foarte diversă. În esenţă, ele se referă la legislaţie, la instituţii, la formare şi la mentalităţi.[158] Este însă dificil de stabilit întotdeauna o legatură precisă între o anumită cauză şi un anumit efect, pentru că relaţiile de determinare nu sunt univoce şi directe, ci multiple şi încrucişate; în realitate, acţionează un complex de factori, în care interecţionează administraţia, specialiştii şi societatea.

4.2. Agresiuni asupra patrimoniului de sec. XIX – XX

4.2.1. Degradarea fizică

Degradarea finisajelor şi elementelor faţadelor şi acoperişului (profilaturi şi elemente decorative) datorată lipsei cronice a lucrărilor de întreţinere şi/sau a reparaţiilor specifice, un exemplu fiind clădirea din str. Mendeleev nr. 35 (fig.1).

4.2.2. Utilizarea agresivă şi abandonarea clădirilor

Clădiri care, după ce sunt aduse într-o stare de maximă degradare, sunt abandonate sau, retrocedate, sunt evacuate şi lăsate în continuare în paragină. Hanul Solacolu (fig.2) este exemplul cel mai cunoscut: după ce, ani de-a rândul, a fost „devorat" de proprii săi locatari, este gol, închis, dar în pragul colapsului.

4.2.3. Imobile părăsite, în diferite stadii de degradare

Clădiri aparţinând fie unor proprietari privaţi, incapabili să le întreţină sau care doresc să le distrugă în scopul valorificării terenului pe care sunt amplasate, fie municipalităţii care, de ani de zile, nu a fost în

---

[157] *Cartea Neagră. Distrugerea patrimoniului arhitectural şi urbanistic din România: Bucureşti 1990-2009*, proiect iniţiat de O.A.R. cu sprijinul MCCPN, reprezintă o exemplificare detaliată şi grăitoare a tipurilor de agresiuni asupra patrimoniului construit care se regăsesc în această secţiune.

[158] Aşa cum rezultă din Raportul de faţă; vezi secţiunile anterioare ale acestui capitol pentru exemplificări şi capitolele II şi III pentru analiză, concluzii şi măsuri.

stare să creeze şi să pună în aplicare un program de reabilitare a fondului construit cu valoare culturală aflat în proprietatea sa (fig.3).

În toate cazurile, rezultatul este acelaşi: degradarea progresivă a imobilului – „ajutat" uneori de incendii inexplicabile sau de acte de vandalism[159] cu autori necunoscuți – până la limita la care distrugerile devin ireversibile şi demolarea inevitabilă, chiar justificabilă în condițiile Ordinului MCC nr. 2260/ 2008 privind declasarea de urgență[160].

4.2.4. Imobile părăsite, potențial amenințate

Imobile, în stare încă (relativ) bună, care sunt goale de mai mulți ani. Unele sunt închise, altele însă sunt abandonate, cu uşile deschise şi fără ferestre, putând fi oricând vandalizate sau incendiate.

Unele dintre clădirile abandonate sunt situate în proximitatea unor terenuri pe care se intenționează demararea unor proiecte, ca în cazul şos. Kiseleff nr.39 şi str. G-ral Budişteanu nr.15 (fig.4), în timp ce pentru altele a fost deja propusă supraetajarea (str. G-ral Gh. Manu nr.7, str. Arh. Ion Mincu nr.19, bd. Lascăr Catargiu nr.33) sau înregistrate cereri de desființare (str. Nicolae Iorga nr.12, str. Dionisie Lupu nr.70 şi nr.72, str. Romulus nr.35).

4.2.5. Modificarea materialelor, elementelor decorative şi profilaturilor fațadelor

Intervenții necalificate situate în afara oricărui control, având drept consecință alterarea severă a caracteristicilor arhitecturale: piatra este înlocuită cu gresie ceramică, este vopsită sau tencuită; componentele decorative sunt mutilate sau chiar eliminate; profilatura este refacută aproximativ sau simplificată într-un mod grosier.[161]

4.2.6. Înlocuirea materialului şi modificarea desenului tâmplăriilor

Uşile şi ferestrele originale – cu desene specifice şi profile realizate din lemn – nu sunt restaurate, ci înlocuite cu altele noi, complet diferite ca formă, desen şi material, total neintegrate arhitecturii şi cromaticii fațadelor.

Cazul cel mai frecvent este cel al tâmplariilor din PVC de culoare albă, care apar chiar şi la imobile monumente istorice, precum sediul Academiei Române[162], unde au fost înlocuite nu doar ferestrele, ci şi uşile intrărilor principale; în cazul altor clădiri monument, efectul strident este amplificat de utilizarea geamurilor reflectorizante.

4.2.7. Modificarea cromaticii fațadelor – utilizarea culorilor stridente[163]

Casa de pe strada Valeriu Braniște, sector 3 (fig. 5) nu este monument şi nu se află situată într-o zonă protejată, dar aparține arhitecturii rezidențiale de serie, de bună calitate, de la începutul secolului XX. Prin culorile violente în care au fost vopsite fațadele sale, ea ilustrează gustul pentru stridență care invadează în ultimii ani oraşul. Acest tratament vulgar este din ce în ce mai răspândit, ajungând până în zonele cele mai centrale şi mai reprezentative, cu arhitectură de calitate, ca bulevardul Lascăr Catargiu sau strada N. Iorga.

4.2.8. Modificarea formei, materialului şi detaliilor acoperişului

Reparații necalificate sau restaurări făcute fără discernământ care au condus la alterarea sau pierderea caracteristicilor inițiale ale acoperişului, prin dispariția sau modificarea unor detalii, prin înlocuirea materialului sau chiar prin modificarea substanțială a formei de ansamblu.

La unele clădiri, refacerea acoperişului s-a facut respectând, fie şi parțial, geometria şi eventual unele din detaliile şi materialele originale; la altele însă, intervențiile sunt cu totul aproximative. De regulă, noul acoperiş este o reluare simplificată – uneori chiar primitivă – a formei inițiale, rezultată din suprimarea profilelor şi decorațiilor.

Un caz foarte frecvent în Bucureşti este cel al acoperişurilor realizate cu profile din tablă de zinc şi învelitoare din acelaşi material sau din ardezie, specifice arhitecturii de tradiție franceză. În cele mai multe cazuri, ele sunt reparate sau înlocuite cu materiale care alterează spiritul şi imaginea originalului, una din metode fiind cea care foloseşte ca unic material tabla din cupru. Dar, chiar şi

[159] Vezi cazurile detaliate în capitolul I, Monumentele.
[160] Anomalie remediată prin Ordin al ministrului culturii, cultelor şi patrimoniului național, nr. 2084/ 16.02.2009.
[161] Vezi detaliile cazurilor prezentate în secțiunile anterioare.
[162] Monument istoric situat pe calea Victoriei, nr. 121-127.
[163] Vezi secțiunea anterioară dedicată componentelor artistice ale monumentelor.

atunci când reproduce fidel profilele şi elementele decorative, acest material generează o imagine a acoperişului diferită faţă de cea iniţială.

Clădirea Universităţii Bucureşti (fig.6) ilustrează un caz de refacere inadecvată a acoperişului unui monument care s-a păstrat parţial. Având în vedere importanţa clădirii şi faptul că existau suficiente elemente pentru a permite revenirea la imaginea iniţială, ar fi fost de aşteptat ca intervenţia asupra acoperişului să fie o restaurare integrală şi fidelă a originalului. În realitate, nu este decât o simplă reproducere, într-un material de proastă calitate, a reparaţiilor şi improvizaţiilor făcute de-a lungul timpului.

Apariţia după 1990 a unei game extinse de soluţii pentru acoperişurile ceramice a condus la înlocuirea – de cele mai multe ori inadecvată – a multora dintre ele. În loc să se utilizeze elemente identice sau echivalente ca material şi formă celor iniţiale (ţigle, olane), se recurge în mod curent la varianta „industrială", rezultată prin utilizarea unor plăci ondulate metalice imitând fără succes ţigla sau olanele. Graţia şi căldura învelitorii originale dispar, din cauza utilizării acestui sistem rigid şi grosier, care în mod normal ar trebui restrâns la acoperirea depozitelor şi a spaţiilor de producţie.

4.2.9. Mutilarea faţadelor prin reabilitarea termică

Metoda de reabilitare termică prin placarea faţadelor cu polistiren (care ar trebui utilizată exclusiv pentru blocurile de locuinţe construite în perioada comunistă, şi nu la toate, ci doar la cele care nu au o valoare arhitecturală) a fost extinsă – nediferenţiat şi în afara oricărui control – şi în zonele protejate, la imobile care, chiar dacă nu sunt monumente, au certe calităţi arhitecturale.

Aplicarea acestui procedeu conduce la acoperirea parţială sau totală a modenaturii şi a decoraţiilor faţadelor sau la simplificări grosiere; placarea cu polistiren face imposibilă refacerea unor elemente de fineţe ale faţadelor (diferenţe de finisaje, texturi, culori) care, chiar dacă sunt detalii, au o mare importanţă pentru imaginea şi valoarea arhitecturală a clădirii.

Chiar dacă, în unele cazuri, există tentative de a reface elementele vechii faţade, rezultatul nu depăşeşte nivelul unor imitaţii primitive. Indiferent de calificarea celor care o aplică, această tehnologie este principial incompatibilă cu ideea de patrimoniu construit istoric.

Dacă la unele imobile exemplele anterioare exista intenţia de a păstra sau de a reface – chiar şi de o manieră aproximativă – profilele şi componentele decorative ale faţadei, imobilul de pe str. Mendeleev nr. 42 (fig.7) atinge limita absurdului: faţada a fost integral şi brutal acoperită cu un ambalaj general de polistiren care a eliminat orice detaliu arhitectural.

4.2.10. Efecte cumulate

Intervenţiile necalificate de „reabilitare" a fondului construit – care devin din ce în ce mai frecvente – conduc la mutilarea clădirii iniţiale, prin eliminarea oricărui element arhitectural autentic. Modificarea sau eliminarea profilaturii şi a decoraţiilor, înlocuirea materialelor originale şi utilizarea culorilor stridente, schimbarea formei acoperişului, inclusiv prin aşa-zisa mansardare – combinate aproape întotdeauna cu o execuţie de calitate foarte joasă – crează mutanţi, aşa cum este cazul casei din str. G-ral Berthelot nr. 79 (fig.8). Multiplicat la nivelul ansamblului, acest proces conduce la distrugerea progresivă, dar ireversibilă, a fondului construit şi la compromiterea valorii zonelor istorice protejate.

4.2.11. Mutilare prin extinderi

Din ce în ce mai multe clădiri vechi, de certă valoare arhitecturală şi relativ bine conservate, sunt extinse prin adăugarea unor nivele suplimentare. Un tip de intervenţie care cere multă abilitate – şi care poate fi acceptată, în mod excepţional, doar în anumite situaţii (clădiri ruinate, fragmente de clădiri, vecinătăţi constrângătoare) – tinde să devină un procedeu curent, cu urmări nefaste asupra imaginii unor clădiri respectabile şi a vecinătăţii lor. Iar atunci când extinderile prin supraetajare se combină, cum se întâmplă de cele mai multe ori, cu calitatea scăzută a arhitecturii şi a execuţiei, rezultatul este dezastruos, vezi situaţia clădirii din str. Bărăţiei nr. 35 (fig.9).

4.2.12. Incendiere şi demolare[164]

Distrugerea intenţionată a fondului construit cu valoare culturală este, în mare măsură, consecinţa legislaţiei din domeniul urbanismului care, ani de-a rândul, a permis modificarea[165] din iniţiativă privată a regulamentelor de urbanism, încurajând construirea speculativă a terenurilor. Nu de puţine ori, când acestea nu sunt libere de construcţii, se incendiază sau se demolează ilegal clădirile

[164] Situaţie semnalată şi în prima secţiune a acestui capitol.

[165] Problema urbanismului derogatoriu este prezentată în capitolul al III-lea, secţiunea dedicată legislaţiei.

existente – unele fiind monumente sau componente ale unor ansambluri clasate – pentru a „justifica" necesitatea unor noi construcţii şi a forţa aprobarea lor.

În februarie 2009, imobilul monument istoric din bd. Aviatorilor nr. 8 (fig.10), părăsit de câţiva ani, a trecut din categoria clădirilor ameninţate în cea a celor incendiate. Scenariul a fost similar cu cel din str. Visarion, nr.8: abandonat şi lăsat deschis în mod deliberat, imobilul a fost ocupat de persoane fără adăpost, vandalizat şi incendiat.

În lipsa unor măsuri radicale, vor urma alte evenimente previzibile, care vor aduce clădirea într-o stare avansată de degradare, „justificând" declasarea ei. Astfel, se va elibera terenul pentru a permite construirea în acest loc a unei clădiri înalte, plănuită încă de la sfârşitul anilor '90.

4.2.13. Demolare legală

Nu doar metodele brutale, ci şi cele permise de lege pot face o clădire să dispară, chiar dacă este clasată monument.

Întrucât pe terenul din spatele Palatului Ştirbei, str. Banului nr.2 (fig.11) există intenţia construirii unui mare hotel (fig.18), s-a solicitat insistent declasarea (şi implicit, desfiinţarea) anexelor palatului, monument istoric de grupa B. Întrucât Comisia Naţională a Monumentelor Istorice a refuzat declasarea, în final ea a fost aprobată direct de către Direcţia Monumentelor Istorice (MCCPN). În baza acestei decizii, anexele au dispărut rapid, readucând în actualitate imagini similare celor din timpul campaniei de demolare de la sfârşitul anilor '80.

4.2.14. Acoperirea faţadelor cu publicitate

Deşi se întâlneşte mai rar decât în cazul clădirilor moderne, acoperirea cu publicitate a faţadelor (firme, panouri, mesh-uri) apare şi la clădirile care aparţin arhitecturii de tradiţie istorică. Acoperirea faţadelor echivalează cu o demolare simbolică: deşi fizic există, imobilul nu mai este o prezenţă urbană, ci un suport pe care se montează, periodic, diferite obiecte publicitare care îl ascund parţial sau în întregime. Acest tratament barbar se aplică în mod curent în zonele protejate – unde teoretic este interzis – afectând şi monumentele, nu doar clădirile care nu beneficiază de o protecţie individuală (str. G. Enescu la intersecţia cu bd. Magheru, fig. 12).

4.2.15. Amplasarea pe faţade a echipamentelor tehnice

Amplasarea pe faţade a unităţilor exterioare ale sistemelor de condiţionare a aerului provoacă nu doar disconfort vizual, ci şi distrugerea unor componente artistice, a profilaturii şi finisajelor. Sunt intervenţii brutale care, aplicate atât clădirilor lipsite de protecţie individuală, cât şi unor importante monumente istorice, contribuie în bună măsură la degradarea clădirilor şi la imaginea haotică a centrului capitalei.

4.2.16. Utilizarea agresivă a faţadelor

Suita de agresiuni descrise anterior sunt nu doar semnele involuţiei Bucureştiului din ultimele două decenii – proces pentru care termenul de „barbarizare" nu este exagerat – ci şi ale neglijenţei şi incapacităţii administrative a autorităţilor locale.

Exemplul cel mai relevant este cel al imobilelor, foarte numeroase în zona centrală, care sunt împărţite între mai mulţi proprietari sau chiriaşi care îşi afirmă fiecare, în mod propriu, identitatea: peste faţadele care poartă semnele neîntreţinerii cronice şi ale diverselor cârpeli, se suprapun bezmetic – într-un total dispreţ nu doar pentru imaginea clădirii, ci şi faţă de spaţiul public – aparate de aer condiţionat, firme, panouri publicitare şi bannere.

Imobilul monument istoric din bd. Elisabeta nr. 3, arh. G. M. Cantacuzino, (fig.13) este un astfel de caz. Un edificiu care, în loc să fie un reper al Pieţei Universităţii prin punerea în valoare a eleganţei şi distincţiei arhitecturii sale clasice, este batjocorit şi lăsat pradă unei exploatări abuzive.

În aceeaşi situaţie se află multe alte clădiri din zona centrală, inclusiv cele clasate monument istoric, ale căror faţade sunt mutilate – în special la parter – de utilizarea comercială agresivă, prin culori stridente, prin echipamente tehnice şi reclame în exces şi prost amplasate, fără nicio legătură cu caracteristicile arhitecturale.

4.2.17. Şantiere oprite

Din diferite motive, numeroase lucrări de intervenţie sunt întrerupte iar şantierul abandonat pe perioade nedefinite. Până la eventuala lor reluare pot trece mai mulţi ani.

Un caz special şi periculos este cel al clădirilor din care nu se păstrează decât faţadele. În perioada de întrerupere a lucrărilor, faţadele clădirii, deşi sunt sprijinite, constituie un potenţial pericol pentru vecinătăţi. Într-o astfel de situaţie se află imobilul din str. Ion Câmpineanu nr. 2, (fig.14) monument istoric, unde lucrările au început cu mulţi ani în urmă, fiind apoi reluate şi din nou întrerupte.

Lucrările de refacere a fostului Hotel Cişmigiu de pe bd. Elisabeta, nr. 18 (fig.15), închis de aproape 20 de ani, au fost întrerupte într-o fază incipientă.

Pe Calea Victoriei, pe parcela de la nr.131 (situată între două imobile-monument istoric, Casa Hristu-1871 şi Casa Vernescu-1889, fig.16), şantierul pentru extinderea cazinoului care funcţionează în Casa Vernescu a început în urmă cu circa 10 ani; nu după mult timp însă a fost oprit, lăsând neterminate lucrările pentru infrastructură, un potenţial pericol pentru clădirile învecinate.

4.2.18. Clădiri înalte amplasate în zonele de protecţie ale monumentelor

Deşi zona de protecţie a monumentului este instituită pentru punerea în valoare a acestuia, inclusiv prin eliminarea interferenţelor vizuale, în multe cazuri ea nu este respectată. Mai mult chiar, în cazul Bucureştiului, alăturările discordante, amestecul imaginilor, susţinute de tendinţa firească de dezvoltare urbană, dar din păcate nereglementată suficient, au devenit caracteristici intrate în tradiţia locului.

Nu există un real control al imaginii şi al dezechilibrelor vizuale pe care noile clădiri le pot induce – prin gabarit sau înălţime – în percepţia unor edificii sau secvenţe urbane. Aşa se explică apariţia unor clădiri înalte care afectează imaginea monumentelor aflate în proximitatea lor (Palatul CEC şi Bucharest Financial Plaza), uneori chiar şi pe cea a unora mai îndepărtate (Muzeul Naţional de Artă al României şi Cathedral Plaza, fig.17).

Efecte similare va avea, în caz că va fi aprobată construirea ei, clădirea propusă a fi amplasată pe Calea Victoriei nr. 107-109, în vecinătatea Palatului Ştirbei (fig.18). (Proiectul a fost modificat între timp, dar cazul nu este încă încheiat).

Unul dintre reperele arhitecturale interesante ale centrului Bucureştiului era creat de alturarea celor două clădiri Art Deco, fostele hoteluri Union şi Negoiul (monument istoric), ale căror siluete se profilau pe cer la intersecţia str. Academiei cu str. Ion Câmpineanu (fig.19 şi 20). Construcţia unei masive clădiri de birouri – sub patronajul Consiliului General al Municipiului Bucureşti (!) – a scos din scară întreaga vecinătate şi a anulat definitiv această imagine.

4.3. Agresarea patrimoniului modern

4.3.1. Degradare fizică

Datorită calităţii foarte bune a materialelor şi execuţiei, clădirile interbelice şi-au păstrat mult din imaginea şi detaliile iniţiale, deşi nu au fost renovate vreodată. În afara problemelor de structură – în mod particular serioase pentru acest tip de imobile – semnele trecerii timpului sunt din ce în ce mai vizibile pe faţade. În unele cazuri, degradările datorate lipsei de întreţinere sunt agravate de sistemele de susţinere a suprafeţelor publicitare, amplasate brutal şi întâmplător pe faţade, după cum am menţionat anterior.

4.3.2. Degradare prin lipsa de întreţinere, intervenţii necalificate şi utilizare agresivă

Blocul Malaxa-Burileanu (1936) (fig. 21-23), este o clădire emblematică, nu doar a creaţiei lui Horia Creangă, ci şi a arhitecturii moderne din România. Eleganţa şi puritatea geometrică a liniilor sale înfăţişate de fotografiile de epocă, sunt greu de recunoscut în imaginea unei clădiri care, astăzi, poartă nu doar semnele trecerii timpului, ci şi pe cele ale nepăsării şi batjocurii.

Deşi este clasat monument istoric, blocul Malaxa ilustrează aproape toate agresiunile posibile asupra unei clădiri încă funcţionale: degradări ale faţadelor, reparaţii improvizate, înlocuiri ale tâmplăriilor – făcute de fiecare proprietar după voia sa, cu forme, materiale şi culori dintre cele mai diferite – închideri ale terasei şi logiilor, aparate de aer condiţionat agăţate pe faţade, firme şi reclame amplasate arbitrar şi în exces. În locul unei întreţineri corecte şi ale unor intervenţii controlate, menite să-i conserve imaginea şi valoarea, unul din exemplarele de vârf ale arhitecturii moderne interbelice a ajuns, în termeni de imagine, aproape o ruină.

4.3.3. Anihilarea arhitecturii prin publicitate

Bulevardul Gh. Magheru, care concentrează câteva din exemplarele de vârf ale arhitecturii moderne interbelice din România, este o ţintă predilectă a afişajului pe faţadele clădirilor. Faptul că imobilele

situate aici se află într-o zonă protejată, că sunt parte a unor ansambluri clasate monument istoric sau că unele dintre ele chiar sunt monumente istorice nu are nici o importanță; regimul de protecție legal este doar teoretic, pentru că în realitate el nu funcționează. Pe lângă lipsa cronică de întreținere şi imaginea haotică generată de tâmplăriile de toate tipurile şi de aparatele de aer condiționat, clădirile sunt desfigurate de panouri publicitare, de mesh-uri şi de structurile metalice de susținere ale acestora care, prin modul lor brutal de prindere, agravează degradarea fațadelor. În locul unui program de reabilitare şi punere în valoare a acestui ansamblu de arhitectură modernă de valoare internațională, el este lăsat pradă decăderii şi unei utilizări comerciale abuzive.

Faptul că blocul din Piața Lahovary nr. 5A, proiectat de arh. Horia Creangă, 1937 (fig.24), este o clădire monument istoric nu a împiedicat tratarea cu brutalitate şi transformarea sa într-un simplu suport pentru publicitatea de mari dimensiuni, care îl acoperă aproape în totalitate. Fațada principală este degradată fizic şi, suplimentar, mutilată de structura metalică de susținere a mesh-urilor şi a corpurilor de iluminat.

Blocul Scala (arh. Rudolf Fraenkel, 1937) care nu este monument, dar face parte dintr-un ansamblu monument istoric, este permanent acoperit cu mesh-uri, ca şi alte clădiri ale ansamblului (fig.25 şi 26).

4.3.4. Mutilare prin renovare/ restaurare

De multe ori, intervențiile asupra fațadelor – care includ refacerea finisajelor şi înlocuirea tâmplăriilor cu altele noi – afectează negativ autenticitatea şi calitatea imaginii clădirii. Volumele, altădată albe sau în culori foarte deschise, sunt acoperite de finisaje nepotrivite sau de zugrăveli în culori tari (roşu, portocaliu, galben etc.), complet străine nu numai arhitecturii interbelice, ci şi urbanității bucureştene.

Recenta „renovare" a unei clădiri a ansamblului din intrarea Nicolae Iorga (fig.27) este un exemplu limită, care frizează grotescul, atât prin materiale şi culori, cât şi prin execuție.

Nici imobilele clasate monument nu sunt protejate de abuzuri. Aparent, prin renovare, casa Clara Iancu (arh. Marcel Iancu, 1931) – una din primele locuințe moderniste din Bucureşti – a fost salvată dar, în realitate, a fost degradată prin pierderea câtorva dintre elementele sale caracteristice: finisajul inițial al fațadei a fost înlocuit, anumite decalaje fine ale suprafețelor şi profilaturile au dispărut, tâmplăriile vechi, cu diviziuni orizontale, au fost înlocuite cu altele noi, convenționale. În locul acoperişului plat, a apărut un acoperiş înclinat, din tablă ondulată, foarte vizibil de la distanță (fig. 28 şi 29).

4.3.5. Mutilare prin consolidare

Decizia consolidării clădirilor cu risc seismic – multe dintre ele datând din perioada interbelică – este firească, dar punerea ei în practică doar în componenta strict inginerească şi fără exigențe de calitate induce modificări nefericite ale imaginii imobilelor. Dacă în cazul monumentelor există, teoretic, un anumit control al implicațiilor arhitecturale ale soluției tehnice de consolidare, în cazul celorlate imobile, componenta arhitecturală este neglijată, deşi valoarea şi situarea lor în zone importante ale oraşului ar impune un cu totul alt tratament, similar celui al monumentelor.

Problema de fond a acestor intervenții este aceea că ele implică uneori creşterea dimensiunilor elementelor structurale (stâlpi, grinzi), care devin astfel aparente şi modifică geometria fațadelor. Uneori aceste modificări sunt inevitabile dar, prin alegerea altei soluții tehnice sau printr-un tratament arhitectural adecvat, intervenția ar putea fi mai puțin vizibilă.

După consolidare, urmează renovarea fațadelor care, în general, înseamnă schimbarea finisajelor, a modenaturii, a detaliilor, a tâmplăriilor originale şi, uneori, a culorii fațadelor, situație în care opțiunile actuale dau dovadă de faptul că domină gustul pentru stridență şi kitsch.

Un rezultat al acestei nefericite combinații între indiferența față de imaginea arhitecturală şi execuția de slabă calitate este imobilul din str. Mihail Eminescu nr. 17 (fig. 30).

4.3.6. Mutilare prin reabilitare termică

Deşi operează cu volume simple şi cu suprafețe lise, arhitectura interbelică nu exclude profilaturile şi diferențele de materiale şi textură, fapt pentru care reabilitarea termică prin acoperirea fațadelor cu polistiren este o soluție inacceptabilă.

Placarea cu polistiren duce la dispariția nu doar a profilelor cele mai fine, ci şi a celor mai consistente şi necesare pentru o bună întreținere a fațadei; dispare şi materialitatea specifică a acestor fațade, cu o foarte bună calitate şi rezistență, ascunsă în spatele unor finisaje proaste şi ieftine, făcute la repezeală.

Recent, au fost renovate două imobile din intrarea Nicolae Iorga (fig.31), un ansamblu interbelic având o bună calitate urbanistică şi arhitecturală. Dacă intervenția făcută asupra primului imobil este – exceptând

culoarea – relativ acceptabilă, cealaltă probează în mod dramatic unde poate duce aplicarea metodei de reabilitare termică prin placare exterioară cu polistiren.

Din cauza aplicării peste tencuială a stratului de polistiren, cea mai mare parte a reliefului şi profilelor faţadei au dispărut. Câteva mai apar pe alocuri, datorită unei execuţii extrem de aproximative. Finisajul aplicat peste polistiren şi vopsirea cu ulei a ceea ce a rămas neacoperit sunt mostre de inadecvare şi de prost gust.

La imobilul din Calea Victoriei nr. 64 (fig. 32 şi 33), placarea cu polistiren a îngropat relieful fin şi profilele orizontale care aveau un rol esenţial în imaginea faţadei, prin sublinierea uşoarei ei curburi.

4.3.7. Mutilare prin extinderi

Deşi clasată monument istoric, vechea clădire a Bibliotecii Academiei (arh. acad. Duiliu Marcu, 1936), a fost desfigurată în anii ’90 prin adăugarea unui corp nou (fig.34 - 36). Zona intrării principale, care constituia centrul întregii compoziţii şi dădea imaginea definitorie pentru identitatea edificiului, a dispărut în spatele unei construcţii care o acoperă complet şi care, nici prin poziţie şi nici prin rezolvare arhitecturală, nu are vreo legătură cu ideea iniţială. Preţul plătit pentru o ameliorare funcţională, probabil necesară, este prea mare.

Dacă astăzi se încearcă revenirea la imaginea iniţială a Teatrului Naţional din Bucureşti, mutilat în anii ’80, nu ar fi firesc să se procedeze la fel şi cu clădirea Bibliotecii Academiei, monument istoric ?

4.3.8. Agresiuni cumulate la nivelul ansamblului

Parcelarea Jianu-Bordei (U.C.B.) a căpătat un statut de protecţie mai întâi ca zonă protejată, apoi ca monument istoric de grupă A. Statutul de monument nu a împiedicat însă modificarea progresivă şi necontrolată (deşi nu întotdeauna ilegală) a imobilelor care compun acest ansamblu, începând cu înlocuiri de tâmplării, schimbări de finisaje şi materiale, refaceri ale învelitorii – toate diferite de cele iniţiale – până la extinderi şi supraetajări (fig.37-39).

Astăzi, doar câteva din casele parcelării se mai păstrează (aproape) intacte; cele mai multe sunt de nerecunoscut, unele fiind practic construcţii noi, fără nici o legătură cu cele iniţiale şi cu ideea arhitecturală a ansamblului.

Situaţia parcelării Jianu-Bordei ridică două probleme de principiu, una de natură legislativă, cealaltă administrativă. Prima se referă la faptul că, deşi un ansamblu este legal protejat, componentele sale, luate individual, nu se bucură de o protecţie efectivă[166] (ceea ce, în plan practic, conduce în timp la distrugerea ansamblului). A doua relevă absenţa unor instrumente reale, esenţiale pentru o bună gestionare a ansamblurilor urbane protejate.

4.3.9. Demolare

Parcelarea Jianu-Bordei pune în evidenţă şi un caz extrem, de distrugere a uneia din clădirile cele mai valoroase ale ansamblului, situată în str. Armindenului nr.3 (fig. 40).

Demolarea, petrecută înainte ca parcelarea să fie clasată monument istoric, s-a datorat atât ambiguităţii unui document al Direcţiei pentru Cultură, Culte şi Patrimoniu Cultural Naţional – care preciza că imobilul face parte dintr-o zonă protejată, dar că este permisă desfiinţarea sa – cât şi comportamentului abuziv al proprietarului, care nu a acţionat în baza unei autorizaţii.

4.3.10 .Utilizare agresivă

Multe clădiri reprezentative ale arhitecturii moderne interbelice, unele chiar monumente, au devenit obiecte ale unei vulgare exploatări comerciale.

Introducerea, la nivelul parterului, a unor funcţiuni noi, parazitare sau complet diferite de cea iniţială, antrenează nu doar apariţia firmelor, reclamelor şi aparatelor de aer condiţionat pe faţade, ci uneori chiar modificarea acestora. Prin distrugerea unor detalii sau finisaje de calitate – unele imposibil de refăcut astăzi – şi prin înlocuirea tâmplăriilor originare, sunt serios afectate imaginea arhitecturală şi valoarea clădirii.

4.4. Agresarea zonelor protejate

4.4.1. Distrugerea fondului construit cu valoare culturală

Este una din consecinţele urbanismului speculativ practicat cu precădere pe terenurile din zona centrală a oraşului, prin construirea la indicatori urbanistici depăşind cu mult valorile admise de Planul urbanistic general al Municipiului Bucureşti. Acest proces distructiv a fost posibil, pe de o parte, din cauza Legii

[166] Vezi prima secţiune a acestui capitol şi analiza legislativă din capitolul al III-lea.

350/ 2001 privind amenajarea teritoriului şi urbanismul care, ani de-a rândul, a dat dreptul particularilor de a modifica, nelimitat şi din proprie inițiativă, prevederile Planului urbanistic general, şi, pe de alta, din cauza permisivității Legii 422/2001 privind protejarea monumentelor istorice.

Profitând de aceste carențe ale legislației, proprietarii solicită desființarea unor imobile de bună calitate arhitecturală, dar care, nefiind monument, nu sunt eficient protejate. Dacă, totuşi, autorizația de desființare nu poate fi obținută, imobilul este abandonat, vandalizat sau incendiat – fără riscuri notabile pentru cei responsabili – pentru a elibera terenul şi a pune autoritățile în fața faptului împlinit şi a le obliga să accepte modificarea regulamentului de urbanism.

Pe str. Dionisie Lupu nr. 66 (fig.41), construirea unui imobil de birouri s-a făcut cu prețul demolării unei clădiri vechi care, deşi nu avea în sine o valoare ridicată, a marcat prin dispariția sa începutul unui proces care poate avea, prin multiplicare, efecte devastatoare.

Şi imobilul din str. Georges Clemenceau nr. 8-10 (fig.42) a fost demolat legal, spre deosebire de cel din str. Visarion nr. 8, care a fost demolat ilegal şi fără nici o reacție semnificativă din partea autorităților.

4.4.2. Incompatibilitate funcțională

Imobilul din str. Visarion nr. 8 face parte – cel puțin ca prezență vizuală – din ansamblul, inițial zonă protejată, apoi monument istoric, al bulevardului Lascăr Catargiu. Calitatea întregii artere
s-a degradat, nu doar din cauza demolării acestui exemplu valoros de arhitectură rezidențială de la sfârşitul secolului al XIX-lea, ci şi din cauza apariției – aici şi în alte locuri – a unor funcțiuni comerciale nepotrivite şi a publicității agresive.

Curtea imobilului vecin – la origine, grădina de fațadă a unei vile burgheze – a devenit în ultimii ani o improvizație kitsch, utilizată ca expoziție pentru comerțul cu plante exotice şi apoi ca depozit de fotocopiatoare (!). Două fotografii, luate la o distanță de 10 ani, ilustrează elocvent dramatica decădere a acestui bulevard rezidențial, altădată aristocratic şi comparabil cu orice altă arteră de acest tip din Europa (fig. 43 şi 44).

4.4.3. Construire excesivă

Construcții făcute pentru un profit cât mai mare şi mai rapid, fără respect pentru vecinătăți: apropiere prea mare față de clădirile de pe parcelele alăturate, masivitate şi înălțime exagerată şi, de multe ori, un accentuat deficit de calitate estetică. Rezultatul multiplicării unor asemenea intervenții nu poate fi altul decât distrugerea scării şi coerenței morfologice a unor zone de mare calitate arhitecturală şi urbanistică, al căror statut de protecție este grav încălcat.

Exemple sunt numeroase, dar concentrația cea mai mare a unor astfel de cazuri se află în sectorul 2 unde, din cauza prevederilor Planului urbanistic zonal al sectorului 2, indicatorii urbanistici pot fi consistent majorați, până la valori care anulează noțiunea de zonă protejată.

Apariția unei masive clădiri de birouri amplasată pe strada Maria Rosetti (fig.45) este continuat în imediata sa vecinătate, pe str. I. L. Caragiale nr. 26, prin construirea unui imobil de locuințe (fig.46) care depăşeşte în mod evident limita de înălțime impusă de lățimea străzii şi situația urbană. Dacă, nu cu mulți ani în urmă, cele două clădiri din colț aveau o prezență semnificativă în acest spațiu, acum sunt stinghere, pentru că scara locului s-a modificat radical.

Efectul distructiv – combinând distrugerea clădirilor vechi şi construirea excesivă – se propagă în profunzime, în interiorul țesutului rezidențial situat în spatele acestor clădiri agabaritice.

Pe str. Maria Rosetti, cele două clădiri construite la intersecția cu str. Toamnei (fig.47) au declanşat o primă reacție: s-a solicitat demolarea clădirii de la nr. 38, pentru a fi înlocuită cu un imobil cu parter şi 9 etaje. Grav nu este atât faptul că se solicită demolarea unei clădiri vechi, ci tendința din ce în ce mai accentuată de a înlocui masiv şi pe arii largi, o tipologie de locuire tradițională – caracterizată printr-un bun raport între spațiul construit şi cel liber – şi un fond construit în mare măsură de calitate, cu un mod de a construi agresiv, care nu oferă calitate ambientală şi de locuire.

Recentele imobile mult mai înalte decât vecinătățile continuă (şi invocă) într-o anumită măsură o tendință existentă şi înainte de război, concretizată în cele câteva clădiri de 6-7 nivele existente în zonă. Ele sunt rezultatul combinării unei gândiri urbanistice complet depăşite astăzi – care avea în vedere densificarea şi creşterea generală a înălțimii centrului Bucureştiului – cu o evidentă tendință de speculă imobiliară, condamnată încă de atunci. Spre deosebire de cele noi, imobilele interbelice aveau, de cele mai multe ori, calități arhitecturale indiscutabile.

În spatele străzii Maria Rosetti, zona din jurul străzilor Armenească şi Popa Rusu (fig.48) este într-un vizibil proces de degradare: clădiri în paragină, abandonate sau dispărute, vegetație defrişată,

imobile noi de o calitate mai mult decât îndoielnică. Clădirea din str. Popa Rusu nr. 24, monument istoric (fig. 49 şi 50), a fost „restaurată” (de fapt, reparată grosier şi zugrăvită strident) şi apoi abandonată, nu înainte însă de a se tăia toţi copacii care contribuiau la crearea unei atmosfere intime şi specifice acestui vechi cartier bucureştean.

Schimbarea brutală a morfologiei locale este sesizabilă şi de cealaltă parte a străzii Maria Rosetti, acolo unde au apărut deja primele semne ale unui mod similar de a distruge – prin demolare, dar mai ales prin construcţie – un preţios cartier bucureştean.

La intersecţia str. Viitorului cu str. Ion Movilă (fig.51) s-a ridicat structura de beton a unei clădiri cu parter şi 6 etaje, într-o zonă în care înălţimea maximă admisă este de 10 m, adică de parter plus 2 etaje (cu posibilitatea construirii încă unui nivel, retras).

Dacă însă autorizarea s-a făcut după normele urbanismului practicat în sectorul 2, probabil că imobilul este legal, aşa cum legale sunt, în aceeaşi logică, şi cele două clădiri prevăzute a fi ridicate, una de 45 m înălţime, în faţa Şcolii Centrale de Fete, pe Str. Icoanei nr. 2-8 (fig.52), cealaltă de 37 m înălţime, în faţa Casei Universitarilor, pe str. Dionisie Lupu nr. 39-41 (fig.53). Apariţia celor două clădiri – care încalcă reglementările existente, depăşind cu mult indicatorii urbanistici ai zonei în care sunt amplasate (zona protejată nr. 21 J. L. Calderon) – este posibilă din cauza unor planuri urbanistice de detaliu aprobate de către Primăria Sectorului 2 şi se face „pentru o valorificare superioară a fondului construit (amplasament, dimensiune, locaţie, perspectivă)”, după cum se afirmă cu cinism în adresa nr. 3383/42/21.01.2009 a Direcţiei de Urbanism a sectorului 2. S-ar părea că în sectorul 2 ideea de zonă protejată a fost desfiinţată.

4.4.4. Clădiri foarte înalte

Cazul extrem al construirii excesive îl constituie amplasarea unor clădiri foarte înalte în zone protejate, uneori chiar în interiorul zonelor de protecţie ale unor importante monumente. Prin scara gigantică şi caracterul lor autonom, aceste proiecte radicale anulează orice valoare a oraşului istoric şi deschid calea distrugerii lui prin construirea speculativă, în numele unei „dezvoltări” care, dincolo de artificiile retorice utilizate pentru a promova proiectul, trădează interese economice private.

Începutul, astăzi uitat, a fost făcut în 1995 cu proiectul Star Lido, un hotel de 130 m înălţime propus a fi amplasat în imediata vecinătate a Atheneului Român. Deşi în anul 2000 a fost aprobat Planul urbanistic general, proiectele de acest tip nu au dispărut ci, dimpotrivă, au proliferat, profitând de o legislaţie care, ani de-a rândul, a permis derogări nelimitate de la reglementările existente.

Prin Hotărârea nr. 213 din 29.09.2005, Consiliul General al Municipiului Bucureşti aproba, la poziţia 68 din lista anexă, Planul urbanistic zonal „Locuinţe şi birouri str. Primo Nebiolo nr.1”, prevăzând construirea unui complex de trei clădiri cu înălţimi de 6, 10 şi 30 de etaje în incinta Ştrandul Tineretului, încadrat ca zonă verde şi protejată în Planul urbanistic general al Municipiului Bucureşti.

Planul urbanistic zonal – care propunea, în raport cu reglementările existente, derogări majore privind funcţiunea, densitatea şi înălţimea construcţiilor – nu a avut niciun aviz tehnic, ceea ce nu a împiedicat aprobarea sa, în totală contradicţie cu prevederile Legii 350/ 2001 privind urbanismul şi amenajarea teritoriului. De fapt, în baza aceleiaşi legi, planul urbanistic era nul de drept, dar nici Primăria Municipiului Bucureşti şi nici Prefectura, deşi sesizate, nu au intervenit pentru anularea aprobării.

În prima parte a anului 2008 – inclusiv în documentele cu măsuri de urgenţă propuse de Comisia prezidenţială pentru patrimoniul construit, siturile istorice şi naturale – a fost semnalat cazul imobilelor situate pe str. Mihail Eminescu nr. 27 (casa Fillitis-Golescu) şi Calea Dorobanţi nr. 16 (casa Dinu Brătianu), aflate în pericol de a fi demolate pentru a face loc unui mare hotel.

La începutul anului 2009, informaţiile iniţiale s-au confirmat, apărând date suplimentare privind acest proiect: aparent, s-a renunţat la demolarea celor două imobile şi la noua construcţie – Dorobanţi Tower (fig.54), un turn de 200 m înălţime aterizat între vechi case şi grădini bucureştene – nu însă şi la ideea ridicării unei clădiri de mari dimensiuni în acest loc.

Judecat din punct de vedere urbanistic, proiectul este un non-sens, pentru că este incompatibil cu vecinătăţile sale şi pentru că nu are nimic în comun cu ceea ce înseamnă astăzi intervenţia într-o zonă istorică.

4.4.5. Arhitectură fără calitate

Înlocuirea fondului construit fără valoare sau construirea unor terenuri libere se face de multe ori prin clădiri de slabă calitate arhitecturală şi/ sau neintegrate contextului din cauza formei, dimensiunii şi

materialității lor. Absența unor exigențe de calitate şi a unor proceduri speciale pentru inserțiile în zonele istorice – cum poate fi, în anumite situații, concursul de arhitectură – permite apariția unor construcții care scad valoarea vecinătății imediate a unui monument şi, prin acumulare, a unei întregi zone.

4.4.6. Invazia obiectelor şi echipamentelor tehnice

De multe ori, obiecte şi echipamente necesare din punct de vedere funcțional devin prezențe perturbatoare ale ambianței şi/sau monumentelor istorice, fiind prost gândite, poziționate şi amplasate în exces.

Prezența lor ar trebui integrată într-o viziune de ansamblu şi, în acelaşi timp, disimulată sau restricționată. Pentru că nu există însă politici urbane şi nici ştiință şi coordonare în amplasarea acestor echipamente, ele apar întâmplător, uneori în situații care frizează absurdul.

În această categorie se încadrează inutilul panou de dirijare a circulației din Piața Universității (fig. 55), amplasat chiar în fața statuii lui Mihai Viteazul, sau aglomerarea de cabine telefonice, panouri şi echipamente tehnice de la intrarea principală în Parcul Grădina Icoanei (fig. 56 şi 57).

Altădată romantică, grădina Atheneului Român a devenit astăzi terenul experimentării unor fantezii floral-vegetale care nu au nimic în comun cu rafinamentul arhitecturii franceze şi cu natura locului. Pentru iluminare, în locul unor sisteme discrete, dar la fel de eficiente, au fost amplasate corpuri de iluminat ale căror structuri supradimensionate sunt – ca şi cabina pentru portar – neavenite într-un asemenea spațiu.

4.4.7. Maltratarea vegetației

Axul monumental care trece pe sub Arcul de Triumf (fig. 58), importat din Parisul imperial al secolului al XIX-lea, este flancat de aliniamente de arbori, ale căror trunchiuri au fost ani la rând vopsite primăvara cu var, ca în livezile de la țară, ilustrând regresul urbanității bucureştene. Acest tratament de extracție rurală nu mai apare în ultimii ani pe arterele principale ale oraşului. El subzistă totuşi în unele cartiere, dar şi în curtea Muzeului de Istorie al Municipiului Bucureşti (!) unde, în fiecare an, se vopsesc cu var bordurile şi arborii seculari din fața Palatului Şuțu.

O altă problemă creată de intervențiile recente în vechile zone ale Bucureştiului o constituie mineralizarea solului şi reducerea prezenței vegetației înalte, datorată tăierii sau „toaletării" arborilor din curți şi aliniamente.

Casa Pillat din str. N. Iorga nr. 8 (fig 59 şi 60) reprezintă un caz fericit de restaurare şi utilizare în bune condiții a unui monument istoric, care şi-a pierdut însă în mare măsură ambianța vegetală specifică. Diferența evidentă între fotografia din anul 2000 şi cea din 2009 nu se datorează doar anotimpului când a fost făcută ultima, ci şi faptului că vegetația joasă a fost eliminată, iar arborii au fost tăiați sau masacrați prin „toaletare".

4.4.8. Incapacitate administrativă

Gestiunea patrimoniului istoric urban nu se poate face fără exercițiul autorității, fără structuri specializate şi fără conlucrarea dintre administrație şi proprietari. Inexistența acestor elemente – esențiale în administrarea Bucureştiului – are consecințe grave asupra stării patrimoniului construit şi a spațiilor publice. Imaginea dominantă a centrului oraşului este dată de lipsa de întreținere şi de degradarea clădirilor, de improvizațiile care mutilează fațadele, de invazia publicității şi a obiectelor care parazitează spațiul public, de haosul vizual care a eliminat orice sens de ordine firească.

Ideea de protecție şi punere în valoare a patrimoniului arhitectural şi urbanistic este, în termeni practici, inexistentă în Bucureşti, atât în dimensiunea ei curentă, ca întreținere a fațadelor şi a spațiilor publice, cât şi în ceea ce priveşte operațiunile de reabilitare sau renovare urbană. Nu există nici o preocupare – şi, în consecință, nici un instrument eficient de natură reglementară şi administrativă – pentru imaginea clădirilor, pentru păstrarea fațadelor ca fațade, în integritatea şi în deplinătatea semnificației lor urbane. În cazul imobilelor cu mai mulți proprietari, fiecare din ei utilizează autonom partea sa de fațadă, fără să existe conştiința şi obligativitatea menținerii în rigorile unei discipline generale. Ideea că fațada aparține spațiului public, în care trebuie să funcționeze o singură regulă, impusă de municipalitate, este totalmente absentă.

Nu doar fațada, ci şi ideea de spațiu public organizat, destinat pietonilor şi scenografiei urbane, a dispărut. Străzile sunt doar canale de circulație – în care se amestecă, într-o totală dezordine, chioşcuri, firme, panouri publicitare, echipamente tehnice, gărdulețe, arbori răzleți şi multe altele – şi depozite de

maşini. La rândul lor, piețele urbane, dealtfel extrem de puține în Bucureşti, sunt lipsite de funcțiunile, amenajările şi vegetația care le-ar face atractive şi le-ar da un caracter de centralitate.
La intersecția între bulevardul General Gh. Magheru şi strada. C.A. Rosetti (fig.61), în zona protejată a bulevardului Magheru, există două monumente, blocul Malaxa-Burileanu şi ansamblul de arhitectură „Bd. General Gheorghe Magheru". Felul în care se prezintă acest spațiu la nivelul străzii şi al imaginii generale nu are nimic în comun cu vecinătatea unui monument sau cu situarea într-o zonă protejată.
Reabilitarea Centrului istoric al Bucureştiului – de fapt a nucleului medieval, pentru că prin centru istoric ar trebui înțeles oraşul de sfârşit de secol XIX – este în realitate doar o refacere a rețelelor edilitare şi a străzilor, şi nu o operațiune complexă şi concertată având ca obiectiv final consolidarea şi restaurarea fondului construit valoros. În afara unui plan urbanistic zonal, necesar dar nu şi suficient, Primăria nu se implică în intervențiile asupra fațadelor clădirilor, a căror refacere este lăsată – în mod riscant – în sarcina exclusivă a proprietarilor.
În majoritatea statelor europene, reabilitarea zonelor istorice ale oraşelor s-a făcut pe baza unui parteneriat între municipalitate şi proprietari, prin structuri specializate care au asigurat coerența şi calitatea intervenției, în toate componentele ei conceptuale şi operaționale. În Bucureşti nu există o asemenea structură, iar rezultatele sunt cât se poate de vizibile.
La începutul anului 2009, străzile din zona Centrului istoric oferă o imagine dezolantă, incluzând numeroase situații negative: un şantier de reabilitare a infrastructurii edilitare transformat pe alocuri într-o groapă de gunoi (str. Gabroveni, fig.62), şantiere de renovare părăsite, clădiri decăzute şi abandonate (fostul hotel Concordia, fig.64), clădiri în pragul prăbuşirii (hanul Gabroveni, fig.65), clădiri cu o degradare fizică accentuată, ai căror locatari nu au capacitatea de a iniția o operațiune de restaurare (str. Franceză nr. 34 şi 36, fig.63), clădiri utilizate agresiv şi parazitate de construcții abuzive (Curtea Sticlarilor, din care a dispărut „curtea", fig.66) dar şi şantiere ale unor noi clădiri, precum cel din str. Covaci nr. 17, care durează de mai mulți ani – fără ca numele proprietarului, proiectantului sau constructorului să fie vreodată afişate – prefigurând o nouă bizarerie arhitecturală.
Reabilitarea fondului construit, făcută separat de fiecare proprietar, fără o coordonare generală, are un ritm foarte lent şi rezultate variabile. Printre foarte puținele intervenții finalizate, există şi reuşite, dar şi exemple care probează efectele negative pe care le are absența unei structuri cu rol ştiințific şi operațional.
De cele mai multe ori, nu se poate vorbi de restaurări, ci de renovări făcute cu relativă grijă, dar lipsite de autenticitate din cauza utilizării inadecvate a materialelor (gresie ceramică la exterior, înlocuirea pietrei masive cu placaje subțiri) şi din cauza prezenței unor componente decorative la limita kitsch-ului. Este foarte deranjantă incapacitatea de a integra sau disimula echipamentele tehnice, care continuă să fie poziționate neglijent şi în locuri cu maximă vizibilitate.
Partea cealaltă a Centrului istoric, situată dincolo de bulevardul I.C. Brătianu, se află într-o situație şi mai dificilă, fondul construit fiind mai degradat, iar intervențiile mai brutale. Pe str. Bărăției, la intersecția cu str. Baia de Fier (fig.67), continuă şantierul care va avea – atâta timp cât operează acelaşi „dezvoltator" – un rezultat similar celui din str. Bărăției nr. 35 (fig.9), în care fațada istorică, distrusă şi înlocuită cu un fals, a devenit un pretext pentru înălțarea unei clădiri cu 5 etaje.
Pe frontul opus, un grup de case vandalizate, cu locuințele de la etaj abandonate, stau să cadă. În cazul în care nu vor dispărea complet, prin demolare sau „autodistrugere", este posibil să urmeze acelaşi model de supraetajare, care tinde să se extindă pe toată strada.

4.5. Lista ilustrațiilor

4.5.1. Agresiuni asupra patrimoniului de sec. XIX – XX

Fig. 1 Str. Mendeleev nr. 35, sector 1, monument istoric, august 2008
Fig. 2 Hanul Solacolu, Calea Moşilor nr.132-134, monument istoric, noiembrie 2008
Fig. 3 Calea Moşilor nr.82, monument istoric, noiembrie 2008
Fig. 4 Str. G-ral Budişteanu nr.15, monument istoric, decembrie 2008
Fig. 5 Str. Valeriu Braniște, sector 3, decembrie 2008
Fig. 6 Universitatea Bucureşti, monument istoric, februarie 2008
Fig. 7 Str. Mendeleev nr.42, zonă protejată, august 2008
Fig. 8 Str. G-ral Berthelot nr.79, zonă protejată, decembrie 2008
Fig. 9 Str. Bărăției nr.35, zonă protejată, iulie 2008
Fig. 10 Bd. Aviatorilor nr.8, monument istoric, februarie 2008
Fig. 11 Anexele Palatului Ştirbei, str. Banului nr. 2, monument istoric, noiembrie 2008

Fig. 12 Str. George Enescu, intersecție cu Bd. Magheru, zonă protejată, iunie 2008
Fig. 13 Bd. Elisabeta nr.3, monument istoric, februarie 2009
Fig. 14 Str. Ion Câmpineanu nr.2, monument istoric, ianuarie 2009
Fig. 15 Bd. Elisabeta nr.18, zonă protejată, ianuarie 2009
Fig. 16 Calea Victoriei nr.131, între Casa Hristu şi Casa Vernescu, monumente istorice, februarie 2009
Fig. 17 Muzeul Național de Artă al României, monument istoric și Cathedral Plaza
Fig. 18 Hotel de pe Calea Victoriei nr.107-109, în spatele Palatului Ştirbei, proiect 2008
Fig. 19 Str. Ion Câmpineanu intersecție cu str. Academiei, situația inițială
Fig. 20 Str. Ion Câmpineanu intersecție cu str. Academiei, februarie 2009

4.5.2. Agresiuni asupra patrimoniului modern

Fig. 21 Blocul Malaxa-Burileanu, bd. Nicolae Bălcescu nr. 35, fotografie de epocă
Fig. 22 Blocul Malaxa-Burileanu, bd. Nicolae Bălcescu nr. 35, monument istoric, noiembrie 2008
Fig. 23 Blocul Malaxa-Burileanu, bd. Nicolae Bălcescu nr. 35, monument istoric, detaliu, noiembrie 2008
Fig. 24 Piața Lahovary 5A, monument istoric, noiembrie 2008
Fig. 25 Blocul Scala, bd. Gh. Magheru nr.6, fotografie de epocă
Fig. 26 Blocul Scala, bd. Gh. Magheru nr.6, ansamblul de arhitectură „Bd. General Gheorghe Magheru", monument istoric, noiembrie 2008
Fig. 27 Intr. Nicolae Iorga, zonă protejată, ianuarie 2009
Fig. 28 Casa Clara Iancu, str. Caimatei nr.20, fotografie de epocă
Fig. 29 Casa Clara Iancu, str. Caimatei nr.20, noiembrie 2008
Fig. 30 Str. Mihail Eminescu nr.17, zonă protejată, februarie 2009
Fig. 31 Casă, intr. Nicolae Iorga, în urma reabilitării termice, ianuarie 2009
Fig. 32 Calea Victoriei nr. 64, zonă protejată, fotografie de epocă
Fig. 33 Calea Victoriei nr. 64, zonă protejată, noiembrie 2008
Fig. 34 Biblioteca Academiei, Calea Victoriei nr.121-127, monument istoric, decembrie 2008
Fig. 35 Biblioteca Academiei, Calea Victoriei nr.121-127, fotografie de epocă
Fig. 36 Biblioteca Academiei, Calea Victoriei nr.121-127, monument istoric, decembrie 2008
Fig. 37 Parcelarea Jianu-Bordei, ansamblu monument istoric, iulie 2004
Fig. 38 Parcelarea Jianu-Bordei, ansamblu monument istoric, modificare acoperiş şi fațade, iulie 2004
Fig. 39. Parcelarea Jianu-Bordei, ansamblu monument istoric, modificare radicală a imobilului, iulie 2004
Fig. 40 Parcelarea Jianu-Bordei, str. Armindenului 3, ansamblu monument istoric, iulie 2004

4.5.3. Agresiuni asupra zonelor protejate

Fig. 41 Str. Dionisie Lupu nr. 66, zonă protejată, februarie 2002
Fig. 42 Str. Georges Clemenceau nr.8-10, clădire dispărută
Fig. 43 Str. Visarion nr.8, zonă protejată, iulie 1998
Fig. 44 Str. Visarion, ansamblul de arhitectură „Bd. Lascăr Catargiu", monument istoric, decembrie 2008
Fig. 45 Str. Maria Rosetti cu str. I. L. Caragiale, zonă protejată, iulie 2008
Fig. 46 Str. I. L. Caragiale nr.26 cu str. Maria Rosetti, zonă protejată, decembrie 2008
Fig. 47 Blocurile de la intersecția str. Maria Rosetti cu str. Toamnei, zonă protejată, iulie 2008
Fig. 48 Str. Toamnei cu str. Armenească şi str. Popa Rusu, zonă protejată, februarie 2009
Fig. 49 Str. Popa Rusu nr.24, monument istoric, 2003
Fig. 50 Str. Popa Rusu nr.24, monument istoric, februarie 2009
Fig. 51 Str. Viitorului cu str. Ion Movilă, zonă protejată, decembrie 2008
Fig. 52 Şcoala Centrală de Fete, str. Icoanei nr. 2-8, monument istoric, ianuarie 2009
Fig. 53 Str. Dionisie Lupu nr. 39-41, zonă protejată, ianuarie 2009
Fig. 54 Imobilul Dorobanți Tower, str. Mihail Eminescu nr.27 şi Calea Dorobanți nr.16, proiect 2008
Fig. 55 Piața Universității, statuia lui Mihai Viteazul, monument istoric, februarie 2009
Fig. 56 Parcul „Grădina Icoanei", statuia Gh. Gr. Cantacuzino, monument istoric, ianuarie 2009
Fig. 57 Parcul „Grădina Icoanei", zonă protejată, ianuarie 2009
Fig. 58 Şos. Kiseleff, zonă protejată, noiembrie 2003
Fig. 59 Casa Pillat, str. N. Iorga nr. 8, monument istoric, august 2000
Fig. 60 Casa Pillat, str. N. Iorga nr. 8, monument istoric, februarie 2009

Fig. 61 Bd. Gh. Magheru cu str. C. A. Rosetti, zonă de protecție, ansamblu de arhitectură monument istoric, decembrie 2008
Fig. 62 Str. Gabroveni, zonă protejată, februarie 2009
Fig. 63 Str. Franceză nr. 34 şi 36, zonă protejată, februarie 2009
Fig. 64 Fostul hotel Concordia, str. Smârdan nr. 39, monument istoric, ianuarie 2009
Fig. 65 Hanul Gabroveni, str. Lipscani nr. 86-88, monument istoric
Fig. 66 Curtea Sticlarilor, str. Şelari, monument istoric, februarie 2009
Fig. 67 Str. Bărăției cu str. Baia de Fier, zonă protejată, februarie 2009

Capitolul II. Educația, formarea şi informarea în domeniul patrimoniului cultural construit

1. Introducere

Față de ritmul din ce în ce mai grăbit în care se distrug valorile de patrimoniu din România, problema formării sau a educației este lăsată pe un plan secund, pentru că „cere timp". Dar tocmai lipsa generală de cunoaştere elementară, de înțelegere şi de apreciere a patrimoniului constituie o cauză esențială a degradării continue la care asistăm. Pentru că în procesul de formare este nevoie, într-adevar, de timp, se impune ca educația să înceapă cât mai curând.

Dificultatea majoră, în țara noastră, constă în decalajul față de situația din alte țări, unde tradițiile, nivelul cultural genaral şi spiritul civic responsabil generează acțiuni pozitive de protecție, punere în valoare şi corectă folosință a patrimoniului. Două-trei ministere nu pot fi în masură să rezolve problemele fondului construit şi natural, să le aibă în grijă suportând cheltuielile necesare, să stăvilească vandalizarea. Ele au atribuții şi obligații care, corect aplicate şi urmărite în teren, pot doar contribui la protecția acestor bunuri. Patrimoniul însă poate şi trebuie să fie protejat deopotrivă prin atitudinea cetățenilor, a societății civile (ONG-uri, fundații, asociații) şi prin grija numeroaselor instituții publice care dețin şi folosesc bunuri de patrimoniu, cum ar fi, de pildă, administrațiile locale care au în sarcină gospodărirea aşezărilor. O bună parte din cei care activează în cadrul acestor unități au un nivel surprinzător de scăzut al cunoaşterii valorilor arhitecturale, istorice, artistice, economice şi sociale ale mediului construit şi natural în care trăiesc.

Astfel, după cum am semnalat, unul dintre factorii principali care determină perpetuarea distrugerii patrimoniului construit, a siturilor istorice şi naturale, este ignoranța. Avem nevoie în acest sens de educație, la nivel individual şi comunitar, mai ales după îndelungata perioadă a politicii sălbatice dusă de regimul comunist pentru ştergerea memoriei şi, în fapt, pentru anularea respectului autentic datorat înfăptuirilor celor din trecut.

Dacă formarea specialiştilor din domeniul reabilitării monumentelor istorice este înțeleasă în mod clar ca fiind indispensabilă, educația „publicului" pare – la prima vedere – mai puțin importantă, având un caracter ocazional şi nepermanent. Şi totuşi, fondul construit şi natural este folosit de toți, adeseori însă în totală necunoaştere. Este lesne să constatăm că, de-a lungul istoriei, pretutindeni şi dintotdeauna, construcțiile şi natura au fost distruse fără scrupule: monumentele Romei antice au devenit cariere de piatră pentru noile şantiere, edificii ale nobililor şi instituții publice au cazut pradă Revoluției franceze, păduri sud-americane au luat drumul străinătăților. Dar procesele distructive au determinat reacții de apărare. Arătându-se că bunurile vizate aparțin, de fapt, patrimoniului național şi, deci, tuturor cetățenilor, însăşi Revoluția franceză a pus bazele legale şi operative pentru salvgardarea patrimoniului francez. În aceeaşi perioadă, la sfârşitul secolului al XVIII-lea, apare şi preocuparea de instruire a cetățenilor. Instrumentele pentru inițierea publicului se multiplică. În multe țări a devenit uzuală convingerea că pentru a te apropia de patrimoniul construit şi natural şi pentru a-l proteja este nevoie de rațiune şi de educație.

Se cuvine, aşadar, să fie privite mai îndeaproape metodele curente şi performanțele europene în domeniul apropierii de valorile patrimoniului. Sunt trepte de învățare care merg, din fericire, tot mai sus, întrucât înțelegerea bunurilor patrimoniale oferă foloase atât cetățenilor, cât şi patrimoniului. Acesta constituie în sine sediul ideal pentru activitățile de cercetare, de difuzare a cunoaşterii şi a artei. Educația ne ajută să ne apropiem de monumentul istoric, iar monumentul, la rândul său, are o puternică valoare educativă.

O problemă actuală, care crează conflicte şi este dificil de înțeles nu numai de către publicul larg, ci şi de unii dintre specialişti, priveşte necesitatea conviețuirii cu patrimoniul (fondul construit vechi) în societatea industrială contemporană. Însă monumentele trecutului sunt necesare prezentului, ele fiind parte a cotidianului. În evoluția extraordinară a oraşului, trebuie să se țină seama de valoarea de folosință a patrimoniului existent. În acest spirit, noile edificii, realizate cu discernământ, se pot înscrie în familia patrimoniului, care reprezintă imaginea societății în timp.

În situația precară a patrimoniului din România, expus în continuare distrugerii până la dispariție, în nepăsarea tuturor, se impune organizarea de urgență a învățământului de toate gradele pentru domeniul patrimoniului construit şi natural, în paralel cu folosirea judicioasă a celorlalte mijloace de transmitere a cunoaşterii pentru apropierea cetățenilor de problemele majore şi grave ale acestui proces. Pentru că, după cum afirma Françoise Choay, militanții care se străduiesc astăzi să ocrotească patrimoniul nu reprezintă decât o minoritate, opera lor e inutilă dacă e înconjurată de indiferență şi dacă nu e susținută de o conştientizare critică şi inventivă la scara societăților industriale avansate.

Patrimoniul construit, siturile istorice şi naturale de pe teritoriul României s-au păstrat – mai cu seamă până la jumătatea secolului trecut – grație înțelegerii, respectului şi dragostei celor din preajma lor. Familia, biserica şi şcoala au pregătit şi consolidat astfel de atitudini, care au condus la procesul firesc de protejare. Alți factori au contribuit, de asemenea, la supraviețuirea patrimoniului: luciditatea autorităților, garantarea proprietății, cinstirea lăcaşurilor de cult, respectarea actelor lăsate de ctitori. Cultele, instituțiile publice (ministere, prefecturi, şcoli, băncile, Poşta, C.E.C.-ul, spitalele, cazărmile), precum şi alte aşezăminte socio-culturale s-au îngrijit de buna stare şi funcționare a propriilor sedii, aşa cum gospodarii de la sate, clasa mijlocie orăşenească sau familiile de boieri cu vechi tradiții s-au îngrijit de locuințele lor. Preocupate de soarta patrimoniului construit, personalități culturale ale României au determinat promulgarea prin Decret regal (17 noiembrie 1892) a Legii pentru conservarea şi restaurarea monumentelor publice. Atunci ia ființă Comisiunea Monumentelor Istorice. Activitatea prodigioasă a acestui for a fost bine primită de autoritățile locale, de presă şi de populație, generând pentru perioada de funcționare de până în 1944 rezultate substanțiale.

După instaurarea comunismului, un grup larg de specialişti de înaltă ținută morală, profesională şi civică au reuşit să continue activitatea de protecție a patrimoniului, în condiții din ce în ce mai potrivnice, până la cutremurul din 1977. De atunci s-a declanşat o campanie susținută de distrugere a fondului construit din centrele istorice ale multor oraşe, de desființare a satelor, o politică anticulturală, care a lăsat urme adânci în mentalitatea populației. Această acțiune viguroasă a reuşit să şteargă o bună parte din amintirea valorilor care dăinuiseră sute de ani, să îndepărteze atenția de la martorii trecutului, să suprime cultivarea tradițiilor şi meşteşugurilor, a învățământului şcolar care privea acest domeniu. Această stare de fapt s-a accentuat şi s-a generalizat, reuşind să producă o ruptură dramatică între societatea zilelor noastre şi patrimoniu.

2. Problema patrimoniului la nivelul educației generale

Educația începe la nivelul preşcolar, familia având în această etapă un rol deosebit de important. Părinții trebuie să fie ei înşişi bine formați pentru a-şi educa la rândul lor copiii în respectul şi admirația pentru ceea ce numim patrimoniu, prin care înțelegem, de fapt, ceea ce moştenim: limba pe care o vorbim, poveştile pe care le ascultăm, obiceiurile, obiectele casei, casa în care locuim, grădina familiei, etc.).

Copiii pot afla foarte devreme că există un patrimoniu al familiei, patrimoniu cu caracter privat, şi un patrimoniu comun, cel al comunității, al străzii, al cartierului, al oraşului, al țării şi, în sfârşit, un patrimoniu universal pe care îl împărtăşim cu alții. Cele două tipuri de patrimoniu sunt reperele identității noastre, mai întâi ca persoane şi apoi ca națiune, fiind în aceeaşi măsură responsabili pentru amândouă.

Acest sentiment de solidaritate în fața moştenirii comune a dispărut aproape cu desăvârşire în perioada comunismului, întrucât ideologia *proprietății comune* asupra a tot şi toate a indus comportamentul omului recent care, în zilele noastre, desconsideră şi chiar distruge tot ce nu-i aparține în mod direct şi evident, tot ce nu constituie proprietatea sa *personală*.

Desigur, conceptul de patrimoniu este legat în bună măsură de cel de proprietate privată. Pentru România, revenirea la proprietatea privată a produs un seism în mentalul individual, dar şi în cel colectiv, o schimbare comportamentală caracterizată prin escalada acumulării. Prin pierderea sentimentului de solidaritate în posesiune, caracteristica principală a noțiunii de *monument istoric*, aceea de a fi „de utilitate publică", cu consecințele ce decurg din acest statut, pare să fie călcată în picioare, iar statutul său imposibil de realizat şi respectat. Este important să luăm seama, de pildă, la modul în care este definit teritoriul Franței: „Teritoriul francez este patrimoniul comun al națiunii – fiecare colectivite publică este gestionar şi garant în cadrul competențelor sale. Pentru a amenaja cadrul de viață, pentru a folosi solul în mod economic, pentru a asigura protecția mediului natural şi a peisajelor şi pentru a promova echilibrul între populațiile rezidente în zonele urbane şi rurale, colectivitățile publice se armonizează, în respectul reciproc al autonomiei lor, al prevederilor şi deciziilor de utilizare a spațiului".[167]

Astfel, pentru a proteja mediul natural şi construit este primordial să fie reglementată juridic calitatea de proprietar a națiunii asupra întregului teritoriu. Proprietarul, *fiecare colectivitate*, este, prin urmare, responsabil în cadrul competențelor acordate prin lege. În Franța, pentru a lua acelaşi exemplu, conceptul de patrimoniu, ca şi cel de protecție a patrimoniului, a evoluat în contextul descentralizării şi acordării autonomiei locale în anii '80. În România, este cu siguranță necesară

[167] Franța, Codul urbanismului, Titlul 1, art. L110.

redefinirea acestor concepte şi explicarea lor cu ajutorul mass-mediei, pentru a sensibiliza publicul şi a construi o atitudine responsabilă la toate nivelele societăţii. Descentralizarea şi realizarea autonomiei locale în domeniul protecţiei patrimoniului s-a făcut prea devreme în România, înainte de a întemeia şi consolida instituţiile care să preia responsabilităţile şi sarcinile prin specialişti aflaţi la un nivel de pregătire comparabil cu al celor de la nivel central.

3. Formarea specialiştilor. Probleme actuale privitoare la învăţământul dedicat conservării-restaurării componentelor artistice ale monumentelor istorice

3.1. Observaţii generale privind sistemul de formare a specialiştilor în domeniul conservării-restaurării

Una din întrebările cheie la care ar trebui să răspundem pentru a defini evoluţia învăţământului dedicat formării specialiştilor în domeniul conservării-restaurării patrimoniului este *de cine trebuie să depindă acest domeniu vast şi esenţial pentru identitatea unei civilizaţii*. Este un domeniu care ar trebui controlat în întregime de instituţii ale statului? Ar fi posibilă o totală autonomie, prin trecerea sa în domeniul privat? Este mai degrabă de dorit funcţionarea instituţiilor de formare, având scopuri identice, dar regimuri diferite – de stat şi privat? Ar fi fost necesar să se răspundă la întrebarea-cheie de mai sus înainte de a se aproba înfiinţarea unor noi şcoli dedicate conservării şi restaurării patrimoniului[168].

Ca şi în alte domenii, cum sunt sănătatea, energia sau apărarea, statul nu poate renunţa, fără riscuri majore şi, mai cu seamă, având în vedere nivelul actual de dezvoltare al României, la o politică unitară, la un mod comun de a acţiona pentru protejarea patrimoniului, bazat pe principii fundamentate prin lege, vădind în acelaşi timp apartenenţa la norme internaţionale. Răspunsul la întrebarea-cheie de mai sus este strâns legat de răspunsul la întrebarea: *cui aparţine conservarea-restaurarea patrimoniului*? Aparţine artei, ştiinţei sau zonei interdisciplinare situate între artă şi ştiinţă? Fiecare dintre aceste domenii îşi revendică, uneori fără posibilitatea reconcilierii, dreptul la poziţia decisivă în privinţa actului restaurării.

După 1989 şi mai cu seamă în anii din urmă, învăţământul teologic şi-a atribuit, la rândul său, dreptul exclusiv de a proteja patrimoniul eclezial, după propriile sale reguli, care diferă de cele din zona secularizată a culturii, afirmând preeminenţa statutului de lăcaş de cult în raport cu cel de monument istoric.

Pentru moment, ceea ce putem constata, în urma observaţiilor făcute pe parcursul a aproape două decenii, sunt câteva aspecte cu efecte contradictorii asupra activităţii educaţionale în domeniul patrimoniului şi îndeosebi în cel al formării specialiştilor în conservare-restaurare:

- pierderea unităţii doctrinare care ar trebui să caracterizeze activitatea de protecţie a patrimoniului la nivelul întregii ţări, pe fondul unui vid legislativ[169] şi în urma creşterii necontrolate a autonomiei locale;
- apariţia, în acelaşi interval de timp care ne desparte de anul 1989, a unui număr important (8 catedre sau secţii în cadrul unor universităţi de stat) de şcoli dedicate conservării-restaurării patrimoniului, unele dintre acestea lipsite de fundamentarea necesară (de pildă, existenţa unei tradiţii exprimate printr-o amplă experienţă în domeniu şi a unui corp didactic specializat);
- acreditarea acestor şcoli, dobândită în condiţiile unui nivel didactic insuficient consolidat şi mai ales ale unei dotări necorespunzătoare;
- presiunea factorului economic asupra instituţiilor de formare, cu consecinţele de rigoare: reducerea numărului anilor de studii, simplificarea examenelor, creşterea cifrei de şcolarizare, toate acestea cu scopul menţinerii acestor instituţii sau al transformării lor în organisme profitabile.

Pierderea unităţii doctrinare

Suprimarea, după 1989, a legislaţiei regimului comunist privind protejarea monumentelor istorice nu a fost urmată, cum s-ar crede, de o tot atât de urgentă elaborare a unui nou set de legi dedicate

[168] După 1989, atât intituţii de învăţământ superior de stat, cât şi unele private şi-au consacrat o parte din activitate formării specialiştilor în conservarea – restaurarea patrimoniului, fie că este vorba de patrimoniul construit şi de componentele artistice ale acestuia, fie de patrimoniul mobil. Dintre instituţiile de stat amintim Universitatea de Arhitectură şi Urbanism „Ion Mincu" din Bucureşti, Universitatea Naţională de Arte din Bucureşti (Secţia Conservare-Restaurare), Universitatea din Bucureşti (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Iustinian", secţia de Artă Sacră), Universitatea de Artă şi Design din Cluj-Napoca, Universitatea de Arte „George Enescu" din Iaşi, Universitatea din Oradea (Facultatea de Arte Vizuale), Universitatea din Timişoara, Universitatea „Lucian Blaga" (Facultatea de Istorie şi Patrimoniu) din Sibiu, Universitatea din Piteşti (Facultatea de Teologie).

[169] Reamintim faptul că a durat peste un deceniu pentru ca Legea nr. 422/ 2001 privind protejarea monumentelor istorice să fie definitiv redactată şi promulgată.

patrimoniului construit. S-a produs, prin urmare, un „vid legislativ". Favorizată de promovarea tot mai intensă, în toate domeniile vieții sociale, a autonomiei locale, absența de lungă durată a unei legi a monumentelor istorice (şi implicit a unor texte cu caracter normativ privind principiile şi metodologia de intervenție asupra patrimoniului) a provocat inițiative dintre cele mai agresive, sfidând cartele internaționale ce prevedeau ca principiu fundamental al protecției monumentelor păstrarea autenticității acestora[170]. Prevăzând tergiversarea apariției noii legi a monumentelor istorice şi confruntat deja cu ignoranța şi arbitrariul inițiativelor locale, Radu Popa, în calitatea sa de vicepreşedinte al nou înființatei Comisii a Monumentelor, Ansamblurilor şi Siturilor Istorice, a elaborat şi transmis în teritoriu, imediat după 1990, un breviar de norme privind intervenția asupra patrimoniului construit.

Din nefericire, confuzia provocată de sentimentul triumfalist al liberei inițiative şi al descentralizării a generat o considerabilă diminuare a prestigiului autorității tutelare, însoțită de apariția şi în domeniul patrimoniului a pseudocompetențelor. În acelaşi timp, suportul doctrinar al intervenției asupra monumentelor istorice, conținut în cartele internaționale, mai noi sau mai vechi, la care, în parte, România aderase şi înainte de 1989[171], a fost fie ignorat, fie considerat caduc, fie acceptat ca interpretabil în funcție de specificul fiecărei țări. În cazul nostru, argumentele inebranlabile venite din partea tradiției ortodoxe au devenit sursa preponderent afirmată, a interpretărilor cartelor internaționale destinate patrimoniului[172]. Biserica a reuşit, de altfel, să înființeze propriile sale şcoli pentru formarea specialiştilor în domeniul patrimoniului, să îşi constituie propria sa comisie de avizare a lucrărilor de restaurare, să elibereze, cu reguli şi criterii proprii, atestate şi autorizații de lucru pentru specialiştii în restaurare din spațiul eclezial.

În acelaşi context al descentralizării şi al evoluției mentalității spre diversitate şi descentralizare, a fost posibilă aparția ideii de „modă" în restaurare, având drept consecință pierderea autorității unor concepte care, conform cartelor restaurării, care au la bază gândirea brandiană, trebuiau să-şi găsească aplicarea *în mod unitar*[173]. Intervenția asupra obiectului de patrimoniu nu mai rezulta din evaluarea care trecea în mod consecvent obiectul restaurării prin cele două instanțe, istorică şi estetică. De asemenea, obiectul de patrimoniu, care, conform aceleiaşi teorii brandiene, ar fi trebuit să fie cel care determină caracteristicile metodologice ale intervenției de restaurare, se vedea supus unor operațiuni impuse de comandamente preconcepute, venite din exteriorul operei.

Pierderea unității doctrinare şi relativismul criteriilor în actul de restaurare s-au transmis şi la nivelul formării specialiştilor, determinând deopotrivă structura şi calitatea învățământului dedicat patrimoniului în toată țara. Astfel, a fost posibil să apară în Capitală două şcoli de stat cu acelaşi profil, însă cu determinări diferite: una laică, formată anterior anului 1989, sub patronajul profesorului Vasile Drăguț, în cadrul Universității Naționale de Arte, alta teologică, recent constituită în interiorul Facutății de Teologie Ortodoxă a Universității Bucureşti. Este ca şi cum între specialistul în restaurare format în şcoala laică şi cel provenit din şcoala teologică există o dosebire fundamentală, ultimul fiind în exclusivitate destinat patrimoniului religios. Efectul acestei viziuni, pentru care deosebirea între

[170] Convenția privind protecția Patrimoniului Mondial cultural şi natural a fost adoptată cu prilejul celei de-a 17-a conferințe UNESCO (17 octombrie - 21 noiembrie 1972). Convenția, la care, în 1990, a aderat şi țara noastră, presupune respectarea cu strictețe a criteriilor de înscriere a monumentelor pe Lista patrimoniului mondial. În anii '90, după reînființarea Direcției Monumentelor Istorice, urgența refacerii vieții monastice în cadrul unor ansambluri precum Humor sau Voroneț, înscrise în Lista patrimoniului mondial, a generat un conflict între autoritățile ecleziale şi cele statale privitor la permisivitatea de a amplasa noi construcții intra muros sau de a reconstitui unele clădiri monastice pe vechile ruine.

[171] Datorate profesorului Vasile Drăguț, demersurile statului român au făcut ca în noiembrie 1975, o misiune organizată sub patronajul UNESCO de Centrul Internațional de Studii pentru Conservarea şi Restaurarea Bunurilor Culturale (ICCROM) cu sediul la Roma să viziteze România pentru a constata valoarea excepțională a monumentelor noastre medievale. Incluse între obiectivele prioritare ale UNESCO, monumentele cu pictură exterioară din nordul Moldovei au fost obiectul cercetării şi al intervențiilor de conservare efectuate sub consultanța prestigioasă a unei echipe formată din Laura Sbordoni Mora, Paolo Mora şi Paul Philoppot. Aderarea României la norme internaționale privind conservarea patrimoniului construit, întreținută prin activitatea de la acea vreme, de mare eficiență şi calitate, a Direcției Monumentelor Istorice s-a prăbuşit odată cu schimbarea, după 1977, a politicii regimului ceauşist privind monumentele istorice.

[172] Într-un articol din 2004 din Vestitorul Ortodoxiei, pr. prof. dr. Nicolae D. Necula invocă documentul ratificat în octombrie 2003 la cea de-a 14-a Adunare Generală a ICOMOS de la Victoria Falls, în Zimbabwe, pentru a legitima reconstrucția cu orice preț a lacunelor imaginii picturale din bisericile noastre. Textul citat al articolului 5 al Convenției afirmă exact contrariul demonstrației părintelui profesor: „Toate intervențiile, cum ar fi consolidarea, curățirea şi reintegrarea trebuie să fie reduse la nivelul minim necesar, permițând să se evite orice dispariție de material şi orice diminuare a autenticității picturale. Peste tot, unde este posibil, eşantioane de straturi suprapuse, care atestă istoria picturilor, trebuie să fie păstrate, de preferință în clădirea respectivă."

[173] În Carta Restaurării, difuzată în Italia prin circulara din 10 aprilie 1972, se afirmă în legătură cu operele de artă, „înțelese în accepția cea mai vastă, cuprinzând ambientul urban, monumentele de arhitectură, de pictură şi sculptură, de la vestigiul paleolitic până la expresiile figurative ale culturilor populare", că „trebuie să fie tutelate omogen şi egalitar".

restauratorul-teolog şi restauratorul laic constă în faptul că, pentru primul, biserica-monument istoric reprezintă în primul rând un spaţiu teologal (biserică) şi în al doilea rând un spaţiu cultural (monument istoric), este permisivitatea unor deosebiri de abordare a restaurării cu obligaţii diferite la nivelul restituirii imaginii. Diferenţe doctrinare similare există şi între domeniile formării specialiştilor în restaurare, spre exemplu între formarea restauratorilor arhitecţi şi cea a restauratorilor de pictură murală, piatră sau obiecte de patrimoniu. Fenomenul are ca rezultat conflictul între educaţia în spiritul respectului autenticităţii, cu extremele sale puriste, sau politica minimei intervenţii, şi formarea în sensul unei preeminenţe a intervenţiei creative a restauratorului, cu posibilităţi nelimitate ale reconstituirilor, refacerilor sau adaosurilor.

Consecinţa existenţei acestor două direcţii antagonice de formare a specialiştilor în domeniul conservării şi resturării patrimoniului este câştigul vizibil al celei de-a doua tendinţe formative. Odată cu apariţia festivistă a unor monumente istorice restituite *ex novo*, a „rectitoririi" unor monumente ce păreau de neatins prin adaosuri şi refaceri, consecinţa cea mai gravă, cu efecte de lungă durată, este formarea improprie a conştiinţei publice. Mozaicuri strălucitoare plasate pe vechi faţade, adaosuri ale unor construcţii deopotrivă lipsite de gust şi mutilante pentru monumentul istoric, refacerea unor faţade într-o policromie arbitrară şi stridentă, demolarea şi reconstruirea grosieră, cu tehnici şi materiale inadecvate, a exteriorului unor clădiri de secol XIX sau început de secol XX, care excelau în arta stucului, a decoraţiilor de teracotă sau a feroneriei fine şi elegante, şi nu în ultimul rând distrugerea efectivă a unor clădiri de patrimoniu sau cu potenţial de clasare în Lista monumentelor istorice, reprezintă deja un impresionant cortegiu al efectelor unei politici a patrimoniului în care capitolul educaţie şi formare poartă o responsabilitate majoră.

Proliferarea şcolilor dedicate formării specialiştilor în conservare-restaurare

Apariţia, după 1990, a unor şcoli dedicate formării specialiştilor în domeniul conservării şi restaurării patrimoniului s-a petrecut în cadrul mai larg al dezvoltării liberei iniţiative în toate domeniile vieţii social-economice, inclusiv în cel al învăţământului. În ceea ce priveşte conservarea-restaurarea patrimoniului, iniţiativa înfiinţării unor şcoli şi în alte zone ale ţării are partea ei benefică. Era dificil şi inechitabil să fie atribuită numai Universităţii din Bucureşti (Facultatea de Teologie Ortodoxă) şi Universităţii Naţionale de Arte responsabilitatea formării specialiştilor restauratori. Pe de altă parte, era necesară, în urma unor ani de austeritate şi abandon, şi mai cu seamă după sistematizările devastatoare ale regimului comunist, apariţia unor specialişti care să acopere nevoile ample ale ţării, într-o diversitate care să cuprindă nu numai reputatele ctitorii moldoveneşti, ci şi patrimoniul abandonat al Transilvaniei, al Dobrogei sau al Ţării Româneşti; nu numai patrimoniul de zid, cu îndelung cultivata sa notorietate, ci şi uitatele şi perisabilele construcţii sau ctitorii din lemn aparţinând patrimoniului rural. Aşadar, crearea unor şcoli de formare a specialiştilor în restaurare în centre universitare ca Iaşi, Cluj, Sibiu, Timişoara, Oradea şi, mai recent, în Piteşti, poate apărea ca legitimă. Cu toate acestea, fenomenul este parazitat de o serie de aspecte care impun o reevaluare a acestei legitimităţi:

- lipsa de experienţă şi competenţa discutabilă a unei părţi din corpul didactic, rezultată din absenţa unei activităţi didactice de specialitate acumulată înainte de 1989;
- absenţa unei pregătiri prealabile a formatorilor cauzată de inexistenţa unui sistem de formare a viitoarelor cadre didactice în domeniul conservarii-restaurării patrimoniului;
- funcţionarea şcolilor în spaţii improvizate, cu o dotare inadecvată sau precară;
- acceptarea unor cifre de şcolarizare disproporţionat de mari, cu efecte inflaţioniste, şi necorespunzătoare spaţiilor de învăţământ şi dotării reale de care dispun şcolile;
- absenţa oricărui plan de investiţii al statului, prin Ministerele Educaţiei şi Culturii, pentru a stimula, în cadrul unei politici unitare, iniţierea şi dezvoltarea învăţământului superior din domeniul patrimoniului;
- elaborarea necontrolată şi neracordată a programelor de învăţământ la exigenţele existente pe plan internaţional, în şcoli cu o solidă experienţă şi cu un incontestabil prestigiu în formarea specialiştilor în conservarea şi restaurarea patrimoniului;
- neracordarea formării specialiştilor restauratori la problematica patrimoniului construit al zonei geografice în care se află instituţia de învăţământ, motiv pentru care categorii importante de monumente istorice, cum ar fi bisericile Ţării Haţegului, bisericile fortificate ale Transilvaniei, bisericile de lemn ale Maramureşului sau arhitectura *art nouveau* sau *art deco* a Oradei nu îşi găsesc în zonă specialiştii de care au nevoie.

În pofida carenţelor prezentate mai sus, instituţiile de învăţământ de care am amintit şi-au primit în mare parte acreditarea, bazându-se pe reglarea „din mers" a unui sistem didactic departe încă de exigenţele moderne ale conservării şi restaurării patrimoniului.

Presiunea economicului asupra învăţământului

Confruntarea constantă a învăţământului, după 1989, cu dificultăţi bugetare atribuite tranziţiei şi dezetatizării vieţii social-economice, a condus la un declin pe care nu l-au putut ascunde agitaţia şi instabilitatea provocate de măsurile reformatoare şi nu în ultimul rând de aderarea noastră la Convenţia de la Bologna. Paralelismul funcţionării învăţământului de stat şi privat, minat de concurenţă neloială şi de o vizibilă neglijare a învăţământului de stat, a contribuit şi ea la accentuarea fenomenului de degradare a calităţii învăţământului în ansamblul său.

Autonomia universitară a creat la rândul ei, pe lângă marile dificultăţi privind administrarea unui buget auster, obligaţia obţinerii altor surse de finanţare, având consecinţe asupra timpului alocat procesului didactic şi afectând calitatea învăţământului. În acest fel, statul şi-a retras o bună parte din obligaţiile investiţionale faţă de propriile sale instituţii de învăţământ, unele cu o prestigioasă tradiţie, lăsându-le să navigheze într-o condiţie ambiguă: cu libertăţile proprii instituţiilor private şi cu limitările impuse instituţiilor de stat.

În aceste condiţii, una dintre presiunile exercitate asupra instituţiilor de învăţământ, de stat sau private, o constituie cifra de şcolarizare. Asemenea unei societăţi comerciale, prin această cifră, şcoala prosperă, supravieţuieşte sau moare. Dincolo de analiza aprofundată pe care ar necesita-o fenomenul, ceea ce dorim să subliniem este consecinţa inflaţionistă pe care o provoacă cifra de şcolarizare şi apariţia unui număr necontrolat de absolvenţi. În domeniul conservării şi restaurării patrimoniului, măririrea arbitrară a cifrei de şcolarizare, în scopul prosperităţii instituţiei de învăţământ respective, generează următoarele aspecte :

- simplificarea examenului de admitere pentru a atrage cât mai mulţi candidaţi;
- diminuarea exigenţei comisiei de admitere pentru a atinge, de asemenea, un număr cât mai mare de candidaţi admişi;
- adaptarea programei de învăţământ la nivelul impus de menţinerea cifrei de şcolarizare.

În acest fel se ajunge la situaţia aberantă în care candidaţii sau studenţii impun şcolii nivelul de exigenţă, şi nu şcoala este aceea care supune corpul studenţesc sistemului său didactic, de evaluare şi selecţie.

Fenomenele prezentate mai sus ne arată în ce măsură evoluţia învăţământului dedicat conservării şi restaurării este supus unei degradări simultane la nivel administrativ şi didactic. Consecinţele privesc deopotrivă:

- promovarea incompetenţelor, printr-o pregătire inadecvată şi insuficientă;
- crearea unui climat de descurajare profesională, cu pierderea prestigiului unei profesiuni de elită.

3.2. O privire critică asupra activităţii de formare a specialiştilor din domeniul ocrotirii patrimoniului

Fenomenele de degradare a învăţământului în domeniul conservării şi restaurării patrimoniului difuzează la toate nivelurile care privesc protejarea patrimoniului construit. Într-o posibilă ierarhie, aceste niveluri s-ar succeda după cum urmează:

- nivelul strategiei şi al politicii de ocrotire a patrimoniului construit;
- nivelul conservării preventive;
- nivelul cercetării şi al proiectării;
- nivelul execuţiei.

3.2.1. Nivelul strategiei şi al politicii de ocrotire a patrimoniului construit constituie nivelul de planificare, decizie şi control privind intervenţia asupra monumentelor, ansamblurilor şi siturilor istorice. Pe lângă aspectele instituţionale privind Programul naţional de restaurare, politica investiţională, dialogul interdisciplinar, acest prim nivel al ierarhiei în ocrotirea patrimoniului este, paradoxal, cel mai afectat de infiltrarea incompetenţei. De aceea, formarea funcţionarilor publici din domeniul patrimoniului ar trebui să constituie o preocupare de prim ordin.

3.2.2. Nivelul conservării preventive reprezintă condiţia vitală pentru a putea desfăşura orice intervenţie ulterioară directă asupra patrimoniului construit. Prin acţiunea sa asupra cauzelor degradării unui monument istoric, conservarea preventivă asigură viabilitatea intervenţiei directe de conservare-restaurare. În consecinţă, responsabilitatea acestui domeniu, caracterizat prin pluridisciplinaritate, este maximă. Cu atât mai mult trebuie să subliniem absenţa competenţelor în domeniu sau insuficienta prezenţă a acestora. Atât la nivelul strategiei, cât şi la cel al cercetării, sau al proiectării şi execuţiei, conservarea preventivă este adeseori ignorată, vădind o păgubitoare lipsă de preocupare în formarea

specialiştilor din domenii cum ar fi studiul şi ameliorarea condiţiilor de microclimat, asanarea zidurilor sau studiul şi combaterea biodeteriogenilor.

3.2.3. Nivelul cercetării şi al proiectării presupune deja primul pas al abordării directe a monumentului istoric, cuprinzând întreaga argumentare a intervenţiei de conservare-restaurare şi baza execuţiei lucrărilor *in situ*. Acesta este nivelul la care sunt chemaţi adeseori să se implice în cercetarea preliminară şi alcătuirea proiectelor de conservare-restaurare a monumentelor istorice absolvenţii învăţământului superior dedicat patrimoniului. Responsabilitatea lor este cu atât mai mare cu cât pentru redactarea proiectului este necesară investigarea *in situ* şi efectuarea unor teste capabile să ofere soluţiile metodologice adecvate. Pentru aceasta este necesară nu numai o experienţă practică suficient de amplă, desfăşurată în primul rand în anii studenţiei, ci şi cunoştinţe pluridisciplinare în domeniile chimiei, fizicii, microbiologiei, ştiinţei materialelor, istoriei, istoriei artelor, etc.

Trebuie să remarcăm conflictul între specialiştii formaţi în mediul universitar, cu exigenţele de rigoare, şi executanţii proveniţi din zone eteroclite, adeseori fără o experienţă anterioară în domeniul monumentelor. Formaţi „din mers", aceşti executanţi posedă autorizaţii de funcţionare care vădesc mai degrabă pactul cu puterea administrativă temporară decât trecerea prin filtrul unor incontestabile competenţe în domeniul cercetării, conservării şi restaurării patrimoniului. Un exemplu al conflictului între specialişti cu formaţii diferite este cazul tratamentului faţadelor bisericii mănăstirii Gura Motrului unde, în pofida unui proiect de conservare a imitaţiei de parament din secolul al XVII-lea, realizată cu o incontestabilă competenţă, executantul a recurs, sub protecţia tutelei comanditarului, la o arbitrară restituţie a faţadelor, cu sacrificarea unor fragmente din decoraţia murală originală.

3.2.4. Nivelul execuţiei constituie momentul metodologic al intervenţiei directe asupra materiei originale a monumentului, ansamblului sau sitului istoric, presupunând o perfectă coabitare a formaţiei teoretice fundamentale cu experienţa practică. Vastitatea şi complexitatea cunoştinţelor din constelaţia disciplinelor care contribuie la procesul de conservare-restaurare trebuie să-şi găsească expresia în modalitatea de restituţie a patrimoniului supus degradărilor sau ameninţat cu pierderea iminentă. Consecinţele activităţii de formare a specialiştilor sunt percepute deplin la acest nivel. În ce măsură studenţii sau absolvenţii instituţiilor de învăţământ dedicate patrimoniului sunt implicaţi în programul de conservare şi restaurare a patrimoniului construit? În general, se poate spune că la acest nivel al intervenţiei asupra patrimoniului, unde selecţia personalului şi exigenţa ar trebui să fie maxime, funcţionează o condamnabilă permisivitate. Dacă studenţii în conservare-restaurare au un anumit statut care le îngăduie exercitarea unei activităţi pratice de specialitate, cu restricţiile impuse de nivelul pregătirii lor, în numeroase şi necontrolate alte cazuri un personal eteroclit, provenind din absolvenţi de învăţământ superior din alte domenii, elevi de liceu sau chiar şcolari, sau un personal necalificat intervine fără restricţii pe monumente istorice.

3.3. Niveluri ale formării şi atestarea specialiştilor în domeniul conservării-restaurării

3.3.1. Nivelurile formării

Absenţa unui statut bine definit al restauratorului a făcut ca proveniența lui să poată fi revendicată de mai multe niveluri de pregătire:

a) nivelul mediu, artizanal sau tehnic;
b) nivelul universitar;
c) nivelul post universitar.

a) *Nivelul mediu,* caracterizat ca artizanal sau tehnic, este atribuit în cea mai mare parte formării restauratorilor destinaţi patrimoniului mobil şi mai cu seamă obiectelor decorative sau „artelor minore". Multă vreme restauratorul cu „studii medii", prezent în nomenclatorul socialist al meseriilor, a menţinut impresia că există un nivel al intervenţiei de restaurare care poate fi calificat pe o treaptă inferioară restaurării de anvergură, destinată arhitecturii, ansamblurilor de pictură murală sau marilor opere ale picturii pe panou sau pe pânză. Mai mult decât atât, se putea crede că această zonă „minoră" ar avea reguli mai puţin restrictive privitoare la permisivitatea refacerii integrităţii imaginii.

Exemplul cel mai elocvent îl constituie reconstituirea sutelor de obiecte arheologice, în care principiul refacerii continuităţii formei prin analogie este omniprezent. Sistemul extrem de permisiv al analogiei, criticat cu fermitate de Cesare Brandi, se regăseşte în restaurarea arhitecturii în care funcţionează o ierarhie a executanţilor, de la restauratorii cu studii universitare la meseriaşii cărora li se îngăduie refaceri abuzive, asigurând continuitatea originalului sau, pur şi simplu, înlocuirea acestuia cu replici mai mult sau mai puţin fidele. Un exemplu nefericit al acestui tip de intervenţie îl constituie refacerea paramentului Bisericii Domneşti de la Argeş prin înlocuirea rosturilor aşa cum fuseseră

restituite la 1914. Deşi existase un proiect executat de experţi în restaurarea picturilor murale şi a tencuielilor de parament, restauratorul structurii de rezistenţă şi a arhitecturii monumentului a preferat evitarea unei cercetări profesionale de parament, utilizând o calificare artizanală înlocuind materia originală cu un material nou sau cu un surogat.

Nivelul artizanal este utilizat aproape în exclusivitate în pseudo-restaurările caselor bucureştene datând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. Cercetarea de parament este aproape inexistentă în programul de restaurare a acestor case, iar restituţia faţadelor balansează între arbitrar şi prost gust. Exemplele bucureştene sunt nenumărate, ratându-se, prin suprimarea a ceea ce subzistă din tencuielile şi zugrăvelile originale, orice şansă de a mai regăsi ceva din policromia veacurilor trecute. Dacă nu sunt înlocuite cu zugrăveli stridente, de o întristătoare dizarmonie, finisajele faţadelor încearcă să amăgească prin stridentele „reconstituiri" ale policromiei originale. Sediul Protoeriei din Bucureşti, de pe strada Doamnei, a cărui policromie a faţadelor fusese scoasă la iveală, pentru ca după câteva zile să fie înlocuită de o refacere grosolană, este un exemplu în acest sens. Absenţa unui program de cercetare stratigrafică a faţadelor, pe de o parte, şi restituţia artizanală a acestora, aflată sub semnul arbitrariului, pe de altă parte, reprezintă o problemă acută pentru patrimoniul construit din ansamblurile şi siturile istorice medievale, cum sunt oraşele transilvănene Braşov, Sibiu sau Sighişoara.

Există totuşi o legitimitate a dezvoltării nivelului artizanal în zona restaurării monumentelor, ansamblurilor şi siturilor istorice. Ea este dată de necesitatea conservării meseriilor şi îndeosebi a meseriilor tradiţionale, fapt care ar favoriza nu numai o perpetuare a vechilor metode, a abilităţilor manuale care dau obiectelor o anume formă sau textură, ci şi o transmitere a ştiinţei materialelor tradiţionale, înlocuite în lumea modernă cu variante industriale, fie ireversibile, fie perisabile, însă în numeroase cazuri nocive şi cu o îmbătrânire imprevizibilă.

Iniţiativa portugheză recentă *Laboratorio Nacional de Engenharia Civil* de a deschide la Lisabona seria conferinţelor internaţionale dedicate mortarelor de var (HMC 08 – Historical Mortars Conference) sprijină utilizarea materialelor tradiţionale. Revigorarea tehnicilor tradiţionale de utilizare a varului priveşte nu numai restaurarea unor monumente istorice de prim ordin, ci şi recuperarea arhitecturii vernaculare, expusă cel mai mult uitării sau intervenţiilor abuzive. În consonanţă cu iniţiativa amintită mai sus, trebuie remarcată activitatea desfăşurată în Transilvania de Fundaţia Transylvania Trust în colaborare cu unul dintre membrii *Comisiei*, domnul David Baxter, pentru a readuce tehnica de utilizare a mortarelor de var în intervenţiile de restaurare şi în cazul noilor construcţii din spaţiul rural şi urban.

Asemenea iniţiative de cultivare a meseriilor tradiţionale se regăsesc, fără a avea coerenţa unui program educativ la nivel naţional sau zonal, pe unele şantiere de restaurare a monumentelor istorice şi, să nu uităm, pe şantierele unde se practică încă fresca de tradiţie bizantină.

România este una din ţările europene în care subzistă sistemul uceniciei pentru deprinderea meşteşugului zugrăviei, practica în sine având valoare de patrimoniu viu, chiar dacă ceea ce se făptuieşte astăzi în noua pictură bisericească ar trebui supus unei judecăţi critice.

b) *Nivelul universitar*. Fără a avea încă un statut bine definit, mai ales după adoptarea sistemului Bologna, nivelul universitar a dat totuşi activităţii de conservare-restaurare posibilitatea de a se situa pe o treaptă superioară formaţiei artizanale. Mai mult decât atât, prin formarea unor instituţii de învăţământ superior dedicate restaurării, au fost absorbite discipline care erau considerate a aparţine unei calificări echivalente studiilor medii. Astfel, în dorinţa de a recurge la un potenţial didactic deja existent în muzeele locale, care ofereau de altfel şi cazuistica necesară procesului de învăţământ, facultăţile înfiinţate la Sibiu sau Oradea au ridicat la rangul unor lucrări de licenţă restaurarea unor obiecte de ceramică arheologică, a unor instrumente muzicale sau obiecte de mobilier.

Dincolo de discuţia critică privind nivelul mediu-tehnic sau superior la care ar trebui să se situeze restaurarea unor obiecte de tipul celor menţionate mai sus, considerăm necesară distingerea câtorva criterii care ar trebui să definească un absolvent de învăţământ superior în restaurare, indiferent de domeniul în care s-ar situa:

- pregătirea în spiritul interdisciplinarităţii, care va permite acestuia să poarte un dialog cu specialiştii din diferitele domenii implicate în conservarea-restaurarea operei de artă: chimie, fizică, microbiologie, geologie, arheologie, istorie, istorie a artelor, teologie, filozofie, estetică etc.;
- capacitatea de a diagnostica obiectul de restaurat şi de a realiza un proiect de conservare-restaurare a acestuia;
- posibilitatea de a organiza atelierul sau şantierul de conservare-restaurare, atât din punct de vedere tehnic, cât şi managerial;

- impecabilă pregătire practică, în urma experienței *in situ* în urma parcurgerii tuturor etapelor esențiale ale procesului de conservare-restaurare;
- un fundament estetic şi filozofic al activității de conservare-restaurare.

La începutul anilor '90, în cadrul Facultății de Istorie şi Teorie a Artei a Universității Naționale de Arte din Bucureşti (fostul Institut de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu") s-a creat pentru prima dată o secție de conservare-restaurare, dedicată inițial picturii murale şi picturii pe lemn, secție desprinsă din catedra de Artă Monumentală. Acest fapt a avut o serie de consecințe pentru domeniul conservării-restaurării operei de artă:

- scoaterea disciplinei restaurării de sub incidența unei formări eminamente artistice, în care disciplina restaurării reprezenta o meserie integrată vocației artistice, o alternativă pragmatică a artistului, care îşi părăsea temporar atelierul;
- obținerea unei autonomii care permitea transformarea disciplinei într-un domeniu interdisciplinar;
- dobândirea unui timp mult mai vast pentru aplicațiile practice specifice domeniului restaurării;
- crearea unui model didactic pentru formarea altor şcoli sau catedre dedicate conservării-restaurării.

Acest model a funcționat, cel puțin la nivelul programei de învățământ şi al modalității de realizare a lucrărilor de licență. În primul număr al Buletinului Comisiei Monumentelor Istorice apărut în 1990, a fost prezentată structura cursului de conservare-restaurare a picturii murale care a stat la baza alcătuirii programei de învățământ a noului departament creat în cadrul Universității Naționale de Arte din Bucureşti[174]. Dedicată pentru început picturii murale, pentru a se extinde apoi în domeniul picturii pe lemn şi mai târziu al pietrei, noua secție de conservare-restaurare moştenea concepția şi excelenta experiență practică a fostei Direcții a Monumentelor Istorice, desființată abuziv în 1977. De altfel, în interiorul fostului Institut „Nicolae Grigorescu", sub patronajul profesorului Vasile Drăguț, se salvase o parte din dezmembrata structură a prestigioasei instituții distrusă de regimul Ceauşescu.

Structura programei noii secții de conservare-restaurare a picturilor murale se baza pe trei moduli didactici, în interiorul cărora erau distribuite displicinele specifice:

- *Teoria restaurării*, având în interior disciplinele *Estetica şi etica restaurării*, *Paleotehnica* picturilor murale, cu o incursiune în sursele scrise ale picturilor murale, *Istoria restaurării*, cuprinzând o evoluție a conceptului de restaurare pe plan internațional şi pe teritoriul românesc;
- *Metodologia restaurării*, cuprinzând *Documentația de conservare-restaurare*, *Capitole speciale de fizică şi chimie, Etiopatogenia picturilor murale, Transpuneri în tehnici murale tradiționale, Structura metodologică a procesului de conservare-restaurare şi organizarea de şantier*;
- *Practica restaurării*, reprezentând contactul direct şi aprofundat cu monumentele istorice prin *vizite de studiu* la monumente istorice şi mai cu seamă prin *practică de şantier*.

Toată această structură care aştepta, pe de o parte, o stabilitate didactică necesară acumulării experienței şi dezvoltării, iar pe de altă parte, o bază materială adecvată, în care statul, ca patron, şi-ar fi asumat responsabilitatea unei investiții corespunzătoare şi sistematice, s-a văzut confruntată cu instabilitatea reformatoare, cu austeritatea tranziției şi cu absența unor politici reformatoare în domeniul patrimoniului. Rezultatul tuturor fluctuațiilor de reformă şi a declinului politicii naționale în domeniul învățământului, coroborat cu același declin în politica de ocrotire a patrimoniului, a fost, într-o primă etapă, o stagnare a dezvoltării, cu imposibilitatea realizării planului inițial de dezvoltare.

Continuând exemplul secției de conservare-restaurare din interiorul actualei Universități Naționale de Arte, trebuie să amintim că planul inițial de dezvoltare, care cuprindea extinderea progresivă a domeniilor restaurării la nivelul care să permită transformarea secției de conservare-restaurare într-o facultate dedicată componentelor artistice ale monumentelor istorice şi patrimoniului mobil, nu s-a putut realiza în primul rând din cauza absenței unui spațiu dotat cu ateliere echipate corespunzător. Demersul pentru a obține clădirea din imediata vecinătate a Muzeului Colecțiilor, din str. Griviței nr. 2-2A, a avut succes o singură zi, pentru ca ulterior construcția să fie lăsată „în aşteptare", o parte din spații fiind atribuite unui partid politic.

Într-o a doua etapă, învățământul în domeniul conservare-restaurare a adoptat o nouă strategie capabilă să îi permită obținerea de resurse pentru asigurarea bazei materiale necesare pentru atingerea nivelului de dotare al unor şcoli şi laboratoare similare celor occidentale. Soluția găsită a fost angajarea catedrelor şi secțiilor în proiecte de cercetare, pentru a dobândi statutul de centre de

[174] Şcoala de conservare-restaurare a Academiei de Arte: anamneză şi dezvoltare, în Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice, Anul I, nr. 1-2, 1990.

cercetare sau centre de excelenţă. Efectele au fost contradictorii. Pe de o parte s-a descoperit un potenţial uman valoros, capabil să aducă învăţământului surse de informare actualizate, să introducă spiritul de competiţie şi posibilitatea unor dotări performante, pe de altă parte, timpul a fost redus în mod necontrolat de pregătirea şi redactarea cursurilor. Practic, preluarea activităţii de cercetare existenţa cercetării în învăţământ nu a diminuat, ci dimpotrivă, a crescut nevoia de personal specializat, de spaţii special amenajate şi bine echipate.

Un alt aspect care ar trebui să constituie obiectul unei analize pe termen lung este efectul social şi consecinţele asupra activităţii de protejare a monumentelor istorice, a prezenţei absolvenţilor de învăţământ superior în domeniul conservării-restaurării.

Deşi nu dispunem de date statistice cu privire la absolvenţii licenţiaţi în conservarea şi restaurarea componentelor artistice a monumentelor istorice, trebuie să atragem atenţia asupra posibilităţii producerii unui fenomen „inflaţionist" prin absenţa unei racordări necesare a formării specialiştilor cu studii superioare la activitatea complexă de protejare a patrimoniului naţional. În acelaşi timp, deschiderea către Europa nu este însoţită de o raportare, nu atât la sistemul administrativ al învăţământului european, cât la sistemul didactic propriu-zis, la exigenţa şi competenţa acestuia. Un bilanţ al destinului absolvenţilor vădeşte un balans între efectele pozitive, incontestabil benefice pentru protejarea patrimoniului nostru, şi efectele negative, ambele trebuind să fie avute în vedere unei politici care să răspundă deopotrivă urgenţelor contemporane privind patrimoniul şi necesităţii unei strategii de conservare-restaurare pe termen lung.

Formarea de absolvenţi în domeniul conservării-restaurării componentelor artistice ale patrimoniului construit a generat, în ultimii zece ani, o serie de efecte pozitive:

- O vizibilă creştere a numărului restauratorilor cu competenţă superioară, datorată specializării. Este limpede că absolvenţii unor instituţii de învăţământ superior dedicate domeniului conservării-restaurării au cunoştinţe mult mai vaste şi mai temeinice de chimie, fizică, etiopatogenie specifice domeniului restaurării decât aveau generaţiile de restauratori-artişti anterioare anului 1989;
- O perspectivă mai încurajatoare privind numărul de specialişti capabil să intervină în salvarea patrimoniului aflat în pericol;
- Creşterea calităţii unor lucrări prin progresul datorat accesului la informaţia metodologică, la materiale şi tehnologii performante;
- Acumularea unor teze de licenţă ce constituie, multe dintre ele, remarcabile contribuţii personale la cercetarea şi conservarea-restaurarea unor obiecte de patrimoniu sau a unor componente artistice aparţinând monumentelor istorice;
- Perfecţionarea profesională prin posibilităţile oferite de libera circulaţie şi de implicarea absolvenţilor noştri în proiecte internaţionale. Există însă şi o serie de efecte negative care au rezultat în urma acestei specializări a absolvenţilor în domeniul conservării-restaurării:
- Apariţia, alături de incontestabile competenţe, a unui număr nedefinit de incompetenţe rezultate din declinul unui învăţământ supus mai mult performanţelor cifrei de şcolarizare decât celor didactice;
- Îndepărtarea unor absolvenţi de formaţia lor de restauratori, preferând, sub presiunea economică şi dezamăgiţi de condiţiile de exercitare a meseriei lor, de climatul din breaslă, o reprofilare în domenii mai practice sau care răspund mai bine aspiraţiilor lor;
- O degradare a condiţiei de licenţiaţi a unor absolvenţi, prin menţinerea îndelungată a acestora în condiţia de executanţi şi prin drumul anevoios, minat uneori de corupţie, al atestării profesionale;
- O absolvire a studiilor cu experienţă practică insuficientă, cauzată în primul rând de reducerea perioadei de studii la trei ani. Deşi persoane cu o îndelungată activitate în domeniul conservării-restaurării patrimoniului mobil şi a componentelor artistice ale monumentelor istorice au criticat reducerea timpului de formare a specialiştilor în conservare-restaurare, subliniind asemănarea domeniului cu medicina şi necesitatea deprinderii unei experienţe practice suficient de ample pentru o practică profesională de calitate în intervenţii de restaurare, protestul acestora a rămas fără ecou.

c) *Nivelul post-universitar.* Introduse relativ recent, odată cu reforma promovată în sistemul de învăţământ prin convenţia de la Bologna, studiile masterale (doi ani) în domeniul conservării-restaurării au fost precedate de studiile aprofundate care se desfăşurau, cu o cifră de şcolarizare extrem de restrânsă, pe parcursul unui an. Studiile masterale, al căror scop şi sistem de învăţământ nu este încă bine definit pe ansamblul şcolilor dedicate conservării-restaurării, presupun o formare pre-

doctorală, cu un nivel al cursurilor şi o cercetare aplicată care necesită o organizare specială şi un corp profesoral dedicat.
Deşi incipientă, experienţa studiilor masterale a adus, cel puţin în unele instituţii de învăţământ, rezultate remarcabile care pot constitui punctul de pornire al unor cercetări mai ample, desfăşurate în condiţii ştiinţifice riguroase. De la cercetarea unor fenomene de alterare a pigmenţilor la investigarea comportamentului unor materiale destinate conservării-restaurării, o bună parte din lucrările de masterat în domeniul componentelor artistice ale patrimoniului construit reprezintă un succes al demersului didactic. Un asemenea nivel de formare, însă, creşte în aşa măsură exigenţa faţă de organizarea procesului didactic, încât nu se mai pot admite condiţiile de învăţământ precare sau improvizate. Din păcate, echiparea tehnică din cadrul instituţiilor de învăţământ cu studii masterale în conservare-restaurare este încă departe de exigenţele necesare.

3.3.2. Atestarea specialiştilor

Sistemul de atestare a specialiştilor constituie etapa esenţială în validarea formării profesionale a specialiştilor, situaţi pe diferite trepte, din domeniul conservării şi restaurării patrimoniului. Există comisii, criterii şi reguli specifice pentru patrimoniul mobil, pentru patrimoniul construit, iar în legătură cu acesta din urmă, pentru arhitectură, componente artistice, investigaţii ştiinţifice etc. Atestarea profesională nu mai reprezintă atribuţia mediului universitar sau a unui alt sistem didactic, iar una din nemulţumirile iniţiale, cel puţin în cazul conservării-restaurării componentelor artistice, în momentul redactării propunerilor pentru criteriile şi regulile de atestare, a fost tocmai insuficienta consideraţie acordată parcursului universitar al tinerilor care doreau să li se recunoască dreptul de a-şi exercita meseria pe prima treaptă a profesiunii lor.

Ca în multe alte cazuri din România, nu atât exigenţa exprimată în norme reprezintă problema, ci modul de aplicare a acestor norme. Cea mai bună ilustrare a acestui fapt sunt erorile, uneori flagrante, comise pe şantiere, de restauratori sau firme care şi-au dobândit atestarea profesională. Din păcate, o analiză serioasă, pe teren, a acestei realităţi nu s-a făcut niciodată, în general bilanţurile prezentând „producţia", uşor de cuantificat, însoţită de formalele calificative maxime.

Nemulţumirile, suspiciunile, exprimate ocazional sau formulate în scris, şi mai ales zdrobitoarele rezultate de pe teren au făcut ca de mai multă vreme să apară ideea reatestării profesionale. Fiind apanajul Ministerului Culturii, Cultelor şi Patrimoniului Naţional, aparat supus schimbărilor de ordin politic care pot influenţa activitatea comisiilor aferente, atestarea profesorilor a suferit fluctuaţii, momente în care asupra ei a planat suspiciunea de corupţie.

Considerăm că atestarea profesională trebuie să reprezinte o încununare a formării la nivel tehnic sau universitar a specialistului respectiv. Ea ar trebui să îşi găsească locul stabil, neinfluenţat de factorul politic, în instituţiile de învăţământ superior. Ca şi în cazul învăţământului de conservare-restaurare în ansamblul său, atestarea profesională ar trebui să se desfăşoare pe fundamentul aceleiaşi unităţi doctrinare privitoare la principiile de intervenţie asupra patrimoniului. Consfinţirea prin lege a acestor principii este de această dată misiunea Ministerului Culturii, Cultelor şi Patrimoniului Naţional.

4. Privire asupra formării specialiştilor din domeniului arhitectură-arheologie

4.1. Situaţia formării în domeniul arhitectură-arheologie

Sistemul de educaţie şi cercetare, aşa cum este organizat la ora actuală, nu are capacitatea de a susţine – conform standardelor impuse de convenţiile internaţionale adoptate de România – protejarea patrimoniului cultural. Pregătirea teoretică şi practică în domeniul restaurării deţine un rol marginal în cadrul învăţământului de arhitectură şi este absentă în domeniul învăţământului politehnic (specialitatea construcţii). Nu există o preocupare consecventă pentru elaborarea unei doctrine în restaurarea şi protejarea monumentelor şi siturilor istorice; nu există preocupări cu caracter sistematic între arhitecţi, urbanişti, arheologi, ingineri constructori pentru probleme de patrimoniu cultural. Cu asemenea defecţiuni, viitorul peisajului istoric, reprezentat de monumentele şi siturile istorice, este în cel mai bun caz nesigur, iar competenţele în domeniu vor deveni în curând simple eufemisme.

În privinţa protejării şi punerii în valoare a siturilor arheologice, situaţia este cu atât mai gravă cu cât învăţământul de arhitectură şi urbanism din România nu oferă studenţilor pregătire în această zonă, lăsând pe seama arheologilor deciziile în privinţa conservării şi protejării siturilor arheologice. Într-o contemporaneitate din ce în ce mai preocupată de găsirea soluţiilor pentru protejarea monumentelor de arhitectură-arheologie, în România atenţia pentru această gamă de probleme – interesul pentru monumentele-ruină – este aproape inexistentă. Ca urmare, extrem de rarele intervenţii asupra acestora

sunt realizate fie de arhitecți, care nu cunosc metodele specifice impuse de prezervarea acestui gen de monumente, fie de arheologi.

Devierea de la normalitate a comportamentului față de monumentul arheologic își are, în mare parte originea în absența cronică de arhitecți specializați în monumente antice, dar și în lipsa de consistență a învățământului românesc de profil arheologic. Viitorii arheologi sunt selectați în general dintre studenții la istorie (mai rar, de la filologie clasică) care efectuează cu oarecare consecvență practica de vară pe șantiere arheologice. Cei care urmează să lucreze pe șantiere de arheologie clasică (greacă sau romană) sau timpuriu medievală (bizantină) – pentru a ne referi la situri care, prin excelență, conțin structuri de arhitectură – nu au nicio pregătire teoretică și practică în domeniul procedeelor elementare de construcție sau în istoria arhitecturii, deși o parte însemnată a obiectului lor de studiu este rezultatul acțiunii de edificare (cetăți, fortificații, monumente izolate, etc). Dintre aceștia se selectează șefii de șantiere care – cu onorabile excepții – nu știu să recunoască membraturile ordinelor antice, cu atât mai puțin adecvarea unei anastiloze sau alte metode de conservare și punere în valoare.

Ignoranța aproape generalizată a absolvenților învățământului superior de arhitectură nu poate fi justificată. Unul din cele mai periculoase rezultate este atitudinea indiferentă a arhitecților față de *monumentul-ruină*, considerat de cele mai multe ori a fi un balast, iar conservarea și punerea lui în valoare neaducătoare de profit. Această atitudine se reflectă și în faptul că activitatea de proiectare este complet separată de procesul de execuție: firmele care execută conservarea-restaurarea nu au personal competent în domeniu, dar cu toate acestea acționează sub aparența legalității și sunt acceptate de directori de șantiere, bine intenționați, dar nepregătiți în problemele conservării și protecției.

Absolvenții facultăților de construcții nu cunosc suficient problemele implicate de conservarea patrimoniului cultural în general, cu atât mai puțin pe cele de arhitectură-arheologie, și nu sunt pregătiți să aibă inițiative în identificarea unor soluții adecvate pentru restaurarea și mai ales realizarea unor structuri de protecție complexe destinate anumitor ansambluri de arhitectură arheologică. Metodele de lucru actuale sunt complet depășite în majoritatea cazurilor.

4.2. Consecințele formării și ale educației deficitare

Efectele nocive asupra monumentelor. Calitatea slabă a instruirii profesionale a specialiștilor și a personalului din mediul administrativ[175] și din cel al formării în domeniul conservării, protejării și punerii în valoare a patrimoniului arheologic-arhitectural generează, direct sau indirect:

- dispariția lentă a numeroase monumente antice;
- erodarea sau mutilarea integrală a monumentelor prin intervenții de conservare, restaurare sau protejare inadecvate;
- distrugerea integrală prin acordarea de descărcare arheologică necontrolată sau iresponsabilă;
- desfigurarea peisajului urban;
- migrarea necontrolată și furtul fragmentelor arhitecturale antice;
- distrugerea unor zone de sit arheologic prin săpături-pirat[176].

Efecte nocive în cadrul legislației de profil. Alături de *absența personalului specializat competent din cadrul instituțional cu atribuții în domeniul protejării patrimoniului*, subliniem și faptul că necunoașterea prevederilor legale specialiștii cu atribuții în conservarea și protecția patrimoniului conduce la încălcarea acestora. Complementar, lipsa de pregătire în domeniu a juriștilor sau a corpurilor de specialiști consultați de aceștia, generează formulări terminologice neclare, taxonomii incomplete sau inadecvarea la noile prevederi internaționale din domeniul patrimoniului și lipsa de coerență cu alte prevederi în domeniu. Iată numai câteva exemple:

- *Legea monumentelor istorice* (Legea nr. 422/ 2001) este o reflectare relevantă a stării de fapt. Deși aparent nu există motive să considerăm monumentele de arhitectură arheologică altceva decât monumente istorice, dincolo de enumerarea formală a entităților care alcătuiesc ansamblul monumentelor istorice, apartenența structurilor arheologice, a monumentelor-ruină la familia monumentelor istorice nu este clară. Acest statut confuz, bazat, evident, pe o slabă pregătire teoretică a celor care au conceput legea, expune unele monumente antice la intervenții neprofesioniste, care devin

[175] O viziune paradoxală din partea unui reprezentant de frunte al administrației din Sibiu a fost exprimată cu ocazia săpăturilor din Piața Huet din Sibiu (prilejuite de lucrările de investigare, restaurare și modernizare a Sibiului, declarat în 2007 Capitală Culturală Europeană). Potrivit acestuia, autoritățile locale „nu sunt interesate de trecutul acestui oraș, ci construiesc viitorul acestui oraș" (cf. Daniela Marcu, Cercetări de salvare la Sibiu. Piața Huet, Simpozion A.R.A., Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", 17-18 aprilie, 2008).

[176] Exemplificările acestora și analiza siturilor se găsește în secțiunea dedicată arheologiei din cuprinsul capitolului I al Raportului.

distrugătoare: deşi *Legea monumentelor istorice* stipulează că orice intervenţie de restaurare asupra unui monument istoric se face pe baza unui proiect întocmit de specialişti, art. 24. pct. 5 din aceeaşi lege stabileşte că activitatea de conservare într-un sit arheologic, *în anumite cazuri*, poate fi efectuată fără un proiect prealabil, sub îndrumarea directorului de şantier, acesta fiind în toate cazurile, la noi în ţară, arheolog, aşadar neinstruit în probleme de conservare-restaurare şi punere în valoare a monumentelor istorice[177] (v. fig. 10 şi 11, Cap. I. 3. Monumentele arheologice. Ilustraţii).

- *Conservarea primară*. Calitatea slabă generalizată a pregătirii profesionale a condus şi la un fenomen care în ultima vreme pune în pericol monumentele antice. Astfel, în Ordonanţa 43/2000 a fost introdusă o sintagmă – „conservarea primară" – care generează confuzii şi face loc abuzurilor, deşi acţiunea este animată în sine, de intenţii bune. Este vorba de obligaţia fiecărui conducător de săpătură arheologică de a-şi proteja rezutatele săpăturii. Această operaţie este stipulată de legea arheologiei şi face parte, totodată, din deontologia profesională. Conţinutul acestei sintagme este înţeles cu totul aleator[178] astfel încât, sub tutela ei, se practică intervenţii ireversibile (prin consolidarea cu mortar de ciment a unor ansambluri mari de ruine, fără legătură cu particularităţile zidăriei expuse intervenţiei, se falsifică aspecte esenţiale de plan şi faţadă etc. (v. fig.12, Cap.I.3. Monumentele arheologice. Ilustraţii).

5. Alte forme de instruire şi educaţie

Protejarea şi punerea în valoare a patrimoniului cultural presupun informarea şi participarea responsabilă a cetăţenilor care se recunosc astfel într-o moştenire comună. Educaţia la orice nivel ar trebui să cuprindă o componentă privitoare la importanţa patrimoniului şi la responsabilităţile care revin fiecăruia dintre noi. Ar fi foarte utilă organizarea, pentru elevii din învăţământul preuniversitar, a unor lecţii şi activităţi practice diversificate şi imaginative, pentru a reuşi să recunoască şi să respecte valorile de patrimoniu.

De asemenea, se dovedesc a fi necesare cursuri de informare – specializare pentru profesori în domeniul patrimoniului cultural. Difuzarea cunoaşterii şi sensibilizarea pentru problematica patrimoniului nu va putea fi realizată fără o susţinere din partea mass-media. Jurnaliştii bine informaţi ar putea contribui la lansarea unor campanii TV, mai ales în cadrul Televiziunii publice, prin care să se explice, în forme accesibile, care sunt motivele pentru care este necesar ca fiecare cetăţean să ocrotească patrimoniul cultural şi care sunt beneficiile materiale pe care protejarea acestuia le poate aduce comunităţilor locale, prin intermediul unor practici adecvate şi mediatizarea unor astfel de exemple de bună practică.

[177] „Protejarea şi conservarea monumentelor istorice reprezentând descoperiri arheologice rămase decopertate se fac, în condiţiile legii, de către investitori, sub coordonarea responsabilului ştiinţific al şantierului".

[178] Un caz tipic de aberaţie teoretică şi practică a fost prezentat la o sesiune de comunicări de la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" (Simpozionul Arhitectură, Restaurare, Arheologie, ARA, ediţia a IX-a, 17-19 aprilie, 2008). Autorul unor „conservări primare" la Tropaeum Traiani, cadru didactic la Facultatea de istorie din Bucureşti, a prezentat refacerea integrală a unor ziduri (la origine, legate cu pământ), inventând asize înclinate aleatoriu după panta terenului şi pretinzând a fi respectat „în totalitate normele vitruviene".

Capitolul III Legislaţie, instituţii, strategie şi măsuri

1. Probleme legislative şi instituţionale referitoare la patrimoniul cultural şi natural[179]. O analiză

1.1. Patrimoniul cultural construit

Evaluările efectuate în ultima vreme ar putea conduce la concluzia că legislaţia referitoare la protecţia patrimoniului cultural este în general acoperitoare şi conţine în mare prevederile necesare. Dacă cercetăm cu intenţia de a interpreta, înţelege şi compara atât politicile, cât şi legislaţia care reglementează domeniul în ultimii ani, putem constata următoarele: legislaţia adoptată relativ recent reprezintă un progres indiscutabil în privinţa existenţei cadrului unor politici articulate şi coerente, în ea regăsindu-se în bună măsură elementele de protecţie şi control, precum şi cele referitoare la schiţarea unor reacţii corespunzătoare la situaţii relativ noi, cum ar fi regimul monumentelor istorice aflate în proprietate privată, mecenatul, reglementări privind accesul la finanţare, încurajarea parteneriatului public-privat, participarea sectorului terţiar la probleme legate de ocrotirea patrimoniului.

Însă lacunele şi echivocurile legislaţiei au făcut posibile în România distrugeri cu consecinţe ireparabile ale substanţei patrimoniului cultural, profitându-se de obscurităţile legii, de lipsa de vigilenţă în aplicarea prevederilor legale, de atitudinea permisivă şi indiferentă faţă de încălcarea normelor existente. Legea monumentelor istorice (422/2001)[180] nu este inspirată de o viziune suficient de fundamentată asupra responsabilităţii de a fi gardian ferm al patrimoniului naţional. Locuri exemplare ale memoriei istorice nu sunt respectate, legislaţia neincluzându-le în patrimoniul naţional. Astfel, mănăstirea Văcăreşti ar putea să dispară definitiv din amintirea comunitară, *locul*[181] său fiind capturat astăzi de construcţii comerciale.

Asemenea defecţiuni permit ca actorii jafului şi abuzului fără precedent asupra patrimoniului cultural construit, pilon al perenităţii identităţii naţionale şi, prin aceasta, al statului român, să poată acţiona de nenumărate ori în deplină libertate. Este posibil ca un monument istoric sa fie anihilat fără consecinţe legale, *zonele de protecţie ale monumentelor să fie invadate* de abuzuri edilitare (prin excepţii de la reglementările urbanistice sau, pur şi simplu, prin demolări provocate – un exemplu notoriu fiind demolările de la Roşia Montană)[182].

Politica paradoxală a Ministerului Culturii şi Cultelor de continuă diminuare a rolului Comisiei Naţionale a Monumentelor Istorice are o influenţă negativă asupra acţiunilor de protejare a patrimoniului cultural naţional. Comisia Naţională a Monumentelor Istorice (CNMI) are în prezent un caracter exclusiv consultativ, avizele sale tehnice fiind încălcate. Comisia nu este întotdeauna consultată în probleme de stringentă actualitate, cum sunt cele legate de avizarea reglementărilor pentru planurile urbanistice destinate *zonelor protejate*[183] (esenţiale pentru evaluarea corectă a unei intervenţii în mediul istoric). Desfiinţarea unui sector important al Comisiei (secţiunea de arheologie) a avut consecinţe nocive pe termen lung asupra metodelor de conservare şi punere în valoare a monumentelor scoase la lumină prin cercetare arheologică. Una din cele mai importante consecinţe ale crizei de autoritate a Comisiei este faptul că proiecte respinse de comisiile zonale (CZMI) au fost ulterior avizate favorabil în cadrul Direcţiei Monumentelor Istorice[184] din Minister.

Un rol cu totul special în supravieţuirea patrimoniului naţional îl deţine – în România, ca şi în alte ţări europene – un serviciu care are competenţe şi atribuţii speciale pentru protejarea efectivă a patrimoniului împotriva actelor de distrugere. Înfiinţat în anul 2000 şi cunoscut în mod curent ca „poliţie a patrimoniului", acesta formează Serviciul de combatere a infracţiunilor contra patrimoniului cultural naţional, care face parte din Direcţia de Investigaţii Criminale[185].

Atribuţiile şi competenţele sale asigură, teoretic, combaterea actelor de distrugere a monumentelor şi siturilor istorice. În realitate, activitatea „poliţiei de patrimoniu" nu poate face faţă nici pe departe nivelului fără precedent atins de acţiunile de jaf şi distrugere asupra patrimoniului naţional. În stadiul actual al activităţii, eficienţa „poliţiei de patrimoniu" este fundamental subminată

[179] La elaborarea acestui capitol a participat, cu majoritatea trimiterilor şi informaţiilor de specialitate, Pîrvu Ionică. Au contribuit cu comentarii şi sugestii: Mioara Lujanschi, Dan Marin, prof. Aurelian Trişcu. Ioan Onisei, vicepreşedinte CNA, expert în legislaţie culturală, a efectuat o lectură atentă a textului. (n.a., Maria Berza).
[180] Pentru o analiză detaliată a prevederilor acestei legi, vezi Anexa Raportului Comisiei.
[181] Vezi sensul termenului definit în Glosar.
[182] Cf. comunicatului de presă al Asociaţiei ARA cu privire la demolările de Roşia Montană, Includerea în Lista monumentelor istorice a construcţiilor valoroase ameninţate, în www.simpara.ro, Monumente în pericol.
[183] Vezi sensul termenului definit în Glosar.
[184] Actualmente Direcţia Monumentelor Istorice, Arheologie, Peisaje Culturale şi Zone Protejate.
[185] Direcţie a Inspectoratului General al Poliţiei Române.

de câteva realităţi evidente, dintre care notăm în primul rând deficitul masiv de personal. Existenţa unui număr de angajaţi care nu ating un barem minimal necesar unei desfăşurări în condiţii de normalitate a activităţilor, face ca activitatea în domeniul protecţiei monumentelor istorice şi siturilor arheologice să se transforme cel mai adesea într-un eufemism. Astfel, în „poliţia de patrimoniu" lucrează în prezent 50 ofiţeri repartizaţi în 41 unităţi teritoriale şi în Bucureşti, iar sediul central care supervizează întreaga ţară este format din 7 ofiţeri. Din totalul de 57 ofiţeri, 38 au fost angajaţi din „sursă externă"[186] (absolvenţi ai facultăţilor de istorie, arte, teologie). Dintre cei şapte ofiţeri care lucrează în sediul central IGPR, unul singur este din „sursă externă" (absolvent al unei facultăţi de istorie). Prin urmare, unei unităţi administrative îi revine în general un singur ofiţer, iar într-un număr redus de judeţe (Hunedoara, Alba, Vâlcea, Constanţa, Iaşi, Cluj, Timiş, Braşov) şi la nivelul Capitalei lucrează câte 2-4 ofiţeri (3 la Hunedoara, 4 la Bucureşti, în rest câte 2).

Având în vedere aria de desfăşurare a activităţii fiecărui ofiţer, care conform atribuţiilor stabilite prin lege cuprinde *lăcaşuri de cult, colecţii particulare, monumente istorice, muzee, colecţii publice, case memoriale şi biblioteci, situri arheologice, trafic ilegal cu bunuri culturale mobile, urmărirea bunurilor culturale mobile, rasism, xenofobie, extremism şi alte forme de intoleranţă*, este limpede că nu există posibilitatea efectivă ca personalul existent să acopere o asemenea desfăşurare de probleme. Este de domeniul evidenţei că un singur ofiţer (ca şi 2 sau 4) cu atribuţii în domeniu, având competenţă pe un întreg judeţ, reprezintă un deficit de personal de natură să împiedice realizarea scopului pentru care a fost înfiinţat serviciul de combatere a infracţiunilor contra patrimoniului cultural naţional. Situaţia cea mai gravă este reprezentată de judeţele în care se află un număr mare de monumente istorice/ situri arheologice. Nu fac excepţie nici zonele în care se află ansambluri înscrise în Lista patrimoniului mondial (de ex. jud. Hunedoara cu 3 ofiţeri – dintre care doar unul din „sursă externă" – pentru numărul extrem de mare şi aparţinând unor categorii foarte clar diversificate de monumente si situri !)[187].

Eficienţa activităţii „poliţiei de patrimoniu" este diminuată dramatic şi din cauza dificultăţii practic insurmontabile de a evalua prejudiciul rezultat prin distrugerea monumentului istoric sau a sitului arheologic: pentru a se da curs unui dosar întocmit de „poliţia de patrimoniu", procuratura cere o evaluare financiară. Acest tip de apreciere a valorii unui monument constituie o aberaţie de principiu, fiind în sine exterioară oricărui criteriu care face dintr-un asemenea monument o valoare inestimabilă a patrimoniului naţional.

Cauze de natură legislativă şi instituţională

Au fost identificate mai multe **cauze legislative şi instituţionale** care au contribuit la atingerea unui nivel critic în ceea ce priveşte distrugerile deja înfăptuite sau pericolul iminent de distrugere în care se află patrimoniul cultural construit al României. Ele ar putea fi grupate în mai multe categorii:

A. **Competenţe şi responsabilităţi paralele de decizie, avizare, sancţiune şi control,** uneori slab delimitate sau imprecise, ale instituţiilor centrale, regionale, judeţene sau locale, referitoare la patrimoniul construit. Principala explicaţie a acestei realităţi, profund dăunătoare, poate fi găsită în preocuparea de-a dreptul obsedantă de a avea prevederi pentru orice, pentru fiecare caz şi eventualitate în parte, combinată cu aceea de a face faţă în acelaşi timp, ce-i drept doar formal, cerinţelor internaţionale. Pericolul major este cel al formei fără fond, iar rezultatul este cel enunţat mai sus, adică o legislaţie greoaie, complicate, cu autoritate şi responsabilităţi care se suprapun. Prin urmare, se poate constata o adevărată inflaţie de prevederi şi reglementări, cu un hăţiş instituţional aferent, de comisii, servicii şi comitete acţionând fiecare ca factori de decizie sau cu un rol avizator, combinată cu o „deflaţie" la celălalt capăt: lentoare, responsabilităţi neclare, întârzieri, amânări care nu aduc decât dezavantaje transpunerii în practică a politicilor. În acest sistem legislativ greoi şi lipsit de claritate, funcţionează diviziuni inutile şi suprapuneri. De exemplu, Legea patrimoniului industrial[188] care, nefiind suficient de precisă şi particularizată, nu face altceva decât să dubleze prevederile Legii monumentelor istorice; clasarea (cf. Legii 422 şi Listei monumentelor istorice) este dublată de listarea elementelor de patrimoniu cu valoare naţională excepţională (cf. Legea 5/2000); siturile arheologice sunt clasate ca monumente istorice, dar sunt înscrise şi în Registrul Arheologic Naţional; ariile

[186] Această sintagmă defineşte angajaţii care nu provin dintre cadrele poliţiei, ci sunt absolvenţi ai unor facultăţi (în principiu) de profil-istorie, arte, teologie etc.

[187] Trebuie subliniat că jandarmii locali nu pot suplini nici măcar activitatea de monitorizare sau pază, ei neavând nicio atribuţie legală în acest sens.

[188] Legea nr 6/2008 privind regimul juridic al patrimoniului tehnic şi industrial.

naturale protejate sunt clasate distinct, în timp ce la recomandări se vorbeşte de o *clasare unică*, în baza unor prevederi legislative unitare.

Iată principalele instituţii publice care reglementează, la niveluri diferite, domeniul patrimoniului cultural naţional (monumente istorice, situri arheologice şi zone protejate) şi legile care prescriu ariile de intervenţie şi atribuţiile acestora:

- Ministerul Culturii şi Cultelor (actualmente şi al Patrimoniului Cultural Naţional) – având atribuţiile şi responsabilităţile în domeniu precizate în principal prin Legea nr. 422/ 2001, republicată, pentru monumente istorice, sau prin Legea nr. 378/ 2001, pentru patrimoniul arheologic. (Aceasta nu a împiedicat apariţia, printre altele, a unei noi legi, nr. 235/ 2005, privind declararea zonei de amplasare a monumentelor istorice din nordul Moldovei ca obiectiv de interes naţional! Asemenea legi, care au neîndoielnic la bază intenţiile cele mai onorabile, sunt totodată susceptibile de a crea dezechilibre periculoase în ceea ce priveşte tratamentul ce poate fi interpretat drept „diferit", al unor monumente sau zone importante de patrimoniu în raport cu altele);
- Ministerul Dezvoltării, Lucrărilor Publice şi Locuinţei, care, prin OG nr. 27/ 2008, pentru modificarea şi completarea Legii nr. 350 /2001[189] privind amenajarea teritoriului şi urbanismul, precum şi prin Legea nr. 5/ 2000 privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului naţional – Secţiunea a III-a – zone protejate, are atribuţii şi responsabilităţi în ceea ce priveşte zonele protejate;
- Autorităţi regionale, judeţene sau locale, foruri avizatoare, inspectorate, servicii deconcentrate, cu atribuţii sau responsabilităţi de multe ori interşanjabile.

Lipsa unei proceduri riguroase privind avizarea proiectelor de intervenţie asupra patrimoniului arhitectural urbanistic:

1. Competenţa generală – Ministerul Culturii, Cultelor şi Patrimoniului Naţional, direct sau prin direcţiile judeţene pentru cultură, culte şi patrimoniu cultural, ori prin Comisia Naţională a Monumentelor Istorice şi Comisia Naţională de Arheologie (cf. Legii monumentelor istorice);
2. Competenţe specifice – Primarul General al Municipiului Bucureşti, primarii sectoarelor Municipiului Bucureşti; primarii oraşelor; primarii comunelor; arhitectul-şef sau persoana asimilată acestuia de la nivelul autorităţii publice locale; inspectoratul teritorial în construcţii (Legea nr. 50/ 1991 privind disciplina în construcţii);
3. Competenţe specifice – Consiliul Judeţean şi alte autorităţi ale administraţiei publice locale, Ministerul Culturii, Cultelor şi Patrimoniului Naţional, Ministerul Lucrărilor Publice, Transporturilor şi Locuinţei (O.G. 47/ 2000 privind stabilirea de atribuţii şi măsuri de protecţie a monumentelor istorice care fac parte din Lista patrimoniului mondial);
4. Competenţe specifice – Poliţia română („poliţia de patrimoniu") şi jandarmeria.

B. **Lipsa de precizie, claritate şi consecvenţă terminologică, determinată de lipsa de competenţă a celor care formulează aceste definiri, sau de armonizare a utilizării terminologiei în actele normative.** Conceptele de „monument istoric", „zone de protecţie a monumentelor", „zone de arhitectură protejată", „zone construite protejate", „peisaj cultural", „arii naturale protejate", relaţia dintre ansamblu şi componente coabitează în textul aceleiaşi legi sau sunt utilizate în legi conexe ori complementare, toate în vigoare, referitoare la monumente istorice, urbanism, disciplina în construcţii. De exemplu:

- Legea 50/1991 (privind disciplina în construcţii) face referire doar la monumentele istorice şi la zonele lor de protecţie, nicidecum la zonele construite protejate. Acestea, la rândul lor, sunt reglementate în mod neclar în Legea 5/2000. Ordonanţa 21/2006 (concesionarea monumentelor istorice) nu conţine nici un fel de referiri la zonele construite protejate.
- Încă un fapt grav, făcând parte din acelaşi tip de carenţe: Ordonanţa 47/2000 (privind monumentele istorice din patrimoniul mondial) face referiri doar la monumentele istorice şi la zonele de protecţie a acestora. Nu există temeiuri legale, în consecinţă, pentru a include în Lista patrimoniului mondial zone protejate construite în lipsa acestor asimilări legislativ-terminologice.
- Principalele lacune sau confuzii terminologice ajung, uneori din exces de reglementare, să dăuneze grav în loc să slujească scopului pentru care au fost create. Spre exemplu, legea de bază, 422/ 2001, foloseşte şi defineşte conceptul de „monument istoric" prin trimitere la abordările principalelor tratate şi convenţii internaţionale. Până la art. 18 din lege întregul discurs normativ se referă doar la categoria juridică menţionată. La art. 18, *ex abrupto*, este introdus conceptul „zonă construită protejată". Acest nou concept este afectat de regimul aplicabil marcării monumentelor istorice şi cel al

[189] Aprobată recent, cu modificări, prin Legea nr. 242/2009.

eliberării de avize pentru intervenţii. Mai mult, în cuprinsul legii putem întâlni două concepte diferite: „zonă construită protejată" şi „zonă protejată" (de ex. art. 33 alin. (1) lit. k, vs. art. 33 alin. (5) lit. f). Deţinătorul unei proprietăţi situate într-o zonă protejată nu se bucură de facilităţile prevăzute pentru deţinătorul de monumente istorice la art. 40 şi următoarele. Finanţarea monumentelor istorice (art. 49 şi următoarele) nu conţine prevederi referitoare la zonele construite protejate. Regimul sancţionator (art. 53 şi urm.) este aplicabil doar monumentelor istorice, nu şi zonelor construite protejate.

- Legea nr. 50/1991 (autorizarea în construcţii) face referire la art. 3 doar la monumentele istorice şi la zonalor de protecţie, nu şi la zonele construite protejate. Una dintre lacunele de maximă importanţă din legislaţia românească – cu urmări de anvergură pentru acţiunile de protejare a patrimoniului cultural şi natural – este absenţa conceptului de peisaj cultural ca instrument specific de protecţie, pe teritorii mai vaste de acţiune, pentru patrimoniul cultural şi natural. Paradoxal, în pofida faptului că România este semnatară a Convenţiei Patrimoniului Mondial şi a Convenţiei Europene a Peisajului de la Florenţa, care impune adoptarea instrumentelor legislative prin care să se asigure identificarea şi protejarea peisajelor culturale, în Legea monumentelor istorice (Legea 422/2001, art.3, lit.c), sintagma *peisaj cultural*, fără să-i fie definit nici măcar conţinutul, este utilizată gratuit şi confuz, într-o înşiruire de atribute ale noţiunii de „sit".
- Un factor agravant în ceea ce priveşte situaţia patrimoniului urban l-a constituit Legea 350/2001 privind amenajarea teritoriului şi urbanismul, care, prin permisiunea acordată particularilor de a iniţia documentaţii de urbanism derogatoriu, a încurajat distrugerea fondului construit cu valoare culturală[190].
- Zonele construite protejate sunt reglementate confuz în Legea nr. 5/2000. Este neclar dacă instituirea de zone protejate prevăzută de lege înseamnă acelaşi lucru cu zonele de protecţie prevăzute de Legea 422/2001.
- Ordonanţa de urgenţă 57/2007 reglementează protecţia ariilor naturale protejate. Nu există temeiuri pentru a considera că zonele naturale protejate sunt acelaşi lucru cu ariile naturale protejate.
- Nenumărate modificări şi completări aduse aproape tuturor documentelor care reglementează protecţia patrimoniului cultural naţional, fără ca acestea să fi fost republicate, le fac de multe ori ilizibile, greu de aplicat sau, dimpotrivă, uşor de ocolit. Dintre cele mai grave, notăm atitudinea indiferentă şi permisivitatea faţă de demolările ilegale de la Roşia Montană, ordonanţa care în loc să fortifice procedee de protejare a patrimoniului naţional acţionează în sens contrar, îngreunând posibilităţile de clasare şi, peste toate, introducerea procedurii *declasării de urgenţă* (art. 24, Ordin nr. 2260 din 18 aprilie 2008 al MCC *privind aprobarea Normelor metodologice de clasare şi inventariere a monumentelor istorice*), incompatibilă cu prezervarea patrimoniului cultural. „Declasarea de urgenţă" ar fi favorizat abuzurile[191], anularea oricărei acţiuni de salvare a memoriei culturale a unor monumente dispărute în perioada comunistă, prin posibilitatea de a declasa monumente exemplare distruse integral, cum este cazul ansamblului de la Văcăreşti; ar fi făcut inoperantă orice acţiune de a clasa importante situri istorice/ arheologice, încă nedezvelite şi cunoscute astăzi exclusiv prin amplasament. În urma recomandării Comisiei (*Patrimoniul construit şi natural al României în pericol. Măsuri prioritare de protecţie. O ilustrare a stării de fapt*, 16 septembrie 2008), prevederile referitoare la declasarea de urgenţă au fost abrogate prin Ordinul Ministrului Culturii, Cultelor şi Patrimoniului Naţional nr. 2048/16.02.2009.
- Pregătirea profesională defectuoasă a unor funcţionari din cadrul Ministerului Culturii este reflectată şi de *Metodologia pentru evaluarea financiară a prejudiciului adus patrimoniului cultural naţional imobil - monument istoric sau sit arheologic*, stabilită prin Ordin nr. 2183 din 02.04.2007. Atragem atenţia că aceasta nu poate deveni în nici un caz un instrument eficient pentru sancţiuni în cazul prejudiciilor aduse patrimoniului (monumente istorice şi situri arheologice), criteriile formulate neputând reflecta valoarea (inestimabilă) a unui monument istoric sau arheologic. Aceste criterii arată poziţia cu totul inadecvată faţă de problemele patrimoniului cultural întrucât valoarea unui monument istoric este echivalată în „costuri", ignorându-se inclusiv faptul că *reconstituirea* nu este acceptată ca *principiu de restaurare subînţeles* de nici un profesionist al restaurării[192].

[190] Pentru descurajarea acestei practici au fost introduse prevederi în Legea nr. 261/2009 de aprobare, cu modificări, a OUG 214/2008 pentru modificarea şi completarea Legii 50/1991 (n.n., Irina Iamandescu).

[191] Câteva exemple: cazul unui monument de arheologie industrială de la Covasna (Planul înclinat, unicat în România şi nu numai) care este sistematic distrus pentru a-l face „dispărut" şi apt pentru declasare; cazul ansamblului monastic de la Slava Rusă/ Ibida, distrus integral); cazurile numeroaselor clădiri valoroase din zone protejate, lăsate intenţionat pradă distrugerii pentru a ajunge în stadiul în care „declasarea de urgenţă" se impune de la sine.

[192] Un exemplu consternant: art. 3. (1) Evaluarea costurilor de reconstituire a monumentului istoric sau sitului arheologic, prin aducerea acestuia la forma anterioară intervenţiei ilegale se realizează prin calcularea materialelor, metodelor de

C. Metodologii de aplicare a legii nu sunt duse până la capăt şi nici corelate cu alte legi în vigoare (Legea finanţelor publice, Legea finanţelor publice locale, Legea achiziţiilor publice, Codul penal, Codul fiscal, Codul muncii, Legea sponsorizării etc.).

D. Regim sancţionator lax şi lacunar, cu consecinţe care nu descurajează cazuri precum: deteriorarea cu intenţie a monumentelor istorice în scopul desfiinţării lor şi utilizării terenului, desfiinţarea în acelaşi scop a clădirilor de interes arhitectural din zonele protejate, construcţii în zone de protecţie a monumentelor sau în situri arheologice, furturi din situri arheologice, avizări şi aprobări pentru faptele de mai sus, sau pur şi simplu ignorarea lor de către autorităţile responsabile etc. Regimul sancţionator, în cazul faptelor foarte grave, este cel puţin neclar în Legea 422. Astfel, nu este evident care pedeapsă se va aplica infracţiunilor îndreptate împotriva monumentelor istorice: cea de la art. 280 Cod Penal, cea de la art. 360 Cod Penal sau cea de la art. 24 alin. (2) din Legea 50/ 1991. Trebuie subliniat faptul că Legea 422 nu conţine o pedeapsă specifică. Mai mult, nici OG 47/ 2000 nu conţine o sancţiune specifică.

În acelaşi timp, trebuie remarcat faptul că infracţiunile îndreptate împotriva patrimoniului cultural construit cad în competenţa procurorului de la parchetul de pe lângă judecătorie. Păstrarea competenţei materiale la nivelul judecătoriei este insuficientă pentru o reală protecţie a patrimoniului cultural construit. Mai mult, în ceea ce priveşte cercetarea penală, implicarea specialiştilor în patrimoniul construit este posibilă doar la nivel de experţi, iar competenţa poliţiei în acest domeniu este mai degrabă redusă.

În fine, cel de al doilea mare palier al regimului sancţionator, sancţionarea faptelor calificate drept contravenţii, cuprinde mult mai multe lacune. Astfel, competenţa constatării şi aplicării sancţiunilor este distribuită către foarte multe autorităţi (art. 57) sau instituţii, fapt de natură să facă dificilă aplicarea sancţiunilor. Aceste prevederi legale, raportate la cele din art. 26 şi 27 din Legea 50/ 1991 generează o şi mai mare neclaritate a întregului regim sancţionator din domeniul patrimoniului cultural construit deoarece nerespectarea regimului construcţiilor în domeniul monumentelor istorice nu poate fi sancţionat la nivelul contravenţiei. Doar în cazul contravenţiilor reglementate de OG 47/ 2000 competenţa este clar distribuită către specialişti din domeniul culturii şi, respectiv, construcţiilor (urbanismului) (art. 13). Pentru zonele protejate construite (reglementate de Legea nr. 5/ 2000) nu există posibilitatea sancţionării unor contravenţii.

În cazul ariilor naturale protejate (art. 53 din OUG 57/ 2007), regimul sancţionator, respectiv al autorităţilor cu competenţă în ce priveşte constatarea şi sancţionarea, duce la o distribuire a acestor competenţe până la punctul în care prevederile legale nu mai pot fi aplicate. Situaţia este complicată suplimentar prin raportarea la actele normative din domeniul protecţiei mediului!

Aceste carenţe majore, menţionate mai sus, au contribuit în mare măsură la numeroase cazuri de eludare a legii, la interpretarea legii cu rea credinţă sau la aplicarea ei în mod defectuos, abuziv ori incompetent, încurajând ilegalitatea şi abuzul.

Semnalăm totodată **lipsa unor documentaţii cu rol de instrumente** care să faciliteze protejarea patrimoniului:

- Lipsa de interes, cu unele excepţii notabile (Ministerul Dezvoltării, Amenajării Teritoriului şi Locuinţei), de a corela protecţia şi valorificarea patrimoniului construit şi a zonelor protejate cu planurile de dezvoltare (în cadrul Planurilor şi Strategiilor naţionale de dezvoltare a României, al Programului Operaţional Regional 2007- 2013), în spiritul convenţiilor internaţionale, al strategiilor sau documentelor elaborate în cadrul organismelor Uniunii Europene sau de către Consiliul Europei.
- Lipsa Cadastrului general al României.
- Lipsa unei liste aduse la zi şi suficient de detaliate a monumentelor istorice şi a delimitării zonelor construite protejate, fapt care, împreună cu celelalte carenţe semnalate, încurajează grav abuzurile şi ilegalităţile.
- Faptul că nu sunt actualizate sau nu există PUG-uri pentru toate localităţile, PUZ-uri pentru zonele istorice ale oraşelor sau zonele cu arhitectură protejată, iar PUZ-uri sau PUD-uri ilegale introduc mutilări iremediabile, luate apoi ca argument şi punct de sprijin pentru continuarea distrugerilor, faptul că se practică intens urbanismul derogatoriu, că primăriile oraşelor sau ale comunelor deţinătoare de clădiri sau zone cu un patrimoniu construit semnificativ, sau chiar, de cele

construcţie şi activităţilor specifice, identice celor folosite la construcţia iniţială a monumentului istoric sau sitului arheologic. (2) În cazul în care evaluarea acestor materiale, metode de construcţie şi activităţi, nu poate fi realizată, vor fi folosite echivalente moderne, utilizate de instituţiile specializate în restaurarea, refacerea sau conservarea unor astfel de monumente istoriec sau situri arheologice.

mai multe ori, autoritățile județene nu au specialişti în patrimoniu, arhitecți şefi sau alt tip de personal specializat, constituie, împreună, una din cauzele determinante ale gravelor prejudicii aduse patrimoniului cultural național.

Aceste instrumente ar asigura, pe lângă eficiența instituțiilor, accesul la informație pentru specialişti şi cetățeni.

1.2. Patrimoniul natural. Vicii legislative şi instituționale [193]

Ariile naturale protejate (parcuri naționale şi naturale, rezervații naturale şi ale biosferei, monumente ale naturii, situri ale Rețelei Ecologice Europene Natura 2000) reprezintă peste 18% din teritoriul național, în condițiile în care România este țara Uniunii Europene cu cea mai bogată biodiversitate (singura din UE cu 5 regiuni biogeografice şi cu păduri virgine, țara cu jumătate din populația Europei de lupi, urşi şi râşi). Cu toate acestea, pentru administrarea a aproape o cincime din teritoriul țării, care reprezintă patrimoniul natural național, nu sunt alocate de către Guvern decât resurse infime.

Legislația privind ariile protejate a apărut după ce au început să-şi facă efectul legile de restituire a proprietății. Ca urmare, numeroase arii protejate sunt constituite peste terenuri intrate în proprietate privată sau încă în curs de restituire. Suprafața acestora creşte continuu. Dacă în 2006 statul român deținea 86% din suprafața parcurilor naționale şi naturale, în 2008 aceasta s-a redus la 70% şi se estimează că va scădea până la 60% în următorii doi ani. În aceste condiții, legea prevede despăgubirea proprietarilor sau achiziționarea terenurilor lor, după caz. Dar fondurile necesare acestor despăgubiri şi achiziții, puse la dispoziție de UE, au fost blocate la Ministerul Agriculturii şi Dezvoltării Rurale.

Legea Ariilor Protejate (462/2001) prevedea, după modelul tuturor țărilor europene, cu excepția Olandei, dar şi după cel consacrat al SUA, asumarea de către stat a administrării Ariilor naturale protejate prin constituirea unui organism central, subordonat Ministerului Mediului (în SUA, Ministerului de Interne), beneficiind de personal specializat şi buget propriu.

Din cauza lipsei de resurse umane şi materiale, Ministerul Mediului şi-a declinat răspunderea, încredințând administrarea celor mai importante 22 de parcuri naționale şi naturale Regiei Naționale a Pădurilor (RNP), prin direcțiile silvice. RNP, prin Serviciul de Arii Protejate, a cheltuit aproximativ 3,4 milioane de euro anual, sumă care a acoperit cu greu cheltuielile operaționale ale parcurilor. Totuşi, s-au făcut importante progrese: multe administrații de parcuri au fost dotate cu sedii, maşini de teren, personal deseori pasionat şi dedicat conservării. Dar subordonarea acestora Direcțiilor silvice, care au ca obiect de activitate exploatarea lemnului şi vânătoarea, a creat un serios conflict de interese care a avut efecte negative asupra conservării patrimoniului natural. Recent, administrațiile parcurilor au obținut personalitate juridică, devenind unități subordonate direct RNP, ceea ce le deschide poarta spre atragerea directă de fonduri din proiecte, însă administrațiile au personal insuficient şi foarte multe activități curente desfăşurate de administrații nu sunt eligibile în proiecte şi nici finanțate din altă parte. Recent, RNP a redus posturile de rangeri de la parcurile din subordine cu 15%, în condițiile în care toate parcurile au deficit de personal instruit şi există parcuri unde unui ranger îi revine şi o suprafață de 10.000 ha. Bugetele alocate anual parcurilor de către RNP asigură banii doar pentru cheltuielile salariale (salariile fiind foarte mici) şi administrative curente.

Deşi parcurile au în momentul de față personalitate juridică, deoarece acestea sunt subordoante conducerii centrale a RNP, nu se pot dispune decât acele măsuri agreate la nivelul RNP, respectiv Ministerul Agriculturii şi Dezvoltării Rurale.

Proiectele depuse de către administrațiile parcurilor în cadrul Programului Operațional Sectorial Mediu şi aprobate încă de la începutul anului 2009, nu pot fi puse în practică din cauza întârzierii semnării contractelor de către Ministerul Mediului.

Pentru remedierea situației a fost prevăzută prin OUG 57/ 2007 constituirea unei Agenții Naționale pentru Arii Protejate (ANAP), subordonată Ministerului Mediului, cu alocare bugetară şi personal propriu, fapt care ar fi presupus asumarea efectivă de către stat a administrării parcurilor. În viziunea Serviciului Arii Protejate din RNP, această structură urma să finanțeze din bugetul Ministerului Mediului, pe bază de contract cu Administrațiile Parcurilor, acestea având personalitate juridică. ANAP ar fi administrat numai acele arii protejate care nu au încă un alt administrator sau custode, urmând ca pe parcurs, unde este cazul, să preia şi administrarea altor parcuri aflate în administrarea RNP. Această formulă ar fi adus o considerabilă îmbunătățire a sistemului de protecție a Ariilor Naturale Protejate.

[193] Această secțiune a fost redactată în întregime de Cristian Lascu.

Printr-o Hotărâre de Guvern din octombrie 2008[194], ANAP a fost constituită, dar sub semnul compromisului. Ea nu mai dispune decât de un personal de 50 de persoane, având mai mult un rol de coordonare metodologică a administratorilor de arii protejate. ANAP ar urma să preia coordonarea ANP de la Ministerul Mediului, pe bază de contract, şi să subcontracteze la rândul său cu administraţiile parcurilor activităţile cuprinse în planurile de management, dar nu să plătească şi salariile personalului, care ar rămâne în subordinea RNP. Rezultatul este acelaşi, statul neasumându-şi efectiv administrarea patrimoniului natural. Mai mult, sediul agenţiei este la Braşov, nu în Capitală, unde se află principalele instituţii ale statului. Între timp, ANAP este una dintre agenţiile ce urmează a fi desfiinţate printr-o lege din cele pentru care Guvernul îşi va asuma răspunderea, ceea ce nu numai că este împotriva protejării patrimoniului natural naţional, dar creează şi un vid legislativ:

- nu mai are cine să aprobe planurile de management ale parcurilor cu administrator şi rezervaţiilor naturale aflate în custodie, unele dintre acestea fiind trimise la aprobare de 3 ani;
- nu mai are cine să prelungească convenţiile de custodie ale rezervaţiilor naturale;

Astfel ne aflăm în situaţia în care planurile de management sunt doar pe hârtie, fără aplicabilitate practică, în loc să crească numărul ariilor naturale protejate cu administraţii/custozi, acesta scade, iar proiecte şi resurse sunt pierdute.

În plus, prin desfiinţarea ANAP rămân fără resurse, administraţii şi planuri de management siturile Natura 2000, deşi la 1 septembrie a expirat termenul până la care România trebuia să-şi îndeplinească obligatiile în această privinţă, urmând, probabil, să se declanşeze procedura de enfrigement din partea UE.

Cu puţin înaintea alegerilor din 2008 şi imediat după acestea, au fost emise legi (Ordonanţa de Urgenţă 164/2008 şi Ordonanţa de urgenţă 154/2008) care conţin prevederi contrare intereselor conservării patrimoniului natural. Ca efect al acestora, rolul administratorilor de arii protejate în prevenirea şi reducerea activităţilor umane cu impact negativ asupra acestora se diminuează considerabil. Suprimarea obligativităţii avizelor din partea consiliilor ştiinţifice ale parcurilor şi din partea Academiei Române lasă parcurile naţionale, naturale şi siturile Natura 2000 la cheremul unor decizii luate pe plan local doar pe baza unui acord de mediu şi a unei evaluări *adecvate* a impactului. În acest mod, apreciem că o serie de proiecte privind construcţii, pârtii de ski, vile şi staţiuni, cariere, etc, respinse până în prezent din cauza impactului semnificativ pe care l-ar fi produs, devin posibile.

Modul pripit şi netransparent prin care aceste măsuri au fost adoptate îndreptăţeşte temerea că ele servesc unor interese conjuncturale şi nu unei reale conservări a patrimoniului. Ordinul Ministrului Mediului nr. 533/ 9.12.2008 anulează contractul de custodie pentru arii protejate. Prin OUG 19/ 2005 se constituise un sistem de custodie şi pentru ariile protejate mai mici, care nu aveau administraţie proprie. Custodia acestora a fost asumată de voluntari, persoane fizice sau juridice, care au trecut printr-o procedură severă de selecţie în vederea încredinţării custodiilor respective. Cei mai mulţi şi-au onorat misiunea, reuşind să creeze o infrastructură de protecţie prin voluntariat, proiecte cu finanţare externă, donaţii, sponsorizări.

Această măsură de anulare a fost luată complet netransparent şi are ca efect descurajarea unui corp de voluntari pasionaţi ai conservării. Lipsa de transparenţă în elaborarea acestor norme recente se remarcă prin faptul că specialiştii din Direcţia pentru Protecţia naturii, Biodiversitate şi Biosecuritate din Ministerul Mediului nu au fost consultaţi de această dată, deşi menirea lor este de a elabora acte normative pentru protecţia naturii şi au contribuit la redactarea unor documente similare.

Legislaţia în domeniu este încă departe de a fi clară şi acoperitoare, existând multe lipsuri şi mai ales neconcordanţe cu alte acte normative din domeniu sau din domeniile conexe.

În consecinţă, patrimoniul natural naţional este într-o stare din ce în ce mai proastă, dată fiind neasumarea responsabilităţii administrării acestuia de către autorităţile statului, care doar se laudă cu valorile naturale ale ţării, fără a face mai nimic pentru a le conserva, promova şi folosi în mod durabil.

În concluzie, semnalăm:

- lipsa de resurse financiare şi umane necesare administrării ariilor naturale protejate, ale căror administraţii la ora actuală subzistă;
- lipsa cadrului instituţional (ANAP);
- lipsa unei legislaţii complete, coerente şi armonizate cu cea din celelalte domenii;

[194] HG nr. 1320 din 14 octombrie 2008 privind organizarea şi funcţionarea Agenţiei Naţionale pentru Arii Naturale Protejate, MO, nr.728 din 28.10.2008.

- lipsa planurilor de management şi mai ales a legiferării acestora;
- lipsa de resurse pentru punerea acestora în practică.

Dacă nu vor fi luate măsuri urgente, consecinţele pot fi deosebit de grave, ducând la pierderi ireparabile în ceea ce priveşte valorile naturale ale României, la măsuri ale Uniunii Europene şi la degradarea imaginii ţării.

2. Elemente de analiză strategică. Oportunităţi şi recomandări

2.1. Cadru introductiv

2.1.1. Poziţionare

Pe parcursul activităţii sale[195], Comisia a identificat principalele probleme ale patrimoniului construit, siturilor istorice şi naturale din România, precum şi pe cele ale instituţiilor şi legislaţiei care reglementează problematica patrimoniului construit şi natural şi a propus o serie de soluţii şi măsuri pentru protejarea şi promovarea patrimoniului.

Pentru ca aceste măsuri să fie puse în act, Comisia a elaborat o proiecţie strategică pe termen mediu şi lung, bazată pe o viziune, pe obiective generale şi pe o serie de acţiuni tactice grupate pe arii de intervenţii.

Această strategie de protejare şi promovare a patrimoniului cultural poate să devină operaţională numai dacă există voinţa politică de a adopta şi implimenta o serie de măsuri de intervenţie.

2.1.2. Diagnostic

Patrimoniul construit şi natural al României se află într-o stare de permanentă agresiune distructivă. Protejarea, conservarea şi punerea în valoare a acestuia riscă să devină noţiuni fără acoperire. Cu toate că există legi de protejare şi, chiar dacă există sancţiuni care să fie aplicate celor care distrug aceste valori ale moştenirii naţionale, chiar dacă există specialişti şi câteva iniţiative pozitive, constatăm că ritmul distrugerii este mai mare decat cel al protejării, salvării sau conservării. Cum se poate schimba această situaţie? Răspunsurile sunt: prin educaţie, prin comunicare, prin asumarea răspunderii. Acestea ar putea avea un efect în timp, iar timpul este în acest moment duşmanul cel mai de temut al patrimoniului naţional. Fără intervenţii rapide, radicale şi fără echivoc, riscăm să nu mai avem ce să protejăm.

În cadrul grupurilor de lucru, membrii *Comisiei* au analizat şi recomandat măsuri specifice, care vor fi prezentate la finalul acestui capitol al Raportului. Strategia se referă doar la acele elemente de diagnoză generală care transcend domeniile specifice. Precizăm că măsurile generale propuse la final vor fi completate cu măsuri specifice, care recomandă intervenţii punctuale pe arii de specialitate din domeniul patrimoniului: peisaje culturale, poliţia de patrimoniu, schimbări climatice, componentele artistice, patrimoniul arheologic, patrimoniul natural, educaţie şi formare.

Menţionăm mai jos câteva dintre cele mai relevante aspecte ale stării în care se află patrimoniul din punct de vedere instituţional, juridic şi al evidenţei conform legii:

- Fenomenul de diminuare a patrimoniului naţional prin neglijenţă sau distrugere este în creştere şi reflectă un proces contrar dezvoltării durabile;
- Zonele protejate şi centrele istorice ale oraşelor sunt atacate de speculaţii imobiliare şi de proiecte promovate în numele unei dezvoltări precare, pe termen scurt;
- Ministerul Culturii, Cultelor şi Patrimoniului Naţional nu are capacitatea instituţională (resursele umane şi financiare, proceduri operaţionale de monitorizare şi control) pentru a asigura protejarea patrimoniului conform legii;
- Descentralizarea responsabilităţii către autorităţile locale a fost făcută fără asigurarea unor măsuri şi instrumente adecvate protejării patrimoniului conform legii;
- Existenţa unor carenţe legislative majore care permit numeroase cazuri de eludare a legii, interpretarea ei cu rea credinţă sau aplicarea ei în mod defectuos, abuziv ori incompetent, încurajând ilegalitatea şi abuzul.

[195] Comisia a lucrat numai pe baza colaborării voluntare atât a membrilor Comisiei, cât şi a altor specialişti din structuri administrative sau societatea civilă care au dorit să aducă în atenţia opiniei publice starea gravă în care se află patrimoniul naţional. Fiecare membru al Comisiei a menţionat colaboratorii externi. Strategia este rezultatul discuţiilor şi propunerilor specialiştilor din cadrul Comisiei. Sursa de documentare suplimentară este Internetul.

Aspecte pozitive	Aspecte negative
România deține încă un patrimoniu cultural şi natural bogat şi divers;	Starea critică de deteriorare a patrimoniului;
Există o legislație în domeniu [196];	Legislația este insuficient elaborată şi aplicarea ei este defectuoasă;
Au fost concepute strategii care arată interesul autorităților față de patrimoniu[197];	Strategiile elaborate nu sunt aplicate;
Sunt propuse politici de descentralizare bazate pe expertize europene[198];	Descentralizarea nu este corelată cu alocarea de resurse financiare şi umane;
Au fost atrase resurse financiare externe (credite) în domeniul restaurării patrimoniului construit, atât prin împrumuturi[199], cât şi prin asigurarea accesului la programele comunitare[200];	Gestiunea ineficientă a programelor de finanțare dedicate, mai ales a fondurilor de post aderare; lipsa bugetelor multianuale; necorelarea alocărilor bugetare cu planificarea şi execuția;
Există acorduri de parteneriat la nivel central şi la nivel public – privat;	Criza de resurse umane specializate[203]; Lipsa de atractivitate a salariilor;
Există un număr de inițiative ale Ministerului Culturii[201], dar şi ale sectorului privat sau nonguvernamental[202], care pot genera efect multiplicator.	Inițiativele private nu sunt promovate şi nici sprijinite financiar;
	Lipsa monitorizării intervențiilor asupra monumentelor, siturilor istorice/ arheologice sau imobilelor din zonele protejate din spațiul urban şi rural.

Cauze care au dus la distrugerea patrimoniului, identificate de către Comisie:[204]

- contradicții între legislația în domeniu şi reglementări în domeniile de tangență;

[196] Cadrul legislativ şi instituțional a fost îmbunătățit prin promovarea unor acte normative, care au vizat: adoptarea Legii nr. 120/ 2006 a monumentelor de for public şi a Legii nr. 259/ 2006 pentru modificarea şi completarea Legii nr. 422/ 2001 privind protejarea monumentelor istorice.

[197] Strategia în domeniul Patrimoniului Cultural Național, pentru orizontul 2008-2013, definește patrimoniul ca un factor important pentru păstrarea identității, a valorilor culturale, dar şi progres economic şi dezvoltare durabilă, cu atât mai mult cu cât România a devenit stat membru al Uniunii Europene (informații pe pagina web a MCCPN: www.cultura.ro).

[198] Cu ajutorul experților olandezi ai Proiectului de Înfrățire Instituțională Phare RO/ 2004/ IB/ OT/ O1 „Coordonarea procesului de descentralizare şi deconcentrare de către administrația centrală'', a fost acordată consultanță în domeniul descentralizării instituțiilor publice de cultură. Au avut loc întâlniri cu reprezentanți ai administrației publice centrale şi locale, precum şi cu reprezentanți ai instituțiilor publice de cultură. Rezultatele sunt nesemnificative.

[199] Programul „Reabilitarea monumentelor istorice din România", realizat prin intermediul unui împrumut de la Banca de Dezvoltare a Consiliului Europei (BDCE), pentru consolidarea, restaurarea şi modernizarea unui număr de 28 monumente istorice şi clădiri de interes cultural.

[200] Programul Cultura (2007 - 2013); Mecanismul Financiar SEE, etc.

[201] În domeniul punerii în valoare a potențialului creației culturale curente şi a patrimoniului cultural, din perspectiva valorificării durabile şi integrate a patrimoniului cultural, este în curs de derulare Programul Regional pentru Patrimoniul Cultural şi Natural din Sud–Estul Europei 2003-2008 (PRSEE) care, cu sprijin logistic şi financiar de la Consiliul Europei şi Comisia Europeană, contribuie la dezvoltarea durabilă a unor zone din România, pornind de la principiul protejării integrate a patrimoniului cultural şi natural. În cadrul Componentei C a acestui program, în cursul anului 2007, s-a constituit Unitatea de implementare a proiectului şi s-a obținut acordul partenerilor de la nivel local şi național pentru implementarea proiectului în zona Rupea - Cohalm, județul Braşov.

[202] Există o serie de organizații cu profil legat de ecologie, patrimoniu, meserii tradiționale, turism, care în ultimii ani au dezvoltat proiecte şi au dovedit potențial în organizare şi acțiuni concrete. Aceste organizații, cu toate că au fost active, nu au fost suficient încurajate prin proiecte de parteneriate cu instituțiile de stat, astfel încât eficiența lor nu este exploatată la maxim.

[203] Există doar 4 experți în cadrul MCC care răspund de patrimoniul construit.

[204] Cauze identificate în secțiunea anterioară a acestui capitol (III. 1) şi exemplificate în capitolele I şi II (cazuistică).

- lipsa de precizie terminologică sau de unitate raportată la documente diferite, în ceea ce priveşte utilizarea şi definirea conceptelor de „monument istoric", „zone de protecţie a monumentelor", „zone de arhitectură protejată", „zone construite protejate", „peisaj cultural", „arii naturale protejate" etc.;
- calitatea slabă a instruirii la toate nivelele în domeniul conservării, protejării şi punerii în valoare a patrimoniului;
- regimul de proprietate incomplet reglementat;
- presiunile actorilor imobiliari;
- diminuarea progresivă a rolului Comisiei Naţionale a Monumentelor Istorice, care a avut drept consecinţă paralelisme în luarea deciziei şi, adeseori, eludarea legii;
- lipsa mijloacelor financiare ale proprietarilor şi administratorilor de patrimoniu, persoane fizice şi juridice;
- lipsa Cadastrului general al României.

2.1.3. Valorificarea contextului european

Ca stat membru al Uniunii Europene, România poate valorifica contextul actual în care Comisia Europeană situează patrimoniul şi diversitatea culturală ca premise ale coeziunii europene[205]. Uniunea Europeană nu impune condiţii în ceea ce priveşte politica conservării patrimoniului, ci acţionează prin *Convenţiile internaţionale* la care au aderat statele-membre. Necesitatea adoptării unor astfel de convenţii a apărut ca urmare a constatării că patrimoniul imobil este din ce în ce mai ameninţat de distrugere, nu numai din cauze obişnuite de degradare, dar şi prin evoluţia vieţii sociale şi economice.

Aceste convenţii stipulează adaptarea sistemelor legislative şi a reglementărilor naţionale la exigenţele conservării integrate a patrimoniului arhitectural şi natural, pregătirea de specialişti arhitecţi şi urbanişti, ingineri constructori şi peisagişti în domeniul protejării patrimoniului, precum şi salvarea meseriilor tradiţionale pe cale de dispariţie.

În acest moment, deşi documentele sunt adoptate la nivel european, statele membre au propriile responsabilităţi în ceea ce priveşte transpunerea lor în plan intern.

Patrimoniul trebuie abordat ca parte integrantă a politicilor de dezvoltare ale României. La nivel sectorial, instituţiile abilitate trebuie să elaboreze priorităţile în domeniul patrimoniului natural şi construit. Aceste priorităţi se pot stabili atât la nivel naţional, cât şi la nivelul celor opt regiuni de dezvoltare, prin strategii culturale. Abordarea teritorială şi intersectorială trebuie făcută prin realizarea unui *Memoradum de Înţelegere* între parteneri locali, regionali şi naţionali. Accentul trebuie să fie pus pe efectul catalizator şi de armonizare a politicilor de dezvoltare regională prin cultură.

Nu putem concepe o strategie în domeniul patrimoniului cultural, fără a ţine cont de contextul european de dezvoltare stabilit în cadrul Planului Naţional de Dezvoltare al României convenit cu Comisia Europeană pentru perioada 2007-2012. Acest cadru de referinţă strategică asigură un buget comunitar consistent alocat unui set de priorităţi de dezvoltare gândite atât la nivel naţional cât şi la nivelul celor 8 regiuni de dezvoltare. Acest plan este operaţional prin programe dedicate axelor prioritare de dezvoltare.

Multe dintre statele membre ale Uniunii Europene au definit ca prioritar şi domeniul culturii, cu accent pe valorile de patrimoniu, elaborând astfel programe operaţionale dedicate sectorului[206]. Nu este şi cazul României, deşi a existat o iniţiativă în acest sens[207], dar în final nu a existat voinţă politică. Sunt oraşe mari ale Europei care au conceput strategii dedicate culturii şi pe care le-au considerat de o importanţă egală cu strategiile altor sectoare prioritare: transport, economie, sănătate. Master-planurile pe termen lung includ, fără excepţie, patrimoniul ca factor de dezvoltare economică într-o capitală sau în oraşe mai mari şi mai mici. Competiţia „Capitalelor Culturale Europene" a stimulat acest concept în toată Europa, iar studiile de impact au demonstrat valabilitatea acestui demers.

[205] Aceasta poziţie se regăseşte atât în Strategia pentru Dezvoltare Durabilă a UE, cât şi în principalele documente politice ale Uniunii Europene, inclusiv în Tratatul de la Lisabona, precum şi într-o serie de convenţii multilaterale adoptate sub egida UNESCO sau a Consiliului Europei.

[206] Este cazul Portugaliei, Greciei şi Franţei, care au conceput Programe Operaţionale dedicate culturii, finanţate prin Fondurile structurale şi de coeziune socială.

[207] Un Grup de Lucru a fost creat în cadrul MCC, în august 2005.

Încă din faza de pre-aderare, România a realizat o serie de documente strategice bazate pe metodologii şi priorităţi comune principiilor europene de dezvoltare durabilă. Putem vorbi de o experienţă de zece ani acumulată de autorităţile de la nivel central şi local[208].

Privind cronologic aceste documente, se poate observa că, începând cu 2005, acest proces al programării strategice la nivel naţional a început să fie realizat cu o participare mult mai largă, atât la nivel politic, cât şi la nivelul administrativ şi acela al societăţii civile. Rezultatul acestor consultări şi negocieri este Planul Naţional de Dezvoltare a României (2007-2013).

2.2. Programarea strategică şi operaţională

2.2.1. Viziune şi principii

Statul român trebuie să declare protejarea patrimoniului construit şi natural drept principiu constituţional.

Comisia a identificat următoarele principii fundamentale de acţiune:

- Patrimoniul cultural şi natural reprezintă o prioritate naţională şi are rang de principiu constituţional;
- Punerea în pericol sau distrugerea patrimoniului cultural şi natural naţional este calificată drept infracţiune care aduce atingere intereselor naţionale şi securităţii naţionale.[209]

Aceste principii nu se opun dezvoltării şi modernizării într-o abordare integrată, cu respectarea şi cunoaşterea valorilor istorice şi estetice. Este esenţială asigurarea unui patrimoniu pe termen lung şi prin încurajarea dimensiunii culturale a arhitecturii contemporane.

Patrimoniul este un instrument vital al dezvoltării durabile. De aceea, Comisia recomandă crearea unui principiu de valoare constituţională al protejării patrimoniului[210]. Dacă acest principiu va dobândi valoare constituţională, orice atingere adusă patrimoniului cultural sau natural ar putea fi susceptibilă de a fi calificată drept neconstituţională. Numai în acest fel se poate stopa, prin voinţă politică fermă, distrugerea patrimoniului naţional[211]. Nici o altă cale nu a funcţionat eficient până acum.

2.2.2. Obiective

Obiectivele generale, pe termen mediu şi lung, sunt:

- Creşterea capacităţii de intervenţie a statului în protejarea patrimoniului;
- Îmbunătăţirea colaborării interinstituţionale în aplicarea măsurilor de protejare a patrimoniului cultural;
- Creşterea nivelului de conştientizare şi de sensibilizare a populaţiei cu privire la conservarea patrimoniului.

Condiţiile preliminare care stau la baza atingerii obiectivelor generale ale strategiei sunt următoarele:

- Asumarea voinţei politice;
- Recunoaşterea protecţiei patrimoniului drept principiu constituţional;
- Obţinerea consensului asupra unei viziuni şi a obiectivelor generale şi luarea măsurilor ce decurg de aici;
- Valorificarea contextului european şi naţional [212];

[208] Primul Plan Naţional de Dezvoltare elaborat pe baza metodologiilor transmise de către Comisia Europeană a fost realizat în 1999.

[209] Statutul de la Roma al Tribunalului Penal Internaţional (2002) poate fi considerat un deschizător de drum în acest sens.

[210] Mulţumim doamnei Andreea Cârstoiu, jurist la Ecole Nationale de Magistrature din Paris, pentru documentaţia făcută în acest sens.

[211] Modele de urmat pentru introducerea în Constituţie pot fi oferite de Grecia şi Franţa. În Grecia, Constituţia din 1975 (revizuită în 2001) stipulează caracteristicile politicii statului grec cu privire la mediul înconjurător (art.24): „Protecţia mediului natural şi cultural este o obligaţie a Statului şi un drept al fiecăruia. Statul este obligat să adopte măsuri preventive şi sancţiuni, în cadrul principiului durabilităţii, pentru a-i asigura prezervarea". Se face o menţiune specială pentru „protejarea pădurilor şi întinderilor forestiere, precum şi pentru protejarea mediului înconjurător construit şi a mediului cultural". Franţa a introdus în preambulul la Constituţie, CARTA asupra mediului. Carta proclamă dreptul de a trăi într-un mediu echilibrat, care respectă sănătatea cetăţenilor. Conform unei părţi a doctrinei, noţiunea de „mediu echilibrat" nu înglobează numai echilibrul „natural", ci şi cel care rezultă din impactul omului asupra mediului înconjurător, implicând astfel şi impactul omului asupra patrimoniului cultural. Doctrina franceză estimează drept posibil ca înaltul Consiliu constituţional, referindu-se la un „drept constituţional la cultură" sau la un „principiu fundamental al protejării patrimoniului naţional", să declare că o lege contrară unui astfel de „drept" sau unui astfel de „principiu" este neconstituţională.

[212] Participarea Ministerului Culturii, Cultelor şi Patrimoniului Cultural Naţional la Grupul Instituţional pentru formularea poziţiei României în contextual reformei bugetului UE şi al negocierii perspectivelor financiare (cf. HG 1346/ 22 oct. 2008).

- Alocarea resurselor necesare pentru intervenţiile de urgenţă;
- Informare echilibrată, corectă şi permanent actualizată.

2.2.3. Arii de intervenţie

2.2.3.1. Fundamentare

Experienţa anterioară arată că politicile şi strategiile nu sunt suficiente pentru a produce o reală schimbare în abordarea patrimoniului şi a culturii în general. Aceste documente analitice trebuie să fie susţinute prin iniţiative, inclusiv adaptări ale legislaţiei, care să producă o masă critică pentru a acţiona în direcţiile stabilite prin strategii. De aceea am pornit de la necesitatea construirii unei viziuni susţinute prin iniţiative constituţionale şi fundamentate pe voinţa politică şi valorificarea contextului european.

Aceste iniţiative sunt elementele care catalizează energiile locale şi produc noi atitudini şi percepţii la nivelul comunităţilor. În acelaşi timp, este recomandabil ca strategiile să ţină cont de aceste iniţiative şi să le includă în priorităţile de dezvoltare ca nuclee cu efect multiplicator. Pentru stabilirea şi implementarea unei strategii culturale există cel puţin două elemente fundamentale în asigurarea atingerii obiectivelor:

1. Să pornească de la complexitatea administrării patrimoniului cultural naţional (ca, de exemplu, de la situaţia subordonărilor multiple, de natură politică şi administrativă, care dublează/ diluează decizia, după caz).
2. Să implice nu doar o instituţie, cum este Ministerul Culturii Cultelor şi Patrimoniului Naţional. Deopotrivă sunt responsabile de asumarea unei politici culturale naţionale şi alte segmente ale administraţiei centrale (finanţele, dezvoltarea regională, lucrările publice şi amenajarea teritoriului, cercetarea, educaţia, dezvoltarea durabilă şi turismul), precum şi autorităţile administraţiei publice locale, dar şi societatea civilă.

Programarea strategică şi operaţională este o modalitate de intervenţie pe termen scurt, mediu şi lung care implică voinţa politică, expertiza de specialitate, valorificarea contextului şi participarea activă a comunităţii. Tocmai de aceea, pentru stabilirea unei strategii naţionale pentru conservarea şi protejarea patrimoniului, este necesară obţinerea consensului forţelor politice importante ale ţării, tot aşa cum acest consens a fost necesar în cazul stabilirii orientării României către NATO şi Uniunea Europeană.

Ca stat membru cu drepturi şi responsabilităţi în cadrul Uniunii Europene, România are îndatorirea să-şi fundamenteze strategia naţională pe conţinutul propus de prima strategie europeană pentru cultură. Aceasta confirmă rolul central al culturii în procesul integrării europene şi propune o agendă culturală pentru Europa şi pentru relaţiile acesteia cu ţările terţe[213]. Adoptarea acesteia vine ca urmare a unui proces consultativ extins, care implică factori de decizie şi părţi interesate din toată Europa. Planul de Acţiune adoptat de Uniunea Europeana are în vedere implementarea *Convenţiei UNESCO privind protejarea şi promovarea diversităţii expresiilor culturale* şi recunoaşte nevoia unei strategii europene pentru cultură, deschisă atât diversităţii europene, cât şi pentru întreaga lume.

Această strategie a Comisiei Europene prezintă trei obiective majore pentru instituţiile europene, statele membre şi sectorul cultural şi creativ:

1. Promovarea diversităţii culturale şi a dialogului intercultural;
2. Promovarea culturii drept catalizator pentru creativitate, conform Strategiei de la Lisabona**;**
3. Promovarea culturii ca element vital al relaţiilor internaţionale ale Uniunii.

Comisia Europeană propune măsuri pentru creşterea importanţei culturii ca parte a dialogului politic cu ţările şi regiunile partenere din toată lumea, pentru promovarea schimburilor culturale şi pentru integrarea sistematică a culturii în cadrul unor programe şi proiecte de dezvoltare.

Un element fundamental al acestei noi strategii politice îl constituie introducerea unui sistem de cooperare mai structurat între statele membre şi instituţiile europene în domeniul culturii. Mecanismul acestui sistem se bazează pe „metoda deschisă de coordonare" (MDC) care a fost utilizată cu succes pentru structurarea colaborării între statele membre şi Uniunea Europeană în domeniul educaţiei şi al formării profesionale, al tineretului şi al protecţiei sociale. Acest mecanism stă la baza propunerilor unor obiective generale care să fie agreate atât de statele membre, cât şi de Comisia Europeană.

Aşa cum se prezintă actuala HG, Ministerul Culturii nu face parte din structura grupului de lucru interinstituţional! Prin urmare, în domeniul culturii, deciziile referitoare la finanţări prioritare sunt stabilite de alte ministere.

[213] Pentru mai multe informaţii: http://ec.europa.eu/culture/eac/communication/comm_en.html

Progresul realizat în direcția acestor obiective este evaluat o dată la doi ani, de către Comisie şi statele membre.

Prima evaluare se va face în cadrul Forumului Cultural, organizat de Comisia Europeană în 29 – 30 septembrie 2009, când se vor colecta propunerile venite dinspre statele membre în vederea susținerii culturii ca pilon al dezvoltării. România are un prilej pe care nu trebuie să-l rateze de a contribui substanțial la crearea cadrului de finanțare 2013-2020.

2.2.3.2. Sistemul de programare a intervențiilor

Timp de un deceniu, România a beneficiat de politici şi strategii culturale naționale elaborate prin colaborarea experților români cu experții Consiliului Europei şi ai Comisiei Europene[214]*. În ultimii ani, au fost elaborate strategii culturale sectoriale, atât la nivel național cât şi la nivel local, bazate pe principiile dezvoltării durabile*[215]*. În domeniul culturii, abordarea este deosebit de precară.*

Programele de punere în valoare a patrimoniului cultural şi, în primul rând, de conservare şi restaurare a monumentelor istorice, descentralizarea administrației culturale şi asigurarea unor mecanisme financiare eficiente şi accesibile reprezintă o temelie pe care se poate clădi mai departe. Resursele financiare există. România este acum în procesul de post aderare şi este eligibilă pentru o serie de programe foarte importante ale Uniunii Europene.

România are acces, din 2007, la o serie largă de oportunități de finanțare[216] din Fondurile structurale şi de coeziune socio-economică, în cadrul programelor operaționale regionale şi sectoriale[217].

Strategia este doar un instrument de orientare care va asigura competitivitate culturii românești în Europa. Programele Uniunii Europene sunt concepute pentru un mediu competitiv, iar dacă proiectele nu sunt făcute în conformitate cu structura acestor programe, România va avea dificultăți în a obține aceste finanțări.

2.2.3.3. Arii de intervenții

Pe baza analizei făcute acestor programe operaționale (pâna în 2012), propunem următoarele **arii de intervenții** prin care patrimoniul național să devină nucleu de dezvoltare economică:

Conservarea integrată a patrimoniului cultural național:

- Elaborarea documentațiilor urbanistice pilot pentru zone construite protejate;
- Elaborarea documentațiilor tehnice pilot de restaurare şi reabilitare pentru patrimoniul construit, patrimoniul arheologic şi patrimoniul natural;
- Conservarea, restaurarea şi reabilitarea centrelor istorice ale localităților, atât monumente istorice cât şi zone protejate;
- Conservarea şi restaurarea patrimoniului în pericol.

---

[214] Este vorba despre Politica culturală în România, 1998-1999, program al Consiliului Europei, cuprinzând proiectul unei strategii naționale şi un raport al unui grup de experți coordonați de Jacques Renard, precum şi de Proiectul Phare RO 9709-01 care a dus la crearea unei Strategii culturale pe termen lung (2000-2010).

[215] Cf. Planului Național de Dezvoltare al României 2007-2013.

[216] În cadrul Obiectivului Convergență:

Programul Operațional Regional – POR, Axa 1 - URBAN şi Axa 5 – Dezvoltarea durabilă şi promovarea turismului; Măsura 5.1. Restaurarea şi valorificarea durabilă a patrimoniului cultural, precum şi crearea/ modernizarea infrastructurilor conexe;

Programul Operațional de Dezvoltare Rurală, Axa 3 - Măsura 3.2.2. Renovarea, dezvoltarea satelor, îmbunătățirea serviciilor de bază pentru economia şi populația rurală şi punerea în valoare a moştenirii rurale; şi Axa LEADER;

Programul Operațional sectorial de Dezvoltare a Resurselor Umane – Axa prioritară 3 „Creşterea adaptabilității lucratorilor si a întreprinderilor", domeniile majore de intervenție 3.1. „Promovarea culturii antreprenoriale" şi Formare şi sprijin pentru întreprinderi si angajați pentru promovarea adaptabilității"

În cadrul Obiectivului Cooperare Teritorială Europeană:

Programele de cooperare transfrontalieră: Programul Operațional comun Ungaria - România - Slovacia - Ucraina şi Programul Operațional comun România - Moldova - Ucraina; Programul de cooperare transfrontaliera România – Bulgaria

Programele transnaționale: Programul Operațional comun de Cooperare în Bazinul Marii Negre; Programul de cooperare transnaționala Sud Estul Europei

Programele inter-regionale tip Interreg IV C – prioritatea: Patrimoniul cultural

În cadrul Mecanismului Financiar al Spațiului Economic European:

Sector prioritar: Conservarea patrimoniului cultural european si regenerarea urbană.

[217] Multumim Centrului de Consultanta pentru Programe Culturale Europene (www.eurocult.ro) pentru suportul dat la colectarea unor informații referitoare la accesul operatorilor culturali la finanțările europene.

Dezvoltarea infrastructurii legate de patrimoniul cultural naţional imobil:

- Reabilitarea drumurilor de acces către obiective de patrimoniu – monumente, ansambluri şi situri urbane şi rurale, situri arheologice, zone protejate, peisaje culturale;
- Reabilitarea infrastructurii stradale şi a reţelelor de utilităţi în centrele istorice ale localităţilor-zone protejate sau monumente istorice;
- Reabilitarea şi modernizarea obiectivelor de turism – sisteme de securitate, PSI, protecţia împotriva catastrofelor naturale, accesul persoanelor cu handicap;
- Dezvoltarea serviciilor în zonele cu valori de patrimoniu construit şi natural; încurajarea activităţilor/ serviciilor tradiţionale;
- Reconversia pentru turism sau centre de formare în meserii tradiţionale a monumentelor istorice care şi-au pierdut funcţiunea iniţială;
- Marcarea şi semnalizarea rutieră a monumentelor istorice, a peisajelor culturale, a atelierelor meşteşugăreşti.

Punerea în valoare a patrimoniului cultural şi a conservării sale, ca element al identităţii culturale:

- Susţinerea implicării populaţiei în proiecte vizând patrimoniul cultural;
- Mediatizarea zonelor deţinătoare de patrimoniu cultural, cu beneficiu direct pentru crearea unei pieţe culturale zonale şi pentru sectorul IMM;
- Dezvoltarea de şcoli şi centre de excelenţă în domeniul patrimoniului.

Cercetarea ştiinţifică a patrimoniului cultural naţional [218]:

- Evidenţa patrimoniului la nivel regional şi naţional, în context european;
- Cercetarea în vederea punerii în valoare a patrimoniului;
- Cercetarea teoretică pentru domenii neabordate sistematic;
- Diseminarea cercetării ştiinţifice;
- Dezvoltarea tehnicilor moderne de conservare-restaurare pentru patrimoniu.

Conservarea şi dezvoltarea integrată a patrimoniului rural ca element de identitate culturală:

- Asigurarea dezvoltării urbanistice rurale controlate;
- Punerea în valoare a patrimoniului rural;
- Păstrarea tradiţiilor, susţinerea dezvoltării şi a valorificării meşteşugurilor ca elemente cheie ale identităţii culturale comune.

Aceste arii de intervenţie se pot constitui într-un plan operaţional care să se aplice pe termen scurt şi mediu (2-4 ani).

2.3. Măsuri de intervenţie rapidă

Măsuri la nivel constituţional:

- Asumarea politică a protejării patrimoniului construit şi natural prin crearea unei prevederi constituţionale, care să stipuleze faptul că protecţia patrimoniului cultural şi natural este o obligaţie a statului şi un drept al cetăţeanului, ceea ce îi va întări dimensiunea naţională şi obligativitatea instituţională;
- Definirea unui articol constituţional cu privire la conservarea patrimoniului şi fundamentarea lui pe o cercetare comparativă asupra constituţiilor altor state.

Măsuri la nivel legislativ:

- Iniţierea unui screening legislativ, pentru a obţine o permanentă armonizare a legislaţiei, pe plan naţional şi european, referitoare la patrimoniu şi domeniile conexe;
- Evaluarea rezultatelor screening-ului şi elaborarea unui set de propuneri de modificare legislativă, care să dea coerenţă cadrului de reglementare naţională;
- Consultarea tuturor actorilor în domeniu (specialişti în domeniul patrimoniului cultural, societate civilă, proprietari, public interesat) în vederea simplificării şi creşterii eficacităţii legislative;
- Armonizarea legislaţiei primare cu cea secundară în domeniul protejării patrimoniului cultural naţional (construit şi natural);
- Elaborarea unei legi cu caracter organic (consecinţa articolului din Constituţie) care să definească drepturile, obligaţiile, atribuţiile la nivel central şi local, cât şi instituţiile care să administreze şi să monitorizeze punerea în aplicare a legii.

[218] Cercetarea este sprijinită prioritar de Comunitatea Europeană prin fonduri consistente, alocate în programe comunitare. Până în momentul de faţă, România nu le utilizează aproape deloc, în nici un domeniu.

Măsuri la nivel instituțional:

- Reglementarea clară a atribuțiilor fiecărei instituții (nivel central şi local) care are responsabilități de protejare şi conservare a patrimoniului național;
- Realizarea unui protocol de colaborare inter-instituțională care să genereze o politică coerentă la nivel național, în acord cu reglementările europene;
- Modificarea statutului Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice (CNMI)[219] în sensul întăririi capacității sale decizionale. Este necesară supunerea spre avizare Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice şi Comisiilor Zonale a tuturor documentațiilor care necesită aviz din partea Ministerului Culturii conform legii;
- Înzestrarea în consecință - urgentă şi obligatorie - a instituțiilor autorităților județene şi locale cu personal specializat în protecția patrimoniului;
- Organizarea de Comisii consultative formate din specialişti;
- Întărirea poliției patrimoniului;
- Diminuarea numărului instituțiilor din subordinea Ministerului Culturii.

Măsuri la nivel educațional şi social:

- Stimularea participării cetățenilor la acțiuni de interes general privind protejarea parimoniului;
- Formarea elevilor, prin introducerea în curricula a unor lecții teoretice şi activități practice specifice, în forme diversificate şi imaginative, care să permită recunoaşterea şi respectarea valorilor de patrimoniu;
- Redefinirea unor politici puternic orientate în favoarea şcolilor de arte şi meserii, cu introducerea practicii profesionale şi a şantierelor pilot de restaurare, conservare, consolidare;
- Organizarea unor cursuri de informare în domeniul patrimoniului cultural şi al patrimoniului local, în special, pentru membrii consiliilor locale;
- Realizarea unor centre regionale pentru cercetarea şi dezvoltarea meseriilor tradiționale şi a relației lor cu tehnologiile avansate, atât prin eficientizarea şcolilor de arte şi meserii, stimularea prin măsuri specifice a membrilor comunităților locale în sensul practicării meşteşugurilor tradiționale (încurajarea asociațiilor de meşteşugari, protejarea comerțului cu produsele meşteşugăreşti, în acord cu reglementările europene), încurajarea schimburilor de experiență cu organizațiile de bresle active în domeniul prezervării patrimoniului european (ex. *les Compagnons des Metiers de Tour de France*), cât şi adaptarea nomenclatorului de meserii din România pentru a cuprinde meşteşugurile şi ocupațiile tradiționale esențiale pentru conservarea patrimoniului material şi imaterial. Realizarea unor centre regionale pentru cercetarea şi dezvoltarea meseriilor tradiționale pentru Moldova, Oltenia, Banat, Maramureş (poate fi urmată o variantă îmbunătățită a Centrului de studii şi restaurare de la Bonțida, jud. Cluj);
- Asigurarea unui cadru pentru promovarea prin publicații şi mass-media a activităților de protejare a patrimoniului în vederea formării continue a publicului larg şi, implicit, a autorităților administrative şi a potențialilor investitori.

Măsuri la nivel economic:

- Crearea unui Fond de Garantare a împrumuturilor pentru proiectele de conservare derulate de mediul privat;
- Alocare de fonduri de co-finanțare pentru inițiativele de proiecte de restaurare a patrimoniului prin fondurile structurale şi cele comunitare;
- Includerea în bugetul național şi în bugetele locale a unor sume destinate în exclusivitate delimitării în teren a zonelor construite sau naturale protejate;
- Creşterea bugetului alocat culturii de la 0,30% la 0,50% şi, în perspectivă, până la 1% din PIB.

[219] Fără a risca să ne întoarcem în trecut de dragul gestului în sine, ci pentru a constata soliditatea şi valabilitatea în timp a unora dintre vechile instituții, amintim Legea pentru conservarea şi restaurarea monumentelor istorice (publicată în Monitorul Oficial nr. 82/ 1919 şi reeditată la Vălenii de Munte, 1936, p. 5-6, 12). Iată ce stipula această lege: „Orice imobil nu poate fi distrus, reparat sau restaurat decât cu aprobarea Comisiunii Monumentelor Istorice" (trebuie adăugat că la acea dată, şi de altfel până relativ curând, exista o singură Comisie a Monumentelor Istorice). În continuare: „Bugetul pentru monumente istorice este administrat tot de Comisiunea Monumentelor Istorice şi provine din: alocațiuni bugetare, de la Casa Bisericii, din subvenții votate de autorități locale, legate şi donații". Mai aflăm, de asemenea, cum clasarea şi declasarea monumentelor se făceau prin decizia Comisiei, sub autoritatea Ministerului Culturii, şi erau întărite prin Decret regal. Aceste informații importante au fost transmise de prof. Andrei Pippidi, căruia îi mulțumim şi pe această cale (n.n., Maria Berza).

2.4. Recomandări pe termen mediu şi lung

Principiul constituțional care fundamentează strategia de protejare a patrimoniului cultural poate să fie realizat numai dacă este fundamentat pe o voință politică. Efectele aplicării măsurilor propuse în cadrul acestui Raport se pot monitoriza şi analiza permanent pentru a se crea mecanisme de adaptare ale mediului social şi politic la prioritățile naționale în domeniul patrimoniului.În cazul în care măsurile propuse prin acest document nu sunt realizate până în 2010, când Comisia Europeană va face o primă analiză a utilizării fondurilor structurale şi de coeziune alocate statelor membre pentru perioada 2007-2012, România ar putea prezenta un raport de evaluare bine documentat.

Prioritățile de finanțare în domeniul patrimoniului cultural şi natural trebuie să fie susținute de către autoritățile centrale şi locale în cadrul grupurilor de lucru interinstituționale reglementate să elaboreze următorul cadru de programare 2013-2020. Încă din acest an, 2009, se pot iniția astfel de grupuri de lucru în domeniul culturii, care să propună priorități fundamentate pe analize de specialitate. În felul acesta, Ministerul Culturii poate să aibă o propunere coerentă şi corect argumentată în cadrul întâlnirilor de programare financiară la nivel național (local şi central), cât şi la nivel european.

Se poate face o analiză[220] prin care să fie propus un Program Operațional pentru Cultură care să fie inclus printre prioritățile de dezvoltare şi programare ale României pentru perioada 2013-2020. De aceea, la nivel național, sunt necesare monitorizări şi evaluări ale utilizării fondurilor europene în domeniul patrimoniului. Aceasta se poate transforma într-un studiu de impact care să fundamenteze necesitatea luării unor măsuri prin care să se regleze sistemul de absorbție a fondurilor în domeniul patrimoniului.

Este nevoie ca măsurile specifice propuse de Comisie[221] să fie puse în aplicare în primii doi ani, astfel încât să avem posibilitatea să fructificăm în favoarea patrimoniului național utilizarea fondurilor europene care urmează sa fie pregătite pentru viitorului cadru de programare (2013-2020)[222].

Pe termen mediu, până în 2012, măsurile strategice recomandate la nivel general sunt:

- Asigurarea cadrului de coerență (instituțional, legislativ şi financiar) prin care patrimoniul natural şi construit să fie abordat ca factor prioritar în politicile de dezvoltare durabilă (inclusiv prin modificarea Legii dezvoltării);
- Adoptarea unor măsuri preventive şi sancțiuni eficiente pentru a proteja patrimoniul;
- Exproprierea pentru cauza de utilitate publică de către Guvern a proprietăților monument istoric (particulare sau publice) care sunt în stare avansată de degradare din vina actualilor proprietari şi care nu pot dovedi că întreprind măsuri concrete de remediere a situației;
- Reformarea instituțiilor centrale şi locale cu responsabilități în domeniul patrimoniului natural şi construit, inclusiv prin înființarea sau prin desființarea unor instituții;
- Completarea nomenclatorului meseriilor şi recunoaşterea acelor meserii care țin de restaurare, renovare sau cercetare în domeniul patrimoniului;
- Dezvoltarea şi adecvarea structurii administrative de specialitate;
- Implicarea specialiştilor în domeniul patrimoniului în procesul de programare, implementare de proiecte şi evaluare;
- Utilizarea strategiilor culturale regionale ca fundament pentru stabilirea priorităților naționale în domeniul patrimoniului;
- Redefinirea conceptului de dezvoltare – interpretat în România în mod anacronic şi nearmonizat cu prevederile internaționale în domeniu – şi a raportului dintre conservare şi dezvoltare: în mediul politic, administrativ, în mediul de afaceri şi în învățământul de urbanism şi arhitectură;
- Investiții în formarea profesională a personalului cu responsabilități legate de patrimoniu (nivel central, regional şi local) în vederea abordării integrate a patrimoniului;
- Identificarea inițiativelor care ar putea duce la dezvoltarea unor proiecte integrate la nivel local, regional şi național, atât în mediul urban, cât şi în cel rural, care să valorifice oportunitățile de finanțare incluse deja în programele operaționale care includ patrimoniul printre măsurile prioritare;
- Pregătirea unor studii de impact bazate pe monitorizarea proiectelor contractate de diseminare a bunelor practici către potențialii beneficiari ai finanțărilor (autorități locale, instituții de cult şi de cultură, organizații profesionale, mediul privat);

[220] Se pot studia propunerile similare inițiate de Portugalia, Grecia şi Franța etc.
[221] A se vedea secțiunea următoare (3) a Capitolului III.
[222] Prioritățile strategice propuse în paragrafele următoare sunt structurate pe baza metodologiei de planificare abordată de Comisia Europeană, respectiv cadrul 2007-2012 şi cadrul 2013-2020, astfel: termen mediu se referă la perioada 2009-2012; termen lung se referă la 2009-2020.

- Dezvoltarea abilităților de management al proiectelor în cadrul instituțiilor cu responsabilitate în domeniul patrimoniului;
- Identificarea a două regiuni de dezvoltare care să devină pilot în realizarea strategiilor de valorificare a potențialului moştenirii culturale;
- Măsuri de urgență care să asigure informarea la nivel național cu privire la prioritățile de salvare a patrimoniului național ca factor de dezvoltare şi coeziune socio-economic;
- Pregătirea unui Memorandum de Înțelegere la nivelul autorităților centrale, prin care să se stabilească ca prioritate strategică națională salvarea şi punerea în valoare a patrimoniului național ca factor de dezvoltare durabilă.

Pe termen mediu şi lung, măsurile strategice recomandate la nivel general:
- Realizarea unor priorități strategice pe termen lung (până în 2020) care să rezulte în urma unor consultări la nivel național;
- Înaintarea în Parlament a unui proiect de Lege de Dezvoltare a Patrimoniului Național (voință politică asumată de toate partidele politice);
- Realizarea unui Plan de acțiuni la nivel central (guvernamental) care să fie actualizat la fiecare 3 ani;
- Constituirea unui grup de inițiativă care să propună un program operațional de restaurare, conservare şi regenerare a patrimoniului în perioada 2013-2020;
- Realizarea unor strategii regionale de salvare şi punere în valoare a patrimoniului natural şi construit;
- Elaborarea de Master Plan-uri pentru dezvoltarea integrată, cu respectarea legislației de conservare şi protecție, a oraşelor cu centre istorice sau zone cu arhitectură protejată, a siturilor arheologice, peisajelor culturale şi siturilor naturale;
- Introducerea bugetelor multianuale ca formă eficientă a gestionării finanțării programelor de restaurare şi conservare;
- Elaborarea unei strategii pe termen mediu şi lung în ceea ce priveşte amenajarea teritoriului şi publicarea din timp a acesteia, pentru a îngădui, mai cu seamă în ceea ce priveşte infrastructura rutieră, efectuarea de studii şi cercetări asupra monumentelor, zonelor protejate şi a siturilor arheologice aflate pe viitoarele trasee.

2.5. Concluzii
În România, situația patrimoniului în ansamblul său se află în criză, starea fizică a lui se înrăutățeşte progresiv şi pierderile sunt mai mari decât în cazul altor țări din Europa. Toate aceste aspecte discordante, semnalate rezumativ, trebuie determinate să conducă la obținerea unui **larg consens** în favoarea protejării şi conservării patrimoniului. Statul trebuie să se oblige să adopte măsuri preventive şi sancțiuni speciale, în cadrul principiului european de dezvoltare durabilă, pentru a asigura conservarea patrimoniului construit şi natural.

Demersul nostru se întemeiază pe premisa că în statele democratice, cultura este autonomă în raport cu domeniul politic. Pentru ca exercitarea acestei libertăți să fie garantată, statul are datoria să pună în mişcare un mecanism de susținere a culturii, **prin mijloace legislative, financiare şi administrative,** susținute constituțional.

3. Măsuri[223]
Este limpede că fără o ameliorare, concentrare şi armonizare serioasă a prevederilor legislative referitoare la protecția patrimoniului cultural şi natural, orice strategie națională în domeniu nu are sorți de reuşită decât într-o măsură, fără îndoială, dezamăgitoare şi incompletă. Cum gravitatea situației reclamă o atitudine corespunzătoare, propunem o serie de măsuri menite să remedieze disfuncțiile legislative, semnalate în parte anterior.

3.1. Măsuri generale la nivel legislativ:
- Realizarea unui *Cod al patrimoniului pentru România*, care să facă mai accesibilă publicului legislația corespunzătoare protejării patrimoniului cultural;
- Introducerea în Codul Penal a unui regim sancționator cu efect rapid, care să descurajeze încălcarea prevederilor legislației în domeniul patrimoniului. O primă măsură recomandabilă ar fi emiterea unei Hotărâri de Guvern prin care să fie stabilite formularele pentru constatarea şi

[223] Secțiunea referitoare la propunerile de măsuri cuprinde contribuțiile majorității membrilor Comisiei, în mod special ale celor care au redactat capitolele anterioare.

sancţionarea contravenţiilor în domeniile patrimoniului construit şi patrimoniului natural. Această măsură, deşi aparent poate trece drept un detaliu, ar permite aplicarea sancţiunilor contravenţionale prevăzute în prezent de lege, având în vedere că unul dintre cele mai invocate motive pentru neaplicarea unor sancţiuni, respectiv pentru respingerea sancţiunilor pe calea contenciosului, este tocmai lipsa formularului pentru constatarea faptelor şi aplicarea amenzilor contravenţionale;

- Elaborarea şi adoptarea unui act normativ, la nivel de lege, care să permită explicit exproprierea pentru cauză de utilitate publică în vederea menţinerii/protejării monumentelor istorice de categoria A, aflate în proprietate privată şi în pericol iminent de dispariţie/distrugere;
- Identificarea unor măsuri legale încurajatoare pentru deţinătorii – persoane fizice – de patrimoniu; acces real la finanţări oferite de instituţiile statului român şi la fondurile europene, facilităţi fiscale, scutiri de taxe, impozite, modificarea Legii sponsorizării în sensul sprijinirii proiectelor de patrimoniu etc.;
- Păstrarea măsurii de urgenţă constând în declararea, până la modificările necesare aduse legislaţiei, a zonelor protejate cu acelaşi regim de protecţie ca al monumentelor istorice;
- Revizuirea criteriilor de clasare pentru a uşura procedura clasării de urgenţă;
- Având în vedere faptul că participarea efectivă a juriştilor specializaţi în probleme de patrimoniu este esenţială pentru acordarea legislaţiei principale cu cea secundară în probleme de protejare a patrimoniului, şi ţinând cont că în România nu există decât jurişti autodidacţi în acest domeniu, este urgentă asigurarea cadrului necesar pentru a se forma specialişti în acest domeniu. În prima etapă, acest deziderat poate fi împlinit exclusiv prin trimiterea la specializări în ţările europene cu tradiţie în acest domeniu. De asemenea, este necesar să se creeze un corp special de procurori, destinat să instrumenteze dosarele privind distrugerea monumentelor istorice şi arheologice;
- Instituirea unor instanţe specializate în delicte de patrimoniu prin lege;
- Penalizarea (prin impozite speciale) pentru imobilele construite până la ora actuală în zonele protejate sau în siturile istorice, pe bază de derogare urbanistică (excepţii de la PUG), având în vedere atât impactul nociv produs de acestea în mediul istoric (alterarea mediului ambiant, anularea spiritului locului), cât şi presiunea suplimentară generată prin suprasolicitarea componentelor de utilităţi publice (aglomerare, trafic, reţele edilitare);
- Elaborarea unei noi legi a mecenatului[224], concepută să contribuie în mod real şi cu maximă eficienţă la protejarea patrimoniului cultural, având ca rezultat stimularea competitivităţii întreprinzătorilor şi sporirea atractivităţii economice a României. În felul acesta poate fi atrasă în mod benefic şi efectiv societatea civilă, de la persoanele particulare până la asociaţii şi fundaţii, în acţiuni de protejare a patrimoniului, având în vedere faptul că la ora actuală implicarea societăţii civile este indispensabilă în asemenea acţiuni.

3.2. Măsuri generale la nivel instituţional - administrativ

- Introducerea principiului transparenţei ca element obligatoriu atât în cazul acţiunilor de conservare-restaurare şi punere în valoare a monumentelor şi siturilor istorice, cât şi în cazul intervenţiilor în zonele protejate, asigurând accesul public la documentele referitoare la aceste acţiuni. Necesitatea ca propunerile de proiecte să fie făcute publice şi dezbătute obligatoriu cu specialişti ai patrimoniului cultural este cu atât mai stringentă cu cât zonele protejate sunt la ora actuală cele mai ameninţate de restructurarea urbană. Exemplul Capitalei este revelator. Se ştie că la ora actuală Bucureştiul a devenit un oraş cu o circulaţie rutieră hipertrofiată în raport cu capacitatea de absorbţie a reţelei stradale existente. Faptul că despre intenţii ale Primăriei Capitalei de a efectua demolări de anvergură în zone protejate în vederea restructurărilor urbanistice de mare amploare se poate afla exclusiv prin presă este inadmisibil[225];

[224] Legea actuală care reglementează mecenatul – Legea 32/ 1994 privind sponsorizarea, cu completări şi modificări ulterioare – stabileşte un plafon neatractiv de 10% din baza de impozitare (art.8.2).

[225] Ediţia din 28 ianuarie 2009 a ziarului România Liberă informează că Primăria intenţionează să solicite exproprieri pentru cauză de utilitate publică în cazul „străpungerii" de pe linia străzilor Berzei – Vasile Pârvan – B.P. Haşdeu –Uranus (prin care ar urma să fie sacrificate nici mai mult nici mai puţin decât 81 de imobile, dintre care numeroase sunt monumente istorice) şi în cazul străzilor Berzei, Buzeşti, Dinicu Golescu, Calea Griviţei. De asemenea, pentru a lega cu noi artere Piaţa Victoriei de Catedrala Mântuirii Neamului este vizată şi zona Sf. Voievozi împreună cu vecinătăţile sale, unde ar urma sa fie demolate următoarele monumente istorice (listate![225]): pe str. Baldovin Pârcălabul – 5 monumente istorice, pe str. Berzei – 6 monumente istorice, str. Buzeşti – 8 monumente istorice, pe str. Cameliei – 12 monumente istorice, pe bd. Dinicu Golescu – 2 monumente istorice, pe calea Plevnei- monumente istorice, pe calea Griviţei un ansamblu -monument istoric şi 54 monumente istorice!, pe str. Polizu – 3 monumente istorice, pe str. Vulcănescu – 31 monumente istorice.

- Reînființarea subcomisiei de arheologie din cadrul CNMI şi revizuirea componenței Comisiilor Zonale ale Monumentelor Istorice, pe baza principiului multidisciplinarității şi al excelenței profesionale, cu scopul de a realiza, în cadrul fiecărei comisii, o distribuție echilibrată între specialiştii din diferite domenii (arhitecți, restauratori, urbaniști, arheologi, istorici de artă).
- Înființarea unui Institut Național al Patrimoniului Cultural în atribuțiile căruia să intre delimitarea şi evidența zonelor protejate; elaborarea unui Cod al patrimoniului, supus unui proces de permanentă actualizare; aplicarea în mod unitar a principiilor de protecție, conservare şi restaurare; elaborarea politicilor şi a strategiilor în domeniul patrimoniului;
- Crearea unei instituții naționale de învățământ de tip Chaillot (sau ICCROM) pentru formarea specialiştilor în domeniul patrimoniului construit. Principala particularitate a unei astfel de şcoli este dată de preponderența învățământului tehnic, gândit şi pus în operă de profesioniști experimentați (ar fi de dorit ca acești experți să fie de valoare internațională) pentru profesioniştii mai tineri sau mai puțin experimentați, angajați în viața profesională (arhitecți, ingineri etc.). Candidații vor fi selectați pe baza unor criterii semnificative şi riguroase (motivație, experiență profesională, cunoştiințe de specialitate, aptitudini). Prin diplomele obținute, absolvenții vor primi titlul de arhitecți specialiști în patrimoniu (sau experți) şi vor putea conduce proiecte de restaurare/ conservare/ punere în valoare a monumentelor de importanță locală sau națională;
- Realizarea unei cooperări reale între instituțiile statului (Ministerul Dezvoltării Regionale şi Locuinței, Ministerul Culturii, Cultelor şi Patrimoniului Național, Ministerul Mediului, Ministerul Internelor şi Reformei Administrative) în vederea îmbunătățirii legislației în domeniul urbanismului, având ca obiective prioritare *eliminarea urbanismului derogatoriu*, a modificărilor normelor PUZ pentru zonele de protecție a monumentelor, pentru centre istorice sau zone de arhitectură protejată şi *realizarea documentațiilor de urbanism pentru zonele protejate.*[226]
- Reformarea direcțiilor județene pentru cultură culte şi patrimoniu național pentru a deveni eficiente în monitorizarea stării de conservare a patrimoniului/ siturilor istorice şi monumentelor arheologice şi în aplicarea de sancțiuni în cazul încălcărilor prevederilor legale; extinderea atribuțiilor actuale în funcție de *principiul tratării integrate a patrimoniului cultural în relație cu patrimoniul natural.*
- Descentralizarea competențelor şi a responsabilităților autorităților culturale şi de urbanism; acest proces nu trebuie să se desfăşoare în pripă, semănând astfel cu o renunțare la responsabilități, ci numai după ce la capătul celălalt – la nivel local – vor fi asigurate bugetul, instituțiile şi, mai cu seamă, competențele de personal necesare;
- Restructurarea urbanistică a Capitalei, caracteristicile actuale ale unor intervenții edilitar-urbanistice care acționează asupra solului şi subsolului, absența preocupărilor corelate de *politică, gestiune şi amenajare a peisajului*, având ca rezultat diminuarea spațiilor verzi, ceea ce favorizează poluarea şi scade speranța de viață a locuitorilor, precum şi pericolul desfigurării centrului istoric - pericolul inadecvării structurilor față de posibilitatea producerii unor calamități naturale (cutremure), ca efect al noilor lucrări de refacere, impun o coordonare specială în domeniul patrimonial. Acest lucru se poate realiza eficient prin: înființarea unui *Consiliu al Patrimoniului Oraşului Bucureşti*[227] ca instanță consultativă în materie de patrimoniu cultural şi natural. Acest Consiliu trebuie să acționeze pentru elaborarea unei viziuni comune asupra patrimoniului construit şi arheologic al Capitalei, să participe la eforturile de recunoaştere/ înregistrare a entităților patrimoniale specifice, să vegheze asupra respectării regimului *zonelor protejate*, să participe la punerea în valoare a potențialului patrimonial prin informarea persoanelor particulare, a ONG-urilor de profil şi a instituțiilor locale şi guvernamentale cu atribuții în protejarea patrimoniului, să susțină şi să favorizeze educarea cetățenilor în spiritul respectului pentru valorile patrimoniului cultural, să monitorizeze acțiuni de conservare şi protejare a patrimoniului şi, nu în ultimul rând, să participe la elaborarea unui *Memorandum pentru Bucureşti*. *Consiliul Patrimoniului* trebuie să aibă misiunea de a se asigura că principiile dezvoltării durabile enunțate în strategia guvernamentală sunt adecvate/ aplicabile realităților Capitalei. În acest scop, politicile guvernamentale sau locale trebuie să fie făcute publice, astfel încât Consiliul să poată

[226] Legea nr.5/ 2000 privind aprobarea planului de amenajare a teritoriului național – Secțiunea a III-a – Zone protejate stipulează obligația autorităților locale de a realiza documentațiile de urbanism. Până la această oră majoritatea zonelor protejate indicate în lege nu beneficiază de aceste instrumente vitale pentru protejarea lor.

[227] Propunerile sunt inspirate de modelul canadian aplicat oraşului Montreal. Consiliul pentru Patrimoniu al oraşului Montreal a fost creat la 20 aug. 2002, în virtutea articolelor 83.11 – 83.14 din Carta Oraşului Montreal. Este format din 11 specialişti (arhitecți, peisagişti, urbaniști, etnologi, designeri etc.). În cazul Bucureştiului, un asemena Consiliu trebuie să aibă printre membri cel puțin un arheolog.

evalua impactul politicilor guvernamentale sau locale în faza lor de elaborare, înainte ca acestea să fie puse în aplicare.

- Pentru a stopa transformarea lucrărilor de infrastructură în agenți distructivi ai patrimoniului cultural este imperios necesar ca Guvernul României să impună instituțiilor statului şi instituțiilor private cu activitate în domeniul protejării patrimoniului sau a căror activitate este de natură să afecteze patrimoniul construit, adoptarea unui angajament de bune practici pentru protejarea patrimoniului cultural. Conținutul unui asemenea angajament este necesar a fi alcătuit prin colaborare cu specialişti şi cu organizațiile societății civile cu activitate în domeniul protejării patrimoniului cultural;
- Completarea (actualizarea, corectarea) urgentă a acțiunii de inventariere, repertoriere a tuturor monumentelor şi siturilor susceptibile de a fi clasate ca patrimoniu cultural, pe unități administrative, cu parte scrisă şi cartografică, conținând obligatoriu şi referințe la starea de conservare actuală şi potențialele amenințări naturale şi antropice; publicarea acestor informații pentru a le asigura statutul de informație publică;
- Dezvoltarea unui turism durabil şi crearea unui corp de specialişti capabili să gestioneze un teren vast de acțiune. În această perspectivă, satele româneşti cu arhitectură vernaculară şi cele în proximitatea cărora se află situri arheologice, monumente istorice etc., oferă în mod prioritar posibilități de dezvoltare. Este necesar ca orice acțiune de înnoire, transformare şi conservare să țină cont de faptul că patrimoniul vernacular construit este parte integrantă a peisajului cultural;
- Constatarea stării de fapt a monumentelor istorice şi siturilor arheologice impune ca acțiunea de întărire a poliției cu atribuții în combaterea infracțiunilor contra patrimoniului cultural național să fie considerată o urgență națională.[228] În consecință, într-o primă etapă trebuie avute în vedere următoarele măsuri:
- Asigurarea personalului specializat necesar *poliției de patrimoniu*, astfel încât în județele bogate în monumente şi situri istorice, pentru fiecare categorie de monumente să fie repartizat cel puțin un ofițer cu specializare/ instruire în domeniu. Este necesar ca pe lângă Serviciul specializat de combatere a infracțiunilor contra patrimoniului cultural național să funcționeze în regim permanent un corp civil de specialişti în diversele categorii de problematici legate de protejarea patrimoniului național (după modelul italian al *Comando Carabinieri per la Tutela del Patrimonio Culturale*);
- Constituirea la nivelul poliției județelor foarte bogate în monumente istorice şi situri arheologice (cum sunt de ex. Hunedoara, Constanța, Tulcea) de structuri specializate (cel puțin un birou sau un serviciu specializat) în prevenirea, descoperirea şi urmărirea faptelor ilegale care privesc siturile arheologice, monumentele istorice, zonele de protecție ale acestora, precum şi zonele construite protejate[229]. Sarcinile concrete ale ofițerilor care formează aceste structuri vor fi repartizate pe categoriile de patrimoniu (monumente, situri istorice, arheologice, zone protejate);
- Este necesar ca cel puțin doi ofițeri specializați aparținând poliției de patrimoniu să fie repartizați permanent pe lângă Ministerul Culturii, Cultelor şi Patrimoniului Național. Aceşti ofițeri ar trebui să facă parte din Comisia Națională a Monumentelor Istorice, precum şi din Comisia Națională de Arheologie.

3.3. Măsuri privitoare la zonele protejate[230]

Includerea temporară a zonelor construite protejate, în calitate de ansambluri sau situri, după caz, în categoria juridică de „monument istoric", intrând, prin urmare, în aria de incidență a legislației în vigoare privind monumentele istorice.

Statutul temporar consemnat anterior trebuie să fie valabil până la finalizarea delimitării şi reglementării tuturor zonelor construite protejate în aşezările urbane sau rurale pentru care nu s-au efectuat încă aceste operațiuni şi a cartării tuturor imobilelor din toate zonele protejate, existente ca atare în prezent şi urmând a fi delimitate, prin clasificarea lor în 3 categorii valorice: a. monumente istorice cuprinse în Lista Monumentelor Istorice sau propuse spre clasare – imobile care nu pot constitui obiectului unei cereri de desființare; b. imobile, construcții şi situri – împreună cu

[228] Vezi descrierea situației în cap. III.

[229] De altfel, Legea nr. 422/ 2001 republicată, prevede în mod expres că „în termen de 3 luni de la data intrării în vigoare a prezentei legi, în cadrul Inspectoratului General al Poliției Române din Ministerul Administrației şi Internelor se organizează structuri specializate".

[230] Am considerat necesar să preluăm din setul de măsuri urgente propuse în primul document al Comisiei măsurile referitoare la zonele protejate.

componentele acestora – protejate prin reglementările urbanistice aferente zonei protejate din care fac parte – imobile care nu pot constitui obiectul unei cereri de desfiinţare; c. imobile comune.

Este necesar ca primăriile de oraşe, municipii, sectoare ale Municipiului Bucureşti, precum şi Direcţiile de cultură, culte şi patrimoniu cultural naţional corespunzătoare să facă publice în termen de 15 zile solicitările pentru modificarea, declasarea sau desfiinţarea monumentelor şi a imobilelor situate în zonele protejate. Până la terminarea operaţiunii de cartare a clădirilor, orice intervenţie asupra unui imobil situat într-o zonă protejată nu se face decât pe baza unei cercetări *in situ* şi a unui studiu de evaluare a semnificaţiei sale cultural istorice. Înainte de a fi supus avizării, studiul va fi făcut public, inclusiv prin afişarea pe website-ul Direcţiei de Cultură şi Patrimoniu Naţional în raza căreia se află imobilul.

În cadrul zonelor construite protejate, existente ca atare în prezent sau urmând a fi delimitate, trebuie interzisă modificarea prin planuri urbanistice, elaborate din iniţiativă privată, a procentului maxim de ocupare a terenului, a coeficientului maxim de utilizare a terenului şi a înălţimii maxime prevăzute în reglementările aferente, precum şi a încadrării funcţionale a parcelelor.

La sesizarea organizaţiilor profesionale din domeniul protecţiei patrimoniului, urbanismului şi arhitecturii, precum şi a asociaţiilor de protecţie a patrimoniului istoric şi/sau natural, procedura de autorizare a unei construcţii, respectiv de desfiinţare a unei construcţii situată într-o zonă protejată, trebuie amânată până la verificarea legalităţii procedurii respective. Este oportun ca persoanele fizice să poată declanşa aceeaşi procedură prin intermediul organizaţiilor şi asociaţiilor menţionate anterior.

Abandonarea, vulnerabilizarea şi degradarea intenţionată, indiferent prin ce mijloace, demolarea neautorizată sau orice alt act care are drept consecinţă distrugerea unei clădiri sau a elementelor sale componente, funcţionale, artistice şi decorative, situate într-o zonă protejată trebuie considerate infracţiuni. După finalizarea operaţiunii de cartare prevăzută la punctul 3, această încadrare se va restrânge la imobilele făcând parte din categoriile a) şi b). Orice intervenţie cu efect distrugător asupra unui monument istoric (imobil, ansamblu, sit) sau asupra unui sit arheologic şi furtul din inventarul mobil al acestuia trebuie considerată o atingere a intereselor naţionale şi un atac asupra patrimoniului naţional, impunându-se a fi sancţionată conform legii penale.

3.4. Măsuri pentru identificarea şi protejarea peisajelor culturale

- Elaborarea şi punerea în practică a unei politici a peisajului pentru aplicarea efectivă a principiilor şi metodelor de acţiune stipulate în documentele internaţionale privitoare la peisajul cultural (*Convenţia Europeană a Peisajului* şi *Convenţia Patrimoniului Mondial*);
- Instituirea unui program naţional de inventariere, cartare şi caracterizare a peisajelor culturale de pe întreg teritoriul ţării. Acţiunea de inventariere şi caracterizare trebuie sa cuprindă totalitatea elementelor de patrimoniu cultural şi natural care formează reperele esenţiale ale constituirii unui peisaj cultural;
- Este necesar să se realizeze planificarea integrată a patrimoniului cultural prin intermediul peisajului, având în vedere că, în conformitate cu concepţia actuală extinsă despre patrimoniul cultural[231] şi despre peisaj [cultural][232], protejarea patrimoniului ridică o multitudine de probleme care privesc modalităţile de intervenţie şi protecţie impuse de un teritoriu mai vast de acţiune[233]. Această planificare trebuie să aibă la bază adoptarea unei politici a peisajului, care să aibă în vedere în mod prioritar obiectivele de calitate peisageră pentru a asigura protecţia, gestiunea şi amenajarea peisajelor în sens modern[234];
- Obligativitatea fundamentării documentaţiilor de urbanism şi amenajarea teritoriului pe baza principiului respectării şi punerii în valoare a peisajelor culturale;
- Clasarea peisajelor culturale de importanţă naţională şi stabilirea metodologiilor pentru gestionarea patrimoniului cultural şi natural pe suprafeţe vaste de acţiune. De pildă, zona Ţara Făgăraşului: istoria particulară, patrimoniul cultural de excepţie format de satele şi monumentele româneşti începând cu mănăstirea lui Constantin Brâncoveanu de la Sâmbătă de Sus, biserica lui Constantin Brâncoveanu din Făgăraş, bisericile din Voivodenii Mari, Comăna de Sus, Comăna de Jos,

[231] În această concepţie noţiunea de patrimoniu cultural este extinsă de la monumentul / obiect izolat la un ansamblu care cuprinde în intregime domeniul de manifestare al culturii.

[232] Considerat expresia formală a multitudinii de relaţii existente într-o epocă dată, între individ, o societate şi un teritoriu definit topografic, ale cărui aspecte sunt rezultatul unei activităţi sau acţiuni speciale a factorilor naturali şi umani şi a unei interacţiuni a acestor factori. Conceptele despre peisaj şi peisaj cultural au fost definite de Consiliul Europei (recomandarea 95/ 1995).

[233] Aceste probleme sunt legate în primă instanţă de procesul de selecţie a bunurilor/entităţilor necesar a fi protejate.

[234] V. infra, Glosar.

Veneţia de Sus, Veneţia de Jos, Cuciulata şi Perşani, castelul de la Făgăraş, castelul brâncovenesc de la Sâmbăta de Sus şi satele „de sub munte" (Lisa, Şinca Veche, Cârţişoara etc.) [235]păstrătoare de arhitectură tradiţională;

- Identificarea şi introducerea în Lista patrimoniului mondial a peisajelor culturale româneşti cu valoare universală. Propuneri:
  - Zona Ţara Haţegului - Ţara Zarandului - Hunedoara. Acest peisaj cultural integrează vechi ţinuturi româneşti din sud-vestul Transilvaniei, peisaje istorice cu valori excepţionale de patrimoniu cultural şi natural, care se desfăşoară de-a lungul cursului inferior al râului Strei, pe Valea Mureşului şi până în Munţii Apuseni, învecinându-se cu munţii Poiana Ruscă, Retezat şi Şureanu. Patrimoniul cultural cuprinde monumente istorice excepţionale, ilustrând o secvenţă cronologică extinsă (bisericile din Sântămărie-Orlea, Densuş, Strei şi Streisângeorgiu, Râu de Mori, Ostrov, Peşteana, Ribiţa, Leşnic sau Gurasada, castelul Huniazilor din Hunedoara, biserica Sf. Nicolae din Hunedoara, reşedinţe nobiliare ale familiei Cândea la Râu de Mori, Magna Curia din Deva, curiile Nopcsa din Densuş şi Fărcădin, precum şi siturile istorice – arheologice[236] de mare notorietate: Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Cetăţile dacice din munţii Orăştiei etc.)[237]. Menţionăm că introducerea singulară a bisericii medievale din Densuş pe lista de aşteptare pentru clasarea în LPM diminuează şansele de reuşită ale acestui demers, eludând importanţa acestui monument ca expresie a unui peisaj cultural complex, definitoriu pentru mediul istoric al Ţării Haţegului. În consecinţă, este necesară delimitarea limitelor topografice ale peisajului cultural pe baza unui studiu de inventariere complexă a monumentelor importante şi a unui proiect de gestionare pe termen lung.
  - Zona minieră auriferă din Munţii Apuseni[238];
  - Patrimoniul cultural săsesc din sud-estul Transilvaniei. La ora actuală sunt înscrise individual în această listă doar şapte sate, care nu corespund extensiei teritoriale a bogăţiei patrimoniului cultural săsesc.

3.5. Măsuri privitoare la patrimoniul arheologic – monument de arhitectură

Măsuri la nivel legislativ

- Formularea unei definiţii clare şi specifice a monumentului arheologic, care să-i scoată în evidenţă particularităţile, subliniind în acelaşi timp calitatea de monument istoric, pentru a-i asigura o protecţie reală într-un cadru legislativ adecvat şi coerent;
- Înscrierea structurilor arheologice şi monumentelor-ruină pe Lista monumente istorice;
- Este necesară revizuirea statutului legal de rezervaţie arheologice[239] în scopul întăririi protecţiei sitului arheologic prin: clarificarea statutului de proprietate a terenului, introducerea acestuia în cadastru ca proprietate a statului. Când acest lucru nu este posibil, stipularea obligaţiei proprietarului de a nu distruge vestigiile arheologice, în caz contrar find supus unor sancţiuni severe;
- Realizarea unor norme clare în legătură cu regimului scufundărilor în zona litoralului dobrogean, pentru a proteja arheologia subacvatică şi pentru a pune la adăpost vestigiile arheologice aflate în zona maritimă adiacentă litoralului românesc, de scafandrii „arheologi" amatori şi scafandrii care practică pirateria de obiecte de patrimoniu;
- Redefinirea statutului cercetării arheologice preventive în cadrul legislaţiei de profil (Ordonanţa 43/2000 şi celelalte acte normative care conţin prevederi legate de cercetarea preventivă). Din punct de vedere legislativ, cercetarea preventivă este un capitol alcătuit defectuos, deoarece în principiul enunţat se afirmă univoc că cercetarea preventivă se face cu scopul de a da avizul de descărcare de sarcină arheologică, ceea ce trece în plan secund scopul principal al cercetării preventive – salvarea siturilor arheologice;
- Necesitatea clarificării termenului de „conservare primară", utilizat în cadrul aceluiaşi act normativ, printr-o descriere mai amplă a acţiunilor de specialitate pe care le implică. Sintagma, definind obligaţia fiecărui conducător de săpătură arheologică de a-şi proteja rezutatele săpăturii, a

[235] Vezi situaţia acestor monumente descrisă în cap. I.
[236] Vezi cap. Monumente arheologice.
[237] Vezi descrierea siturilor în capitolele anterioare, Monumente, Arhitectură, cap I.
[238] Vezi cap. Monumente arheologice.
[239] Pentru a acţiona pentru salvarea şi protejarea patrimoniului arheologic şi în conformitate cu Convenţia europeană pentru protecţia patrimoniului arheologic (La Valetta, 1992), care prevede „constituirea zonelor de rezervaţie arheologică, chiar dacă vestigiile nu sunt vizibile la suprafaţă sau sunt subacvatice, în scopul conservării mărturiilor materiale de studiu pentru generaţiile viitoare"(art.2 II), şi având în vedere că statutul rezervaţiilor arheologice în România este echivoc, făcînd posibile interpretări neconforme interesului de a conserva patrimoniul arheologic.

generat rezultate negative din cauza faptului că nu sunt delimitate specific care sunt modalităţile de protecţie admise în conservarea primară;

- Includerea suportului cadastral în Lista monumentelor istorice[240];
- Anularea dublei listări a patrimoniului arhitectural;
- Soluţionarea contradicţiei din cadrul Legii 422/ 2001 cu privire la necesitatea proiectului de intervenţie pentru siturile arheologice[241].

Măsuri la nivel instituţional-administrativ

- Este necesară finalizarea prin publicare a acţiunii de inventariere/ repertoriere a tuturor siturilor susceptibile a fi integrate patrimoniului arheologic, pe unităţi administrative (parte scrisă şi cartografică, conţinând obligatoriu şi referinţe la starea de conservare actuală şi potenţialele ameninţări naturale/ antropice). Dobândind statut de informaţie publică, neconsultarea informaţiilor respective de către investitorii care operează în situri cu monumente arheologice nu ar mai putea fi justificată;
- Finalizarea operaţiunii de semnalizare şi marcare în teren a calităţii de monument istoric, conform normativelor în vigoare, în cazul tuturor siturilor arheologice inventariate[242];
- Este recomandabil ca autorităţile să-şi exercite eficient dreptul de preemţiune, prevăzut de Legea 422/ 2001[243], şi să cumpere în vederea protejării patrimoniului terenurile oferite spre vânzare care conţin vestigii arheologice sau sunt susceptibile de a le conţine. Este necesară crearea unui fond în acest scop, gestionat de Ministerul Culturii, Cultelor şi Patrimoniului Naţional în colaborare cu alte autorităţi sau instituţii publice (de exemplu, Loteria Română), după modelul altor tări europene[244];
- Asigurarea monitorizării eficiente a siturilor arheologice în vederea descurajării sustragerii de obiecte arheologice prin săpături clandestine şi a variatelor forme de distrugere a vestigiilor. Orice intervenţie cu efect distructiv în situl arheologic trebuie considerată atac la adresa patrimoniului naţional şi pedepsită conform legii. Asigurarea unui control eficient asupra utilizărilor ilegale de detectoare pentru metale, aplicarea riguroasă a legii (utilizarea acestor aparate este permisă de legislaţie doar cu acordul scris al Comisiei Naţionale de Arheologie);
- Înfiinţarea unui *Institut Naţional de Arheologie Preventivă.* Dezvoltarea tot mai dinamică a lucrărilor de amenajare a teritoriului (drumuri, autostrăzi, terasamente, căi ferate, construcţii private sau publice) poate aduce prejudicii vestigiilor arheologice care se află la nivelul subsolului. În consecinţă, amploarea cercetărilor preventive/ săpăturilor de salvare destinate să realizeze un diagnostic al terenului este în continuă creştere, impunând o organizare instituţională distinctă. Activitatea desfăşurată de acest organism trebuie fundamentată pe principiul că amenajarea teritoriului nu se face în detrimentul vestigiilor trecutului, ci, dimpotrivă, trebuie să permită studiul lor aprofundat. *Institutul Naţional de Arheologie Preventivă,* reprezintă un model european[245], rolul lui fiind „să asigure depistarea şi studiul patrimoniului arheologic expus lucrărilor de amenajare a teritoriului, să valorifice şi să transmită informaţiile astfel obţinute în mediile ştiinţifice şi universitare, să contribuie la difuzarea şi valorizarea arheologiei pentru publicul larg”;
- Înfiinţarea unui *departament de arhitectură şi arheologie* în cadrul actualului Institut Naţional al Monumentelor Istorice sau al viitorului *Institut Naţional al Patrimoniului Cultural,* care să coordoneze şi să controleze activitatea de conservare şi punere în valoare a patrimoniului arheologic construit şi a amenajărilor teritoriului care conţin sau au tangenţă cu situri arheologice. Activitatea departamentului trebuie să se refere cu precădere la recunoaşterea elementelor arheologice care compun situl; evaluarea arheologică a sitului, evaluarea riscurilor susceptibile de a altera situl atât în identitatea, cât şi în materialitatea sa, direcţii de acţiune, iniţiative şi recomandări pentru a remedia deficienţele şi riscurile, oricare ar fi soluţiile de protejare a patrimoniului[246]. Departamentul trebuie să monitorizeze respectarea obligaţiilor impuse prin convenţiile internaţionale la care România este semnatară.

---

[240] Vezi secţiunea dedicată arheologiei din Capitolul I.
[241] Vezi secţiunea dedicată arheologiei din Capitolul I.
[242] Cf. prezentării de la secţiunea consacrată Arheologiei din capitolul I.
[243] Vezi Anexa Raportului.
[244] A se vedea cazul Marii Britanii, unde numeroase acţiuni de protejare – conservare a patrimoniului sunt finanţate dintr-un fond special creat în cadrul Loteriei (Lottery Fund).
[245] În Franţa, de exemplu, înfiinţarea unui astfel de institut (INRAP) s-a produs în anul 2002, conform prevederilor unei legi speciale – „legea arheologei preventive” (17 ian. 2001), reflectând voinţa statului francez de a susţine „exersarea acestei misiuni de serviciu public de interes general”. În România se stipulează prin lege necesitatea şi obligaţia de a se întreprinde săpături de salvare. Condiţiile pe care le impune nu sunt suficient de clare, lăsând loc echivocului.
[246] DPEA des Ecoles Nationales Supérieures d’Architecture de Strasbourg et Paris-Belleville, Architecture et Patrimoine Archéologique.

- Reformarea *Comisiei Naţionale de Arheologie* (CNA) în sensul subordonării acesteia faţă de Ministerul Culturii, Cultelor şi Patrimoniului Naţional şi faţă de Academia Română ca autoritate ştiinţifică; CNA trebuie să fie total independentă în misiunea de a stabili şi monitoriza strategia şi politicile de cercetare, precum şi în acordarea avizelor de descărcare arheologică; este necesară schimbarea legislaţiei care reglementează funcţionarea şi organizarea CNA[247] prin adoptarea unei legi separate care să prevadă desemnarea membrilor CNA conform funcţiilor din sistemul academic şi criteriului excelenţei în domeniile de specialitate. De exemplu, CNA poate fi compus din preşedintele secţiei de specialitate a Academiei Române, directorii institutelor de specialitate ale Academiei Române, şefii catedrelor de specialitate (istorie veche, istorie a arhitecturii, istorie a artelor, restaurare monumente, amenajarea teritoriului) din cadrul universităţilor de stat, directorii muzeelor naţionale de arheologie, directorul Arhivelor Statului şi cercetători cu publicaţii consacrate în literatura ştiinţifică de specialitate. În acest fel s-ar rezolva şi problema lipsei de autoritate ştiintifică, imputabilă multora dintre actualii membri ai CNA;
- Acordarea certificatului de descărcare arheologică pentru situri cu importanţă naţională trebuie să fie de competenţa exclusivă a CNA, ale cărei decizii este necesar să fie asumate de instituţiile faţă de care este subordonată. Pentru acordarea certificatului, CNA trebuie să stabilească, în mod obligatoriu, o comisie pentru descărcare arheologică, menită să analizeze şi să verifice pe teren conţinutul dosarului de descărcare de sarcină şi să răspundă, sub semnătură, de acordarea (sau neacordarea) acestui certificat. Pentru aceasta şi având în vedere că siturile arheologice conţin în mod frecvent vestigii arhitecturale, este necesar ca printre membrii CNA să fie aleşi cel puţin doi arhitecţi specializaţi în domeniul monumentelor arheologice. Pentru ca activitatea acestei comisii să poată fi realizată în condiţii de rigoare ştiinţifică, durata de verificare a unui dosar trebuie să fie de minimum o lună;
- Având în vedere că acţiunea de conservare/ restaurare este aplicată inclusiv monumentelor de arhitectură arheologică, este necesar ca în cadrul Comisiei Naţionale a Monumentelor Istorice să fie reînfiinţată o subcomisie de arheologie din care să facă parte arhitecţi specializaţi în domeniul cercetării, conservării şi punerii în valoare a monumentelor de tip arheologic, precum şi arheologi cu competenţe în arhitectura antică şi medievală. Activitatea acestei subcomisii nu se suprapune activităţii CNA, fiind destinată exclusiv avizării şi monitorizării proiectelor de conservare şi punere în valoare a monumentelor şi siturilor arheologice.
- Finanţarea cercetării patrimoniului arheologic trebuie să vină din mai multe surse, în nici un caz exclusiv de la MCCPN: fondurile pot proveni din finanţarea programelor de cercetare ale institutelor şi universităţilor, de la administraţiile locale, de la investitori, precum şi de la alte organisme încurajate de o nouă şi mai eficientă *Lege a mecenatului*. Fondurile provenite de la MCCPN să fie atribuite spre repartizare Comisiei Naţionale de Arheologie, în funcţie de priorităţile stabilite de aceasta prin strategii şi politici de cercetare şi ca urmare a analizei proiectelor *înainte* ca instituţiile autorizate să desfăşoare cercetări arheologice;
- Publicarea de urgenţă a unui extras din Lista Monumentelor Istorice (2004), însoţit de o anexă cartografică, pentru monumentele/ rezervaţiile arheologice şi distribuirea sa către administraţiile locale care deţin serviciile competente emiterii avizelor pentru proiecte de investiţii susceptibile să modifice starea actuală de conservare;
- Asigurarea unei infrastructuri adecvate de acces şi vizitare a monumentelor care fac parte din patrimoniul arheologic imobil, care să permită publicului cunoaşterea şi asumarea lor ca parte a conştiinţei identitare[248].

Măsuri la nivel metodologic

- Introducerea obligaţiei pentru firmele de execuţie ca pe orice şantier arheologic unde urmează să se pună în practică un proiect de conservare/restaurare aplicat unor structuri arhitecturale, să realizeze lucrări preliminare pentru a asigura calitatea intervenţiei asupra monumentului original. Pentru aceasta trebuie sa fie înfiinţat un „laborator" ad-hoc de încercare, unde lucrătorii angajaţi pentru executarea lucrărilor de restaurare să înveţe/testeze metodele de lucru caracteristice monumentului pentru a putea reproduce corect particularităţile de punere în operă a materialului litic sau de altă natură (după caz), să reproducă urmele lăsate de unelte etc. Această activitate trebuie monitorizată permanent de arhitectul proiectant şi de cercetătorul sitului respectiv (arheologul şi

[247] Reglementată la ora actuală prin OG 43/ 2000, cap. III, art. 14, 15, 16.
[248] Cf. Convenţiei europene pentru protecţia patrimoniului arheologic, La Valletta, 1992, art. 9. II.

arhitectul specializat în arhitectură antică), care au dreptul şi obligaţia de a orienta direcţia şi nivelul necesar testărilor;

- Obligativitatea – fără nici o derogare – a realizării unui proiect de către un arhitect (în colaborare cu alţi specialişti, după caz) specializat în intervenţiile de conservare, protecţie şi punere în valoare a monumentelor arheologice (structuri arhitecturale sau alte tipuri). Este necesar ca arheologul-cercetător al sitului/ monumentului să fie numit, din oficiu, consilier pentru problemele ştiinţifice ale monumentelor dezvelite şi să fie răspunzător pentru îndeplinirea criteriilor ştiinţifice de analiză arhitecturală, fiind obligat să colaboreze în acest scop cu arhitecţi specializaţi în domeniu.
- În vederea suplinirii parţiale a deficienţelor de informare şi educaţie până la schimbarea mentalităţii deficitare în privinţa conştientizării valorii monumentelor arheologice, este util să se găsească o formă de nominalizare oficială a patrimoniul arheologic printre potenţialele resurse locale de dezvoltare durabilă, în cazul zonelor cu patrimoniu cercetat şi conservat *in situ*. Una din căile posibile este stimularea interesului administraţiilor locale faţă de monumentele arheologice ca parte a peisajului cultural local, prin susţinerea iniţiativelor de realizare a unor rezervaţii peisagistice/ parcuri arheologice[249].
- Este necesară promovarea managementului cultural în general cu o componentă distinctă privind managementul monumentelor şi siturilor arheologice, ca instrument necesar şi obligatoriu în gestionarea corectă a valorilor patrimoniale în scopul dezvoltării unui turism cultural de natură să genereze beneficii pentru protejarea entităţilor patrimoniale, dar şi pentru creşterea calităţii vieţii printr-o dezvoltare durabilă;
- Având în vedere că gestiunea peisajului [250] devine mult mai complexă, sunt neapărat necesare următoarele măsuri specifice:

a. Crearea unui program naţional, în parteneriat cu Academia Română, de recunoaştere în teren a patrimoniului arheologic cu ajutorul fotografiei aeriene, având în vedere eficienţa ştiinţifică şi economică superioară a acestui sistem de înregistrare;

b. Iniţierea urgentă a unui program pentru crearea rezervaţiilor arheologice/ peisaje culturale de valoare excepţională în cazurile siturilor cu relevanţă istorico-culturală remarcabilă. Dintre acestea:

- complexul de fortificaţii de mare amploare al Valurilor lui Traian[251] din Dobrogea, ale cărui valuri, cetăţi şi castella, precum şi aşezările deschise, necropolele şi tumulii din zonă, împreună cu drumurile antice şi medievale, formează un peisaj cultural de valoare excepţională, integrabil în Lista patrimoniului mondial[252];
- instituirea unei rezervaţii arheologice la Apulum - zona Partoş (şi achiziţionarea de către stat a terenurilor cu ruine);

c. Propuneri de situri pentru Lista patrimoniului mondial. Este necesară iniţierea urgentă a unui program de selectare a siturilor exemplare, susceptibile de a face parte din patrimoniul mondial[253] (de exemplu, Roşia Montană, Ulpia Traiana Sarmisegetusa, Valul lui Traian), de întocmire a documentaţiei necesare acestui demers şi de urmare a procedurii cerute de *Convenţia Patrimoniului Mondial*;

d. Având în vedere că parcul naţional este un instrument de protejare la nivel superior a patrimoniului cultural şi natural în general şi arheologic în special[254], este necesară iniţierea unui

---

[249] Un exemplu relevant: celebrul parc arheologic european de la Bliesbruck Reinheim a fost realizat ca urmare a acţiunii insistente a unui primar local.

[250] Gestiunea peisajului cuprinde acţiunile care vizează, în perspectiva dezvoltării durabile, să întreţină peisajul cu scopul de a îndruma şi armoniza transformările induse de evoluţia socială, economică şi a mediului înconjurător. (cf. Convenţiei europene a peisajului, Florenţa, 2000, cap.1, art.1e.).

[251] Fotografiile din satelit au pus în evidenţă stadiul mai mult decât dramatic al acestor sisteme de fortificaţii după construirea Canalului Dunăre-Marea Neagră, în urma lucrărilor de terasare pentru plantarea viilor sau ca efect al dezvoltării aşezărilor moderne.

[252] Dacă aceste complexe arheologice s-ar fi aflat în Anglia sau Germania, ar fi fost obiectul unor atent organizate, aşa cum sunt cele de pe valurile lui Hadrian şi Antoninus Pius sau de pe limesul Germaniei Superior. adevă rate pelerinaje

[253] Singurele situri arheologice din România care fac parte din Lista patrimoniului mondial sunt cetăţile dacice din Munţii Orăştiei. În pofida acestui lucru, starea lor de conservare şi punere în valoare este atât de defectuoasă încât, în urma unei monitorizări obiective, ele ar putea fi eliminate oricând din această listă.

[254] Convenţia patrimoniului mondial a stabilit o Lista patrimoniului mondial în scopul recunoaşterii că anumite locuri, naturale sau culturale sunt suficient de importante pentru ca întrega comunitate internaţională să -şi asume responsabilitatea lor. Prin aderarea la Convenţie, un stat se angajează să protejeze siturile patrimoniului mondial care se află pe teritoriul său şi să evite luarea deciziilor care ar putea aduce atingere siturilor patrimoniului mondial care se află pe teritoriul altor state.

program de înființare a unor parcuri naționale[255] prin integrarea sau extinderea celor existente (inclusiv a parcurilor naturale[256]), aplicând accepțiunea extinsă, ecologică, a patrimoniului cultural şi natural. Acest program trebuie să se bazeze pe principiul integrării reciproce a rezervațiilor naturale cu monumentele şi siturile istorice, şi pe principiul conservării spiritului locului. Recomandăm în acest sens:

- peisajul cultural Dobrogea-litoral (cu bogatul său arsenal de monumente antice şi medievale cum sunt Histria, Tropaeum Traiani, Argamum, Halmyris/Murighiol, Nufăru, Ilganii de jos Enisala, Babadag sau Salsovia/ Mahmudia şi alte situri arheologice complexe, vestigii ale multiculturalității;
- peisajul cultural Hațeg (cu siturile arheologice împreună cu vestitele biserici medievale de la Densuş, Sântămărie-Orlea, Strei, Strei-Sângeorgiu, Suseni/Râu de Mori, inclusiv cu Cetatea Colț etc.);
- peisajul cultural al Munților Apuseni, în care poate fi integrat Parcului Național Apuseni, prin extinderea limitelor actuale ale acestuia[257] (prin includerea Văii Arieşului – pînă la Buru – a Munților Metaliferi (cu situri de excepțională valoare naturală şi memorială – muntele Găina, situri istorice şi biserici medievale, mărturii ale mineritul antic, precum Alburnus Maior/ Roşia Montană, Bucium, Ampelum/ Zlatna, Brad, Almaşu Mare, Certej – Săcărâmb, biserica medievală cu excepționala pictură de la Ribița, Criscior, Lupşa etc.) şi a Munților Trascăului (cu monumente naturale şi istorice valoroase precum Cheile Turzii, Cheile Rîmeților, Cheile Aiudului, Cheile Întregalde, Mănăstirea Râmeț, satul Rimetea, Cetatea Colțeşti, bisericile de la Galda de Jos şi Ampoița, din Geoagiu de Sus etc.).

Măsuri la nivelul instituțiilor cu caracter formativ şi educațional

Înființarea unor forme de specializare superioară de arheologie (masterat) care să fie distincte de formele analoage de specializare în istorie. Acest tip de demânt trebuie realizat în spiritul *modernizării şcolii româneşti de arheologie,* prin coroborarea într-o curriculă coerentă a cunoştințelor din domenii, altele decât istoria (geografie, biologie, geodezie, arhitectură, peisagistică, IT, media etc.). Pregătirea specialiştilor în arheologie trebuie să aibe în vedere formarea capacității de a răspunde multiplelor provocări pe care ritmul dezvoltării societății le impune.

Având în vedere că cercetarea arheologică înregistrează o mare diversificare, iar tehnicile de înregistrare şi analiză a structurior construite impun competențe specifice, precum şi faptul că universitățile de arhitectură nu pregătesc studenții pentru evaluarea, conservarea şi punerea în valoare a patrimoniului arheologic în general şi celui arhitectural arheologic în special, sunt necesare următoarele măsuri:

- *Înființarea în ciclul universitar a unui departament de „Arhitectură şi patrimoniu arheologic"* (după modelul francez) cu scopul de „oferi studenților din filiera universitară şi postuniversitară de arhitectură un cadru de formare, de reflexie teoretică şi aprofundare, referitor la problemele impuse de studierea, conservarea şi punerea în valoare a patrimoniului arheologic construit (monumentele antice sau medievale aflate în stare de ruină) şi a siturilor arheologice în general. Scopul acestui tip de instruire este transmiterea patrimoniului arheologic, considerat sub aspectele practice şi teoretice, având în vedere dimensiunea patrimonială/ socială a problemelor"[258].
- *Organizarea unor stagii de practică pentru studenții la arhitectură-restaurare, respectiv pentru cei de la arheologie, care să stimuleze dobândirea şi fixarea unor deprinderi cu caracter interdisciplinar, necesare în practicile de restaurare şi întreținere în siturile istorice şi arheologice.* Astfel, studenții de la arheologie şi studenții de la arhitectură vor efectua cel puțin două stagii pe un şantier arheologic. Recunoaşterea (evaluarea) practicii să depindă de calitatea raportului realizat la sfârşitul stagiului (descrierea ştiințifică a ruinelor – text şi releveu specializat – şi inițiative/ principii, schițe de conservare/ protejare). Simetric, studenții de la arheologie vor participa la practica de relevee organizată de Universitatea de arhitectură/

[255] Un Parc național este un monument al naturii, recunoscut pe plan național şi internațional ca un teritoriu de excepție, atât prin peisajele cât şi prin flora şi fauna pe care le conține, dar şi prin voința puterii de a acorda protejarea naturii cu dezvoltarea activităților umane, în respectul obiceiurilor şi tradițiilor.

[256] De exemplu, parcul natural (sau geoparcul) dinozaurilor din Țara Hațegului, Rezervația Biosferei Delta Dunării, parcul Național Apuseni

[257] La ora actuală, parcul cuprinde doar o parte restrânsă din Munții Bihorului şi exclusiv cursul superior al Arieşului.

[258] Cf. DPEA des Ecoles Nationales Supérieures d'Architecture de Strasbourg et Paris-Belleville, Architecture et Patrimoine Archéologique.

institutul de restaurare, şi să prezinte un raport pentru evaluare (descriere ştiinţifică a elementelor arhitecturale, releveu arhitectură).

- *Înfiinţarea unor cursuri de tip postuniversitar/ mastere* pentru arheologii care doresc să se specializeze în arheologie greacă, romană sau bizantină şi care au absolvit, până la ora actuală, Facultatea de istorie. Aceste cursuri vor oferi instruirea elementară privind construcţia edificiilor şi, în special, a structurilor de arhitectură antice. Atestatul primit în urma acestei forme de învăţământ ar trebui să devină un criteriu pentru acordarea dreptului de săpătură în cetăţi (sau alte tipuri de aşezări construite, antice.

În cazul învăţământului politehnic (construcţii) sunt recomandabile următoarele:

- introducerea cursurilor universitare speciale privind istoria procedeelor de construcţie începând cu epoca antică (în special greco-romană) şi de istorie a arhitecturii;
- înfiinţarea unui tip de specializare (masterate), cu teme specifice restaurării, conservării, protecţiei monumentelor istorice, în general, şi a celor arheologice în particular**.**

Formarea de formatori. Având în vedere calitatea slabă a învăţământului actual din România şi rutina instalată în domeniu, reforma curriculară nu poate avea loc în absenţa cadrelor didactice pregătite să acorde importanţă reformei învăţământului în domeniul protejării patrimoniului cultural. Este de la sine înţeles că acele cadre didactice care urmează să instruiască în domeniul patrimonial trebuie selectate pe baza calităţii şi a relevanţei lucrărilor de specialitate (cercetare şi/ sau restaurare). Recomandăm ca soluţie corectă contractarea unor profesori specializaţi din ţări performante în domeniu[259].

Având în vedere că în România nu există meşteri specializaţi în operaţiile elementare, specifice conservării şi restaurării monumentelor antice, pentru formarea acestora este necesară **organizarea în cadrul şcolilor de arte şi meserii a unor secţii speciale de instruire în meseriile şi practicile tradiţionale**.

Încurajarea **arheologiei experimentale** în siturile arheologice care conţin vestigii arhitecturale relevante, în scopul cercetării şi punerii în practică a metodelor de construcţie antică. Este cunoscut faptul că rezultatele acestui gen de activitate aduce beneficii materiale în cazul conservării şi restaurării monumentelor antice (v. restaurările franceze din Siria).

Încurajarea înfiinţării unor **tabere de arheologie experimentală pentru studenţii de la istorie, arhitectură, arte plastice, construcţii**, interesaţi de protejarea şi conservarea patrimoniului construit[260].

3.6. Măsuri privitoare la componentele artistice

Măsurile propuse a reda activităţii de conservare-restaurare a componentelor artistice, idisolubil legate de patrimoniul construit, statutul şi calitatea cuvenită trebuie privite, asemenea ansamblului căruia le aparţin, pe mai multe niveluri: nivelul legislativ, nivelul instituţional, nivelul formativ, nivelul metodologic.

Măsuri la nivel legislativ (modificarea Legii 422/ 2001)*:*

- introducerea unor normative speciale dedicate condiţionării criteriului autenticităţii monumentelor istorice de păstrarea nealterată şi conservarea *in situ* a componentelor artistice ale monumentelor istorice;
- redefinirea componentelor artistice în complexitatea lor împreună cu „patrimoniul minor" constituit din elemente cu caracter funcţional, care caracterizează în acelaşi timp stilistic un monument de arhitectură;
- introducerea într-un viitor *Cod al Restaurării* a unei secţiuni dedicate comportamentului şi modului de intervenţie asupra componentelor artistice.
- *Măsuri la nivel instituţional:*
- revizuirea componenţei şi modului de funcţionare a Comisiei de componente artistice care va trebui să cuprindă persoane neimplicate în lucrări private de conservare-restaurare; rolul specialiştilor

[259] În România – semnatară, printre altele, şi a Convenţiei asupra protecţiei patrimoniului arheologic (Valetta, 1992) – există la ora actuală un singur cercetator specializat în acest domeniu, la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" şi un arhitect pensionat la Institutul Naţional al Monumentelor Istorice. Tentativa de a oferi unor studenţi de la arhitectură prilejul de a se instrui sistematic în acest domeniu continuă să fie şi la această oră o iniţiativă personală a acestui cercetător, neavând suport instituţional.

[260] Formula „scolii de vară" adoptată de organizatorii taberelor de arheologie experimentală de la Covasna/ Cetatea Zânelor, unde s-au experimentat metode de edificare a unor ziduri de lemn şi pământ bătut (tip palisade) proprii fortificaţiei dacice în curs de cercetare şi, în paralel, s-au ţinut lecţii cu teme legate de protejarea patrimoniului, a dovedit că stimulează interesul studenţilor, le-a îmbogăţit cunoştinţele, fiind favorabilă şi pentru cercetarea ştiinţifică.

activi în domeniul conservării-restaurării va putea fi acela de membri consultanți, desemnați de comisie pentru analiza din punct de vedere metodologic a altor proiecte decât cele în care sunt implicați, sau pentru a participa la controlul realizării unor lucrări de conservare-restaurare;

- crearea, în cadrul direcțiilor deconcentrate ale MCCPN, a unor echipe de specialişti care să asigure serviciul de monitorizare a stării de conservare şi a intervențiilor asupra componentelor artistice;
- introducere în cadrul standardului ocupațional al funcției de conservator al monumentelor istorice a competențelor legate de monitorizarea evoluției stării de conservare a componentelor artistice;
- asigurarea unei finanțări coerente şi acoperitoare pentru componetele artistice ale monumentelor istorice.

Măsuri la nivel instituțional privind formarea specialiştilor

- Realizarea printr-un parteneriat instituțional a unor centre de formare a formatorilor în domeniul conservării-restaurării patrimoniului construit şi a componentelor artistice ale acestuia. Propunerea porneşte de la constatarea absenței unor cadre didactice competente, capabile să acopere anumite domenii ale conservării-restaurării patrimoniului. Un exemplu în acest sens este insuficiența cadrelor didactice în domeniul conservării-restaurării pietrei;
- Realizarea unei duble subordonări a instituțiilor de învățământ dedicate conservării-restaurării patrimoniului față de Ministerul Educației şi Cercetării şi de Ministerul Culturii, Cultelor şi Patrimoniului Național. Măsura se justifică prin necesitatea unei coordonări a politicii din domeniul patrimoniului construit cu cea din domeniul formării specialiştilor în conservare-restaurare de patrimoniu;
- Crearea unor instituții de învățământ tehnic, de nivel mediu, în domeniul conservării-restaurării patrimoniului construit şi a componentelor artistice ale acestuia. Propunerea are în vedere cultivarea unor meserii tradiționale dedicate patrimoniului construit, multe dintre ele pe cale de dispariție;
- Înființarea Institutului Național de Restaurare, instituție de stat cu atribuții de învățământ şi cercetare, care să cuprindă toate domeniile restaurării patrimoniului construit, inclusiv al patrimoniului arheologic;
- Organizarea, cu sprijinul Ministerului Culturii, Cultelor şi Patrimoniului Național, al Bisericii Ortodoxe Române şi al autorităților locale, a unor şantiere-şcoală cu participare internațională, care să constituie pentru structurile de învățământ mediu şi universitar locul de desfăşurare a practicii de specialitate;
- Reacreditarea şcolilor dedicate conservării-restaurării patrimoniului. Reacreditarea ar trebui să se producă numai după revizuirea de către o echipă multidisciplinară, alcătuită din cadre didactice cu experiență în domeniu şi specialişti de prestigiu, a criteriilor şi a structurii sistemului de acreditare. O consultare a unor specialişti şi profesori din țări care pot oferi un model bună practică în această privință ar fi de asemenea utilă;
- Reatestarea specialiştilor şi a firmelor de execuție şi de proiectare. Operațiunea ar trebui să se producă în urma revizuirii criteriilor, a sistemului de atestare profesională şi după trecerea atestării în responsabilitatea unor instituții de învățământ superior cu experiență îndelungată sau a unui Institut Național de Restaurare, în eventualitatea creării sale.

Măsuri la nivel formativ:

- refacerea bazată pe criterii unitare, la nivelul întregii țări, a programei de învaţamânt de specialitate dedicat componentelor artistice ale monumentelor istorice, ținând seama de exigențele actuale, la nivel european, în domeniul conservării-restaurării componentelor artistice;
- asigurarea unui sistem adecvat de formare a formatorilor în diferitele domenii ale componentelor artistice, multe dintre ele, cum ar fi piatra sau lemnul, având o lipsă acută de cadre didactice;
- lansarea cu sprijinul Ministerului Culturii, Cultelor şi Patrimoniului Național a unui program de burse de specializare în străinătate;
- realizarea cu sprijinul Ministerului Culturii şi al Patriarhiei Române a unor şantiere-şcoală cu caracter internațional;

Măsuri la nivel metodologic:

- construirea unei politici a urgențelor în conservarea-restaurarea componentelor artistice, bazată pe principiul minimei intervenții, menită a scoate din pericol componentele artistice ale monumentelor istorice; este modalitatea prin care se pot avea sub control categorii uitate sau în mod nepermis neglijate, cum ar fi picturile bisericilor cneziale din Țara Hațegului, picturile murale din bisericile țărăneşti ale veacurilor XVIII-XIX sau picturile vitregitelor biserici de lemn;

- aplicarea consecventă a principiului interdisciplinarității în abordarea lucrărilor de conservare-restaurare a componentelor artistice ale monumentelor istorice; acest principiu va trebui aplicat încă din faza de proiectare şi să beneficieze, de-a lungul execuției lucrărilor de conservare-restaurare, de o finanțare corespunzătoare;
- realizarea unui plan de dezvoltare a laboratoarelor de investigații dedicate monumentelor istorice în cooperare cu ministere precum Ministerului Educației şi Cercetării, Ministerul Mediului şi Ministerul Turismului;
- obligativitatea monitorizării monumentelor istorice atât pe parcursul intervențiilor de conservare-restaurare, cât şi după încheierea lucrărilor de restaurare. Este necesar ca acest control să se efectueze minimum de două ori pe an (o dată la şase luni), iar după constatarea situației concrete a şantierelor de conservare-restaurare este necesară întocmirea unui raport şi întocmirea raportului public de către compartimentul de control al performanței;
- crearea obligativității conservării preventive pentru monumentele istorice şi implicit pentru componentele artistice ale acestora;
- susținerea, în baza unui parteneriat între Ministerul Culturii, Cultelor şi Patrimoniului Național şi celelalte ministere a căror activitate are incidență cu problematica patrimoniului național, a punerii în valoare şi a diseminării rezultatelor lucrărilor de cercetare, conservare-restaurare a componentelor artistice a monumentelor istorice (îndeosebi a picturilor murale, domeniu în care România ocupă un loc important); stimularea realizării unor lucrări cu caracter monografic consacrate unor ansambluri de pictură murală necunoscute publicului larg, lucrări capabile să creeze imaginea vastității şi a diversității patrimoniului românesc.

3.7. Măsuri privitoare la mediul istoric şi schimbările climatice[261]

În condițiile schimbărilor climatice actuale şi având în vedere angajamentele asumate de România în cadrul politicilor europene[262], este necesar ca organele statului abilitate în protejarea patrimoniului cultural construit, societatea civilă[263] şi utilizatorii monumentelor istorice să acționeze pentru reducerea emisiilor poluante şi cu efect de seră şi pentru adaptarea construcțiilor şi peisajelor culturale la impactul schimbărilor climatice. În vederea acestui scop sunt necesare:

- Măsuri pentru inițierea unui program național de evaluare a comportamentului energetic al clădirilor istorice în vederea adoptării unor inițiative menite sa conducă la diminuarea emisiilor de gaze cu efect de seră;
- Măsuri de adaptare a clădirilor istorice pentru creşterea eficienței, fără a le compromite caracterul arhitectural şi istoric.

3.8. Măsuri privitoare la patrimoniul natural

Măsuri la nivel legislativ

- Modificarea de urgență a articolelor din legislație care pot favoriza consecințe cu un semnificativ impact negativ asupra patrimoniului natural, respectiv:
- Revenirea la forma inițială a punctului 3 din alineatul 3, precum şi a articolului 96 din OUG 195/ 2005 privind protecția mediului;
- Revenirea la forma inițială a alineatului 10, articolul 28 din OUG 57/ 2007;
- Suspendarea OUG 164/ 2008, pentru modificarea şi completarea OUG nr. 195/ 2005 privind protecția mediului;
- Suspendarea OUG 154/ 2008 pentru modificarea OUG nr. 57/ 2007 privind regimul ariilor naturale protejate şi a Legii vânatorii şi a protecției fondului cinegetic nr. 407/ 2006.

Măsuri la nivel instituțional

- Constituirea ANAP într-o formulă funcțională;
- Deblocarea fondurilor prevăzute pentru despăgubirea proprietarilor de terenuri şi păduri în parcuri naționale şi naturale, precum şi pentru achiziționarea acestor terenuri;
- Înființarea unui Consiliu Național al Patrimoniului Natural, alcătuit din reprezentanții tuturor instituțiilor implicate, Academia Română, ONG-uri, Coaliția *Natura 2000*, experți independenți, inclusiv ai Uniunii Europene. Consiliul Patrimoniul ar trebui să devină un for de dezbatere, mediere şi decizie strategică în privința patrimoniului natural.

[261] Măsuri inspirate din Heritage Counts 2008, Climate Change, English Heritage 2008.
[262] Cf. Strategiei Naționale pentru Dezvoltare Durabilă a României. Orizonturi 2013-2020-2030, p.50.
[263] De exemplu, Biserica Anglicană (The Church of England) a inițiat recent o campanie națională prin care îşi proune o reducere cu 40% a emisiilor de carbon până în anul 2050 (cf. Shrinking the Footprint. The Church of England's National Environmental Campaign, www.shrinkingthefootprint.cofe.anglican.org).

GLOSAR

Amenajarea peisajelor - cuprinde acţiunile care prezintă un caracter prospectiv afirmat în mod particular vizând punerea în valoare, restaurarea sau crearea peisajului. (Convenţia europeană a peisajului, Florenţa, 2000/ CEPF 2000, art.1, f);

Arheologia preventivă (AP) - este un domeniu relativ nou de activitate arheologică. Numită iniţial „de salvare", AP defineşte activitatea arheologică care prevede intervenţia arheologilor înainte ca lucrările de amenajare a teritoriului să fie iniţiate, cu scopul de a realiza un diagnostic arheologic al terenului şi pentru a stabili dacă sunt sau nu necesare săpături arheologice. AP este menită să împiedice ca lucrările de amenajare a teritoriului (de orice fel, rural sau urban) să fie făcute în detrimentul vestigiilor trecutului. A.P permite „salvarea prin studiu" a arhivelor solului prin efectuarea săpăturilor arheologice prealabile intervenţiilor asupra teritoriului. Aşadar, arheologia preventivă presupune cercetări de teren, respectiv săpături, pentru salvarea prin înregistrare a patrimoniului arheologic şi pentru recomandarea conservărilor *in situ* a vestigiilor;

Arii Naturale Protejate (ANP) - reprezintă cele mai valoroase componente ale patrimoniului natural, care sunt constituite ca atare prin lege şi beneficiază de forme specifice de gestionare şi administrare. În prezent, ele ocupă 7% din suprafaţa teritoriului, cele mai importante fiind cele 27 de parcuri naţionale şi naturale şi Rezervaţia Biosferei Delta Dunării;

Conservare - semnifică suma acţiunilor de ocrotire a *locului* pentru a-i păstra semnificaţia culturală. Conservarea unui loc trebuie să identifice şi să ia în considerare toate aspectele privind semnificaţia culturală şi naturală;

Dezvoltarea durabilă - în accepţiunea sa mai largă, termenul nu se limitează la protecţia mediului, ci este o metodă nouă de a gândi o *dezvoltare integrată* care ţine cont atât de viaţa economică, cât şi de necesităţile sociale şi de exigenţele mediului înconjurător. Prin urmare, dezvoltarea trebuie astfel concepută încât, fiind *suportabilă* de societatea actuală, să nu aducă atingere resurselor nerecuperabile. Acesta este sensul denumirii engleze de „sustainable development" tradusă uneori în limba română sub formula „dezvoltare sustenabilă";

Gestiunea peisajului - cuprinde acţiunile care vizează, în perspectiva dezvoltării durabile, să întreţină peisajul cu scopul de a ghida şi armoniza transformările induse de evoluţia socială, economică şi de mediu (CEPF 2000, cap.1, art.1, e)

ICOMOS - Consiliul Internaţional pentru Monumente şi Situri (ICOMOS) a fost înfiinţat în 1965, la Varşovia (Polonia), la un an după semnarea *Cartei internaţionale privind conservarea şi restaurarea monumentelor şi siturilor*, cunoscută sub denumirea de „Carta de la Veneţia". ICOMOS este o asociaţie care are în prezent aproximativ 9.000 de membri, profesionişti în domeniul patrimoniului cultural din peste 120 de ţări din întreaga lume, care lucrează în vederea conservării şi protejării monumentelor şi siturilor. Este singura organizaţie globală neguvernamentală de acest gen. Ea beneficiază de schimbul interdisciplinar între membrii săi – arhitecţi, arheologi, istorici de artă, ingineri, istorici, proiectanţi, care promovează standarde şi tehnici îmbunătăţite de conservare a patrimoniului pentru toate formele de proprietăţi culturale: clădiri, oraşe istorice, peisaje culturale, situri arheologice etc. ICOMOS este recunoscut în mod oficial ca fiind un organism consultativ pe lângă UNESCO, care contribuie activ la Comitetul pentru Patrimoniul Mondial şi care participă la punerea în aplicare a *Convenţiei UNESCO pentru protejarea patrimoniului mondial.* De asemenea, Consiliul conduce 28 de Comitete ştiinţifice internaţionale cu privire la o gamă largă de subiecte din domeniu.

Loc - sit, zonă, teritoriu, peisaj, construcţie sau altă lucrare sau grup de lucrări. Poate include: competenţe, conţinuturi, spaţii, privelişti (*The Burra Charter*, Australia ICOMOS, 1999, art.1, 1.1)[264];

[264] *The concept of place should be broadly interpreted. The elements described in Article 1.1 may include memorials, trees, gardens, parks, places of historical events, urban areas, towns, industrial places, archaeological sites and spiritual and religious places.*, cf. explicaţiei care însoţeste definiţia *locului*, fără a aparţine Cartei; http://www.icomos.org/australia/burra.html

Mediu istoric - semnifică toate aspectele mediului rezultate din interacţiunea între oameni şi locuri de-a lungul timpului;

Obiectivul de calitate peisageră - desemnează formularea de către autorităţile publice competente, pentru un peisaj dat, a aspiraţiilor populaţiei cu privire la caracteristicile peisagistice care constituie cadrul acesteia de viaţă. (CEPF 2000, art.1, c)

Parc Naţional - conform *accepţiunii actuale lărgite,* este un monument al naturii, recunoscut pe plan naţional şi internaţional ca un teritoriu de excepţie, atât prin peisajele, cât şi prin flora şi fauna pe care le conţine, dar şi prin voinţa puternică de a acorda protejarea naturii cu dezvoltarea activităţilor umane, în respectul obiceiurilor şi tradiţiilor. Reprezintă un instrument de protejare la nivel superior a patrimoniului cultural şi natural. (cf. *Convenţia Patrimoniului Mondial*); *în accepţiune restrânsă,* semnifică o suprafaţă de teren, protejată pentru buna conservare a biodiversităţii, a reliefului şi peisajului, neafectată de activităţile umane, şi unde nu sunt permise decât utilizări şi acţiuni care asigură menţinerea fără modificări a factorilor naturali;

Parc Natural - este o suprafaţă protejată pentru îmbinarea armonioasă dintre factorii naturali şi aşezările rurale, unde este permisă desfăşurarea unor activităţi tradiţionale care nu afectează echilibrul natural şi peisajul;

Patrimoniu natural naţional - cuprinde formele de relief, pădurile, apele şi zone umede, speciile sălbatice de floră şi faună, care au un rol important în reglarea echilibrului ecologic şi asigură dreptul – garantat de constituţie – la un mediu de viaţă sănătos. Ca şi patrimoniul istoric, patrimoniul natural a fost strâns legat de viaţa socio-economică şi culturală, fiind o importantă componentă a identităţii naţionale;

Peisajul cultural - desemnează o parte a teritoriului aşa cum este perceput de populaţie, ale cărui caracteristici sunt rezultatul acţiunii şi interacţiunii factorilor naturali şi umani/ culturali (CEPF 2000 art.1, a); *peisajul cultural* este considerat expresia formală a multitudinii de relaţii existente într-o epocă dată, între individ, o societate şi un teritoriu definit topografic, ale cărui aspecte sunt rezultatul unei activităţi sau acţiuni speciale a factorilor naturali şi umani şi a unei interacţiuni a acestor factori;

Peisaj istoric - noţiune complementară patrimoniului pentru a descrie şi a favoriza o accepţiune ecologică, care cuprinde ansamblul elementelor culturii şi naturii şi nu numai o referinţă la obiect.

Politica peisajului - desemnează formularea de către autorităţile publice competente a principiilor generale, a strategiilor şi liniilor directoare care permit adoptarea unor măsuri specifice care au ca scop protecţia, managementul şi amenajarea peisajului; (CEPF 2000, art.1, b)

Protecţia peisajelor - cuprinde acţiunile de conservare şi menţinere a aspectelor semnificative sau caracteristice ale unui peisaj, justificate prin valoarea sa patrimonială derivată din configuraţia naturală şi/sau din intervenţia umană (CEPF 2000, art.1, d)

Reţeaua de situri Natura 2000 - reţea de situri de importanţă comunitară, include cele mai importante arii protejate pentru salvarea unor plante, animale şi habitate din Europa. După 2004 au fost constituite în România siturile *Natura 2000*, totalizând peste 11% din suprafaţa teritoriului. Exploatarea lor este permisă într-un regim similar sau mai lax decât în cazul *parcurilor naturale.*

Semnificaţia culturală - desemnează valoarea estetică, istorică, ştiinţifică, socială, spirituală pentru generaţiile trecute, prezente şi viitoare. Este încorporată în *locul* însuşi, în structura, contextul, asocierile şi în semnificaţiile locului. *Locurile* pot avea valori diferite pentru grupuri distincte de oameni/ diverse comunităţi;

Spiritul locului - exprimă caracterul viu şi în acelaşi timp permanent al monumentelor, siturilor şi peisajelor culturale şi este constituit din elemente materiale (situri, peisaje, construcţii, obiecte) şi imateriale (memorie, tradiţii orale, documente scrise, ritualuri, festivaluri, meşteşuguri, abilităţi, valori) care servesc împreună în manieră semnificativă la „amprenta" unui loc, fiind generator de spiritualitate. Într-o manieră sau alta, spiritul locului există în toate culturile lumii şi este o construcţie umană destinată să deservească necesităţi sociale;

Turismul durabil - defineşte turismul care favorizează dinamic aprecierea, respectarea şi gestionarea resurselor naturale, culturale şi istorice precum şi a locurilor particulare de către locuitorii unei regiuni, industria turistică, guverne şi vizitatori. Acest gen de turism poate fi viabil pe termen lung, deoarece produce beneficii mediului social, economic şi cultural al regiunii în care el este practicat (definiţie dezvoltată de *Parks Canada* şi *Tourism Industry Association of Canada*).

Zona protejată [265] - este o măsură de protecţie care cuprinde:

zona naturală protejată – zonă cu valori de patrimoniu natural (specii rare de floră sau faună, formaţiuni geologice rare, forme de relief deosebite);

zona construită protejată – zonă cu caracter istoric, estetic sau de natură să justifice conservarea, restaurarea şi punerea în valoare a unei părţi dintr-un edificiu sau edificiul în totalitatea sa. Se referă la patrimoniul arhitectural, urban şi peisager, la situri istorice/ monumente arheologice şi la situri / monumente arheologice;

delimitarea zonei protejate – acţiune care urmăreşte păstrarea în condiţii optime a zonei protejate prin metode specifice: *controlul intervenţiilor* de orice natură (defrişări, distrugeri, reparaţii, modificări, demolări, construcţii noi, săpături care să afecteze subsolul etc.) şi *punerea în valoare* a zonei protejate pentru îmbunătăţirea calităţii mediului şi a vieţii locuitorilor;

[265] Definiţiile sunt preluate după modele franceze. Franţa, Legea 83-8/ 7 ian. 1983, cu privire la descentralizarea competenţelor în domeniul urbanismului; în Franţa *Zonele protejate* au fost introduse în mod special pentru salvarea centrelor urbane istorice şi în general a ansamblurilor urbane de interes patrimonial (*legea Malraux*, din 4 august 1962). Ulterior, pentru întărirea protecţiei, a fost introdusă o nouă categorie, *zona de protecţie a patrimoniului arhitectural, urban şi peisager.*

Anexă – Analiza exercitării atribuțiilor Ministerului Culturii şi Cultelor şi Patrimoniului Național - MCCPN ce decurg din Legea 422/ 2001 privind protejarea monumentelor istorice, republicată[266]

	Atribuții MCCPN conform Legii 422/2001 (extrase)	Semnalarea disfuncționalităților	**Recomandări**
Cadrul strategic	*Art. 7 (2) Ministerul Culturii şi Cultelor este autoritatea administrației publice centrale de specialitate care elaborează strategiile şi normele specifice de protejare a monumentelor istorice, urmăreşte şi asigură aplicarea lor.* *Art. 25 (1) Ministerul Culturii şi Cultelor elaborează şi asigură aplicarea strategiei naționale şi urmăreşte respectarea prevederilor legale şi a normelor şi metodologiilor din domeniul protejării monumentelor istorice.*	Deşi au fost elaborate strategii, acestea nu au fost, în general, fundamentate pe studii de specialitate şi au fost mai degrabă gândite pentru perioade de 4 ani, corespunzătoare duratei unui mandat politic, decât pentru necesitățile de previziune ale domeniului sau cele europene. Ele nu sunt urmate de acțiuni de implementare, iar proiectele de buget şi politica de personal nu le sunt adaptate. Subdimensionarea direcției de specialitate din MCCPN face ca aceasta să facă față cu dificultate încărcării curente (activitatea de avizare, secretariatul CNMI, elaborarea de reglementări etc.) reacționând la probleme şi nu acționând strategic. Elaborarea de strategii este văzută (şi datorită faptului că aparent nu reprezintă o urgență legată de relația cu publicul sau răspuns în termen legal) ca o încărcare suplimentară căreia nu i se poate face față. Au existat importante disfuncționalități în corelarea strategiilor în domeniul culturii elaborate de MCCPN cu strategia națională – PND[267], care au făcut ca problematica culturii să nu aibă un program operațional dedicat şi ca cea a patrimoniului construit să nu poată fi inclusă decât în ultimă instanță şi doar în câteva puncte ale Programelor Operaționale, unele dintre ele rămase neactivate până în momentul de față[268].	**Este necesară crearea unui compartiment în direcția de specialitate, care să elaboreze (pe baza unor studii de specialitate şi cu capacitarea CNMI) şi să urmărească implementarea de strategii în domeniul patrimoniului – în corelare cu strategia în cultură şi cu cea națională de dezvoltare durabilă.** **Este necesară coordonarea acestor eforturi cu acțiunile ministerelor implicate în implementarea Programelor Operaționale ce conțin, chiar dacă tangențial, componenta patrimoniu.**

[266] Text redactat de arhitect Ioana Irina Iamandescu.
[267] În perioada de elaborare a PND şi anterior constituirii unui grup de lucru al MCC în 2005.
[268] Ne referim aici la suspendarea de către Ministerul Agriculturii, Pădurilor şi Dezvoltării Rurale a liniei de finanțare din măsura 322 a Programului Național de Dezvoltare Rurală: „Renovarea, dezvoltarea satelor, îmbunătățirea serviciilor de bază pentru economia şi populația rurală şi punerea în valoare a moştenirii rurale" care răspundea obiectivului specific „Protejarea şi conservareapatrimoniului cultural şi natural rural".

	Atribuţii MCCPN conform Legii 422/2001 (extrase)	Semnalarea disfuncţionalităţilor	**Recomandări**
Cadrul legal	*Art. 26 (1) în vederea protejării monumentelor istorice Ministerul Culturii şi Cultelor îndeplineşte, direct sau prin serviciile sale publice deconcentrate ori prin alte instituţii publice subordonate, următoarele atribuţii:* *1. organizează sistemul naţional de.... elaborare a reglementărilor din domeniu;* *2. avizează reglementările, normele şi metodologiile cu aplicabilitate pentru domeniul monumentelor istorice, în cazul în care acestea sunt elaborate de alte autorităţi decât Ministerul Culturii şi Cultelor.*	Cadrul legal necesar a fost în general asigurat de MCCPN începând cu Legea 422/2001 şi continuând cu majoritatea metodologiilor ce decurg din aceasta, precum şi cu legislaţia dedicată Patrimoniului Mondial. Acest lucru se întâmplă însă lent (apariţia cu decalaje de ani a unor metodologii) şi uneori defectuos prin: - lipsa unor colective de lucru specializate (specialişti în domeniu şi jurişti) fapt ce duce la lipsa de suplețe şi de coerenţă a textelor; - lipsa unei preocupări constante în cooperarea interinstituţională reală[269], fapt care conduce la lacune, suprapuneri sau neconcordanţe în legislaţia conexă; - ingerinţa politicului în sensul introducerii unor reglementări ce favorizează decizia pe criterii politice şi economice, în detrimentul celei pe criterii profesionale (ex. introducerea în Lege, începând cu 2006, a principiului potrivit căruia Comisia Naţională a Monumentelor Istorice este doar un organism consultativ şi nu unul a cărui autoritate e garantată în domeniul său de activitate); - lipsa consultării cu organismele de specialitate la elaborarea unor norme şi reglementări (ex. Ordinul Ministrului Culturii şi Cultelor 2260/2008 privind aprobarea normelor de clasare şi inventariere a monumentelor istorice, ordin care introduce conceptul nociv de declasare de urgenţă şi limitează posibilitatea clasării de urgenţă[270], a fost emis fără consultarea CNMI);	**Este necesară revizuirea, de către colective specializate şi cu consultarea CNMI, a sistemului de reglementări în vederea eliminării unor prevederi nocive, neclare, interpretabile sau al unor suprapuneri şi pentru completarea lacunelor şi corelarea cu legislaţia conexă.** **Este necesară consultarea în faza de elaborare a reglementării cu colective similare din Ministerele cu atribuţii în domeniu, precum şi cu societatea civilă.**

[269]Fapt care este valabil şi pentru alte instituţii ale statului care nu consideră patrimoniul o prioritate şi omit, spre exemplu, să se consulte cu MCCPN atunci când emit reglementări ce vizează monumentele istorice. Exemple: Legea 550/2001 privind vânzarea spaţiilor comerciale a contribuit substanţial la fragmentarea proprietăţii asupra imobilelor din zonele construite protejate şi, implicit, la situaţia de imposibilitate a gestionării coerente a fondului construit; Recenta Ordonanţă de Urgenţă a Guvernului nr. 77/ 2009 privind organizarea şi exploatarea jocurilor de noroc, elaborată fără consultarea MCCPN, prevede abrogarea articolului din Legea 422 privitor la perceperea timbrului monumentelor istorice pentru jocurile de noroc, fapt ce grevează în mod semnificativ bugetul destinat restaurării monumentelor istorice. Faţă de această situaţie, în primul trimestru al anului 2009 se poate observa însă o mai bună cooperare între MCCPN şi Ministerul Dezvoltării Regionale şi Locuinţei - MDRL în ceea ce priveşte modificarea legislaţiei în domeniul construcţiilor, urbanismului şi al protejării monumentelor istorice.

[270] Anomalie remediată prin Ordinul Ministrului Culturii, Cultelor şi Patrimoniului Naţional nr. 2048/16.02.2009

	Atribuții MCCPN conform Legii 422/2001 (extrase)	Semnalarea disfuncționalităților	**Recomandări**
		- lipsa unei consultări publice reale pentru elaborarea de acte normative.	
Relația cu Comisia Națională a Monumentelor Istorice - CNMI	*Art. 26 (1) în vederea protejării monumentelor istorice Ministerul Culturii şi Cultelor îndeplineşte, direct sau prin serviciile sale publice deconcentrate ori prin alte instituții publice subordonate, următoarele atribuții:* *24. asigură funcționarea, logistica, secretariatul şi sediul Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice şi, prin serviciile publice deconcentrate ale Ministerului Culturii şi Cultelor, pentru comisiile regionale ale monumentelor istorice.* *Art. 28 (2) În situații de urgență, stări potențial generatoare de situații de urgență, situații care privesc siguranța națională sau în alte situații excepționale, Ministerul Culturii şi Cultelor poate emite avize de urgență pentru intervenții asupra monumentelor istorice, fără consultarea Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice sau, după caz, a Comisiei Naționale de Arheologie, cu condiția ca intervențiile să fie reversibile.* *Art. 30 (1) La data intrării în vigoare a prezentei legi se reorganizează Comisia Națională a Monumentelor Istorice, organism ştiințific de specialitate, fără personalitate juridică, cu rol consultativ în domeniul protejării monumentelor istorice, care funcționează pe lângă Ministerul Culturii şi Cultelor.* *Art. 31 (1) Independența membrilor Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice în adoptarea propunerilor comisiei este garantată prin prezenta lege.*	Începând cu modificările aduse Legii 422 şi republicarea sa în anul 2006, CNMI a devenit un organ consultativ ale cărui decizii profesionale nu sunt în mod obligatoriu asumate de MCCPN, actualul art. 31 (1) înlocuind articolul care garanta autoritatea deciziilor CNMI în varianta din 2001 a Legii[271]. Acest lucru face ca MCCPN să ia decizii cu sau fără consultarea CNMI şi cu sau fără să țină cont de propunerile acesteia. Deşi atribuțiile sale sunt complexe (Art. 33(1)), CNMI şi implicit secțiunile sale de specialitate (1. Arhitectură şi inginerie, 2. Evidență, 3. Componente artistice, 4. Urbanism şi zone protejate) sunt consultate de MCCPN aproape exclusiv pentru avizarea proiectelor de restaurare sau a celor de intervenții în zone protejate (dar nu pentru avizarea tuturor intervențiilor care sunt de competența CNMI şi pentru care este solicitat avizul MCCPN) precum şi pentru avizarea clasărilor/declasărilor de monumente istorice. Acestea încarcă foarte mult activitatea CNMI, mai ales în condițiile în care Legea, care a prevăzut posibilitatea delegării de competențe către CZMI, a omis să prevadă acelaşi lucru şi pentru Secțiunile de specialitate ale CNMI. În aceste condiții, CNMI nu şi-a asumat suficient rolul său de corp ştiințific de elită, care poate contribui la stabilirea de strategii, priorități, norme etc. (spre exemplu prin stabilirea unor direcții strategice care ar trebui detaliate prin INMI şi apoi avizate, prin stabilirea de priorități în propunerile pentru Lista patrimoniului mondial, a unor programe de formare în domeniu etc.).	**Este necesară, pe de-o parte, revenirea la statutul de autoritate în domeniu al CNMI ca organism profesional independent şi, pe de altă parte, responsabilizarea sa în exercitarea atribuțiilor care îi revin.** **În acelaşi timp, este necesară revizuirea Legii şi a regulamentului privind organizarea şi funcționarea CNMI în sensul delegării de competențe către Secțiunile de specialitate şi în cel al stabilirii situațiilor în care aparatul tehnic al direcției de specialitate din MCCPN, respectiv serviciile de specialitate din cadrul serviciilor deconcentrate ale MCCPN pot lua decizii fără consultarea CNMI.** **Acest lucru va fi posibil numai în condițiile în care respectivele compartimente vor fi dotate cu personal suficient (ca număr şi competență**

[271]Fostul articol al Legii spunea că Autoritatea deciziilor Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice este garantată prin prezenta lege.

	Atribuții MCCPN conform Legii 422/2001 (extrase)	Semnalarea disfuncționalităților	**Recomandări**
	Art. 33 (1) Comisia Națională a Monumentelor Istorice are următoarele atribuții: *propune aprobarea strategiei naționale privind protejarea monumentelor istorice, elaborată de Institutul Național al Monumentelor Istorice;* *formulează prioritățile privind lucrările şi măsurile necesare pentru asigurarea protejării monumentelor istorice, indiferent de situația lor juridică şi de sursa de finanțare;* *propune aprobarea, prin ordin al ministrului culturii şi cultelor, a metodologiilor, normelor, normativelor şi reglementărilor din domeniul protejării monumentelor istorice, elaborate de Ministerul Culturii şi Cultelor sau de instituțiile specializate din subordinea acestuia;* *propune clasarea, declasarea, neclasarea sau nedeclasarea şi schimbarea grupei de clasare a monumentelor istorice;* *propune criteriile de atestare a specialiştilor şi experților din domeniul protejării monumentelor istorice, precum şi criteriile de reglementare a activității operatorilor economici cu activitate în domeniul protejării monumentelor istorice;* *propune avizarea Planului de amenajare a teritoriului național - secțiunea „Zone construite protejate";* *propune avizarea pentru secțiunile de specialitate din planurile privind amenajarea teritoriului care au ca obiect monumentele istorice sau zone construite protejate;* *propune avizul privind studiile de fundamentare*	Deşi au existat inițiative individuale ale unor membri, grupurile de lucru propuse[272] pentru acoperirea acestor atribuții nu au fost constituite până în acest moment (jumătatea mandatului de cinci ani al CNMI). MCCPN asigură tehnic funcționarea CNMI, a secțiunilor sale de specialitate şi, prin serviciile sale deconcentrate, a Comisiilor sale Zonale (CZMI), reuşind ca, în pofida subdimensionării secretariatului CNMI, să îmbunătățească în ultimii ani cadrul de desfăşurare al şedințelor (ritmicitatea acestora, remunerarea membrilor, redactarea proceselor verbale şi a fişelor de avizare). Acest lucru s-a realizat prin îmbunătățirea, din punct de vedere procedural, a regulamentului de organizare şi funcționare. Excepția de la aceste îmbunătățiri o constituie lipsa de claritate a prevederii potrivit căreia MCCPN sau serviciile sale deconcentrate pot decide asupra emiterii unor avize fără consultarea CNMI/CZMI. Deşi textul Legii 422 nu este suficient de clar, rezultă prin omisiune (conform Art. 28(2)) ca MCCPN nu poate emite avize fără consultarea CNMI decât *în situații de urgență, stări potențial generatoare de situații de urgență, situații care privesc siguranța națională sau în alte situații excepționale şi cu condiția ca intervențiile să fie reversibile. R*egulamentul de organizare şi funcționare stabileşte contrariul fără să definească situațiile în care acest lucru este posibil. În consecință se întâlnesc cazuri în care subiecte importante nu se discută în CNMI/CZMI[273], care, pe de altă parte, sunt consultate pentru alte subiecte relativ minore care ar putea fi rezolvate direct de secretariatul tehnic. În privința avizării documentațiilor de urbanism în zone construite protejate se poate observa că legea nu prevede	**multidisciplinară) pentru a face față unor astfel de solicitări. Aceasta implică desigur formarea şi specializarea de personal precum şi remunerarea corectă a acestuia în raport cu complexitatea atribuțiilor.**

[272]Propunere făcută de unul dintre vicepreşedinții CNMI în anul 2006.

[273]A se vedea, spre exemplu, propunerea de clasare a unui număr de 50 imobile din Roşia Montană inițiată de Asociația ARA şi înaintată, conform procedurii legale, Serviciului deconcentrat al MCCPN din județul Alba, care a decis, fără o minimă evaluare şi fără consultarea forurilor profesionale – CZMI şi/sau a Secțiunii de evidență a CNMI – că nici unul dintre imobile nu are calitățile necesare pentru clasare.

	Atribuții MCCPN conform Legii 422/2001 (extrase)	Semnalarea disfuncționalităților	**Recomandări**
	istorico-ştiinţifică pentru delimitarea zonelor de protecţie a monumentelor istorice clasate în grupa A sau a zonelor construite protejate care cuprind monumente istorice clasate în grupa A, ale secţiunilor de specialitate din planurile de amenajare a teritoriului şi planurile urbanistice, precum şi pentru proiectele de restaurare a monumentelor istorice clasate în grupa A; *propune avizul pentru studiile de fundamentare şi secţiunile de specialitate din planurile urbanistice generale ale unităţilor administrativ-teritoriale şi din planurile urbanistice zonale, precum şi pentru planurile urbanistice de detaliu, care au ca obiect monumente istorice clasate în grupa A sau zone construite protejate care cuprind monumente istorice clasate în grupa A;* *propune avizul pentru documentaţiile privind intervenţiile asupra monumentelor istorice sau inscripţionarea monumentelor istorice, având la bază texte avizate de organisme sau instituţii ştiinţifice de specialitate;* *propune avizul pentru intervenţii asupra imobilelor situate în zonele de protecţie a monumentelor istorice şi în zonele construite protejate, pentru care nu există regulamente de construcţie avizate conform art. 26 alin. (1) pct. 7;* *propune monumente istorice pentru a fi incluse în Lista patrimoniului cultural şi natural mondial, precum şi în Lista patrimoniului mondial în pericol, elaborate de UNESCO;* *propune avizarea folosirii unor materiale, tehnici şi tehnologii noi pentru restaurarea monumentelor istorice, în baza documentaţiilor de specialitate;* *propune programe de pregătire a specialiştilor, precum şi planuri-cadru de învăţământ, de formare şi specializare în domeniul protejării monumentelor istorice.* <u>A se vedea şi</u> *- OMCCPN 2435/2006 pentru aprobarea Regulamentului de organizare şi funcţionare al CNMI.*	decât pronunțarea CNMI cu privire la studiile istorico-ştiinţifice de fundamentare sau pentru delimitarea acestora, fără să existe obligativitatea analizării reglementărilor urbanistice aferente. Legea prevede însă avizarea acestor reglementări de către MCCPN. Este de menționat şi slaba cooperare dintre CNMI şi CNA – Comisia Națională de Arheologie, de asemenea organism consultativ al MCCPN, acest lucru având uneori ca efect neconcordanțe în decizii ce privesc subiecte de interes ştiinţific comun.	

	Atribuții MCCPN conform Legii 422/2001 (extrase)	Semnalarea disfuncționalităților	**Recomandări**
Intervenții asupra monumentelor istorice, în **Zone de protecție şi Zone construite protejate**	*Art. 24 (1) Intervențiile asupra monumentelor istorice se fac numai pe baza şi cu respectarea avizului emis de către Ministerul Culturii şi Cultelor sau, după caz, de către serviciile publice deconcentrate ale Ministerului Culturii şi Cultelor.* *Art. 26 (1) în vederea protejării monumentelor istorice Ministerul Culturii şi Cultelor îndeplineşte, direct sau prin serviciile sale publice deconcentrate ori prin alte instituții publice subordonate, următoarele atribuții:* *6. emite avizele necesare în vederea eliberării autorizațiilor de construire pentru lucrările şi intervențiile asupra monumentelor istorice;* *7. emite avizul privind regulamentele de construcție din zonele de protecție a monumentelor istorice şi în zonele construite protejate;* *8. emite avizul privind studiile de fundamentare istorico-ştiințifică pentru delimitarea zonelor de protecție a monumentelor istorice sau a zonelor construite protejate, ale secțiunilor de specialitate din planurile de amenajare a teritoriului şi planurilor urbanistice, precum şi pentru proiectele de restaurare a monumentelor istorice;* *9. emite avizul pentru Planul de amenajare a teritoriului național – secțiunea „Zone construite protejate", precum şi pentru secțiunile de specialitate din planurile de amenajare a teritoriului care au ca obiect; monumente istorice sau zone construite protejate* *10. emite avizele pentru secțiunile de specialitate din planurile urbanistice generale ale unităților administrativ-teritoriale, planurile urbanistice zonale,*	În momentul de față, avizarea documentațiilor de intervenție asupra monumentelor în zonele de protecție şi zonele protejate este principala activitate a Direcției de specialitate din MCCPN şi a personalului de specialitate din serviciile deconcentrate. În același timp, în ultimii 8 ani numărul personalului Direcției de specialitate din MCCPN a scăzut cu cca. 75% (de la 28 de persoane la 7), iar cel al serviciilor deconcentrate s-a ridicat, în medie, la o persoană pe județ. În consecință, chiar şi în situațiile în care lucrează cu personal competent[274], acestea fac față cu mare dificultate numeroaselor solicitări de avizare, în detrimentul exercitării altor atribuții importante care însă nu au, aparent, același caracter de urgență. Încărcarea excesivă a personalului de specialitate (spre exemplu un arhitect din direcția de specialitate a MCCPN este responsabil pentru cca. 10 -12 județe), face de asemenea ca unele subiecte să nu poată fi tratate cu atenția cuvenită, ca asistența multidisciplinară să nu fie posibilă şi ca monitorizarea situației din teren (inspecția la fața locului, participarea la şedințele CZMI etc.) să nu poată fi asigurată decât în minimă măsură şi cu eforturi individuale considerabile. Activitatea de avizare se desfăşoară - de cele mai multe ori – cu consultarea CNMI/CZMI, dar şi fără consultarea acestora, după cum am arătat la rubrica anterioară. Prevederea din ROF al CNMI, potrivit căreia nu toate documentațiile trebuiesc supuse consultării CNMI/CZMI, este de acceptat în cazul intervențiilor mai puțin complexe care încarcă oricum excesiv activitatea CNMI/CZMI şi care sunt sau ar putea fi rezolvate de aparatul tehnic al MCCPN sau al serviciilor sale	**Excepțiile de la regulă, derogările, concesiile şi, în cele din urmă, abuzurile în avizare, sunt posibile pe fondul unei lipse acute de personal şi al unor mari presiuni politice şi economice, contribuind la consolidarea percepției publicului că în acest domeniu aproape orice intervenție este posibilă şi conducând în mod direct la distrugerea de patrimoniu construit şi la pierderea calității unor zone construite protejate.** **Este necesară, pe de o parte, reglementarea fără echivoc a condițiilor în care MCCPN şi serviciile sale deconcentrate pot emite avize fără consultarea CNMI/CZMI şi, pe de altă parte, asigurarea unui aparat tehnic multidisciplinar, suficient şi competent, care să asigure calitatea avizării şi eficiența lucrului cu CNMI/CZMI. În acest sens, este imperios necesară creşterea substanțială, în funcție de necesitățile reale, a**

[274] În cadrul Direcției de specialitate din MCCPN, personalul de specialitate cu responsabilități în avizare are experiența necesară şi este atestat în domeniul protejării monumentelor istorice; în cadrul serviciilor deconcentrate, doar cca. 60% din personal are competența necesară.

	Atribuții MCCPN conform Legii 422/2001 (extrase)	Semnalarea disfuncționalităților	**Recomandări**
	precum şi din planurile urbanistice de detaliu, care au ca obiect monumente istorice sau zone construite protejate; *11. emite avizele pentru intervenții asupra imobilelor situate în zonele de protecție a monumentelor istorice şi în zonele construite protejate, pentru care nu există regulamente de construcție avizate conform pct. 7.* *Art. 24 (1) Intervențiile care se efectuează asupra imobilelor care nu sunt monumente istorice, dar care se află în zone de protecție a monumentelor istorice sau în zone construite protejate se autorizează pe baza avizului Ministerului Culturii şi Cultelor sau, după caz, al serviciilor publice deconcentrate ale Ministerului Culturii şi Cultelor şi a celorlalte avize, potrivit dispozițiilor legale în vigoare.* <u>A se vedea şi:</u> *- OMCCPN 2435/2006 pentru aprobarea Regulamentului de organizare şi funcționare al CNMI;* *- Dispoziția 4300/03.11.2005 privind unele măsuri pentru îmbunătățirea activității în domeniul avizării în cadrul CNMI, a secțiunilor de specialitate ale acesteia şi ale CZMI;* *- Dispoziția nr. 5596/01.08.2007 pentru completarea Dispoziției nr. 4300/03.11.2005 privind unele măsuri pentru îmbunătățirea activității în domeniul avizării.* <u>*precum şi*</u>*, cu modificările şi completările ulterioare, următoarele:* *- Legea 50/1991 privind autorizarea executării lucrărilor de construcții;* *- Legea 5/2000 privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului național - Secțiunea a III-a - zone protejate;* *- Legea 350 /2001 privind amenajarea teritoriului şi*	descentralizate (în cazul în care acestea ar fi corect dimensionate şi ar avea suficiente competențe multidisciplinare). Neclaritatea definirii acestor situații în regulament, face însă posibilă emiterea de avize fără consultarea CNMI/CZMI şi în cazul intervențiilor complexe. Acest lucru se întâmplă de regulă în urma presiunilor politice sau economice şi în situații în care este previzibilă respingerea respectivei documentații de către CNMI/CZMI. Cea mai mare parte a situațiilor de avize emise fără consultarea CNMI / CZMI, cu demolarea de fond construit şi cu încălcarea reglementărilor urbanistice în vigoare (de regulă cu depăşirea gravă a Procentului de Ocupare a Terenului (P.O.T.), a Coeficientului de Utilizare a Terenului (C.U.T.) şi a înălțimii maxime admise) se întâlnesc în zonele construite protejate (zone al căror regim de protecție nu este suficient de strict şi ale căror calități sunt dificil de protejat în condițiile descrise şi în contextul presiunilor imobiliare) şi duc la rezultate dezastruoase de tipul celor semnalate în capitolul I al Raportului. În unele cazuri, aceste avize sunt emise fără ca funcționarul de specialitate responsabil să fie consultat, aceste documente fiind lipsite, prin urmare, de orice filtru profesional. Este de menționat şi situația – mult mai rară – în care astfel de avize sunt emise cu consultarea CNMI sau CZMI, MCCPN având astfel şi justificarea profesională necesară. Deasemenea este de menționat situația în care la nivel local (CZMI) se resping documentații care, în urma contestațiilor, sunt ulterior avizate de CNMI sau MCCPN. Ca o observație generală, se poate afirma că MCCPN	**aparatului tehnic la nivel central şi local, precum şi formarea de personal şi remunerarea corectă a acestuia în raport cu complexitatea atribuțiilor.** **De asemenea, este necesară monitorizarea procesului de avizare (atât la nivelul MCCPN cât şi al CNMI/CZMI), din punct de vedere al respectării reglementărilor în vigoare şi al deontologiei profesionale şi sancționarea operativă a abuzurilor şi abaterilor.** **Se poate dovedi utilă (având în vedere şi necesitatea corelării activității de protejare a patrimoniului construit cu cea de gestionare coerentă a dezvoltării durabile şi a fondurilor alocate în acest sens prin regiunile de dezvoltare) constituirea unor servicii deconcentrate regionale ale MCCPN destinate protecției patrimoniului, după modelul celor franceze – DRAC. Rolul acestora ar fi o mai judicioasă repartizare a responsabilităților MCCPN în contextul**

	Atribuții MCCPN conform Legii 422/2001 (extrase)	Semnalarea disfuncționalităților	**Recomandări**
	urbanismul.	tinde să renunțe treptat la atribuțiile sale privind zonele construite protejate, considerându-le o încărcare prea mare în raport cu personalul disponibil[275]. MCCPN tinde astfel să adapteze Legea la dimensiunile aparatului tehnic şi nu să adecveze numărul şi competența personalului la obligațiile ce îi revin prin Lege.	**descentralizării, respectiv:** **- asigurarea unui aparat tehnic intermediar interdisciplinar capabil să facă față unei problematici mai complexe, pe care în mod normal aparatul județean (serviciu deconcentrat - CZMI) nu o poate acoperi şi o transferă aparatului central;** **- degrevarea aparatului central (MCCPN-CNMI) de unele atribuții de avizare care îi încarcă excesiv activitatea, împiedicându-l să se dedice chestiunilor de fond legate de strategie, cadru legal etc.**
Monitorizare şi control	*Art. 26 (1) în vederea protejării monumentelor istorice Ministerul Culturii şi Cultelor îndeplineşte, direct sau prin serviciile sale publice deconcentrate ori prin alte instituții publice subordonate, următoarele atribuții:* *1. organizează sistemul național de [...] inspecție şi control al monumentelor istorice;* *14. asigură inspecția şi controlul propriu la monumentele istorice privind starea lor de conservare şi respectarea avizelor de specialitate emise, precum şi controlul propriu al şantierelor având drept obiect monumentele istorice, indiferent de regimul de proprietate şi de grupa monumentului istoric, de natura operațiunilor şi de sursa lor de finanțare.*	Deşi Legea prevede clar, încă din 2001, necesitatea constituirii în cadrul MCCPN a unui colectiv de control pentru activitatea de protejare a monumentelor istorice, MCCPN nu a creat acest instrument. În același timp, alte instituții ale statului cu atribuții în control (Inspecția de Stat în Construcții - ISC, Poliția sau serviciile de inspecție şi control ale primăriilor) nu sunt preocupate decât în minimă măsură de controlul privind intervențiile asupra monumentelor istorice, considerând că acesta ar trebui asigurat în principal de MCCPN. Corpul de control al Ministrului Culturii, Cultelor si Patrimoniului Cultural Național, realizează doar sporadic controale în situații particulare şi cu precădere la monumente istorice ale căror lucrări de restaurare sunt finanțate de la bugetul de stat.	**Este necesară constituirea unui sistem eficient al MCCPN de monitorizare şi control al monumentelor istorice şi al intervențiilor în zonele de protecție şi în zone construite protejate.** **Serviciile deconcentrate regionale menționate mai sus ar putea prelua, cu personal specializat, atribuțiile legate de controlul intervențiilor care nu se pot exercita eficient în teritoriu de la nivel central**

[275] Fapt care reiese cu claritate din proiectul de modificare al Legii 422/2001 elaborat în 2008 şi consultabil pe pagina de web www.cultura.ro.

	Atribuții MCCPN conform Legii 422/2001 (extrase)	Semnalarea disfuncționalităților	**Recomandări**
	Art. 24 (2) Toate intervențiile care se efectuează asupra monumentelor istorice, altele decât cele de schimbare a funcțiunii sau a destinației, de întreținere sau de reparații curente, indiferent de sursa lor de finanțare şi de regimul de proprietate a imobilului, se fac sub inspecția şi controlul propriu ale Ministerului Culturii şi Cultelor, respectiv ale serviciilor publice deconcentrate ale Ministerului Culturii şi Cultelor, cu personal atestat, în condițiile legii. *ART 35 (1) În cadrul Ministerului Culturii şi Cultelor se constituie, prin ordin al ministrului culturii şi cultelor, în termen de 30 de zile de la data intrării în vigoare a prezentei legi, un colectiv de control pentru activitatea de protejare a monumentelor istorice.* *(2) Colectivul de control pentru activitatea de protejare a monumentelor istorice are următoarele atribuții:* *a. controlează, în condițiile legii, documentele şi documentațiile de orice fel privind conservarea, restaurarea şi protejarea monumentelor istorice;* *b. constată încălcarea prevederilor legale în domeniul conservării, restaurării şi protejării monumentelor istorice şi propune luarea măsurilor legale ce se impun;* *c. are acces, în condițiile legii, la orice monument istoric, precum şi pe şantierele de cercetare sau de conservare-restaurare a monumentelor istorice; în acest scop, organele abilitate ale statului au obligația să sprijine personalul colectivului în exercitarea atribuțiilor;*	Deşi serviciile deconcentrate realizează activități de control prin persoane nominalizate în acest sens[276], din cauza lipsei de personal şi de resurse materiale, ele nu sunt în măsură să realizeze acțiuni de control preventiv şi de monitorizare a monumentelor istorice, ci reacționează la probleme după ce acestea au produs deja efecte[277]. Monitorizarea legalității documentelor emise de alte instituții (Primării, Consilii Județene) cu privire la intervențiile asupra monumentelor istorice, în zonele lor de protecție şi în zone construite protejate, este aproape inexistentă. Situațiile ilegale cel mai des întâlnite sunt cele în care documentații de urbanism (PUG, PUZ, PUD) sunt aprobate prin Hotărâri ale consiliilor locale, iar autorizațiile de construire sau demolare sunt emise de Primării şi produc efecte fără ca aceste documente să fie avizate sau măcar cunoscute de către MCCPN. Aceste ilegalități – sancționabile şi prin legislația conexă – nu sunt sesizate niciodată sau sunt sesizate tardiv, după ce s-au produs distrugeri grave. Procedura de revocare a actelor administrative nu este utilizată decât în cazul erorilor materiale, abuzurile şi ilegalitățile nefiind decât rareori semnalate instanțelor de contencios administrativ. Această lipsă de reacție se explică atât prin lipsa de personal, cât şi prin presiunile economice şi politice la care sunt supuşi factorii de decizie[278].	**şi nu pot fi suficient de obiective la nivel local.** **Este de asemenea necesară cooperarea interinstituțională – cu Inspectoratele de Stat în Construcții, Poliție, Primării – pentru monitorizarea şi controlul intervențiilor şi al exercitării atribuțiilor/obligațiilor legale ale instituțiilor statului în domeniul protejării patrimoniului construit.**

[276] În cele mai multe cazuri, acestea sunt aceleaşi persoane care emit avizele pentru intervenții, fapt care pune sub semnul întrebării obiectivitatea controlului şi/sau avizării.

[277] Există şi exemple pozitive de cooperare cu ISC şi Politia, precum este crearea grupului de monitorizare a monumentelor istorice din Caraş Severin, grup format din DJCCPCN, ISC, Inspectoratul General pentru Situații de Urgență (ISU), sau cooperarea între CZMI cu ISC Cluj pentru prevenirea intervențiilor ilegale în domeniu.

[278] Au existat situații în care, deşi MCCPN sau serviciile sale deconcentrate ar fi trebuit să atace în instanțele de contencios administrativ acte ale administrațiilor locale despre a căror ilegalitate fuseseră sesizate, acestea au decis să nu o facă şi chiar, în unele cazuri, au ales să valideze respectivele acte prin avize proprii, unele dintre ele prezentate în capitolul I. În prima parte a anului 2009 MCCPN a reacționat mai prompt la unele dintre aceste situații, atacând în contencios administrativ Hotărâri ale consiliilor locale de sector în Bucureşti. A se vedea cazul clădirii P+15 avizată de DJCCPCN Bucureşti în Strada Icoanei 2-8 Bucureşti şi aprobată prin Hotărâre a Consiliului Local al Sectorului 2

	Atribuții MCCPN conform Legii 422/2001 (extrase)	Semnalarea disfuncționalităților	**Recomandări**
	d. face propuneri de sancționare, în condițiile legii, a abaterilor constatate. *(3) În îndeplinirea atribuțiilor prevăzute la alin.(2), colectivul de control pentru activitatea de protejare a monumentelor istorice are dreptul să solicite şi să primească informații şi documente, în condițiile legii, de la orice persoană fizică sau juridică, aceasta având obligația de a da curs solicitării în termen de 15 zile calendaristice de la data emiterii cererii.* *Art. 57 (1) Contravențiile se constată şi amenzile se aplică de specialiştii direcțiilor pentru cultură, culte şi patrimoniul cultural național județene, respectiv a municipiului Bucureşti, de împuterniciții Ministerului Culturii şi Cultelor, de inspectorii teritoriali ai Inspectoratului de Stat în Construcții sau de inspectorii Ministerului Finanțelor Publice, după caz.*		
Sancțiuni	*Art. 26 (1) în vederea protejării monumentelor istorice Ministerul Culturii şi Cultelor îndeplineşte, direct sau prin serviciile sale publice deconcentrate ori prin alte instituții publice subordonate, următoarele atribuții:* *15. constată contravenții şi aplică sancțiuni prin împuterniciții săi şi ia măsurile corespunzătoare de sesizare a organelor de cercetare penală, în cazul infracțiunilor.* *Art. 24 (3) În condițiile legii, în cazul realizării de lucrări neautorizate, fără avize sau care încalcă avizele de specialitate, personalul de inspecție abilitat are dreptul să întrerupă lucrările până la intrarea în legalitate, să aplice sancțiuni şi, după caz, să dispună revenirea la*	Deşi în serviciile deconcentrate au fost nominalizate persoanele care ar avea dreptul să constate şi să aplice sancțiuni, în lipsa normelor metodologice adecvate, ele nu îşi exercită atribuțiile decât în ceea ce priveşte constatarea neregulilor şi sesizarea altor organe ale statului pentru aplicarea de eventuale sancțiuni. Sancțiunile fie nu sunt aplicate consecvent, fie nu sunt suficient de ferme pentru a descuraja distrugerile. Procedura de *intrare în legalitate* devine, de cele mai multe ori, o metodă eficientă (şi nu foarte costisitoare) de validare a distrugerilor. În lipsa unor astfel de mijloace eficiente de constrângere, revenirea la situația inițială după întreruperea unor lucrări şi constatarea unor distrugeri este un concept	**Este necesară cooperarea MCCPN cu Ministerul Justiției şi Ministerul Administrației şi Internelor pentru specializarea personalului cu atribuții în domeniu, pentru remedieri ale legislației şi pentru stabilirea unui regim de sancționare mult mai ferm.** **Este necesară o cooperare interinstituțională eficientă între MCCPN, pe de-o parte, şi Inspectoratul de**

	Atribuții MCCPN conform Legii 422/2001 (extrase)	Semnalarea disfuncționalităților	**Recomandări**
	situația inițială şi să sesizeze organele de cercetare penală. ***Art. III*** *În termen de 3 luni de la data intrării în vigoare a prezentei legi, în cadrul Inspectoratului General al Poliției Române din Ministerul Administrației şi Internelor se organizează structuri specializate în prevenirea, descoperirea şi urmărirea faptelor ilegale care privesc monumentele istorice, zonele de protecție ale acestora, precum şi zonele construite protejate.*	abstract, cazurile în care acest lucru se realizează fiind aproape inexistente. În cazul comiterii de infracțiuni, din cauza lipsei de personal specializat, dar şi din cauza presiunilor politice şi economice, MCCPN sesizează (rar) organele de cercetare penală. La rândul lor, acestea sunt confruntate cu lipsa de pregătire în domeniu a personalului Poliției, a procurorilor şi judecătorilor şi, pe fondul neclarităților din legislație (spre exemplu neglijența sau lipsa de întreținere a monumentelor nu sunt sancționate prin lege), acționează de multe ori lent, sau decid neînceperea urmăririi penale[279].	**Stat în Construcții, Poliție, Prefecturi, Consilii județene, Primării, pe de altă parte, pentru aplicarea consecventă a sancțiunilor prevăzute de Lege.**
Inventarierea şi clasarea monumentelor. **Relația cu Institutul Național al Monumentelor Istorice - INMI**	*Art. 26 (1) în vederea protejării monumentelor istorice Ministerul Culturii şi Cultelor îndeplineşte, direct sau prin serviciile sale publice deconcentrate ori prin alte instituții publice subordonate, următoarele atribuții:* *1. organizează sistemul național de… inventariere, clasare a monumentelor istoric;,* *25. conferă, prin ordin al Ministrului culturii şi cultelor, regimul de monument istoric;* *26. publică Lista monumentelor istorice, întocmită de Institutul Național al Monumentelor Istorice, în Monitorul Oficial al României, Partea I, şi o actualizează, potrivit legii, la fiecare 5 ani.* A se vedea şi *- Capitolul II – inventarierea şi clasarea monumentelor istorice, Art. 12-22.* *- Art. 27 privind Institutul Național al Monumentelor Istorice;* - H.G. 262/2002 privind organizarea Institutului Național	Inventarierea monumentelor istorice se desfăşoară, conform legislației, prin intermediul Institutului Național al Monumentelor Istorice – INMI, în cooperare cu serviciile deconcentrate ale MCCPN. Ambele tipuri de instituții operează cu personal şi mijloace insuficiente. În asociere cu un management defectuos, aceasta generează erori (a se vedea erata Listei Monumentelor Istorice, încă neacoperitoare pentru erorile existente în Listă) Este evidentă lipsa unei coordonări eficiente între INMI şi serviciile deconcentrate pentru activitatea de inventariere şi clasare. Aceasta este favorizată şi de lipsa unui sistem informatic național dedicat inventarierii şi clasării (proiectat, inclusiv bugetar, încă din 1999!) care îşi face din ce în ce mai simțită „prezența". Lipsa unor programe dedicate patrimoniului slab reprezentat în Lista monumentelor istorice sau periclitat [280]. În majoritatea situațiilor se reacționează la propuneri ale terților sau în situații de urgență şi nu se acționează	**Este necesară reformarea INMI, atât prin dotarea acestuia cu personal suficient şi competent cât şi prin stabilirea unei mai bune cooperări cu serviciile deconcentrate ale MCCPN. Problemele semnalate se pot remedia prin: crearea de programe de inventariere pentru patrimoniul periclitat; revizuirea metodologiei de inventariere şi clasare; crearea de programe de cercetare în domeniu.** **Este necesară realizarea unui sistem informatic național, capabil să preia şi să stocheze eficient date,**

[279] Un exemplu recent îl reprezintă decizia Parchetului de pe lângă Judecătoria Sectorului 2 de neîncepere a urmăririi penale a proprietarilor monumentului istoric de importanță națională Moara Assan, unde neîntreținerea şi neglijența în paza şi administrarea monumentului au condus în mod direct la distrugeri grave (inclusiv două incendii de proporții în anul 2008).
[280] Deşi au existat programe MCCPN dedicate patrimoniului industrial şi celui de vilegiatură, în lipsa unui personal şi a unui buget constant, nu au dus la rezultate concrete privind clasarea.

	Atribuții MCCPN conform Legii 422/2001 (extrase)	Semnalarea disfuncționalităților	**Recomandări**
	al Monumentelor Istorice,	preventiv, prin campanii de inventariere pe tipuri de patrimoniu, județe sau regiuni. Revizuirea metodologiei de inventariere şi clasare, care intră în sarcina INMI, nu s-a făcut în termenii ştiinţifici aşteptaţi şi a generat anomalii precum introducerea noțiunii de „declasare de urgență”, concept nociv în protecția monumentelor istorice[281].	**făcând în acelaşi timp posibilă accesarea lor de către public.**
Finanțarea restaurărilor de monumente istorice. **Relația cu Oficiul Național al Monumentelor Istorice - ONMI**	*Art. 26 (1) în vederea protejării monumentelor istorice Ministerul Culturii şi Cultelor îndeplineşte, direct sau prin serviciile sale publice deconcentrate ori prin alte instituții publice subordonate, următoarele atribuții:* *27. face propuneri pentru cuprinderea în proiectul bugetului de stat a sumelor necesare în vederea finanțării cheltuielilor pentru protejarea monumentelor istorice;* *13. coordonează, prin diriginți de specialitate ai Oficiului Național al Monumentelor Istorice, atestați de Ministerul Culturii şi Cultelor, lucrările de conservare, consolidare şi restaurare a monumentelor istorice, atunci când intervențiile sunt finanțate total sau parțial din fondurile alocate de Ministerul Culturii şi Cultelor;* *25. colaborează cu organismele internaționale interesate şi participă, în cooperare cu acestea, la finanțarea programelor de protejare a monumentelor istorice, inclusiv a celor înscrise în Lista Patrimoniului Mondial.* *Art. 50 (3) În bugetul Ministerului Culturii şi Cultelor se prevăd:* *a.) credite bugetare necesare pentru finanțarea lucrărilor la monumentele istorice aflate în administrarea Oficiului Național al Monumentelor Istorice;*	MCCPN a făcut unele eforturi în a arăta publicului şi autorităților locale sau instituțiilor deținătoare de monumente istorice care omit, nu neapărat din lipsă de fonduri, să-şi prevadă în bugete sumele necesare pentru restaurarea monumentelor că finanțarea monumentelor, istorice nu este responsabilitatea exclusivă a MCCPN, ci că ea revine în primul rând proprietarilor. MCCPN rămâne însă principalul finanțator al activității de restaurare în România. În acest sens sunt de menționat unele programe meritorii de finanțare pentru lucrări de restaurare a monumentelor istorice, desfăşurate sub autoritatea MCCPN cum sunt: - lucrările de restaurare efectuate la Sibiu în cadrul programului Sibiu, Capitală Culturală Europeană 2007[282]. În pofida vitezei de intervenție asupra unor clădiri, fapt ce s-a reflectat în calitatea lucrărilor, rezultatele programului au fost remarcabile. Programul a demonstrat că această cooperarea cu autoritățile locale şi societatea civilă în conservarea valorilor de patrimoniu şi a identității culturale este posibilă şi poate fi eficientă; - proiectul de restaurare/reabilitare a 23 instituții – muzee, teatre, sedii ale serviciilor deconcentrate etc. – dintre care 20 au statut de monument istoric, finanțat prin împrumutul în valoare de 250 milioane de Euro acordat de Banca de Dezvoltare a Consiliului Europei	**Este necesară alocarea de fonduri suficiente pentru continuarea şi finalizarea în condiții optime de eficiență şi calitate a şantierelor finanțate de stat, precum şi pentru asigurarea unui fond de intervenție / asistență pentru monumentele care necesită intervenții urgente. În acest sens este utilă introducerea unui sistem de finanțare beneficiid de bugete multianuale.** **Este necesară revizuirea modului de funcționare al ONMI în sensul fundamentării deciziilor pentru Planul Național de Restaurare pe criterii ştiințifice, cu consultarea CNMI, a aparatului tehnic MCCPN şi cu implicarea proiectanților şi executanților.** **Este necesară stimularea**

[281] Anomalie remediată prin Ordinul Ministrului Culturii, Cultelor şi Patrimoniului Național 2048/16.02.209.
[282] Informații suplimentare pe pagina web www.cultura.ro.

	Atribuții MCCPN conform Legii 422/2001 (extrase)	Semnalarea disfuncționalităților	**Recomandări**
	b.) credite bugetare necesare în vederea finanțării sau cofinanțării lucrărilor de protejare a monumentelor istorice aflate în proprietatea publică a statului sau a unității administrativ-teritoriale; *c.) credite bugetare destinate finanțării sau cofinanțării lucrărilor de protejare a monumentelor istorice aflate în proprietatea persoanelor fizice sau juridice de drept privat.* A se vedea și *- Art. 51 și Art. 52 referitoare la timbrul monumentelor istorice;* *- H.G. 1502/2007 privind aprobarea normelor metodologice privind cuantumul timbrului monumentelor istorice și modalitățile de percepere, încasare, virare, utilizare și evidențiere a sumelor rezultate din aplicarea acestuia;* *- H.G. 610/2003 pentru aprobarea normelor metodologice privind procedura de acordare a creditelor necesare efectuării de lucrări de protejare la monumentele istorice deținute de persoanele fizice sau juridice de drept privat;* *- H.G.R. 1258/2001 privind organizarea Oficiului Național al Monumentelor Istorice.*	(BDCE) Guvernului României, este în curs de implementare prin MCCPN – UMP[283]. Proiectul se derulează pe o perioadă de trei ani și reprezintă cea mai importantă investiție financiară de până acum a statului român în finanțarea lucrărilor de restaurare a monumentelor istorice. Cele două experiențe menționate reprezintă însă excepțiile de la regulă, atribuțiile curente ale MCCPN privind finanțarea lucrărilor de restaurare a monumentelor istorice fiind exercitate prin Oficiul Național al Monumentelor Istorice, instituție subordonată acestuia. Principalul mecanism de finanțare este Programul Național de Restaurare (PNR), gestionat de ONMI. În pofida stabilirii, în 2005, a unor principii valabile prin „Strategia MCC în domeniul finanțării restaurărilor de monumente istorice, selecției obiectivelor, atribuirii contractelor de proiectare și execuție, și a atestării firmelor de restaurare, specialiștilor si experților”, sistemul de finanțare de la bugetul de stat a activității de restaurare a monumentelor istorice se confruntă totuși cu mai multe tipuri de probleme: - fondurile alocate sunt extrem de mici în raport cu necesitățile. Spre exemplu, în 2008 au fost alocate de la bugetul de stat cca. 10 milioane de euro pentru 168 poziții nominalizate în PNR, iar în 2007 cca. 6,5 milioane Euro pentru 185 poziții nominalizate în PNR[284]. Rezultă o medie de cca. 59523 euro/monument/2008 și de cca. 35135 euro/monument/2007. Deși se observă o creștere benefică a fondurilor alocate, simultan cu o ușoară micșorare a numărului de șantiere, sumele sunt în continuare extrem de mici față de necesarul real (spre exemplu față de 3,62 milioane euro/monument/an, adică cca. 10 milioane euro/ monument în cadrul programului	**prin fiscalitate redusă a lucrărilor de restaurare precum și identificarea unor surse alternative de finanțare și crearea de parteneriate cu autoritățile locale, în vederea coparticipării proprietarilor de monumente.** **Este necesară eficientizarea mecanismelor de colectare a timbrului monumentelor (în cooperare cu Ministerul Finanțelor Publice) și de acordare a creditelor de finanțare pentru lucrările de restaurare.**

[283] Unitatea de Management a Proiectului F/P 1562 (2006) pentru reabilitarea monumentelor istorice și modernizarea instituțiilor publice de cultură din România, http://www.ump-reabilitare.ro
[284] Date disponibile pe pagina web www.cultura.ro

	Atribuții MCCPN conform Legii 422/2001 (extrase)	Semnalarea disfuncționalităților	**Recomandări**
		finanțat prin BDCE). - prioritățile nu sunt judicios stabilite, după criterii ştiinţifice de valoare, urgenţă a intervenţiilor, realităţi tehnice de şantier etc. De cele mai mult ori, la stabilirea PNR nu sunt consultate, conform prevederilor legale, CNMI, direcţia de specialitate din MCCPN sau proiectanţii şi executanţii implicaţi, sau acest lucru se întâmplă formal. Stabilirea priorităţilor şi a cuantumului finanţărilor pentru diferite monumente sunt alterate de presiuni economice şi influenţe politice. Deşi este în continuare obţinut avizul anual al conducerii MCCPN (ocazie cu care se fac intervenţiile considerate necesare de aceasta) pentru PNR, ONMI tinde să se transforme din instituţie subordonată MCCPN, cu rol de implementare a programelor de finanţare în domeniu, în organism decident. - gestionarea defectuoasă a fondurilor în raport cu sezoanele de lucru, necesităţile şantierelor, situaţia avizării şi termenele de decontare. Există cazuri în care se contractează lucrări în a doua jumătate a anului, se alocă fonduri în ultimele luni ale anului sau în care lipsesc proiectele pentru unele monumente cărora li se alocă totuşi fonduri de execuţie. Aceste probleme duc la efecte grave în practica de restaurare: şantiere întrerupte pe parcursul a mai mulţi ani; prelungirea de lucrări pe parcursul a foarte mulţi ani, sau, dimpotrivă, necesitatea de realizare a lucrărilor în termen foarte scurt, în sezon de îngheţ; neconcordanţe între condiţiile din avizele de specialitate şi prevederile din PNR; alocarea de fonduri pentru lucrări de calitate slabă etc. De asemenea, sunt reglementate prin Hotărâri de Guvern mecanismele de acordare a creditelor pentru restaurare precum şi mecanismul de colectare şi utilizare a fondurilor rezultate din taxa de timbru, ambele gestionate de ONMI. Deşi sistemul de colectare a taxei	

	Atribuții MCCPN conform Legii 422/2001 (extrase)	Semnalarea disfuncționalităților	**Recomandări**
		de timbru a fost îmbunătățit prin apariția HG 1502/2007, el este încă departe de a fi eficient. Sistemul de acordare a creditelor nu este, prin urmare, suficient alimentat şi nu este suficient de cunoscut pentru a genera o competiție reală.	
Cercetarea în domeniu	*Art. 26 (1) în vederea protejării monumentelor istorice Ministerul Culturii şi Cultelor îndeplineşte, direct sau prin serviciile sale publice deconcentrate ori prin alte instituții publice subordonate, următoarele atribuții:* *1. organizează sistemul național de cercetare ....*	În momentul de față, cercetarea în domeniul monumentelor istorice este preocuparea unor cercetători sau practicieni independenți, prezentă în teze de doctorat sau în proiecte de cercetare şi studiile de Master din câteva universități şi institute de cercetare. Deşi cercetarea este una dintre atribuțiile INMI, acesta nu are un program bine definit, care să răspundă necesităților reale de cercetare ale domeniului. Statul nu a creat programe naționale de cercetare pentru domeniile deficitare – spre exemplu pentru metodologia de restaurare a unor tipuri de componente artistice ale monumentelor istorice sau pentru tehnologii moderne de restaurare etc. Deşi au fost propuse astfel de programe, nu au existat resursele financiare şi umane necesare pentru derularea lor. Institutul Național de Cercetare în Domeniul Conservării şi Restaurării, care funcționează din 2002 în subordinea MCCPN, îşi concentrează activitatea pe cercetarea în domeniul patrimoniului mobil, patrimoniul construit rămânând o preocupare strict tangențială.	**Este necesară definirea şi susținerea bugetară eficientă a unui program național de cercetare în domeniul monumentelor istorice, care să asigure calitatea intervențiilor asupra patrimoniului şi, în paralel, elaborarea de metodologii de intervenție.**
Formarea în domeniu	*Art. 26 (1) în vederea protejării monumentelor istorice Ministerul Culturii şi Cultelor îndeplineşte, direct sau prin serviciile sale publice deconcentrate ori prin alte instituții publice subordonate, următoarele atribuții:* *19. avizează reglementările, normele şi metodologiile elaborate de autoritățile şi instituțiile publice abilitate, privind:* *a.) organizarea şi funcționarea sistemului național de educație, formare, specializare şi perfecționare a specialiştilor din domeniul protejării monumentelor*	În România nu există un „sistem național de formare, specializare şi perfecționare", dar există forme de învățământ postuniversitar dedicate protecției patrimoniului care se situează la un bun nivel teoretic (Universitatea de Arhitectură şi Urbanism „Ion Mincu" – UAUIM din București, Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj). De asemenea, a fost creată o formă de studii universitare de scurtă durată (secția de conservare-restaurare a UAUIM de la Sibiu). Se remarcă o lipsă acută a formelor de învățământ mediu	**Sunt necesare:** **- creşterea calității educației şi formării în domeniu, atât în ceea ce priveşte practica de restaurare, cât şi în ceea ce priveşte corpul funcționarilor cu atribuții în domeniu. Întărirea sau organizarea de noi forme de învățământ universitar,**

	Atribuții MCCPN conform Legii 422/2001 (extrase)	Semnalarea disfuncționalităților	**Recomandări**
	istorice.	tehnic dedicate contrucțiilor – protecției patrimoniului. Prin grija unor asociații şi fundații sunt organizate însă unele programe de specializare în practica reabilitării construcțiilor (Cursurile de specializare în practica reabilitării construcțiilor de la Bonțida, organizate de Fundația Transylvania Trust în parteneriat cu Institute for Historic Buildings Conservation din UK). MCCPN nu intervine pentru încurajarea acestor forme de învățământ, care s-au confruntat cu dificultățile create de lipsa locurilor de muncă din domeniu (în ciuda necesității acute de competențe) sau cu criteriile pentru atestarea ca specialist, care nu pun accentul pe specializări (până în august 2008 la apariția noilor reglementări). În consecință, nu există cerere pentru învățământ specializat. Pe de altă parte, acesta este mai degrabă concentrat pe pregătirea teoretică – MCCPN nu a creat un sistem de acces al viitorilor specialişti pe şantiere şcoală de restaurare, care să asigure pregătirea practică a acestora, esențială în acest domeniu.	**postuniversitar şi mediu în domeniul protejării monumentelor (inclusiv sistemele de formare continuă). Specializarea personalului din administrații;** **- crearea unui sistem care să asigure accesul elevilor şi studenților din formele de învățământ specializate, precum şi al stagiarilor, la şantiere şcoală de restaurare finanțate de stat, sub îndrumarea unor specialişti şi experți cu experiență.**
Atestarea specialiştilor şi autorizarea agenților economici	*Art.24(2) Toate intervențiile care se efectuează asupra monumentelor istorice, altele decât cele de schimbare a funcțiunii sau a destinației, de întreținere sau de reparații curente, indiferent de sursa lor de finanțare şi de regimul de proprietate a imobilului, se fac sub inspecția şi controlul propriu ale Ministerului Culturii şi Cultelor, respectiv ale serviciilor publice deconcentrate ale Ministerului Culturii şi Cultelor, cu personal atestat, în condițiile legii.* *Art. 26 (1) în vederea protejării monumentelor istorice Ministerul Culturii şi Cultelor îndeplineşte, direct sau prin serviciile sale publice deconcentrate ori prin alte instituții publice subordonate, următoarele atribuții:* *17. instituie, în termen de 90 de zile de la data intrării în vigoare a prezentei legi, Registrul specialiştilor, Registrul*	Pe fondul creşterii numărului de proiecte de restaurare şi a numărului de şantiere, domeniul se confruntă cu o criză de personal calificat pentru proiectare şi execuție. De asemenea, pe fondul descentralizării administrative şi a creşterii răspunderii la nivel local, criza de personal specializat se face simțită în administrațiile locale şi în serviciile deconcentrate ale MCCPN. Aceasta derivă din: exodul arhitecților către practica liberă de arhitectură, care a înregistrat un avânt în ultimii ani şi care este motivantă din punct de vedere economic; lipsa unui sistem de acces al tinerilor la practica de restaurare; exodul forței de muncă medii din construcții; ofertă (dar şi cerere) insuficientă de programe de formare; lipsa de preocupare a administrațiilor locale pentru crearea de structuri de specialitate precum şi salarizarea nemotivantă din sectorul bugetar.	**Sunt necesare:** **- operaționalizarea sistemului de atestare a specialiştilor, experților şi verificatorilor tehnici după noul regulament şi introducerea în acesta a unor prevederi care să întărească monitorizarea specialiştilor debutanți;** **- revizuirea sistemului de autorizare a agenților economici în sensul evaluării cu prioritate a calității lucrărilor**

	Atribuţii MCCPN conform Legii 422/2001 (extrase)	Semnalarea disfuncţionalităţilor	**Recomandări**
	experţilor şi verificatorilor tehnici, precum şi Registrul operatorilor economici din domeniul protejării monumentelor istorice; *18. emite atestate pentru specialiştii şi experţii în domeniul protejării monumentelor istorice, în conformitate cu metodologia aprobată prin ordin al ministrului culturii şi cultelor;* *19. reglementează pentru domeniul monumentelor istorice funcţionarea operatorilor economici care au ca obiect de activitate efectuarea de cercetări, proiectarea şi executarea de lucrări la monumente istorice, în conformitate cu metodologia aprobată prin ordin al ministrului culturii şi cultelor.* A se vedea şi *- OMCCPN 2398/25.06.2008 pentru reorganizarea activităţii de atestare a specialiştilor, experţilor şi verificatorilor tehnici în domeniul protejării monumentelor istorice şi pentru aprobarea normelor metodologice privind atestarea acestora;* *- OMCCPN 2225/24.05.2006 pentru modificarea şi completarea Ordinului Ministrului Culturii şi Cultelor nr. 2535/2003 privind instituirea registrului agenţilor economici autorizaţi să desfăşoare activităţi în domeniul protejării monumentelor istorice.*	În registrele instituite de MCCPN există în prezent un număr de cca. 460 persoane atestate şi 217 agenţi economici autorizaţi în domeniul protejării monumentelor istorice[285]. Acestea nu sunt repartizate satisfăcător nici din punct de vedere al profesiei sau domeniului de activitate, nici din punct de vedere al distribuţiei teritoriale. Ponderea relativ mica a arhitecţilor între persoanele atestate determină coordonarea şantierelor complexe de către specialişti cu alte profesiuni, iar concentrarea a cca. 50% dintre persoanele atestate în Bucureşti determină disfuncţionalităţi în gestionarea şantierelor aflate la distanţă. Pe de altă parte, sistemul de atestare a fost grevat de mari sincope în funcţionare (datorate în principal lipsei de personal) sau de presiuni care au dus la atestarea unor persoane care nu îndeplineau criteriile de competenţă necesare. Acest ultim lucru a fost posibil şi din cauza unei ponderi mai mari în fostul regulament a criteriului de vechime în paralel cu o insuficientă exigenţă a criteriului referitor la calitatea intervenţiei. Noul regulament privind reorganizarea activităţii de atestare a experţilor, specialiştilor şi verificatorilor tehnici în domeniul protejării monumentelor istorice şi pentru aprobarea normelor metodologice privind atestarea acestora, transferă activitatea de atestare de la MCCPN la INMI şi aduce unele îmbunătăţiri, în sensul unei mai mari permisivităţi a accesului tinerilor cu studii de specialitate în domeniu la sistemul de atestare. Acest lucru este de natură, pe de-o parte, să determine formarea unei noi generaţii de specialişti şi experţi care să poată asigura continuitatea activităţii în domeniu şi, pe de altă parte, să stimuleze învăţământul de specialitate. Este de precizat însă că, în contextul în care, aşa cum am arătat, avizarea	**executate;** **- eliminarea din ambele sisteme a posibilităţii exercitării de presiuni în dauna aplicării criteriilor de valoare. În acest sens se poate dovedi utilă introducerea unui sistem de validare periodică a statutului de atestat/autorizat prin controlul periodic al calităţii lucrărilor şi introducerea obligativităţii formării continue.**

[285] Date disponibile pe pagina de web www.cultura.ro în martie 2009.

	Atribuții MCCPN conform Legii 422/2001 (extrase)	Semnalarea disfuncționalităților	**Recomandări**
		documentațiilor nu reprezintă încă un filtru suficient de exigent, ar fi de dorit o mai atentă monitorizare a specialiştilor debutanți de către specialişti sau experți cu experiență şi o mai mare exigență la trecerea de la statutul de specialist debutant la cel de specialist. Lipsa unui număr suficient de firme de execuție autorizate generează probleme de tipul imposibilității demarării unor proiecte, sau al executării de lucrări la mare distanță, fapt ce afectează costurile şi/sau calitatea lucrărilor. De asemenea, este cunoscută situația în care, datorită încărcării excesive a unor firme sau a distanțelor la care acestea ar trebui să se deplaseze pentru a onora anumite contracte, se execută lucrări în subantrepriză cu firme neatestate. Pe de altă parte, necesitatea prezenței pe piață a unui număr mai mare de firme autorizate a făcut ca autorizarea acestora să se facă conform unui sistem care este sensibil la presiuni şi prin care nu se ia suficient în considerare calitatea lucrărilor executate de respectivele firme şi nu se supun dosarele analizei unui for profesional (tip Comisie de atestare).	
Cooperarea cu societatea civilă. **Conştientizarea publicului**	*Art.7(4) Autoritățile administrației publice centrale de specialitate şi instituțiile din subordinea acestora, precum şi autoritățile administrației publice locale cooperează cu proprietarii monumentelor istorice, persoane fizice sau juridice, cu deținătorii şi administratorii acestora, precum şi cu instituțiile publice şi organizațiile neguvernamentale din domeniul protejării monumentelor istorice şi îi sprijină în condițiile legii.* *Art. 26 (1) în vederea protejării monumentelor istorice Ministerul Culturii şi Cultelor îndeplineşte, direct sau prin serviciile sale publice deconcentrate ori prin alte instituții publice subordonate, următoarele atribuții:*	Deşi MCCPN nu are o practică a transparenței şi a consultării cu societatea civilă în deciziile privind patrimoniul, în ultimii ani a acționat vizibil în sensul încurajării activității societății civile în domeniu. Prin Administrația Fondului Cultural Național - AFCN, în limita bugetului disponibil, s-au putut accesa fonduri pentru proiecte dedicate patrimoniului[286]. De asemenea, s-au stabilit câteva parteneriate cu ONG-uri din domeniu care nu au dus încă la rezultate concrete. Deşi a existat un proiect de parteneriat între MCCPN şi unele dintre serviciile sale deconcentrate şi o asociație culturală pentru marcarea şi semnalizarea monumentelor istorice, cu precădere a celor care sunt înscrise în Lista	**Sunt necesare:** **- o mai constantă alimentare a Fondului Cultural Național şi o încurajare a proiectelor societății civile în domeniul protecției patrimoniului;** **- o mai mare transparență decizională şi realizarea unei consultări reale cu societatea civilă în domeniul protecției patrimoniului.**

[286] E de remarcat însă o aplecare, în special din partea AFCN, către proiecte culturale dedicate creației contemporane şi mai puțin către intervenții concrete în domeniul protecției patrimoniului.

	Atribuţii MCCPN conform Legii 422/2001 (extrase)	Semnalarea disfuncţionalităţilor	**Recomandări**
	21. susţine, în condiţiile legii, programe şi proiecte de revitalizare şi punere în valoare a monumentelor istorice, hotărăşte strategii şi cofinanţează programe şi publicaţii pentru animarea culturală şi stimularea interesului public faţă de monumentele istorice; *22. instituie şi controlează amplasarea însemnului distinctiv care atestă regimul de monument istoric al unui bun imobil, în vederea protejării sale în timp de pace sau de conflict armat;* *23. colaborează cu organizaţiile neguvernamentale, în condiţiile legii, la realizarea de programe şi proiecte de protejare a monumentelor istorice.*	Patrimoniului Mondial, acesta nu a fost continuat. MCCPN nu a depus suficiente eforturi pentru asigurarea unei comunicări reale cu societatea civilă în domeniul protecţiei patrimoniului, acţionând defensiv şi nu constructiv la sesizările acesteia. Această poziţie a MCCPN, precum şi neregulile din cadrul MCCPN semnalate public de unele grupări de ONG-uri din domeniu, au contribuit la crearea unei relaţii tensionate cu acestea.	
Alte atribuţii: **Concesionarea monumentelor istorice. Exercitarea dreptului de preemţiune.** **Expropierea**	*Art.4(2) Monumentele istorice proprietate publică a statului sau a unităţilor administrativ-teritoriale sunt inalienabile, imprescriptibile şi insesizabile; aceste monumente istorice pot fi date în administrare instituţiilor publice, pot fi concesionate, date în folosinţă gratuită instituţiilor de utilitate publică sau închiriate, în condiţiile legii, cu avizul Ministerului Culturii şi Cultelor sau, după caz, al serviciilor publice deconcentrate ale Ministerului Culturii şi Cultelor.* *Art.4(3) Monumentele istorice aparţinând domeniului privat pot face obiectul circuitului civil în condiţiile stabilite prin prezenta lege.* *Monumentele istorice aflate în proprietatea persoanelor fizice sau juridice de drept privat pot fi vândute numai în condiţiile exercitării dreptului de preemţiune al statului român, prin Ministerul Culturii şi Cultelor, pentru monumentele istorice clasate în grupa A, sau prin*	Dreptul de preemţiune al statului la vânzarea de imobile monumente istorice este înţeles mai degrabă ca un mijloc de achiziţionare a unor spaţii eventual necesare pentru funcţionarea MCCPN sau a instituţiilor din subordine, decât ca un instrument de protecţie a patrimoniului. MCCPN nu are fonduri stabile prevăzute în acest sens şi, în consecinţă, acţionează aleator, în funcţie de bugetul disponibil la un moment dat şi de necesităţile de spaţiu. Deşi de la apariţia legii au fost achiziţionate unele imobile, nu puţine au fost cazurile în care, pentru monumente de grupă valorică A aflate într-o stare de conservare precară, care ar fi justificat intervenţia statului, MCCPN nu şi-a exercitat dreptul de preemţiune[287]. Desigur, scopul MCCPN nu este acela de a achiziţiona imobile, dar trebuie să fie acela de a proteja prin acest instrument cel puţin acele imobile-monument istoric de valoare excepţională care necesită intervenţii urgente de salvare. În faţa unui buget total insuficient, MCCPN încearcă să	**Este necesară prevederea de fonduri care să dea posibilitatea intervenţiei de urgenţă, în caz de necesitate, pentru exercitarea dreptului de preemţiune sau expropierea monumentelor istorice.** **Sunt necesare gesturi decisive ale statului în acest sens, pe de-o parte în completarea legislaţiei în vederea facilitării declanşării exproprierii, precum şi, pe de altă parte, pentru realizarea efectivă a unor exproprieri de monumente în cazurile, numeroase, în care acestea**

[287] A se vedea cazul Bursei de Mărfuri - Vama Antrepozite, monument de marcă al capitalei, aflat în părăsire în 2005. Deşi direcţia de specialitate din cadrul MCC a propus exercitarea dreptului de preemţiune al statului prin achiziţionarea imobilului şi realizarea aici a unui proiect de restaurare de referinţă, simultan cu asigurarea de spaţii pentru instituţiile din subordine, acest lucru nu s-a realizat. Din fericire, monumentul a fost achiziţionat de un investitor care l-a reabilitat corespunzător. Aceasta este însă o abordare total atipică, de cele mai multe ori noii proprietari nefiind interesaţi de restaurare, ci eventual de demolarea monumentului sau de exploatarea sa în condiţii de maxim profit, fără vreo preocupare pentru conservarea valorilor sale culturale.

	Atribuţii MCCPN conform Legii 422/2001 (extrase)	Semnalarea disfuncţionalităţilor	**Recomandări**
	serviciile publice deconcentrate ale Ministerului Culturii şi Cultelor, pentru monumentele istorice clasate în grupa B, ori al unităţilor administrativ-teritoriale, după caz, potrivit prezentei legi, sub sancţiunea nulităţii absolute a vânzării. *(a se vedea şi aliniatele ulterioare ale Art. 4)* *Art. 10 (3) Exproprierea pentru cauză de utilitate publică a monumentelor istorice şi a zonelor de protecţie a acestora sau instituirea unor servituţi poate fi iniţiată şi aplicată numai cu avizul Ministerului Culturii şi Cultelor.* *Art. 26 (1) în vederea protejării monumentelor istorice Ministerul Culturii şi Cultelor îndeplineşte, direct sau prin serviciile sale publice deconcentrate ori prin alte instituţii publice subordonate, următoarele atribuţii:* *12. iniţiază, atunci când este necesar, sau solicită consiliilor judeţene sau Consiliului General al Municipiului Bucureşti, după caz, exproprierea pentru cauză de utilitate publică a monumentelor istorice, în vederea salvării acestora de la distrugere şi degradare.* A se vedea şi - O.G. 21/2006 privind regimul concesionării monumentelor istorice; - Legea nr.33 / 1994 privind exproprierea pentru cauză de utilitate publică.	reducă din cheltuielile de acest tip prin darea în folosinţă gratuită, darea în administrare[288], sau concesionarea unor imobile monument istoric (fapt reglementat prin O.G. 21/2006 privind regimul concesionării monumentelor istorice). Deşi atât Legea exproprierii cât şi Legea 422/2001 definesc protecţia monumentelor istorice drept cauză de utilitate publică, punând la dispoziţie statului un puternic instrument de protecţie a monumentelor – expropierea – MCCPN nu l-a utilizat, din cauza unor necorelări între cele două acte normative. Până în acest moment nu s-a realizat nicio expropriere de imobil monument istoric[289]. Pe de altă parte, atunci când MCCPN a acţionat în acest sens, solicitând autorităţilor locale declanşarea procedurii de expropriere, s-a lovit de lipsa de cooperare eficientă a acestora[290].	**nu sunt întreţinute sau sunt chiar distruse premeditat de către proprietari.**

[288] Spre exemplu, darea în administrarea Primăriei Municipiului Bucureşti a ansamblului Palatului Brâncovenesc de la Mogoşoaia.

[289] Excepţie fac porţiunea de teren şi imobile inclusă în ansamblul fabricii de bere Luther/Griviţa, precum şi alte două imobile monument istoric din zonă, care sunt în curs de expropiere, nu pentru protecţia monumentelor istorice, ci pentru realizarea pasarelei rutiere Basarab.

[290] A se vedea cazul, extrem de mediatizat, al imobilului monument istoric, lăsat intenţionat în paragină de către proprietar, din Şoseaua Kiseleff nr. 37 pentru care MCCPN a propus încă din 2005 Primăriei Municipiului Bucureşti declanşarea procedurii de expropiere. Primăria Municipiului Bucureşti nu a declanşat încă procedura de expropriere.

Ilustrații capitolul I.1 Monumente istorice

1. Casă tradițională, județul Gorj

2. Casă tradițională din Breb, Maramureş

3.Centrul istoric al oraşului Bucureşti. Renovări

4. Centrul istoric al oraşului Bucureşti. Ferestre termopan

5. Cinematograful Dacia (Marconi) în demolare, Bucureşti

6. Biserica nouă din Breb, Maramureş

7. Biserică nouă şi biserica veche. Tactică de demolare, Ungheni, jud. Mureş

8. Sinagoga din Constanța în degradare

9. Casă tradiţională abandonată, Mărginimea Sibiului

10. Castelul din Sânmiclăuş, judeţul Alba

11. Castelul din Sânmiclăuş, judeţul Alba

12. Castelul din Sânmiclaus, judeţul Alba

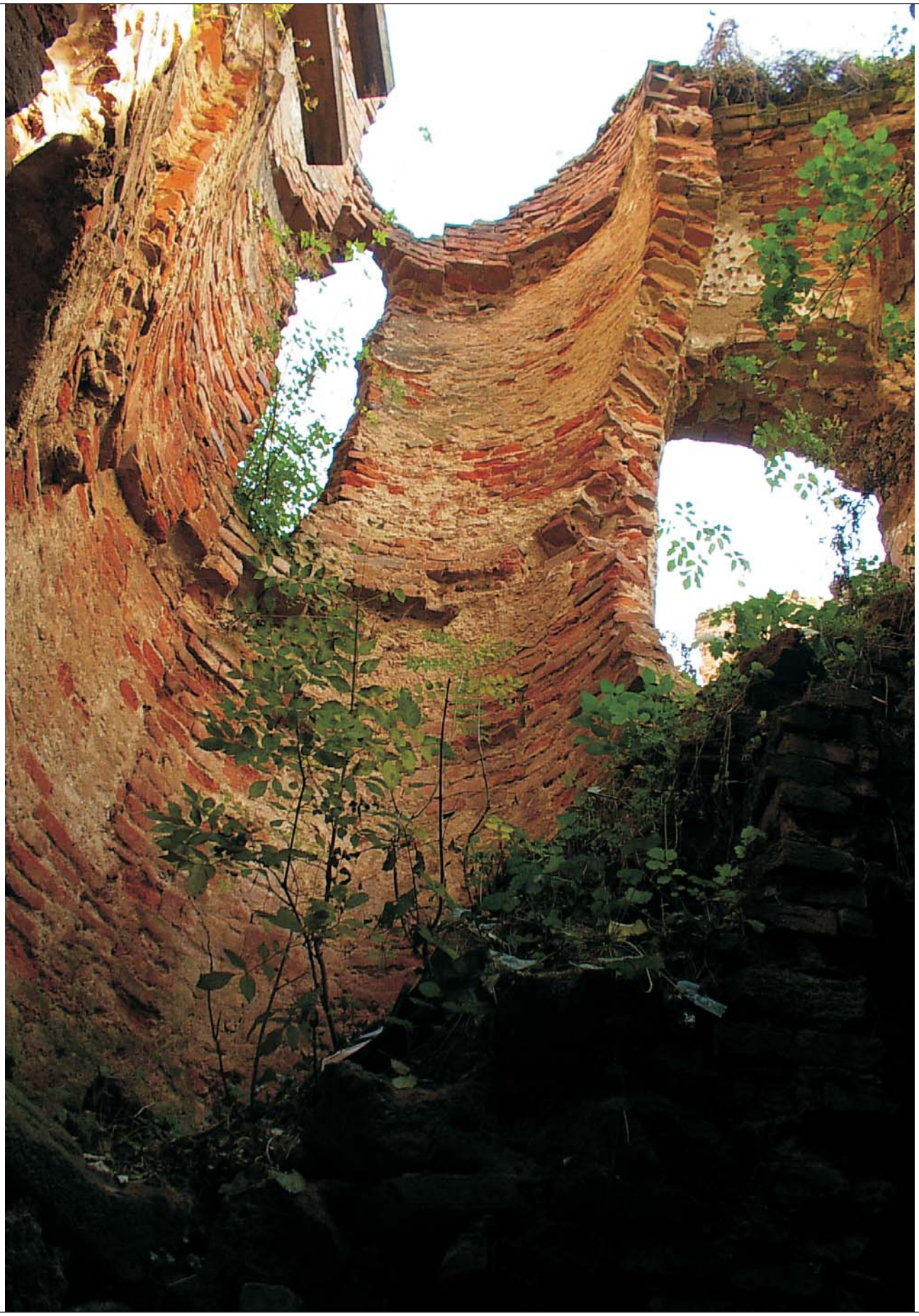
13.Castelul Korniş, Mănăstirea, judeţul Cluj

14. Castelul Korniş, Mănăstirea, judeţul Cluj

15. Castelul din Medieşul Aurit, judeţul Satu Mare

16. Castelul din Medieşul Aurit, judeţul Satu Mare

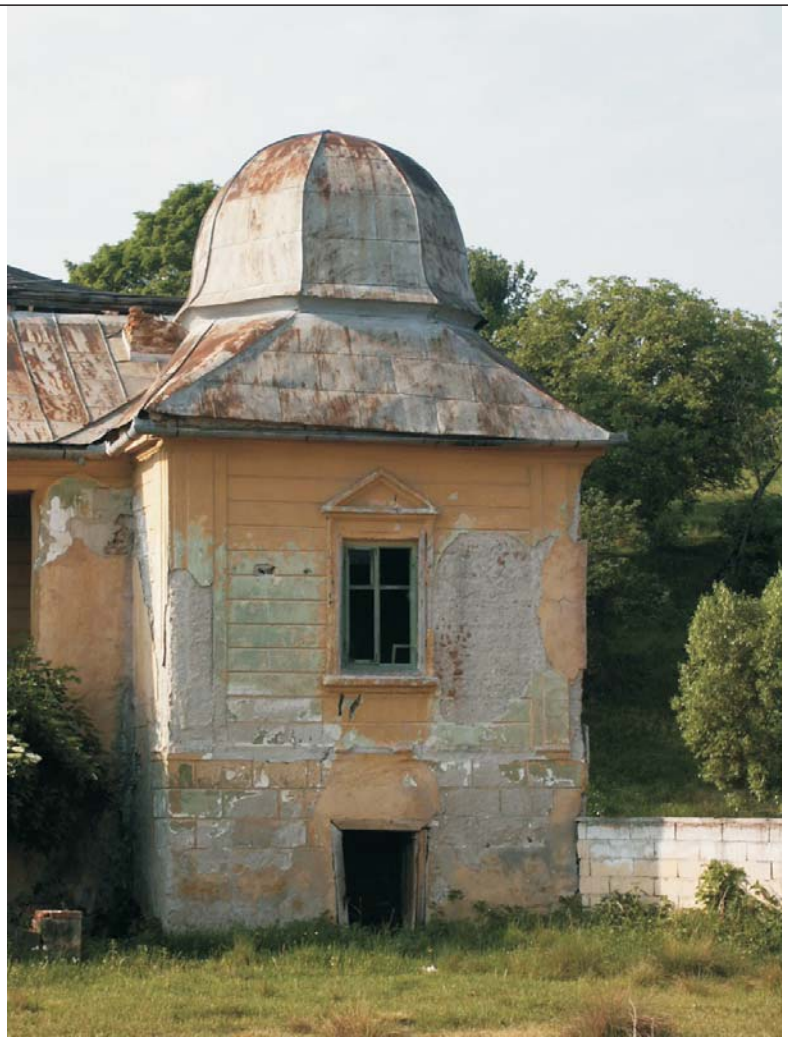
17. Castelul Martinuzzi, Vinţul de Jos

18. Reşedinţa nobiliară a familiei Cândea (Kendeffy) din Râu de Mori, judeţul Hunedoara

19. Reşedinţa nobiliară din Iernut, judeţul Mureş

20. Curia Nopcsa din Densuş, jud. Hunedoara

21. Conacul Gigurtu, Ciorogârla, jud. Ilfov. Monument abandonat

22. Conacul Cantacuzino - Paşcanu din Cepelniţa, judeţul Iaşi

23. Palatul Cantacuzino de la Floreşti, judeţul Prahova

24. Biserica din Drăuşeni, com. Caţa, judeţul Braşov

25. Biserica „Adormirea Maicii Domnului” din Ocnele Mari, judeţul Vâlcea

26. Biserica Albă din Târgşor, judeţul Prahova

27. Catedrala catolică din Baia, judeţul Suceava

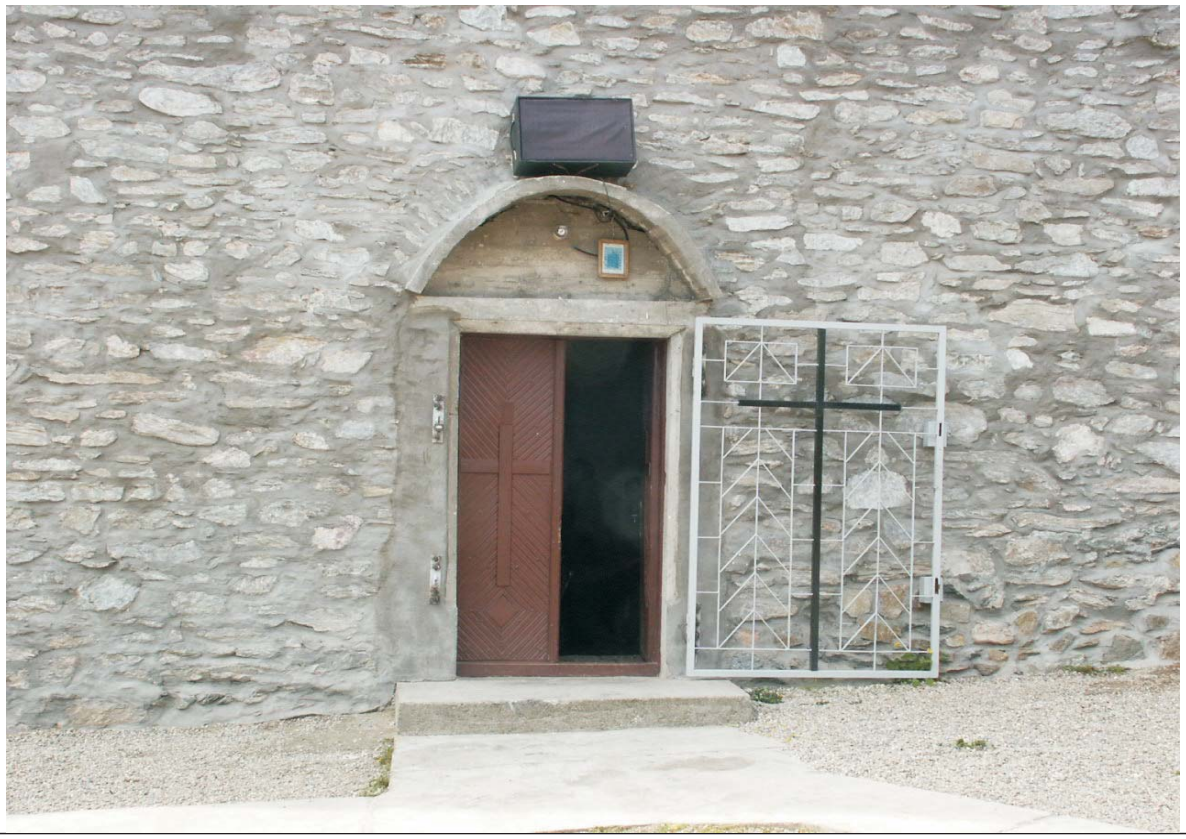
28. Biserica „Sfântul Gheorghe” din Baia, judeţul Suceava

29. Biserica „Sfântul Gheorghe” din Baia, judeţul Suceava,
pictură interioară

30. Biserica „Schimbarea la faţă”, Râu de Mori, Suseni, judeţul Hunedoara

31. Biserica „Schimbarea la faţă”, Râu de Mori, Suseni, judeţul Hunedoara

32. Biserca din Streisângeorgiu, judeţul Hunedoara. Pictură interioară

33. Cetatea Slimnic, judeţul Sibiu. Ruine

32. Cetatea Slimnic, judeţul Sibiu. Ruine

35. Cetatea Slimnic, judeţul Sibiu. Ruine

36. Fortificaţiile Braşovului. Eroare de restaurare

37. Fortificaţiile Braşovului. Curtina originală

38. Fortificaţiile Braşovului. Curtina restaurată

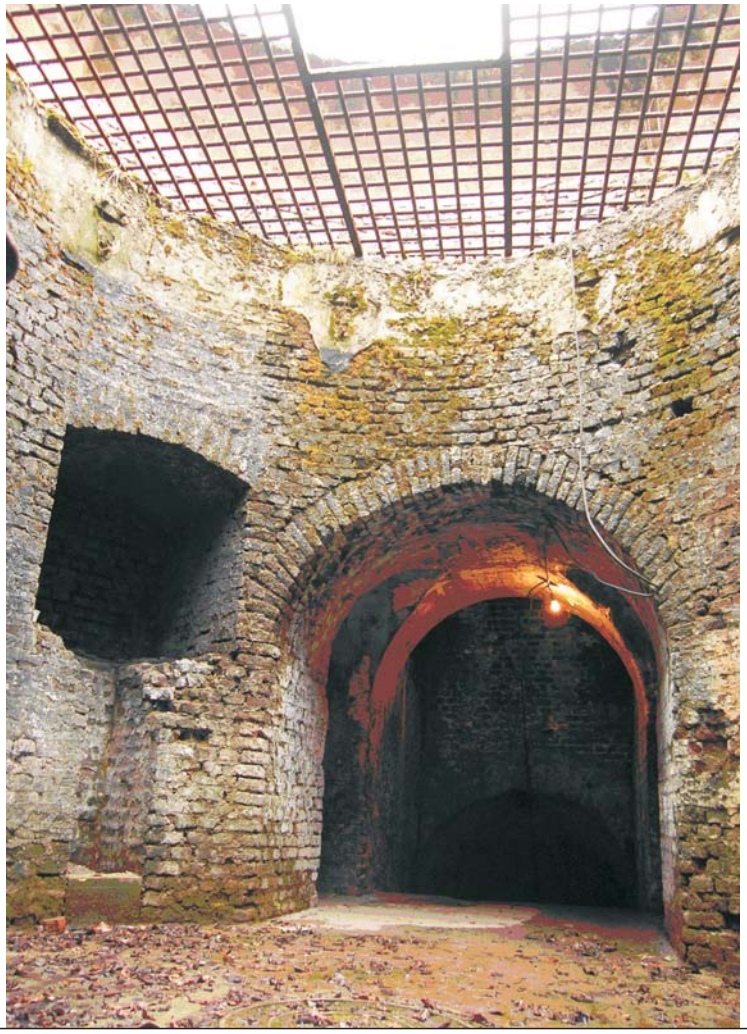
39. Zidurile fortificaţiei din Orăştie, judeţul Hunedoara. Restaurare

40. Fortificaţiile lui Carol I, Bucureşti. Fortul Chitila inundat

41. Fortificaţiile lui Carol I, Bucureşti. Fortul Otopeni

41.Fortificaţiile lui Carol I, Bucureşti. Bateria 1-2, Chitila - Mogoşoaia

43. Curtea veche, Bucureşti

44. Curtea veche, Bucureşti

45. Curtea veche, Bucureşti

46. Casa Macca, Bucureşti.
Sediul Institutului de Arheologie
„Vasile Pârvan”

47. Casă în stare avansată de degradare, Criţ, jud. Braşov

48. Ansamblul rural din Drăuşeni, jud. Braşov. Casă aflată în fază avansată de degradare

49. Rafinăria din Braşov (Lubrifin SA) în curs de demolare

50.Rafinăria din Braşov (Lubrifin SA) în curs de demolare

51. Linia mocăniţei Covasna-Comandău

52. Vagonul de plan înclinat Covasna - Comandău

53. Cetatea „Colţ”, Suseni, judeţul Hunedoara

54 Clădire abandonată, Peninsula Constanţa

55. Clădire abandonată, Oradea. Faţadă bolnavă

56. Clădire istorică abandonată, Oradea

Ilustraţii capitolul I.2 Componente artistice ale monumentelor istorice

1. Fragment din tabloul votiv, Biserica „Sf. Îngeri”, Horezu, jud. Vâlcea. Restaurare neprofesionistă prin repictarea originalului

2. Repictare incisivă a tabloului votiv, Biserica „Sf. Îngeri”, Horezu, judeţul Vâlcea

3. Tabloul votiv, Biserica din Târgu Horezu, județul Vâlcea. Restaurare prin retuşuri şi repictări abuzive

4. Repictare incisivă a tabloului votiv, Biserica din Târgu Horezu, județul Vâlcea, detaliu

5. Reprezentarea Pantocratorului, Biserica „Buna Vestire”, Oteşani, județul Vâlcea. Retuşuri şi repictări abuzive

6. Ansamblu de pictură murală, 1726, Biserica „Sf. Nicolae” din Olăneşti, jud. Vâlcea. Falsificare prin repictări: inscripţia „Sf. Teopist” devenită „Sf. Teoctist”

7. Biserica „Sf. Nicolae” din Olăneşti, județul Vâlcea. Pierderea inscripţiei care supravieţuise între cele două portrete, detaliu

8. Tâmpla Bisericii Mănăstirii Sărăcineşti, jud. Vâlcea. Curăţire agresivă şi repictare stridentă a fondului

9. Uşile împărăteşti,
Biserica Mănăstirii Sărăcineşti,
județul Vâlcea.
Retuşare abuzivă, detaliu

10. Dislocări structurale în cupolă, Schitul „Patruzeci de izvoare”,
Costeşti. Intervenţii brutale care au afectat picturile murale

11. Pronaosul bisericii, Schitul „Patruzeci de izvoare”, Costeşti. Reparaţii care afectează picturile murale

12. Pictura murală din cupola pronaosului „Biserica din Păr”, județul Vâlcea. Afecţiuni cauzate de degradări structurale şi infiltraţii

13. „Biserica din Păr”, jud. Vâlcea. Reparaţii în lipsa consolidării profilactice a suprafeţei picturale

14.Pictura murală reprezentându-l pe Sf. Onufrie acoperită de grafite, Schitul Păpuşa, județul Vâlcea

15. Picturi murale, Biserica Mănăstirii Dobrovăţ, judeţul Iaşi.
Fenomen de migrare şi recristalizare a sărurilor solubile

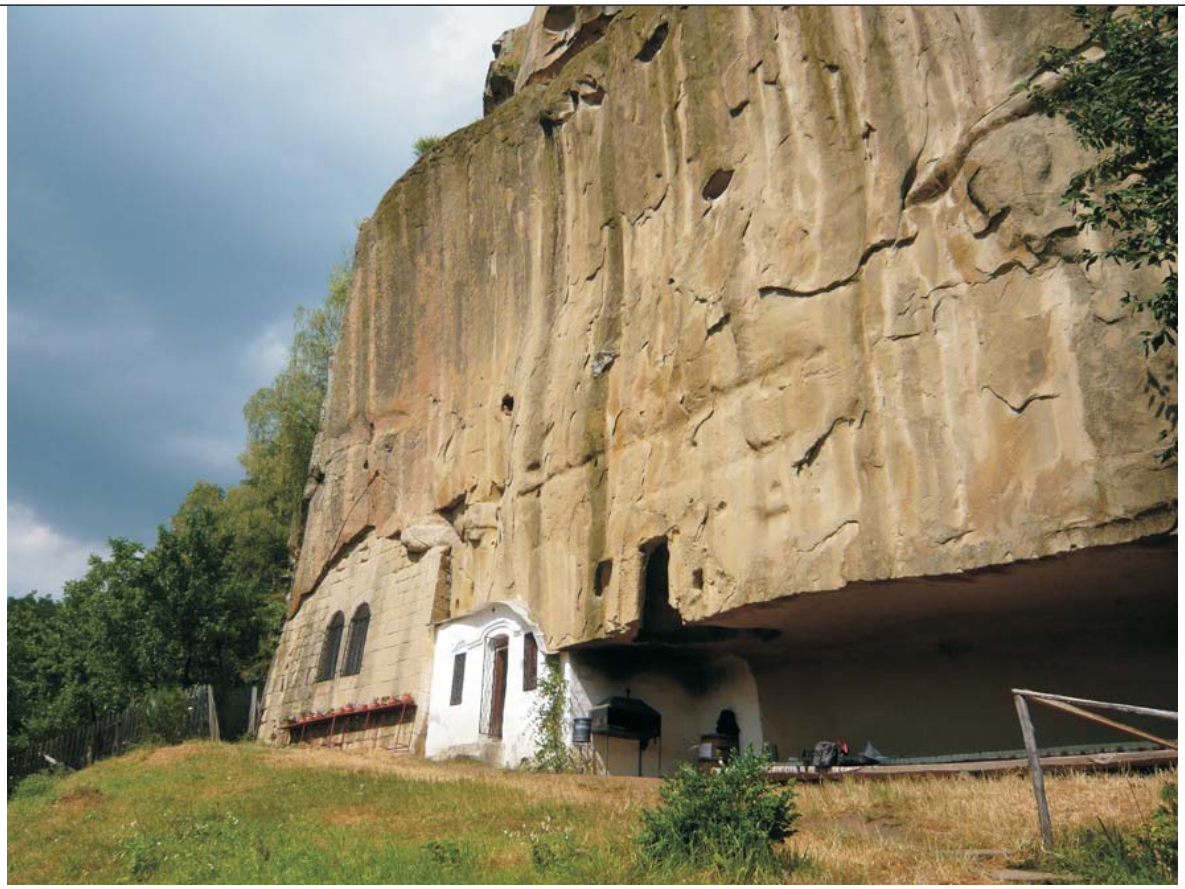
16. Picturi murale, Biserica Mănăstirii Dobrovăţ, judeţul Iaşi.
Voaluri de eflorescenţe şi depuneri de impurităţi

17. Traseele structurii de beton armat,
Biserica „Adormirea Maicii Domnului”, Baia, județul Suceava.
Picturile murale exterioare au fost extrase pe suprafeţe ample

18. Fragmente de pictură murală, Biserica „Adormirea Maicii Domnului”
Baia, județul Suceava. Lacune şi discontinuităţi provocate prin
extragere şi replantare

19. Imagine de ansamblu, Biserica rupestră din Corbii de Piatră, comuna Corbi, județul Argeş

20. Pictură murală, Biserica rupestră din Corbii de Piatră, comuna Corbi, județul Argeş. Degradare prin umiditate şi atac biologic

21. Scena „Învierii lui Lazăr”, Biserica rupestră din Corbii de Piatră, comuna Corbi, județul Argeş, detaliu

22. Restaurarea faţadelor pe latura vestică, „Biserica Neagră”, Braşov. Resturarea pietrei prin decapare şi completarea lacunelor cu similipiatră

23. „Biserica Neagră”, Braşov. Repictarea ceasului de pe faţada sudică a turnului bisericii

24. Faţadă, „Casa cu Cerb”, Sighişoara. „Reconstituire” stridentă a decoraţiei şi denaturarea imaginii cerbului

25. Faţadă, „Casa cu Cerb”, Sighişoara.
Refacere abuzivă a decoraţiei

26. Biserica „Sf. Arhangheli”, Calna, comuna Vad, județul Cluj.
Vedere către timpanul de vest al naosului.

27. Pictură murală,
Biserica „Sf. Arhangheli”, Calna, comuna Vad, județul Cluj. Proces de degradare a stratului pictural şi a preparaţiei cauzate de infiltraţii, detaliu

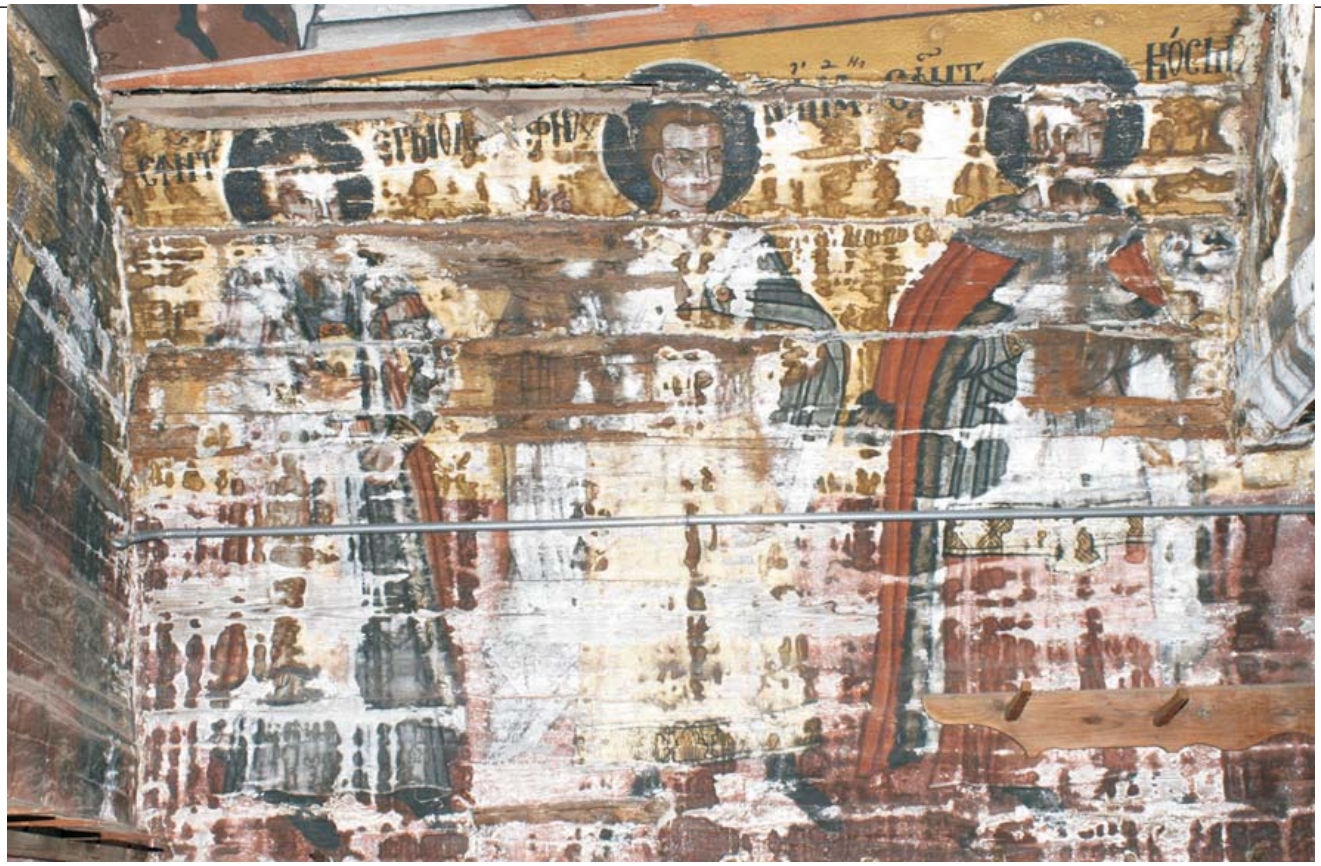
28. Scena „Înălţării lui Iisus”, Biserica „Sf. Arhangheli”, Cremenea, comuna Bobîlna, județul Cluj

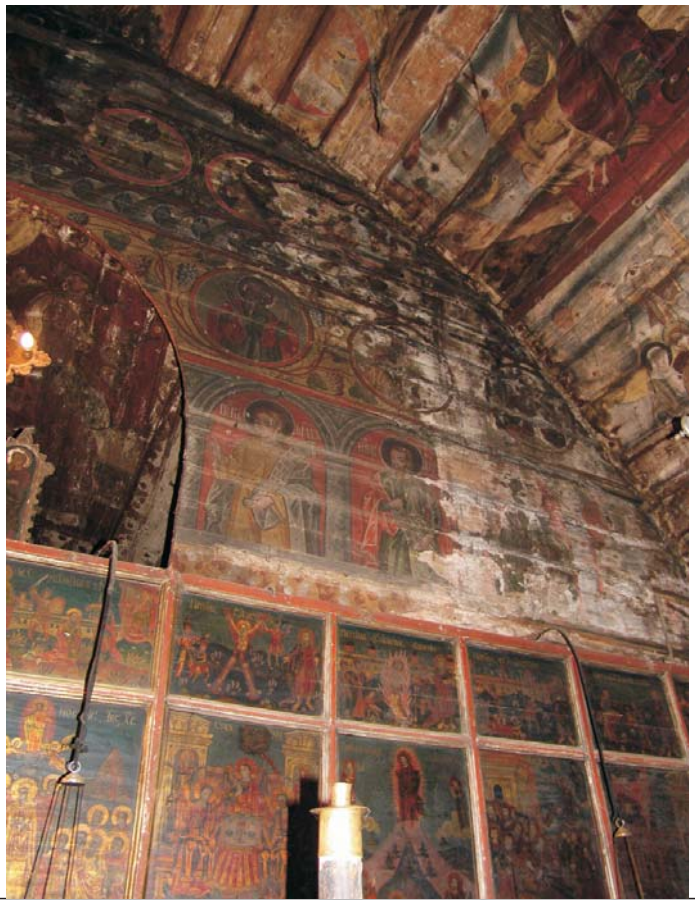
29. Biserica „Sf. Arhangheli”, Cremenea, comuna Bobîlna, județul Cluj. Pierderea progresivă a stratului de culoare şi a preparaţiei-suport

30. Pictură murală „Hristos Omul durerii”, Biserica „Sf. Ioan Evanghelistul”, Apoldu de Jos, județul Sibiu, fragment

31. Reprezentarea „Sf. Doctori fără de arginţi”, Biserica „Sf. Ioan Evanghelistul” din Apoldu de Jos, judeţul Sibiu

32. Iconostasul Bisericii „Adormirea Maicii Domnului”, Poiana Sibiului. Exfolierea stratului de culoare şi a preparaţiei picturii murale, detaliu

33. Pictura naosului, Biserica „Adormirea Maicii Domnului”, Poiana Sibiului. Pierderea progresivă a stratului de culoare şi a preparaţiei-suport

1. Halmyris -Construcție de protecție a basilicii cu cripta martirilor

2. Halmyris-Construcția de protecție a basilicii, detaliu intrare

3. Halmyris (Murighiol)-restaurare greşită dar bine conservată,
se distrug numai blocurile

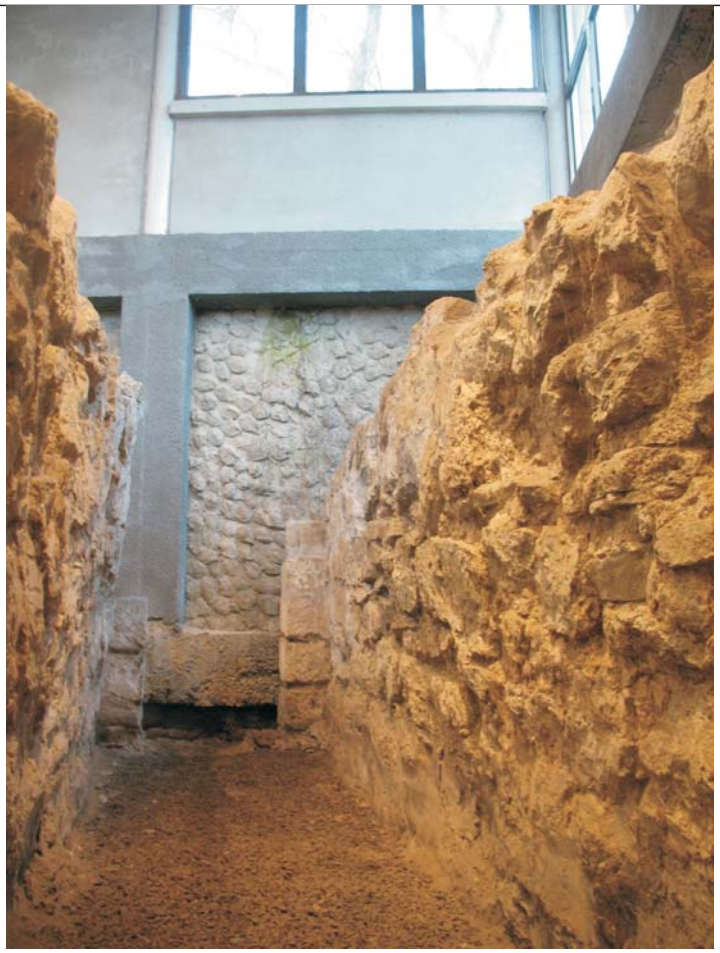
4. HISTRIA-restaurarea...protecției Templului Afroditei, Conserva 6

5. Histria-Piața mare restaurată-perpetuarea memoriei executanților

6. Histria-Piața Mare-dalaj restaurat-tribuna instalată pentru spectacole (turism cultural...)

7. Nufăru, Zidul bizantin

8. Pietroasele, Zidul castrului 'restaurat' (curtea Primăriei)

9. Pietroasele-Edificiul cu hypocaust-supraviețuiesc gunoaiele

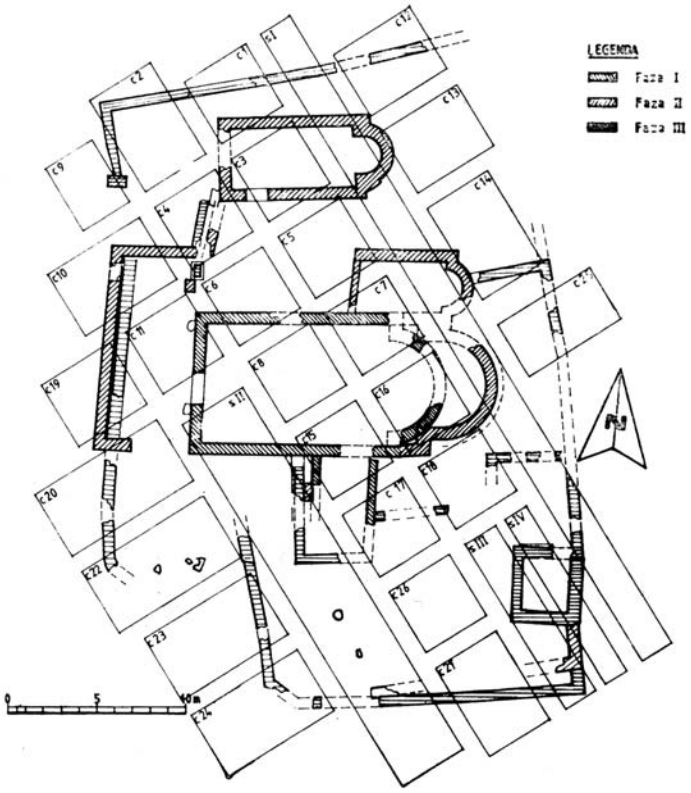
10. Ostrov, împrejmuirea bisericii -monument unicat abandonat (gardul 'ciclopic')

11. Ostrov, Altar funerar

12. Ostrov-fragment arhitectură între montanții de beton şi morminte

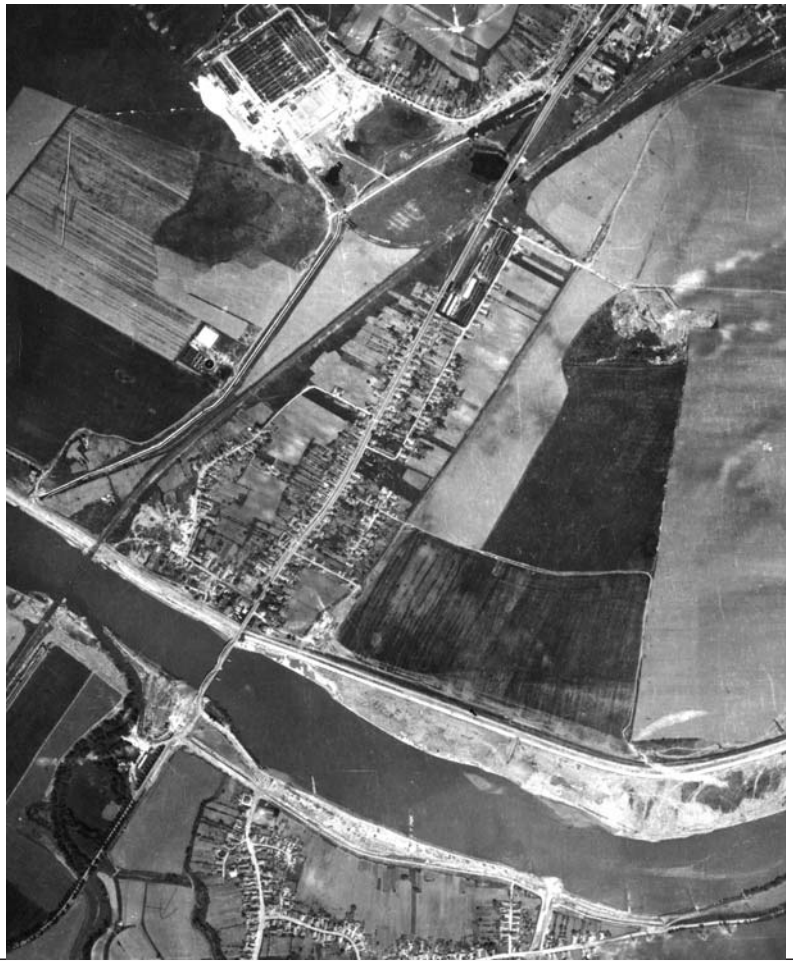
13.Slava Rusă
Ansamblul ruinelor dispărute

14. Mangalia, latura nordică a incintei

15. Apulum - castru colțul de Nord-Est

16. Apulum Partos

Lecturare incintă
după fotografie aeriană

17. Cluj Napoca, capacul de sticlă peste ruinele romane

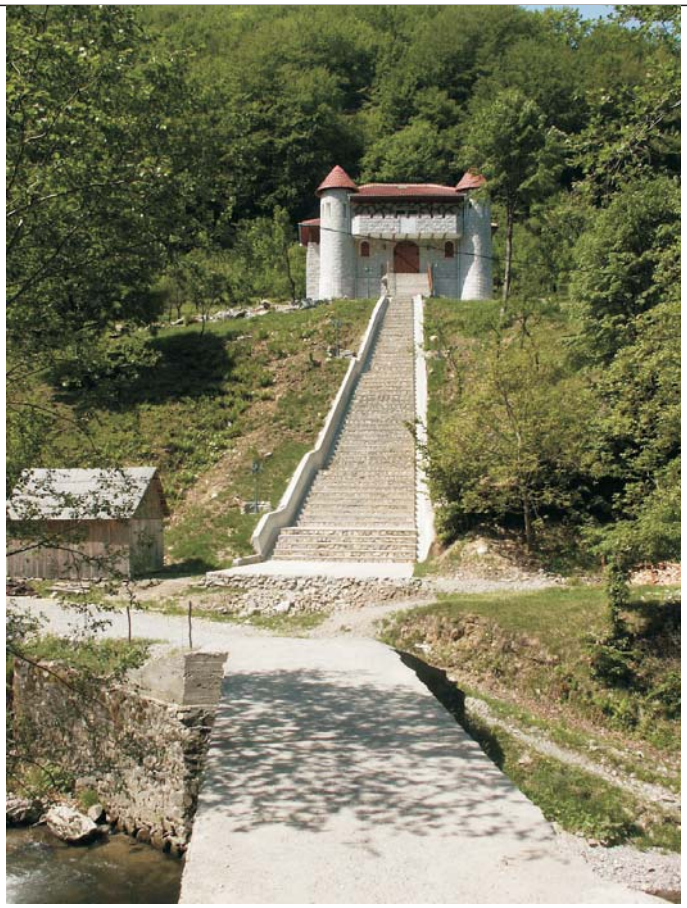
18. Cluj Napoca, concepția proiectului de valorificare a vestigiilor romane

19. Cluj Napoca, Magazin Polus - Ruine sub sticlă (invizibile)

20. Drum de acces spre Sarmizegetusa

21. Drumul spre Sarmizegetusa
Vila proprietate privată
(autoavizată)

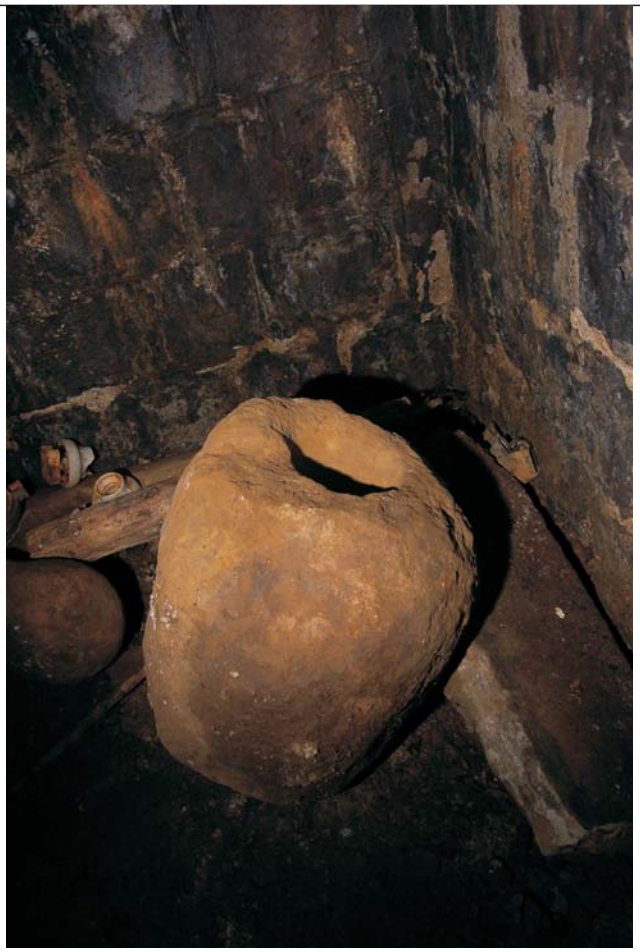
22. Respect şi epigrafie
contemporană la Sarmizegetusa

Fig. 192 : Cârnic 5 – Chantier 19 : les galeries inférieure et supérieure et le puits de liaison vus depuis le sud (cliché E. Kammenthaler).

Fig. 193 : Cârnic 5 – Chantier 19 : le niveau supérieur recoupé par le puits de liaison vu depuis le sud (cliché E. Kammenthaler).

25. Roşia Montana
În galeria romană

26. Roşia Montană - Mine romane

27. Roşia Montana, nr. 392 în fundal nr. 391

28. Roşia Montana, nr.388

29. Roşia Montana, nr.388

30. Argamum-conservare ad hoc

31. Argamum-protecție provizorie

32. Germisara
Băi romane tăiate în stîncă

33. Germisara
Trepte antice

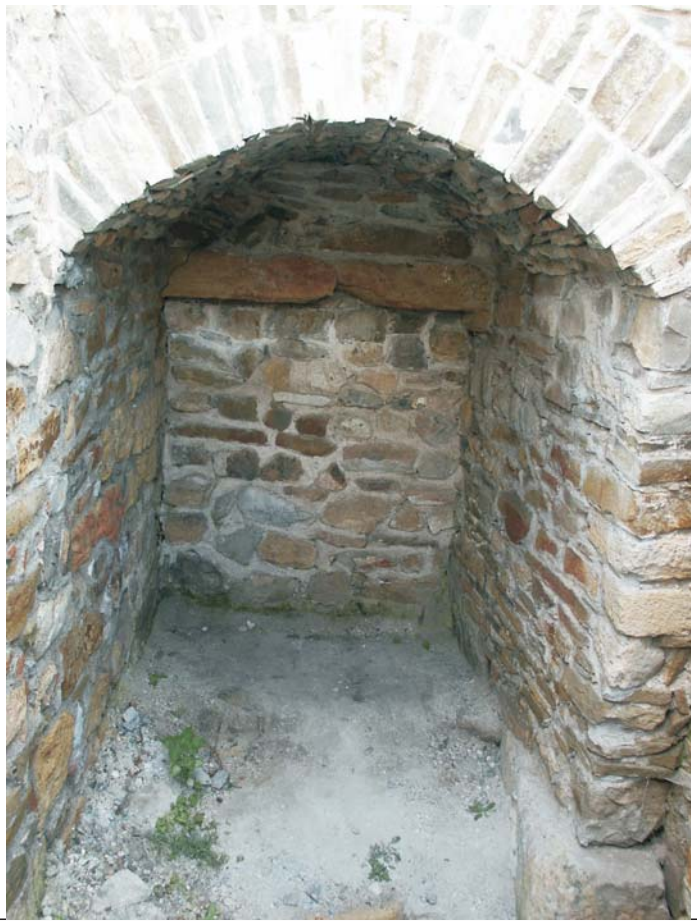

34. Bucureşti, Centrul istoric, pivnițele hanului Şerban Vodă

35. Bucureşti,
Centrul istoric,
Pod pe strada Gabroveni
1r

36. Halmyris
restaurarea
unui arc în plin centru

37. Tropaeum Traiani, Basilica Forensis

38. Tropaeum Traiani, Axa CARDO cu Basilica cu transept

39. Valul de pamânt, 1994

40. Pentru comparație “Antonine Wall” monument patrimoniu mondial UNESCO

41. Basarabi, Ansamblul rupestru

42. Cluj Napoca, ruinele romane-Piața Unirii

43. Tomis. constructia de protectie pt. cavoul pictat

43. Tomis, Cavou pictat, interior

Ilustrații I.4 Agresiuni asupra patrimoniului istoric din Bucureşti

1.Strada Mendeleev nr.35, sector 1, monument istoric, august 2008

2. Hanul Solacolu, Calea Moşilor nr.132-134, monument istoric, noiembrie 2008

3.Calea Moşilor nr.82, monument istoric, noiembrie 2008

4. Strada G-ral Budişteanu nr. 15, monument istoric, noiembrie 2008

5. Strada Valeriu Branişte

6.Universitatea Bucureşti, februarie 2009

7. Strada Mendeleev nr.42, zonă protejată, august 2008

8. Strada G-ral Berthelot nr.79, zonă protejată, decembrie 2008

9. Strada Bărăției nr.35, zonă protejată, iulie 2008

10.Bulevardul Aviatorilor nr.8, monument istoric, februarie 2008

11. Anexele Palatului Ştirbei, str. Banului nr.2, noiembrie 2008

12.Strada George Enescu, intersecție cu Bd. Magheru, iunie 2008

13. Bulevardul Elisabeta nr.3, monument istoric, februarie 2009

14. Strada Ion Câmpineanu nr.2, monument istoric, ianuarie 2009

15.Bulevardul Elisabeta nr.18, zonă protejată, ianuarie 2009

16.Calea Victoriei nr.131, între Casa Hristu şi Casa Vernescu, februarie 2009

17. Muzeul Național de Artă al României şi Cathedral Plaza

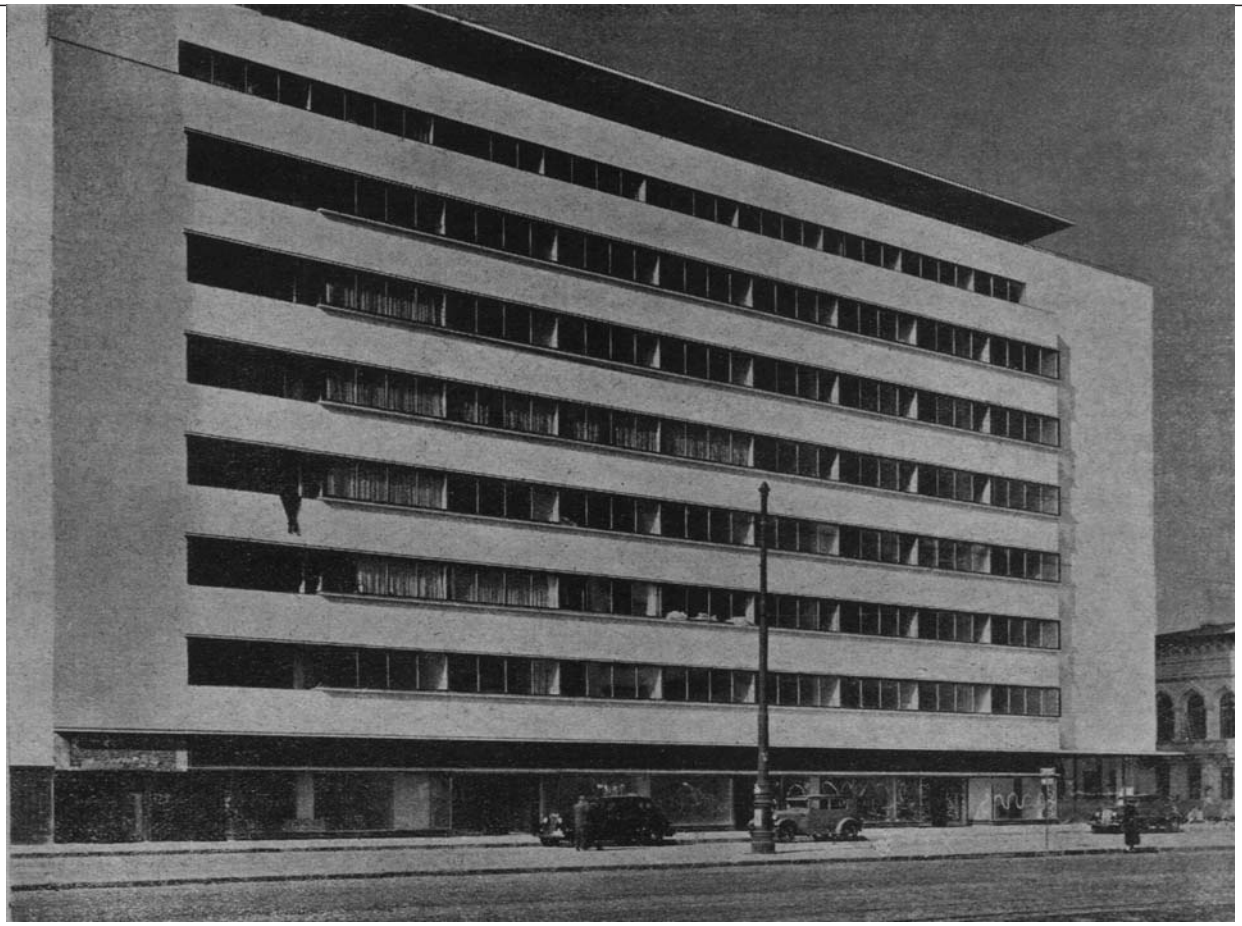
18. Hotel de pe Calea Victoriei nr. 107-109, proiect 2008

19. Strada Ion Câmpineanu intersecție cu str. Academiei, situația inițială

20. Strada Ion Câmpineanu intersecție cu str. Academiei, februarie 2009

21. Malaxa-Burileanu,Bulevardul Nicolae Bălcescu nr.35, fotografie epocă

22. Malaxa-Burileanu, Bulevardul Nicolae Bălcescu nr.35

23. Malaxa-Burileanu, Bulevardul Nicolae Bălcescu nr.35, detaliu

24.Piața Lahovary nr.5A, monument istoric, noiembrie 2008

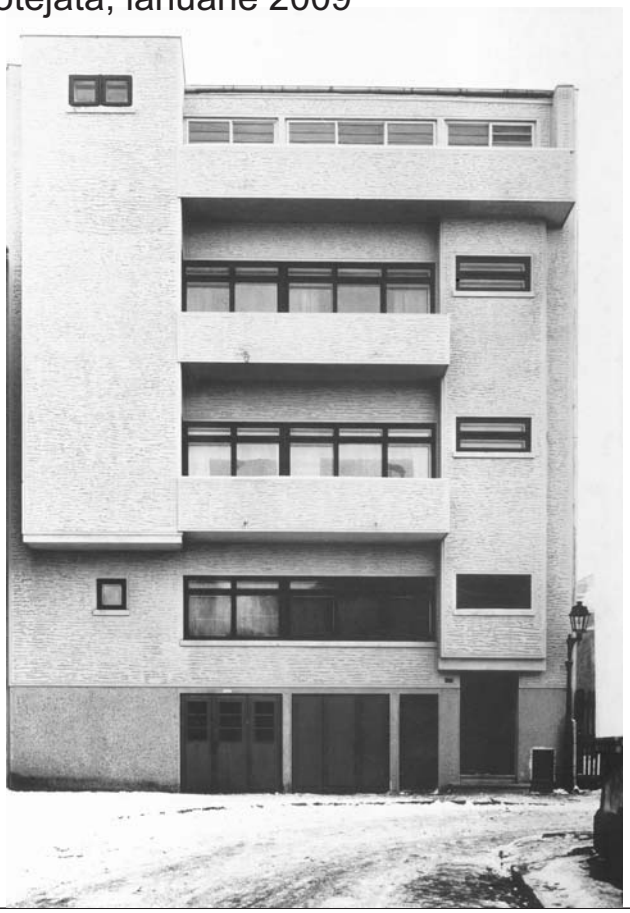
25.Blocul Scala, Bulevardul G-ral Gheorghe Magheru nr.6, epocă

26.Blocul Scala, Bulevardul G-ral Gheorghe Magheru nr. 6, monument istoric,noimebrie 2008

27. Intrarea Nicolae Iorga, zonă protejată, ianuarie 2009

28.Casa Clara Iancu, strada Caimatei nr.20, fotografie epocă

29. Casa Clara Iancu
Strada Caimatei
nr.20

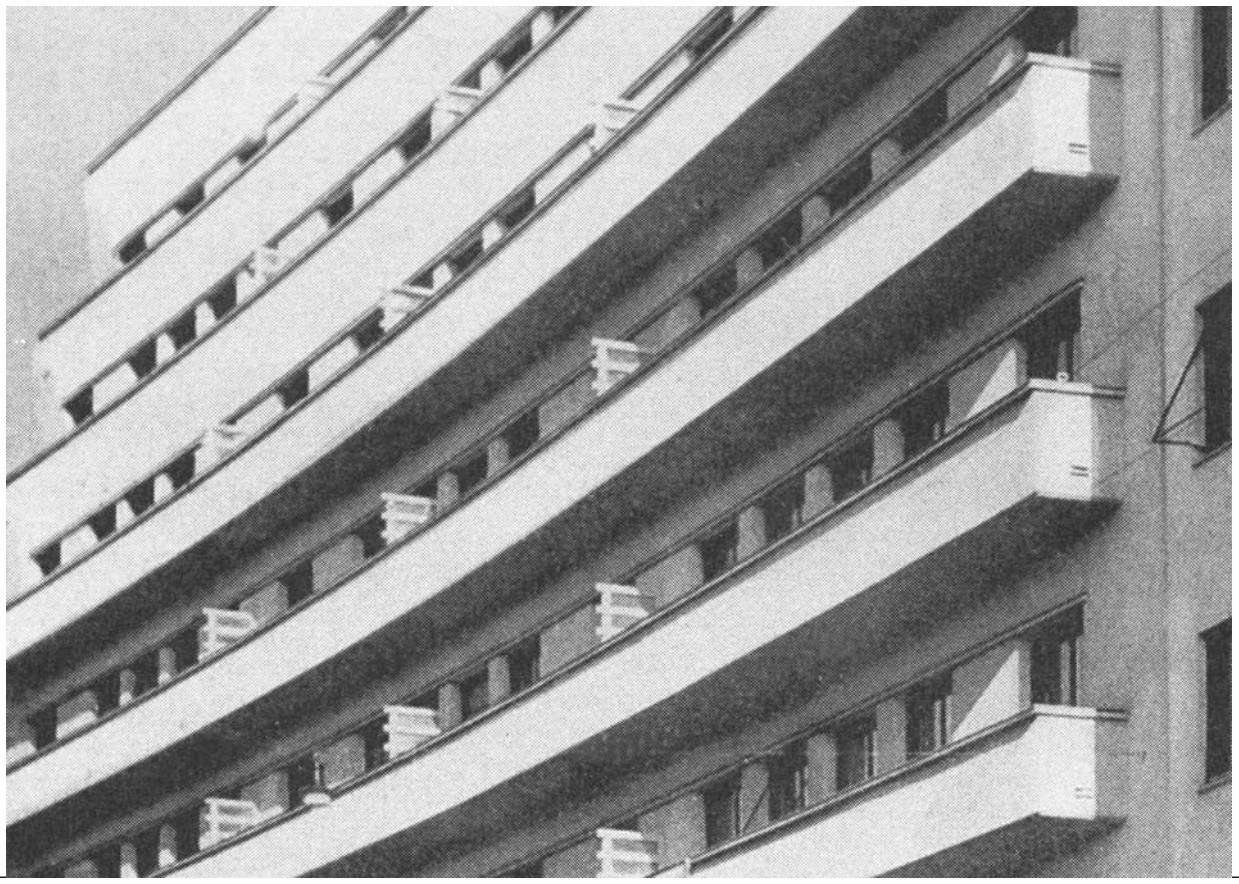

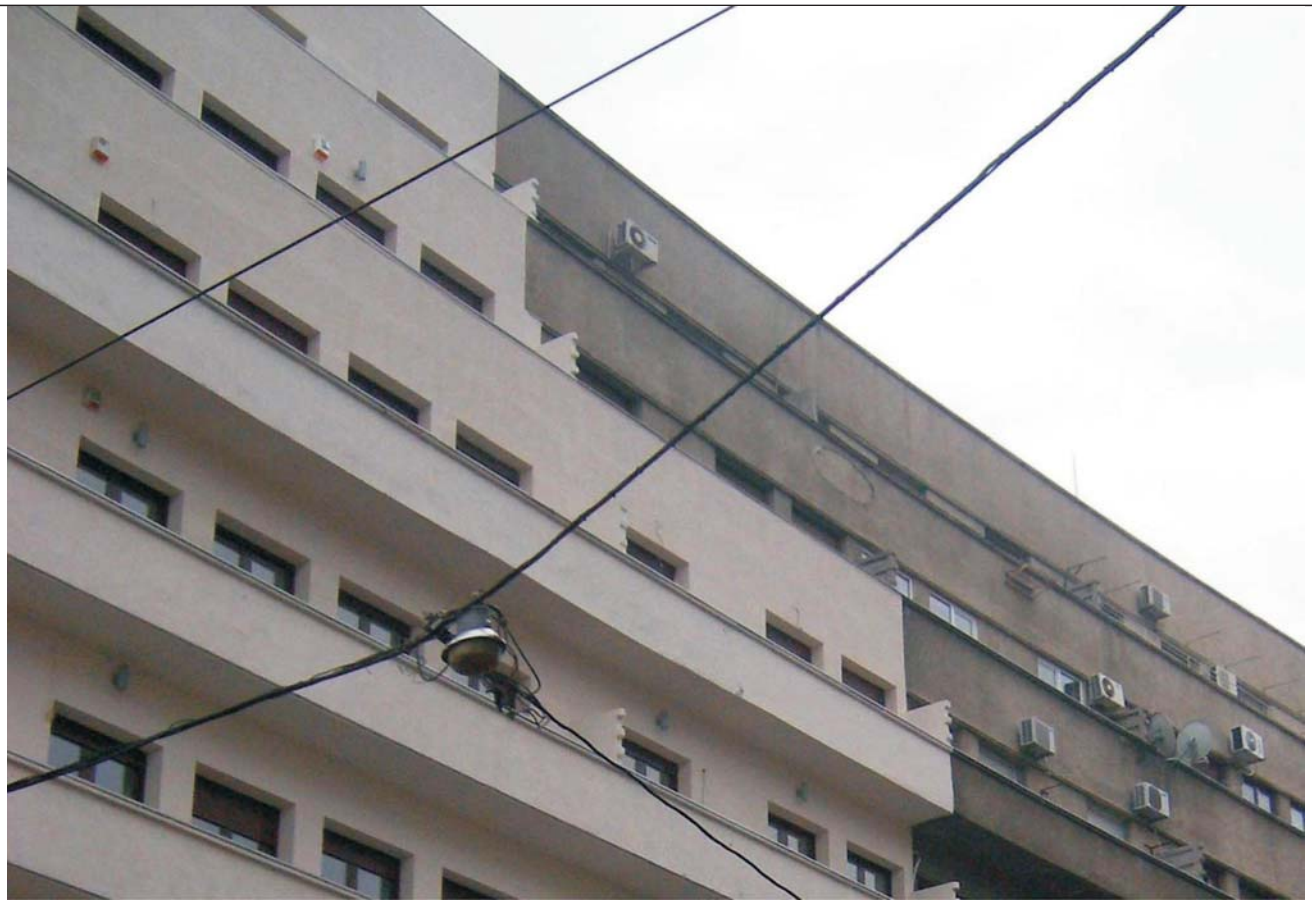
30.Strada Mihail Eminescu nr.17, zonă protejată, ianuarie 2009

31.Casă, intrarea Nicolae Iorga, în urma reabilitării termice, ianuarie 2009

32. Calea Victoriei nr.64, zonă protejată, fotografie epocă

33. Calea Victoriei nr.64, zonă protejată, noimebrie 2008

34. Biblioteca Academiei, Calea Victoriei nr. 121-127, monument istoric, 2008

35.Biblioteca Academiei, Calea Victoriei nr.121-127, fotografie epocă

36.Biblioteca Academie, Calea Victoriei nr.121-127, decembrie 2008

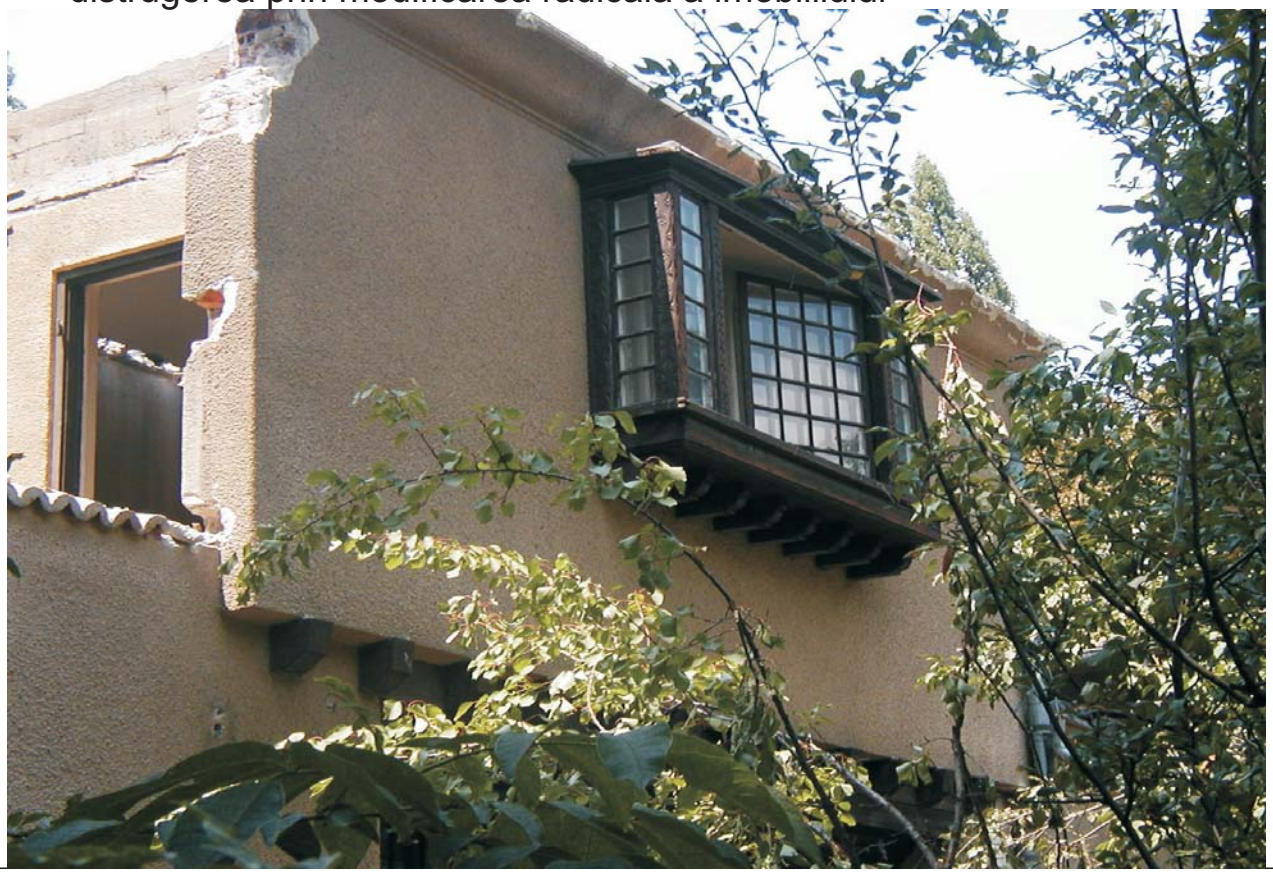
37. Parcelarea Jianu-Bordei, ansamblu monument istoric, iulie 2004

38. Parcelarea Jianu-Bordei,ansamblu monument istoric,
modificare acoperişului şi a faţadelor, iulie 2004

39. Parcelarea Jianu-Bordei,ansamblu monument istoric,
distrugerea prin modificarea radicală a imobililului

41. Parcelarea Jianu-Bordei, Strada Armindenului nr.3
ansamblu monument istoric, iulie 2004

41. Strada Dionisie Lupu nr.66, zonă protejată, februarie 2002

42.Strada Georges Clemenceau nr.8-10, clădire dispărută

43. Strada Visarion nr. 8, zonă protejată, iulie 1998

44. Strada Visarion, ansamblul de arhitectură „Bd.Lascăr Catargiu“, monument istoric, decembrie 2008

45.Strada Maria Rosetti cu strada I.L. Caragiale, zonă protejată, iulie 2008

46.Strada Maria Rosetti cu strada I.L. Caragiale nr. 26, decembrie 2008

47. Blocurile de la intersecția cu strada Maria Rosetti cu strada Toamnei, zona protejată, 2008

48. Strada Toamnei cu strada strada Armenească şi strada Popa Rusu, zonă protejată, februarie 2009

49. Strada Popa Rusu nr. 24, monument istoric, 2003

50. Strada Popa Rusu nr. 24, monument istoric, februarie 2009

51. Strada Viitorului cu strada Ion Movilă,
zonă protejată, decembrie 2008

52. Şcoala Centrală de Fete, strada Icoanei nr.2-8,
monument istoric, ianuarie 2009

53. Strada Dionisie Lupu nr.39-41, zonă protejată, ianuarie 2009

54. Imobilul Dorobanți Tower, strada Miahai Eminescu nr. 27
şi Calea Dorobanți nr.16, proiect 2008

55. Piața Universității, statuia lui Mihai Viteazu, monument istoric, februarie 2009

56. Parcul „Grădina Icoanei“, Statuia Gh.Gr. Cantacuzino, monument istoric, ianuarie 2009

57. Parc „Grădina Icoanei“, zonă protejată, ianuarie 2009

58. Şoseaua Kiseleff, zonă protejată, noiembrie 2009

59. Casa Pillat, strada Nicolae Iorga nr.8, monument istoric, august 2000

60. Casa Pillat, strada Nicolae Iorga nr.8, monument istoric, februarie 2009

61. Bulevardul Gh. Magheru cu strada C.A.Rosetti, zonă de protecție, ansamblu de arhitectură, monument istoric, decembrie 2008

62. Strada Gabroveni, zonă protejată, februarie 2009

63. Strada Franceză nr.34 şi 36, zonă protejată, februarie 2009

64. Fostul Hotel Concordia, strada Smârdan nr. 39, monument istoric, ianuarie 2009

65. Hanul Gabroveni, strada Lipscani nr.86-88, monument istoric

66. Curtea Sticlarilor, strada Şelari, monument istoric, februarie 2009

67. Strada Bărăției cu strada Baia de Fier, zonă protejată, februarie 2009